

12

GOSPODARSKA,
KULTURNA
IN ZGODOVINSKA
KRONIKA

Grosuplje 1982

ZBORNİK
OBČINE
GROSUPLJE

ZBORNIK
OBČINE GROSUPLJE

12, 1982

ZBORNIK
OBČINE GROSUPLJE

GOŠPIČANSKA, KULTURNA IN ŽELJAZINSKA KROGNKA

izdano v sporu
100 letnice svetle ženske
30 letnice svetle ženske
in
pobornice
občinskega sveta občine Grosuplje
dne 23. novembra 1982

IZDANO V SPOMIN
100-LETNICE SMRTI JOSIPA JURČIČA,
30-LETNICE SMRTI LOUISA ADAMIČA

Izdano v spomin
100-letnice smrti Josipa Jurčiča,
30-letnice smrti Louisa Adamiča
in
počastitev
občinskega praznika občine Grosuplje
dne 29. novembra 1982

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

GROSUPLJE 1982

ZBORNİK
OBČINE GROSUPLJE

ZBORNİK OBČINE GROSUPLJE

Izdaja Občinska konferenca SZDL Grosuplje, ureja uredniški odbor: France Adamič, Ivan Ahlin, Cvetko Budkovič, Ive Krevs, Tine Kurent in Stane Valentinčič

Glavni urednik

prof. dr. France Adamič

61000 Ljubljana, Janežičeva 1, tel. (061) 214-819

Odgovorni urednik

Ivan Ahlin

61290 Grosuplje, Taborska 17, tel. 771-117

Lektor

prof. Marija Janežič

Korektor

prof. Jaka Müller

Naslov uredništva in uprave: 61290 Grosuplje, p. p. 11

Žiro račun pri SDK Grosuplje 50130-678-92911

Zbornik občine Grosuplje izhaja s prispevkom SO Grosuplje, Občinske izobraževalne skupnosti-Grosuplje, Občinske kulturne skupnosti Grosuplje in s prispevki organizacij združenega dela, ki so navedene v oglasnem delu.

Tisk

Tiskarna Ljubljana, Ljubljana, Tržaška 42

1000 izvodov

Na podlagi 7. točke prvega odstavka 36. člena zakona o obdavčevanju proizvodov in storitev v prometu (Uradni list SFRJ, št. 33-316/72) daje republiški komite za kulturo na vlogo ZBORNİK OBČINE GROSUPLJE mnenje, da šteje(jo) publikacija: 12. ZVEZEK ZBORNIKA OBČINE GROSUPLJE med proizvode iz 7. točke prvega odstavka 36. člena zakona o obdavčevanju proizvodov in storitev v prometu, za katere se ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov.

KAZALO

DOGODKI IN PODOBE IZ NOV

Janez Perovšek-Pelko	Nemška ofenziva leta 1943	7
Mara Osolnik-Rupena	Revolucionar Viktor Koleča	29
Ivan Trošt	Spomini partizanskega kuharja	35

NAŠA OBČINA IN OBČANI

Cilka Žagar	Pot in pomen stiške gimnazije	43
Janko Marolt	Prispevek k zgodovini vodovoda Stična—Trebnje—Dobrnich	51
Slavko Zupančič	Zdravstveno varstvo občanov	55

KULTURA, PROSVETA IN ZNANOST

Janko Moder	O prispevku Ferdinanda Kolednika k Jurčičevi poti po svetu	59
Gregor Kocjan	Iz referatov na simpoziju ob 100-letnici Jurčičeve smrti	77
Štefan Barbarič	Razstava o Jurčiču v Slovanski knjižnici	95
Cvetko Budkovič	Govor	99
Anderson-Krasna- Vilfan-Tomšič	Spominske slovesnosti ob 30-letnici smrti Louisa Adamiča	103
Jack Tomšič	Pesem v spomin Louisa Adamiča	117
Ivan Bratko	Ob drugi izdaji Orel in korenine	119
Janez Perovšek	Tihi gozd	123

RAZGLEDI IN KRONIKA

Stane Gabrovec	Nova ameriška knjiga o Stični	129
Marijan Zadnikar	Tuji odmevi na knjigo o Stični	137
Andrej Kurent	Italijanski prevod knjige Kozmogram stiške bazilike	141
Cvetko Budkovič	Prosvetnokulturno življenje v Žalni med obema vojnama	143
Jaka Müller	Antologija slovenske ameriške literature	157
Hilda Lučovnik	Tretje srečanje urednikov mladinskih glasil	159
Vladimir Murko	Višnjanka Terezija Kastelic — druga žena Josipa Ressla	169
Andrej Vovko	Podružnica Družbe sv. Cirila in Metoda na ob- močju občine Grosuplje	179
Jaka Müller	Kovači in kovačije v Šmarju-Sap, Ponovi vasi in Podtaboru	197
France Adamič	Bibliografija občine Grosuplje	209
Metod Dular	Alojzij Mihevc	229
	Oglasi	233

DOGODKI IN PODOBE IZ NOV

NEMŠKA OFENZIVA LETA 1943

Janez Perovšek-Pelko*

Takoj po kapitulaciji Italije je segalo strnjeno osvobojeno ozemlje v Jugoslaviji od Ljubljane prek Bosne in vzdolž jadranske obale vse do Črne gore. Zavezniki bi se lahko izkrcali v Dalmaciji in tega se je Hitler bal. Poleg tega so sile NOV silno narasle; štele so čez 300.000 borcev. Ofenzivni pritisk teh sil je bil vse večji in zato je začel Hitler šesto ofenzivo proti partizanom z velikimi oklepnimi silami. Najprej so čistili Dalmacijo in potem vse močneje pritiskali v centralni del Bosne.

Tudi v Sloveniji se je vojaški položaj za nemške sile zelo poslabšal. Ob nekdanji italijansko-nemški meji so obmejne postojanke padale druga za drugo in pritisk na železnico vzdolž Save je ogrožal najvažnejšo progo, ki je povezovala z zaledjem balkansko in italijansko fronto. Partizani so 12. septembra uspešno porušili viadukt pri Verdu in 24. septembra v Baški grapi. Izredno močno so napadli Gorico 22. septembra. Ofenziva 7. korpusa s tremi divizijami je po 9. oktobru povzročila padec ali umik iz postojank med Savo in nemško-italijansko mejo. Tak položaj je Hitlerju narekoval ofenzivni poseg tudi v to območje.

Najprej je ustanovil operacijsko cono Jadransko primorje in vanjo vključil poleg nekdanje Ljubljanske pokrajine vse ozemlje do Furlanije s Trstom, Istro in nekdanjo Reško pokrajino z otoki vred. To je bilo ozemlje, ki naj bi ga ofenziva očistila.

Hitler je ukazal Rommlu, da mora slovensko komunistično uporniško gibanje uničiti z brezobzirno trdoto. Tiste, ki bi se upirali, je treba takoj postreliti. Osnova in moč nemških vojaških sil mora biti tolikšna, da bodo dosegle velik uspeh in da bodo kmalu na voljo za druge naloge. Slovensko prebivalstvo po tej ofenzivi ne sme pomeniti nobene nevarnosti več.

Osnovni namen nemške ofenzive ni bil ravno strah pred izkrcanjem zaveznikov, temveč uničenje narodnoosvobodilne vojske; še pravočasno je hotela preprečiti njeno konsolidacijo in vojaško učvrstitev zlasti na Primorskem in v Istri. Tako bi zavarovali zaledje in komunikacije za fronto v Italiji. S to ofenzivo so hoteli streti duha in silno navdušenje slovenskega naroda za NOV.

Novice o nemški ofenzivi so bile dolgo dokaj nejasne, toda po sovražni in izdajalski propagandi je bilo moč slutiti, da bodo Nemci skušali ponoviti nekaj tako obsežnega, kot je bila italijanska ofenziva poleti 1943, in da bodo prečesali vsak hrib in vsako vas.

* Ljubljana, YU 61000, Pod topoli 87.

Nemško vrhovno poveljstvo je že 10. septembra dodelilo 71. pehotni diviziji akcijsko tankovsko četo za prodor v Istro. Isti diviziji je Hitler 12. septembra dodelil še 901. šolski tankovski grenadirski polk iz Krampnitza pri Berlinu pod poveljstvom polkovnika Scholzerja. Prišli so s štiriimi vlaki čez Ljubljano in šestimi vlaki čez Podbrdo. Iz Neuhammerja v Šleziji je poslal Hitler 162. »Turkestansko« pehotno divizijo. Toda vojaških sil za uspešno ofenzivo je bilo še premalo.

Iz sosednjih divizij v Italiji so pripeljali divizijski štab 44. grenadirske divizije in okrepljeni 132. grenadirski polk; iz 24. oklepne divizije okrepljeni 21. tankovsko-grenadirski polk; iz 1. SS divizije »Leibstandarte Adolf Hitler« pa okrepljeni 1. SS tankovsko-grenadirski polk.

Hitler se je 19. septembra odločil, naj izvede ofenzivo štab 2. SS tankovskega korpusa pod poveljstvom generalfeldmaršala Ervina Rommla.

Vse naštete enote je štab 2. SS tankovskega korpusa spočetka podredil štaboma 71. in 44. divizije, potem pa še 162. divizije.

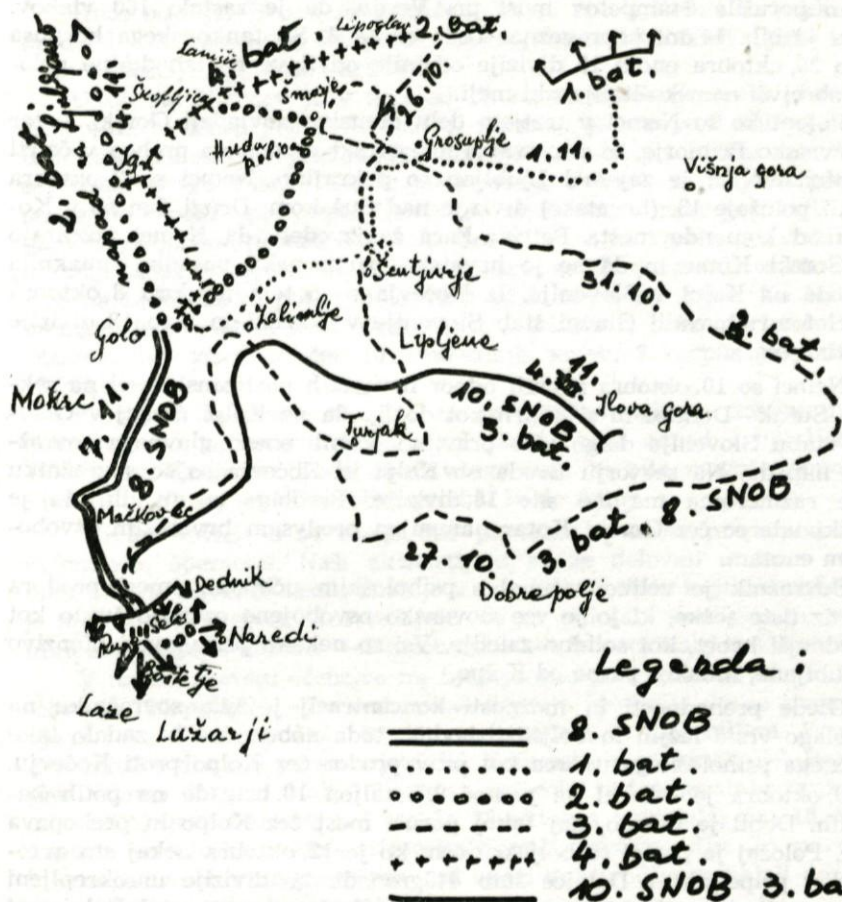
Rommel je razdelil ofenzivo na štiri področja; v njih bi operacije potekale ločeno — druga za drugo: najprej v Slovenskem Primorju, potem v Istri, nato v Gorskem Kotaru in nazadnje v Ljubljanski pokrajini.

Hitler se je strinjal s predvidenim potekom v prvih treh delih, ne pa tudi s potekom za Ljubljansko pokrajino. Akcija naj ne bi izhajala iz Ljubljane proti Kolpi, temveč ravno iz nasprotne strani — torej od Kolpe proti Ljubljani. Tako naj bi preprečili, da se slovenski partizani ne bi prebili na Hrvaško.

Prvi del ofenzive je zajel Vipavsko dolino, Kras, Trnovsko in Banjsko planoto. Nemci so hoteli uničiti središče osvobodilnega gibanja na Primorskem, odstraniti pritisk na Gorico in zanje zelo pomembne prometne zveze ter pridobiti izhodišni manevrski prostor za nadaljnje ofenzivne operacije. V šestih dneh, kolikor je ofenziva trajala, so sicer zasedli vse kraje, niso pa mogli uničiti partizanskih enot; te so se v glavnem umaknile v Trnovski gozd in imele sorazmerno majhne izgube. Večje izgube so doletele le Gradnikovo brigado na Nanosu. Ofenziva je zavrta reorganizacijo NOV na Primorskem in volitve v slovenski zbor odposlancev. Nad vasmi in civilnim prebivalstvom so se Nemci znašali s krutostjo in s požiganjem. Veliko ljudi so odpeljali v internacijo. Ofenziva je to pot izpustila Beneško Slovenijo, Goriška Brda, Tolminska in Kobariško.

Drugi del ofenzive je zajel Brkine in Istro. Začela se je 2. oktobra in v Brkinih razbila Tržaško brigado. Glavni namen je bil preprečiti organizacijsko učvrstitev partizanskih enot, jih uničiti ter poriniti njihovo delovanje daleč proč od morja, večjih mest in prometnih zvez. Sovražnik je močno prizadel Brkinsko brigado in 4. bataljon Šercerjeve brigade, borci Istrske brigade pa so se razšli po domovih, ko so zagledali motorizirano nemško vojsko. Pač pa so zagrizeno branile svoje položaje hrvaške partizanske enote pri Klani. 3. oktobra je nemška vojska razbila hrvaško istrsko brigado. Glavnina Šercerjeve brigade se je spoprijela s sovražnikom šele 6. oktobra. Ofenzivne operacije v Istri so zaključili 11. oktobra. Ofenziva je NOV v Istri zelo prizadela. Istrski odred, ustanovljen po ofenzivi, je začel obnavljati vojsko in odpravljati moralno ško-

Premiki in borbe partizanskih enot pred in med nemško ofenzivo leta 1943 na ozemlju občine Grosuplje in Ljubljana Vič-Rudnik

do med prebivalstvom, kajti tudi tu je bil sovražnik krvoločen in krut. Požigal je vasi in streljal talce.

V prvih dveh delih ofenzive — na Slovensko Primorje in Istro — je sodelovalo več kot 50.000 nemških vojakov, okoli 150 tankov, 25 jurišnih topov in več kot 90 protitankovskih topov.

Medtem ko je nemška vojska zaključevala ofenzivo v Istri, so enote NOV na Notranjskem in Dolenjskem prehajale v ofenzivo na povelje, ki ga je izdal štab 7. korpusa 9. oktobra. Petnajsta divizija je 11. oktobra prekoračila bivšo nemško-italijansko mejo in likvidirala obmejne postojanke Dole, Jurij pod Kumom, Kal, Št. Janž na Dolenjskem, Bučko, Veliki vrh, Boštanj, Presko, Polšnik, Vinji vrh in Gradišče. Osemnajsta divizija je z Levstikovo brigado likvidirala obmejne postojanke Teličar, Pečar in Prežganje. Štirinajsta divizija je v noči na 14. oktober tako

močno porušila Štampetov most pri Verdu, da je zastalo 160 vlakov. Proga je bila 14 dni neprevozna. Toda enote 2. SS tankovskega korpusa so do 20. oktobra enote 15. divizije odrinile od Save na izhodiščne položaje ob bivši nemško-italijanski meji.

Potem ko so Nemci v tretjem delu ofenzive obvladali Gorski Kotar in Hrvatsko Primorje, so si ustvarili manevrski prostor za prehod v četrti del ofenzive, ki je zajemal Ljubljansko pokrajino. Nemci so 7. oktobra prebili položaje 13. (hrvatske) divizije nad Sušakom. Drugi dan so v Kočevju od komande mesta Petrina-Fara že izvedeli, da Nemci prodirajo čez Gorski Kotar in da se je hrvatska partizanska posadka umaknila z Broda na Kolpi v Slovenijo. Iz Kočevja so o tem prodoru 8. oktobra po telefonu obvestili Glavni štab Slovenije v Soteski in štab 18. divizije v Želimljem.

Nemci so 10. oktobra zlomili odpor hrvatskih partizanskih sil na sektorju Sušak—Delnice in si odprli pot do Broda na Kolpi. Tedaj v Glavnem štabu Slovenije dolgo niso pravilno ocenili smeri glavnega sovražnega napada. Na sektorju Broda ob Kolpi in Kočevja so se sovražniku uprle razmeroma majhne sile 18. divizije. Predolgo so mislili, da je nemški udarec čez Gorski Kotar namenjen predvsem hrvatskim osvobodilnim enotam.

Sovražnik je veliko računal s psihološkim učinkom smeri prodora prav iz tiste točke, ki jo je vse slovensko osvobodeno ozemlje čutilo kot najtrdnejši hrbet, kot solidno zaledje. Vsi so nekako pričakovali ofenzivo iz Ljubljane, nikakor pa ne od Kolpe.

Glede prehodnosti in možnosti koncentracij je bila sovražniku na razpolago vrsta lažjih in boljših izhodišč, toda nobeno ne bi zadalo tako odločnega psihološkega udarca kot prav prodor čez Kolpo proti Kočevju.

9. oktobra je odhitel na pomoč 2. bataljon 10. brigade na petih kamionih. Dobil je nalogo, naj takoj poruši most čez Kolpo in prekopava ceste. Položaj je postal še bolj kritičen, ko je 12. oktobra nekaj sto avtomobilov pripeljalo v Delnice štab 44. grenadirske divizije in okrepljeni 132. grenadirski polk, ki je zasedel Marijo Trošt na cesti med Delnicami in Brodom na Kolpi. Štab 18. divizije je zato 13. oktobra premestil 9. brigado iz Stične h Kolpi. Do Novih sel nad Kolpo je prišla 16. oktobra popoldne. Osemnajsta divizija je namreč branila ozemlje levo in desno od črte Ljubljana—Kočevje—Brod na Kolpi vzdolž cele Ljubljanske pokrajine. Na Notranjskem, Istri in deloma proti Primorski so bile brigade 14. divizije, desno od 18. divizije pa se je vse do konca vojne borila 15. divizija. Iz tega razloga je morala k Brodu na Kolpi poslati svoje brigade prav 18. divizija in glavna smer sovražnikovega udara je šla ravno po njenem hrbtu.

Ofenziva je v Gorskem Kotarju trajala vse do 20. oktobra, toda patrolja nemškega 44. izvidniškega oddelka je 14. oktobra v treh tankih in oklopnem avtomobilu že prišla gledat porušeni most na Brod na Kolpi. To patroljo je napadel 2. bataljon 10. brigade s položajem pri Kužlju ter s tem prvim spopadom začel boje z Nemci v njihovi ofenzivi na Ljubljansko pokrajino. Obrambo so naslednje dni okrepili še s Šercerjevo in Železničarsko brigado ter ustanovili skupni operativni štab vseh enot.

Hudi boji pri Brodu so se začeli, ko so hoteli Nemci za vsako ceno prodreti v Nova sela in Banjaloko. V svoji sestavi so imeli veliko tankov in motorizacije ter močno artilerijo.

Okoli sto Nemcev je v noči od 17. na 18. oktober uspelo prekoračiti Kolpo, da bi ščitili popravilo mostu. Rommel je brzojavil Hitlerju, da je izvidniški oddelek 44. grenadirske divizije ustvaril pri Brodu mostišče na severnem bregu Kolpe. Sledil je topovski dvoboj, ki naj bi preprečil popravilo mostu čez Kolpo. Nemci so kljub temu most popravili in 19. oktobra dokončno prodrli čez reko. Čez most so lahko šla vsa vozila, tudi najtežji tanki in topovi. 21. oktobra zjutraj so Nemci začeli splošno ofenzivo na Ljubljansko pokrajino z vseh izhodiščnih položajev. Za četrti del ofenzive je sovražnik zbral 48.000 mož, 110 tankov, 140 motoriziranih protitankovskih topov in čez 10 samovoznih topov. 7. korpus je tedaj štel 12.000 borcev.

9. brigada in druge skupine so se junaško upirale prvemu navalu. Sovražnikovo napredovanje je zavrl zlasti bočni napad 1. bataljona pri Tišenjpolju-Krkovem. Toda ofenzivnega vala ni bilo mogoče popolnoma zaustaviti. Nemci so 23. oktobra prodrli že do Ajbla.

Ob tej novici so se istega dne partizanske enote prerazporedile za defenzivne operacije. Naši aktivisti, ki so že delovali onstran nemške meje vse do Save, so iskali zavetje v vojaških enotah, kajti domobrancem je spet zrasel greben. Kot izdajalci so se udingali tisočletnemu sovražniku slovenskega naroda — Nemcu tako kot že prej italijanskim fašistom.

V prvem obroku ofenzive na Ljubljansko pokrajino od 21. do 25. oktobra je 162. pehotna »Turkestarska« divizija pregazila desno stran spodnjega toka Krke ter Belo krajino s Semičem in Črnomljem. Enote 44. grenadirske divizije pa so zajele del Kočevske in preostali del Bele krajine. Glavni štab in štab 7. korpusa sta zelo podcenjevala sovražnikovo moč in njegove namere, saj sta še 23. oktobra vztrajala, naj 15. divizija napade sovražnika v Novem mestu, Semiču in Črnomlju. Ta povelja so bila napačna, obenem pa so pravilni ukazi in navodila prihajali do osnovnih enot prepozno ali pa sploh ne.

V drugi obrok ofenzivnih operacij od 28. do 30. oktobra je prišel Kočevski Rog pa ozemlje do črte Čatež—Mirna—Trebnje—Žužemberk—Kočevje—Osilnica. Iz Novega mesta je po dolini Krke navzgor prodril 25. oktobra 1. SS tankovski grenadirski polk. Pri čiščenju Roga je imel pomembno nalogo tudi 44. izvidniški oddelek. Enote 44. grenadirske divizije so prodirale na severozahod ter trčile na 14. Železničarsko brigado, ki se je umaknila k pristopom na Kočevski Rog, da bi ga ubranila. V ofenzivi na Rog je sovražnik odkril le nekaj skladišč in požgal nekaj praznih bolnic. Žal je našel manjšo skupino ranjencev in jih pobil. Ni pa odkril niti prazne Baze 20 niti bunkerja na Kraljevem kamnu, kjer sta bila vrhovni plenum in izvršni odbor OF.

162. pehotna divizija je čistila ozemlje med Krko in Mirno. Bojevala se je s 15. divizijo oziroma s Cankarjevo, Gubčevo in 12. brigado. Na nekdanji nemško-italijanski meji sta Cankarjeva in 12. brigada s pravo bojno črto zavračali predvsem napade 19. SS policijskega polka. Wehrmannschaftsbataillon Süd je 24. oktobra vdrl v Mokronog in izropal

tovarno usnja. 314. grenadirski polk je prvi dan napredoval brez bojev. 1. SS tankovski grenadirski polk je iznenadil Cankarjevo brigado in štab 15. divizije 28. oktobra v Čatežu. Onstran ceste Trebnje—Novo mesto je 314. polk prišel v stik z 12. brigado, z deli Gubčeve brigade in divizionom 15. divizije.

Istočasno oziroma 27. oktobra je 71. pehotna divizija začela večjo ofenzivno akcijo s položajev Klana—Karbenjak—Mrzla vodica—Crni Lug—Gerovo—Osilnica proti Loški dolini. Na tem ozemlju so bile Tomšičeva in Šercerjeva brigada iz 14. divizije ter 2. odred in 1. brigada 13. hrvatske divizije. Tomšičeva brigada je imela najtežje boje na Mašunu, Šercerjeva brigada pa je s svojimi zasedami pri Travi zavrnila prodirajočega sovražnika ravno ob zaključku druge faze te ofenzive.

Ta operacija 71. pehotne divizije je bila le priprava in uvod za tretji obrok četrtega dela ofenzive, ki je zajel območje Moravče pri Litiji—Trebnje—Žužemberk—Smuka—Kočevje—Osilnica—Gerovo—Klana—Rupa—Postojna—Rakek—Cerknica—Žlebič—Rašica—Zdenska vas—Grosuplje—Lipoglav. 162. pehotna divizija je čistila ozemlje severno in južno od ceste Trebnje—Grosuplje. Desna stran od ceste je pripadala 314. grenadirskemu polku, leva stran pa 303. polku. Nekdanjo nemško-italijansko mejo sta zasedla 19. SS policijski polk in 112. rekrutni topniški polk.

29. oktobra popoldne sta se nad Višnjo goro sestala komandanta 15. in 18. divizije in doumela, da ni več umestno braniti osvobojeno ozemlje ob »meji«, temveč da bosta enotam dovolila umik v notranjost; enote naj obenem rušijo za seboj ceste. Komandant 15. divizije Pero Popivoda je še dopoldne ocenjeval sovražnika čisto narobe in dovolil si je ali naivnost ali namerno dezinformacijo, ko je poročal Glavnemu štabu: »Nemci so govorili, da nas ne bi napadli, če bi mi nje pustili v miru... ni nevarnosti kakšnega močnega pritiska.« V obroču so bili štab 7. korpusa s štaboma 15. in 18. divizije, Cankarjeva in 10. »Ljubljanska« brigada. Deli Cankarjeve so se iz Čateža 28. oktobra umaknili v Temenico, 29. oktobra pa so se združili z 2. in 4. bataljonom ter štabom brigade v Selih—Šumberku.

Štab 18. divizije je bil na Spodnji Slivnici, potem pa se je premaknil na Plešivico pri Žalni. Ljubljanska brigada je deset dni prej 19. oktobra v sosesčini zavzela nemško obmejno postojanko Osredek, potem pa je imela mir. Šele 27. oktobra so jo začele napadati enote 19. SS policijskega polka, da bi jo priklenile nase in da bi ji prišel za hrbet 2. bataljon 314. grenadirskega polka. Izredno težke boje je imela 30. oktobra pri Temenici in Bulkovici in 2. in 3. bataljon sta se morala umakniti proti Mekinjam. Tudi Levstikova brigada je 30. oktobra bojevala ogorčene boje z 19. SS policijskim polkom pri Javorju ter na črti Luže—Mladi vrh pobila 30 Nemcev. Štab divizije je 10. brigadi še istega dne ukazal, naj se premakne na položaje Trebnje—Sela—Šumberk. Že drugi dan 31. oktobra pa ji je ukazal, naj se naseli začasno na položajih Muljava—Znojile. Tukaj so se brigadi pridružili kulturni delavci, ki jih je poslal Glavni štab. Cankarjeva brigada se je morala skoncentrirati v bližini postaje Stična. Vnel se je zelo hud boj 2. bataljona 10. brigade pri Potoku in 3. bataljona Cankarjeve brigade pri Hudem. Potem sta se brigadi umikali

Borci VIII. Levstikove brigade med nemško ofenzivo v bližini Grosupljega na hribu Tabor 2. novembra 1943 — (Foto Breljih)

proti Hočevju, Ljubljanska pa končno na Ilovo goro. Štab Ljubljanske brigade je že v Znojilah napadel sovražnik, nakar je šla brigada zvečer čez cesto Krka—Grosuplje v vas Ravni dol. Svoj 3. bataljon je poslala v vas Hrib pod Malo Ilovo goro, da bi varoval smer proti Hočevju. Manjkal je 2. bataljon, ki je pri Lučah na prehodu čez cesto padel v zasedo, nakar se je pridružil Cankarjevi brigadi.

Pred jutranjim svitom je postrojeno Ljubljansko brigado sovražnik napadel z južne strani. Upiral se je samo štab brigade, drugi pa so zbežali proti Ilovi gori. Vrha nad vasjo 1. bataljon ni uspel pravočasno zasesti, štab pa se je umaknil proti Račni, da ga ne bi obkolili. Opoldne je prišel štab brigade z dvema četama 1. bataljona in eno četo 4. bataljona na položaje pri Križu, kjer je našel pri Cankarjevi brigadi tudi svoj 2. bataljon in komoro. Sovražnik jih je že čez kratek čas napadel. Skupaj s Cankarjevo brigado so sovražnika po skoraj štirih urah bojev odrinili do ceste; tam so se vojaki naložili na kamione in odšli.

Cankarjeva brigada je imela veliko število ranjencev in ni bila več sposobna za boj. Obe brigadi sta se zato domenili, da se premakneta v Suho krajino, kjer bi ustanovili zasilno bolnišnico. Prišli so v gozd pri Javhah, 3 km severozahodno od Korinja, kjer jih je čakal 3. bataljon Ljubljanske in polovica štaba 18. divizije s politkomisarjem Janezom Hribarjem. Komandant 18. divizije Rado Pehaček je s svojo polovico štaba odšel v smeri Levstikove brigade.

Obe brigadi sta pri Javhah poskrili ranjence ter se sklenili skupaj z delom štaba 18. divizije 2. novembra proti večeru vrniti na Ilovo goro, da bi sovražnika priklenili nase in ga odvrnili od ranjencev. Komandant 162. pehotne divizije je poslal 4. novembra v boj proti obema brigadama

na Ilovi gori 303. in 314. grenadirski polk, katerega manjše oddelke sta brigadi gladko odbili in jim celo zaplenili nekaj orožja. Popoldne pa je sovražnik z veliko premočjo obe brigadi premagal in prisilil na umik v različne smeri. Glavnina obeh brigad se je z ranjenci, štabi in komoro ponovno umaknila v gozd pri Javhah. 3. bataljon Ljubljanske brigade pod vodstvom komandanta Jožeta Ožbolta pa se je prebil čez železnico in cesto pri Račni v Velike Lipljene, kjer je ostal 5. in 6. novembra, toda brez zveze s svojim štabom brigade. Ta bataljon se je 6. novembra premaknil mimo Levstikove brigade na Uzmane. Na Zapotoku je prišel v stik s 3 bataljonom Levstikove, ni se pa povezal s štabom te brigade.

Na Javhah oziroma Korinju sta si obe brigadi nekoliko opomogli. Na Ilovi gori sta imeli velike žrtve in hude izgube. Ljubljanska brigada je izgubila skoraj ves 2. bataljon. Na Ilovi gori so se bojevali za življenje svojih ranjencev. S temi boji je sovražnik zaključil boje v tretjem obroču in se pripravil za četrti in zadnji obroč v tej ofenzivi.

Po končanih bojih na Ilovi gori je 314. grenadirski polk 162. divizije s pospešenim maršem odšel z Mlačevega čez Dolsko in Studenec pri Ljubljani na zaporne položaje ob cesti med Logatcem in Ljubljano.

Sovražnikova 44. grenadirska divizija je začela 31. oktobra ofenzivo na Kočevskem in v Loški dolini proti 9. brigadi in 4. bataljonu Ljubljanske brigade, štabu 14. divizije in ribniškega vojnega področja. V boju so bile sovražne enote: nam že znani 44. izvidniški oddelek, del 901. tankovskega grenadirskega polka, 14. SS policijski polk in 132. grenadirski polk.

9. brigada je zbrala po ofenzivi polovico svojih borcev. Sovražnik je na ribniškem vojnem področju odkril nad polovico skladišč. Šerčerjeva brigada in štab 14. divizije s podoficirsko šolo so se sicer umaknili iz obroča na Travni gori, kjer je bila boj 9. brigada in 4. bataljon Ljubljanske, toda v boje so zabredli na poti proti Prezidu pri Malem Kotu.

71. pehotna divizija je na Snežniku in Javorniku preganjala Tomšičevo brigado. V teh bojih so si Tomšičevci pridobili nekaj lepih zmag. Brigada se je ponovno zbrala na raznih pred ofenzivo določenih zbornih mestih oziroma v Markovcu. Dobila je nalogo, naj skupaj z drugimi enotami 14 divizije očisti Loško dolino takoj po končani ofenzivi.

V obroču

V četrti in zadnji obroč ofenzive Wolkenbruch IV. je sovražnik zajel Mokrc, Krim in Rakitniško planoto oziroma ozemlje znotraj kroga Lipoglav—Grosuplje—Zdenska vas—Rašica—Žlebič—Sodražica—Cerknica—Rakek—Borovnica—Ljubljana—Lipoglav.

Zaporne položaje na črti Preserje—Borovnica—Padež—Dobec—Begunje—Cerknica sta obvladovala že od 25. oktobra 134. grenadirski polk in bataljon planinskih lovcev Heine. Po zaključku tretje faze ofenzivnih operacij na Dolenjskem in Notranjskem so prepeljali 901. tankovski grenadirski polk na zaporne položaje Rakek—Planina—Logatec; zaporne položaje jugozahodno od Ljubljane je zavzel 314. grenadirski polk brez 2. bataljona in okrepljen z bataljonom domobrancev. Nekdanjo nemško-italijansko mejo od Ljubljane proti vzhodu je imel del 19. SS policijskega

polka in 112. rekrutni polk. Položaje na vzhodu je zaprl 303. grenadirski polk. Obroč je stiskalo na zapornih položajih okoli 20.000 mož. Operacijo je vodil štab 44. pehotne grenadirske divizije, ki se je iz Delnic preselil na Vrhniko, da bi bil bližje dogajanju.

44. pehotna grenadirska divizija je 5. novembra dosegla črto Rašica—Sodražica—Travnik. Njeno desno krilo se je pri Turjaku 6. novembra spojilo s 162. »Turkestansko« pehotno divizijo oziroma 303. grenadirskim polkom ter tamkaj obmirovalo. Taista divizija pa je s svojim levim krilom oziroma s 132. grenadirskim polkom drsela ob zapornih položajih 71. divizije ter prišla pri Cerknici še do zapornih položajev bataljona Heine, ki je skupaj s 134. grenadirskim polkom zapiral črto čez Begunje in Borovnico do Preserja. Tedaj je 44. divizija na vsej bojni črti od Rašice do Martinjaka ob Cerknškem jezeru krenila proti Mokrcu in Krimu. Njena naloga je bila, da partizanske enote s hribov vrže v doline proti zapornim položajem ter jih uniči. Nastopale so njene enote: 14. SS policijski polk, 132. grenadirski polk in 44. izvidniški oddelek — skupaj okoli 10 do 12.000 mož omenjene divizije. V ofenzivni operaciji Wolkenbruch IV. ni sodelovala 71. divizija, ker je odšla v ofenzivo na Kvarnerske otoke.

V obroču je bila cela Levstikova brigada, del Ljubljanske brigade z oslabljenim 3. bataljonom in zdesetkanima dvema četama 4. bataljona, ki sta bili z 9. brigado na Veliki gori že v ofenzivi, pa sta se prebili 3. novembra iz obroča in prišli čez Brlog, Nerede in Purkarče 7. novembra v Uzmane. Ta del brigade sta našla isti dan komandant Jaka Rojšek in namestnik politkomisarja Franc Stegnar ter prevzela poveljstvo. Drugi del Ljubljanske brigade je bil tedaj na Korinju pod poveljstvom namestnika komandanta in političnega komisarja brigade.

Kakšen teden pred ofenzivo je bila na tem območju Krma tudi Loška brigada. Po napadu na Štampetov most se je umaknila na Krim. Sovražnik ji je sledil in jo napadel 25. oktobra. Na ukaz štaba 14. divizije se je namestila v Polhograjske Dolomite, a ji ni uspelo. Potem je s spretnim manevriranjem prebila položaje 134. grenadirskega polka ob cesti Grahovo—Pudob in se severno od Postojne dokončno umaknila iz ofenzive z majhnimi izgubami.

Obkoljene enote NOV so štejele okoli 1200 borcev in bork, kar je desetkrat manj, kot je štel napadajoči del nemške vojske, in dvajsetkrat manj, kot so jih imele vse nemške in domobranske vojske v tej akciji.

Štab Levstikove brigade je želel takoj obrniti vso brigado proti toku nemškega prodiranja in usmeriti svoj preboj proti osrčju Dolenjske. To mu je preprečeval ukaz štaba 18. divizije, da mora s težkim orožjem demonstrativno napasti Ljubljano samo. Politkomisar brigade je zato osebno obiskal štab 18. divizije, da bi dosegel spremembo povelja. Štab je našel 31. oktobra v gozdovih nad vasjo Lipljene pod Ostrim vrhom onstran ceste Grosuplje—Turjak.

Tovariš Rado Pehaček, komandant divizije, mu je obrazložil, da ne more spremeniti povelja, ker ga je sam dobil od Glavnega štaba NOV in' PO Slovenije. Šlo je za to, da bi razbremenili enote v središču ofenzive in da nemška vojska ne bi imela časa podrobno preiskovati osvobojenega ozemlja, zlasti pa ne Kočevskega Roga, kjer so bile v veliki nevarnosti

bolnišnice in skladišča. Drugih navodil politkomisar brigade ni dobil in se je zato obremenjen z velikimi skrbmi vrnil v štab, ki je bil še vedno na Hudi Polici.

Tretji bataljon Levstikove brigade so 26. oktobra nemudoma s kamioni prepeljali s položajev okoli Lipoglava v Dobropolje. Njegove položaje ob nekdanji italijansko-nemški meji je prevzel 4. bataljon. V gozdovih okoli Dobropolj so se namreč pojavili belogardisti oziroma domobranci, kakor hitro se je razvedelo, da so Nemci prekoračili Kolpo in da prodirajo proti Kočevju. Borci 3. bataljona so gozdove tri dni vestno preiskovali, toda našli niso nič. Belogardisti-skrivači so se pač umaknili v svoja zaklonišča.

Po tej očiščevalni akciji se je 3. bataljon zbral v Hočevju in se spustil v dolino Krke. Razmestil se je v vasi Znojile in se tam 31. oktobra sešel z deli Ljubljanske brigade. Od njih je dobil že bolj natančna obvestila o prodiranju Nemcev. Prav zato je bataljon brez obotavljanja še isti dan nadaljeval pot čez Polzevo in Grosuplje na Hudo Polico, kjer je našel svoj štab brigade.

Tedaj ga je štab brigade seznanil s položajem in z ukazom štaba 18. divizije glede napada na Ljubljano. Napad na Ljubljano bodo sicer izvršili, toda brez 3. bataljona. Ukazal mu je, naj se umakne na območje Lipoglava in Javora, samo da bi obvaroval polno število moštva. Zato naj se izogiba spopadom in se bojem spretno izmika. Komandant bataljona je namreč to območje dobro poznal, ker je bil doma v sosesčini in tudi v partizanih prav v teh hribih in gozdovih. Štab brigade je vedel, da se bo z veliko brigado težko prebijal skozi sovražnikovo bojno črto. Tako je 3. bataljon 1. novembra res odšel čez Šmarje proti Repčam in Lipoglavu.

Zaradi prodiranja 162. »Turkestarske« divizije proti Stični in Višnji gori je štab brigade ukazal, naj se 1. bataljon nemudoma umakne južno od ceste Šmarje-Sap—Grosuplje. Štab 1. bataljona je bil 1. novembra pri 1. četi na Spodnjem Brezovem, 2. četa je bila v Leskovcu, 3. četa pa na Zgornjem Brezovem in je zavarovala smer proti Grosuplju.

Štab bataljona je dobil obvestilo, da prihaja iz Žalne proti Višnji gori nemška kolona. Takoj je poslal 3. četi iz 1. čete pomoč 12 borcev z dvema mitraljezoma. Toda še dolgo potem ni bilo čuti nobenega streljanja. 3. četa sploh ni sprejela boja, temveč se je že prej umaknila.

Nemci so na istem mestu, kjer je bila prej partizanska zaseda, pripravili past, kot da so partizani, in tako so s prevaro ujeli vseh 12 borcev z orožjem vred. Ujete partizane iz 1. čete 1. bataljona in še nekaj drugih so ustrelili zvečer 1. novembra na pokopališču v Višnji gori. Cerkovnik in njegova žena sta povedala, da so morali ujeti najprej sami skopati veliko jamo. Mladinci so na ves glas vpili na pomagaj. Zato so Nemci ukazali cerkovniku in ženi, naj zvonita z vsemi zvonovi, da bi tako preglasili krike fantov ob streljanju. Skupaj so Nemci tisti dan umorili na pokopališču v Višnji gori 24 borcev.

Štab brigade je velel 2. bataljonu, naj navsezgodaj zjutraj 1. novembra zapusti Škofljico in zasede položaje desno od ceste proti Grosupljemu: Šmarski vrh—Sap—Sela.

Poleg tega je postavil bataljon eno četo v zasedo čisto k cesti pri pokopališču. Položaje te čete sta si ogledovala komandant in politkomisar

bataljona. Prav tedaj se je pripeljala nemška izvidnica na motorjih in užgala po obeh poveljnikih, da sta morala brž poskakati s konj in iskati zaklon. Tedaj je udarila po Nemcih zaseda, tako da so se jadrno umaknili in zdirjali nazaj v Grosuplje. K štabu bataljona so potem prišli vaščani in ga prosili, naj se partizani umaknejo, da Nemci ne bi porušili in požgali vasi.

Zaradi takega položaja je štab brigade ponoči na 2. november zapustil Hudo Polico in se premaknil na Vrbičje, 2. bataljon pa na Drenik.

Kot rečeno je 4. bataljon prevzel položaje okoli Lipoglava od 3. bataljona, ko je 26. novembra odšel v Dobropolje. S svojimi četami je branil položaje proti nemški meji, štab pa je bil na Plešah 2 km vzhodno od Lanišča. Zaradi nemškega pritiska so se čete začele z meje umikati k svojemu štabu na Pleše z Javora in Lipoglava, kajti v štab bataljona so poročali, da je nemška vojska že prodrla po cesti Sap—Magdalenska gora—Zgornja Slivnica—Lipoglav. Komandant 4. bataljona Tone Klemenčič-Mitja je ob teh sicer nepreverjenih vesteh 1. novembra zaprosil štab brigade, da se sme pridružiti drugim bataljonom. Kurir je prišel z odgovorom, naj se 4. bataljon premakne na Škofljico, ker je 2. bataljon zasedel položaje desno od ceste Šmarje-Sap—Grosuplje.

S Pleš je odšel 4. bataljon postrojen po četah na Škofljico. Ozemlje tega bataljona si je popoldne ogledovala »štorklja«. Bataljonu so se tedaj pridružili aktivisti OF in kulturniki.

Že prvo srečanje 1. bataljona z nemško vojsko je njegove čete močno oslabilo. Bivši belogardisti in drugi nezanesljivi mobiliziranci so pričeli dezertirati. Bataljon se je ponoči na 2. november napotil proti Grosupljemu desno od ceste Zagreb—Ljubljana. Levo so ga v daljavi po cesti prehiteli nemški tanki. Ker čez cesto pred Grosupljem niso mogli, so šli po desni strani mimo njega in se čisto slučajno srečali s 3. bataljonom. Ta namreč ni nameraval izpolniti ukaza štaba brigade, da bi sam v ofenzivi manevriral med cesto Ljubljana—Zagreb in Savo. Čutil se je osamljenega in nemočnega proti tolikšni sili, posebno pa ga je motil sorazmerno majhen manevrski prostor, ki je bil gosto preprežen s potmi. Zato se je odločil za manevriranje na bolj primernem zemljišču. V noči na 2. november se je napotil proti Grosupljemu in hotel prekoračiti cesto med Grosupljem in Žalno ter se prebiti na Ilovo goro in naprej proti Travnici gori. Toda cesta je bila tako gosto zasedena, da se je moral vrniti ter je med Cikavo in Sapom skupaj s 1. bataljonom prekoračil železnico in cesto ter se čez Sela napotil v Sentjur, kamor sta prišla oba bataljona 2. novembra ob dveh ponoči.

Prva četa 1. bataljona je odšla v Ponovo vas, kjer so se borci hoteli vsaj malo spočiti. Toda prišel je komisar bataljona in jim naročil, naj napravijo na cesti zasedo. Pri kmetih so dobili orodje in se lotili dveh košatih hrastov ob cesti. Bila je gosta megla, da niso mogli videti dalj kot 50 m. Tedaj so zaslišali motorje. Nenadoma se je približala motorizirana kolona. Stekli so po bregu navzgor. Blinde so se ustavile in jih začele obstreljevati. Pri zaseki so čakale še kakšnih 10 minut, nato pa cesto očistile in šle naprej proti Sentjurju, zdaj Podtaboru, kamor je prišla motorizirana kolona ob 9.30.

Tretji bataljon se je 2. novembra zjutraj še razmeščal po hišah v Šentjurju. Komandir 1. čete Ivan Bobnar-Bobi je postavil okoli vasi zavarovanja, ob cesti proti Ponovi vasi za obzidjem pokopališča pa še močno zasedo. Bila je izredno gosta megla. Ko so prišli proti Šentjurju po cesti tanki, jih zaseda ni videla. Prvi tank se je ustavil točno pred Severjevo hišo, kjer je bil štab 3. bataljona. Komandant bataljona Franc Sotlar-Pavijan je priteknel prav pred tank, da ga iz njega še streljati niso mogli. Celotnemu štabu je uspelo umakniti se v bližnji gozd. Komandanta je izgubljeni strel prasn timer po ušesu. Bila je pač megla in zato se je bataljon sorazmerno hitro in uspešno umaknil. Ob samem napadu je padel en sam borec, pač pa so ujeli konjevodca in kuharje, ki so pravkar kuhali zajtrk in pripravljali hrano tudi za kosilo. Kuhinja je bila v kovačiji ob cesti sredi vasi. Devet so jih postrelili kar tam, tri pa, ki so se predali, za zidom pokopališča. Nekatere so prebodli tudi z bajoneti.

Tretji bataljon se je zbral na gori Tabor ter nadaljeval pot v Lipljene, ki so se kopale v soncu. Tamkaj je počival do mraka, nato pa se je popolnoma samostojno premikal proti Pijavi gorici, prečkal turjaško cesto, se spustil v Želimplje in se končno nastanil na Zapotoku. Ves čas od Šentjurja naprej ni imel nikakršnega stika s štabom brigade niti z drugimi enotami Levstikove brigade, čeprav jim je bil zelo blizu. Tisti ukaz brigade, da mora varovati živo silo in se samostojno prebijati iz ofenzive, je gotovo odločilno vplival na štab tega bataljona, da je tako ravnal.

Po napadu se je 1. bataljon ob 11. uri zbral nad Ponovo vasjo. Pohod so organizirali po gozdu ter se takoj napotili proti Mokrcu. V Želimplje so prišli ob 19. uri. Tam se jim je priključila kulturna skupina. Potem so se povzpeli v Škrilje pri Golem in tam ostali.

Ponoči na 3. november je štab brigade zapustil Vrbičje in odšel čez Vrh na Golo. Za njim je prišel tja z Drenika tudi 2. bataljon. S Škofljice pa se je isto noč premaknil 4. bataljon na Ig*. Levstikova brigada je tako popolnoma sprostila glavno cesto Ljubljana—Grosuplje. Čisto sam je prišel drugi dan na Golo borec, ki so mu Nemci v Šentjurju prestrelili glavo ravno skozi obe ličnici. Obležal je na tleh, toda ko je prišel k zavesti, se je takoj napotil za brigado.

Z nemško vojsko enote Levstikove brigade 3. novembra niso imele nikakih stikov, pač pa se je topništvo pripravljalo za neposredni demonstrativni napad na Ljubljano. Drugi dan, 4. novembra zvečer, je odšlo brigadno topništvo v spremstvu 2. bataljona čez Ig na Ljubljano. Izhodiščne položaje jim je na Igu varoval 4. bataljon.

Napad na Ljubljano se je začel ob pol desetih zvečer. Borci so z brigadno baterijo topov kaj kmalu razbili bunkerje na Ižanski cesti in s tem odprli prehod proti Ljubljani. Med bojem so dobili nalogo, da se po akciji umaknejo proti vasi Golo. Pred umikom so še zažgali leseni most na cesti Ig—Ljubljana, minerci pa so minirali cesto Škofljica—Pijava gorica in

*Štab brigade 14. 11. 1943 napačno poroča za 2. november: »1. bataljon je še na Igu.« Tja je šel s Škofljice 4. bataljon. Na Sarsko je odšel 4. bataljon dva dni kasneje, oziroma po napadu na Ljubljano, 1. bataljon pa je bil tiste dni v Škriljah.

poleg običajnega razstreliva uporabili tudi letalsko bombo. Deli 2. bataljona so si nabrali hrane pri nekem dezerterju.

Na Ljubljano so streljali s topom, kot je že opisano v poglavju o brigadnem topništvu. Sovražno topništvo je močno odgovarjalo, tako da štab brigade ugotavlja: »Zaradi žične ovire in artilerijskega ognja nam ni uspelo priti v mesto. Našega topa sovražna havbica ni mogla najti.« Civilisti so pripovedovali, da se je sovražnik pripravljaj zasesti Ig, pa je zaradi tega napada akcijo odložil. Ta topniški napad na Ljubljano je bil velik izziv nemški vojski in njeni ofenzivi. Prav gotovo so zato Nemci še temeljiteje pripravili udarec po Levstikovi brigadi.

Po napadu na Ljubljano se je tudi 4. bataljon umaknil na pobočje Morcrca, in sicer v vas Sarsko. Tjakaj jim je Friderik Likar, fantič s Preserja, pripeljal vola za prehrano brigade. Bataljonski intendant mu je napisal potrdilo, pritisnil žig in mu ga dal v roke s hudomušno pripombo:

»Na, tole pa Nemcem pokaži!«

Zvečer 4. novembra je šlo tudi 20 borcev 1. čete 1. bataljona v Podpeč po hrano, saj v požganih in izropanih vaseh okoli Golega niso imeli ničesar. Spremljal jih je terenski delavec, da ne bi komu delali krivice.

Štab brigade se je 6. novembra iz bojazni pred bombardiranjem premaknil v Klado. Nemci so zasedli Ig. Na Golem se je zbrala skupina kulturnikov, ki so jih namenili 18. diviziji. Brigadi se je pridružil tudi okrožni odbor OF Grosuplje. V zaselku Benat pri Ponovi vasi se je 2. novembra zjutraj komaj rešil iz hiše, ki jo je sovražnik obstreljeval z avtomatskim orožjem, pri čemer je padel član odbora.

Na predvečer oktobrske revolucije so zakurili kresove in organizirali proslavo v ljudski šoli na Golem. Nastopili so znani kulturni delavci: operna pevka Bogdana Stritarjeva, Slavko Tiran, Franc Šturm in drugi. Govorila sta Janez Perovšek-Pelko in Ludvik Mrzel. En dan pred napadom na Ljubljano so imeli miting tudi na Igu za civilno prebivalstvo. Vsi so vedeli, da jim bo že jutri in pojutrišnjem zelo težko, toda peli so pogumno in veselo. Že zdavnaj so se vsi odločili za boj na življenje in smrt.

Največji boj brigade pod Mačkovcem

Zjutraj 6. novembra je s položajev Troščine—Grosuplje—Zdenska vas na celi bojni črti začel prodirati proti Levstikovi brigadi najprej 303. grenadirski polk 162. divizije. Do večera je prišel v vasi Lipoglav—Šmarje.

7. novembra, na sam dan obletnice oktobrske revolucije, je sovražnik sklenil obroč po cesti Velike Lašče—Turjak—Pijava gorica—Ljubljana. Omenjeni polk 162. divizije je zasedel vse vasi po dolinah in na več krajih prekorajčil cesto Turjak—Ljubljana. Štab Levstikove brigade je bil tega dne v Kladi, 1. bataljon v Škriljah, 2. bataljon s topništvom na Golem, 3. bataljon v Zapotoku, še vedno nepovezan s svojo brigado, 4. bataljon pa je bil na Sarskem.

Bila je še tema, ko so borci 4. bataljona podirali bukve na cesto, ki pelje iz Želimljega na Ig. Ko se je zdanilo, so že videli na Pijavi gorici Nemce, kako so se začeli spuščati v dolino Želimejščice. Začeli so jih obstreljevati z minometi 82 mm. Ivan Novak-Mijavec, namestnik koman-

danta bataljona, je sam zmetal 30 min. Nemci so odgovarjali s topovi in minometi. V boj se je z želimeljske ceste vključila tudi težka bređa 4. bataljona. Nemci so obstali in obstreljevali le iz daljave, 4. bataljon pa jih je čakal na izredno dobrih položajih. Nemci so napadali največ s pehoto in tanki.

V 1. bataljonu so začeli kuhati meso, ki so ga dobili prejšnji dan. Spodaj pod požgano vasjo se je razplamtel hud boj. Namesto da bi kotle — to so bili na pol prerezani bencinski sodi — umaknili na varno ter hrano skuhalo do konca, jih je komisar ukazal prevrniti. Bila je zadnja priložnost, da bi se pošteno najedli. Tako so bili v 1. bataljonu ves dan do večera brez hrane.

Komisar brigade pa je medtem sklical stare, slabotne in bolehe civile, ki so šli skupaj z brigado že iz Šmarja, ker so se hoteli umakniti izdajalcem, ter jim svetoval, naj ne hodijo z brigado naprej, saj jih čakajo pretežki dnevi. Dejal jim je, naj se raje skrijejo pri znancih. Poglavitno je, da jih belogardisti ne najdejo doma; v drugih vaseh je nadzor in pregled tudi njim otežen. Če pa kdo misli, da mora vsekakor ostati v brigadi, mu tega nihče ne brani. Nasvet so v glavnem sprejeli.

Boji 4. bataljona z Nemci pod Sarskim so postajali vedno hujši. Obenem je pritiskal zmeraj ostrejši mraz. Začel je naletavati sneg. V italijanskih mitraljezih je bilo olje za poletne razmere, ne pa za zimo. Nenadoma so vsi mitraljezi odpovedali. Zaradi tega je komandant 4. bataljona poslal v štab brigade kurirja s prošnjo, da dovolijo umik, a dovoljenja ni dobil. Potem je zahteval, naj pregleda položaj kdo iz štaba brigade. Umik s Sarskega na Golo mu je dovolil štab brigade šele zvečer. Tega dne Nemcem še ni uspelo razbiti nobene enote Levstikove brigade in poročilo, da je 162. »Turkestanska« divizija severno od Sarskega razbila skupino okrog 100 partizanov, ne ustreza resnici.

Na Golem so 7. novembra zvečer urejali kolono za pohod na Travno goro. Za predhodnico so določili 2. bataljon, ker je sovražnika pred Ljubljano dvakrat energično zavrnil in so zato od njega pričakovali ob srečanju s sovražnikom največ prisebnosti in udarnosti. Kolona se je premaknila ob 21. uri. Za 2. bataljonom je šel 1. bataljon, nato pa štab brigade, topniška baterija brez topov — skrila jih je že prej — in zadnji kot zaščitnica 4. bataljon. 3. bataljon se brigadi na tem pohodu ni priključil, pač pa je ostal v Zapotoku in zanj štab brigade pravzaprav še vedno ni vedel.

Rado Pušenjak opisuje 7. november večer in noč na 8. november:

»Pričelo je snežiti. V požganih poslopih smo spali zelo slabo, nekaj zaradi mraza, nekaj zaradi skrbi. Drugega dne že navsezgodaj so pritisnili Nemci po pobočju na Golem. Kljub srditim napadom so naši borci vzdržali do večera, ko je vsa brigada krenila na pot. Bila je dolga kolona. Imeli smo nabasane nahrbtnike, konji in mule so nosili težke tovore: srednje težko orožje, velike vreče hrane, moko, fižol itd. V brigadi je bila tudi skupina kulturnih delavcev, ki je bila prej vključena v druge enote. Ker je vedno bolj snežilo, je postajal naš pohod vse težavnejši in napornejši. Borci so postajali utrujeni. Naš cilj je bil Travna gora. Sneg nas je popolnoma premočil.«

Od jugovzhoda so začeli prodirati 14. SS policijski polk, 132. grenadirski polk in 44. izvidniški oddelek — s ceste Grahovo pri Cerknici—Sodražica—Zlebič na sever — ter se zjutraj 8. novembra znašli iz oči v oči z Levstikovo brigado. Drug drugemu so šli pravzaprav nasproti. Do srečanja je prišlo južno od Mačkovca v vaseh na planjavah Rute. Nemci so prodirali z Lužarjev proti vasi Naredi, iz Ravnika, Škufč in Škrabč pa na Laze in Boštetje. Levstikova brigada je šla skozi Krvavo peč in Mačkovec. Potem skozi prvo in najvišjo vas oziroma zaselek takoj pod Mačkovcem Predgozd, malo nižje skozi Selo, nato skozi Rupe, Vrh in Boštetje, od koder se je 2. bataljon odcepil na levo v Naredo.

Že v nedeljo 7. novembra sta prišla dva partizana, osamela begunca od Lužarjev v Naredo h Kovaču, ponoči na ponedeljek so se zatekli v hlev štirje in ko se je zdanilo, še trije partizani. Potem so jih domači povabili v hišo. Nekako ob pol devetih so opazili skozi okno Nemce. Partizani so zbežali skozi doljno stran hiše in tekli navzgor proti središču vasi Naredi, kajti Kovačeva domačija je pomaknjena od Naredov nekaj streljajev proti Lužarjem in stoji na samem.

Nemci so gospodarja Jožeta Kovača odpeljali. Ozirali so se v neko šikar* in izbirali mesto, kjer bi ga ustrelili. Tedaj je Jože skočil pod pot in zbežal. Streljali so za njim in mu prestrelili dlan. Žena je tedaj vsa zbegana zbežala v Boštetje ter kričala, da so ji Nemci ubili moža. Če ne bi bilo tega dogodka z Jožetom Kovačem, bi Nemci prizadejali 2. bataljonu velike žrtve, tako pa so partizane s strelji opozorili, odkod Nemci prodirajo.

Drugi bataljon je šel namreč v predhodnici in se ob 5. uri zjutraj nastanil v Naredih. Štab brigade je ostal v Boštetjem, 1. bataljon v Rupah in 4. bataljon v zaselku ob koti 827 in v vasi Selo. Nemci so zato najprej trčili na 2. bataljon. Borci, premočeni od mokrega snega, so se že precej slekli in plegli. Nenadoma pa je zaropotalo. Niso počivali več kot tri ure. Komandant bataljona je takoj poslal kurirja Matevža Gantarja, naj gre v štab brigade hitro sporočit, da so jih napadli Nemci. Toda Gantar je v beli pokrajini zašel in prišel v hiše, nastlane s slamo. Štaba brigade ni našel, pač pa je naletel na razbite enote 2. bataljona, ki so samostojno začele iskati izhod.

V veliki zmešnjavi in paniki, kričanju otrok in mater, je komandant 2. bataljona skušal zbrati okoli sebe jedro bataljona. S kakimi sedemdesetimi borci se je pretolkel skozi Podplaz**, pustil še neizoblikovano bojno črto za seboj ter takoj nadaljeval pot proti Travnji gori. Za nadaljnji boj tega dne pa potem na Mokrcu in Krimu 2. bataljon ni pomenil ničesar več. Ostanke 2. bataljona, ki so se umikali nazaj na Vrh in Rupe, so se zbirali okoli političnega komisarja bataljona Janeza Zalarja.

Dan se je polagoma luščil iz mraka pravega zimskega jutra. Tudi v štabu brigade so si sezuli čevlje. Hoteli so se pogreti ob toplih pečeh, zamenjati mokre cunje v čevljih. Nekateri so takoj zadremali. Zaprasketale so brzostrelke. Mimo štaba brigade je v razdalji dvajsetih metrov v gosjem redu hitela nemška kolona med hišami in skozi sadovnjake. Ni preostalo

* Besedo šikar (ženskega spola) uporabljajo v vaseh pod Mačkovcem za nizko zarast z grmičevjem brez visokega drevja.

** Plazovit obronek severno od vasi Naredi.

drugega, kot da se nemudoma vsi od kraja vržejo nanje z jurišem, izsiljenim v krčevitem trenutku, ko se je odločalo o tem, kdo bo hitrejši in boljši.

V vas so začele prodirati močne kolone Nemcev. Nastal je bučeč vrtnec, v katerem je bilo slišati predvsem brzostrelke. Borcem se prva neprepana noč ni kaj dosti poznala. Z velikim pogumom in iznajdljivostjo so se spoprijeli z Nemci. Boj v Boštetjem je bil zelo kratek, le toliko, da so se prebili iz hiš in sadovnjakov.

Med hišami v vasi ni bilo mogoče ostati. Umaknili so se na zasnežene planjave nad vasjo proti Vrhu. Tamkaj so se na odličnih položajih že razmestili borci 1. bataljona ter naperili orožje proti Nemcem, ki so zavzeli Boštetje ter polegli na položaje po sadovnjakih in okoli hiš. Štiri ure Nemci niso mogli napredovati proti Vrhu in Mohorju.

To je bil tisti slavni boj 1. bataljona in še posebno mitraljezca, ki Nemcev ure in ure ni pustil nikamor naprej. Ležali so v snegu štiri ure in vaščanom niso pustili iz hiš ali iz vasi. Šele ko je ob 15. uri pojenjal boj med Boštetjem, Vrhom in Mohorjem in se prenesel više v vasi Dednik, Rupe, Selo in Predgozd, so Anico Kovač Nemci pustili, da se je vrnila v Narede in domov. V Naredih ni bilo več Nemcev. Le streljaj od doma je stopil na plano njen mož.

»Kaj te niso ubili?« ga je presenečeno ogovorila, potem pa brž obvezala prestreljeno roko.

Štab brigade je imel zadosti časa, da je bližnje enote razporedil za boj in pravzaprav Nemce presenetil, ker niso vedeli, da se je brigada ponoči premaknila z Golega v te vasi. Brigada se je z vso močjo uprla in Nemce prikovala na mesto. Bojevala se je za vsako poslopje, za vsako drevo, za vsak hribček in se ves dan ni dala pregnati v gozdove Mačkovca. Toda takrat je bila brigada še močna.

Ko so v štabu 1. bataljona zvedeli, da je sovražnik napadel 2. bataljon, je komandant 1. bataljona takoj pohitel na pomoč z eno četo. Drugi dve četi je operativni oficir bataljona odpeljal na hribček nad vasjo. Istočasno je 4. bataljon zasedel položaje na hribu desno od 1. bataljona.

Sovražnik je brez obotavljanja začel z napadi in juriši. Bataljona sta vse napade odbila. Sovražnik je imel velikanske izgube. Zato je svojo pehoto umaknil ter z minometalci in topovi obstreljeval položaje obeh bataljonov. Prizadel ju je zelo močno. Število mrtvih in ranjenih je naraščalo iz ure v uro. To je bila strašna bitka, vredna vsega občudovanja. Bataljona nista popustila niti za ped. V borcih je plapolala tista jasna zavest, da ne smejo popustiti, da so življenja vseh in vsakega posameznika stvar skupnega boja. Nikoli prej in nikoli pozneje Levstikova brigada ni bila tako veličastne bitke kot 8. novembra 1943 med Boštetjem in Mačkovcem. Vsak levstikovc je prispeval, kolikor je le mogel, da je brigada Nemce zaustavila in jim vsilila bojno črto, ki je varovala hrbet in smer umika proti Mokrcu.

Zdravi borci so morali ne le varovati bojno črto, temveč tudi odnašati ranjene v zaledje. Sovražnik je popoldne opustil boje s 1. bataljonom, pa zato toliko huje pritisnil na sosednji 4. bataljon. Ker je padel sneg, so bili Nemci dobre tarče in niso mogli napredovati, kot bi hoteli.

Sama nemška poročila priznavajo »močnejši« spopad pri koti 827 (9 km zahodno od Velikih Lašč), oziroma da je 44. divizija naletela na odpor 8. novembra južno od Mokrcra.

Kot rečeno, je 4. bataljon sestavljal zaščitnico in prišel za brigado zadnji. Obstal je v zaselku ob koti 827 in v vasi Selo. Borci niso utegnili niti poleči, ko se je bitka že začela. Bila je prava sreča za celo brigado, da je bil 4. bataljon še ves na nogah in takoj pripravljen za boj.

Uspelo jim je razmestiti bataljon na položaje v popolnem redu. Komandant bataljona Mitja je skupaj z zelo mladim podporočnikom Mirkom Adamičem, operativnim oficirjem štaba bataljona, smotro določal najboljše mesta posameznemu orožju in borcem. Ta podporočnik je bil doma iz Ribnice in se je pridružil bataljonu šele na Sarskem, pa takoj dobil dolžnost operativnega oficirja, ker je prejšnji pobegnil z Lisičja k domobrancem na Rudnik. Svoje znanje je od prvega trenutka začel prenašati vsem, ki so ga bili potrebni. Potem ko sta razporedila vse sile bataljona, sta s komandantom legla skupaj v zaklon na dominantnem položaju. Komaj se je Adamič prvič dvignil z glavo nad zaklon, ga je že pičil sovražnikov ostrostrelec naravnost sredi čela, da se mu je kri ulila čez obraz. Zdrsnil je h komandantu mrtev. To je bila za štab 4. bataljona zelo velika izguba, saj so se mnogo nadejali prav od tega mladega podporočnika, na njegovo prisebnost, pogum in vojaško znanje.

4. bataljon je najprej branil Rupe, potem pa hrīb za vasjo. Težki mitraljez so postavili južno od TT 833. Tudi namestnik komandanta brigade Jože Švigelj je bil zraven, ko so ga nameščali. Ta mitraljez je imel pri obrambi položajev glavno vlogo in je zavračal vse poskuse Nemcev, da bi prodrli.

Vzhodno od vasi Selo so okoli poldneva razpostavili minomete in z njimi še bolj tesno zaustavili napredovanje sovražnika. Ko je tedaj Anton Plantan hotel četo 1. bataljona premakniti na boljše položaje, mu je komandant brigade ukazal, naj brani širši obroč bojne črte. Kričal je, da je prepvil bojni hrup. 4. bataljon je, organiziran po četah in vodih, vztrajal v boju vse do večera.

Vaščanom Boštetij, Rup in Sela je ostal boj Levstikove brigade v nezbrisnem spominu. Alojz Cimperman, Selo 10, je navdušeno opisoval ta boj:

»To ni bilo niti malo podobno italijanski ofenzivi iz leta 1942, ko so se partizani brez boja umaknili v gozdove visoko na Mokrc. Takrat partizani niso bežali ali se skrivali. Držali so položaje cel dan in Nemci niso mogli nikamor. Partizani so se bojevali kot sto bogov. Napravili so vse.«

Politkomisar 4. bataljona Anton Pelko-Vine opisuje boje v svoji enoti pod Mačkovcem tega dne takole:

»V tem položaju smo se v največji naglici razporedili kar v vasi in uspelo nam je zaustaviti naskok Nemcev ter umakniti iz vasi brigadno in bataljonsko komoro. Čete so začele zasedati položaje zunaj vasi organizirano in brez panike, kajti preplah je že minil. Naš 4. bataljon je zasedel desno krilo brigadne obrambne črte, četudi so nemški »šarci« neprestano sipali smrtonosno seme. Sledili so trije nemški juriši in protijuriši 1. bataljona. Samo na mali vzpetini, ki je trikrat menjala gospodarja, je 1. bataljon

potolkel kakih 70 Nemcev. Nemci so z Runarskega s topovi obstreljevali Mohorje.

Okoli treh popoldne je Nemcem s topovi in minometi uspelo, da so nas izrinili s prvotnih položajev. Odstopali smo počasi po skupinah in nameščali borce ob robu gozda. Za našimi hrbti se je raztezal gozd vse do Mokrca, Kureščka in vasi Golo, od koder smo prišli. Spopadli smo se iz neposredne bližine, pri čemer so se skupine borcev in posamezni borci junaško držali. Videl sem, kako je nemški »šarec« zadel našega mitraljezca. Ko je to opazil komandir čete, neki Ribničan, je zgrabil mitraljez, ki je ležal poleg mrtvega mitraljezca, in zakričal: »Čakaj, hudič švabski, to ti bom vrnil!« Izstrelil je nekaj kratkih rafalov in nemški »šarec« je utihnil. Nato se je komandir dvignil na kolena, da bi dobil še katerega na muho — in omahnil, zadet v glavo. Bil je takoj mrtev, mitraljez pa je rešil pomočnik mitraljezca.

Na hribčku, kjer je imel položaje naš 4. bataljon, me je poklical neki borec, mlad fantič, star kakih 16 let, in me spraševal, kam naj strelja, ko vsepovsod poka. Opazil sem, kako je zmeden, vendar pa se je pripravljen boriti tako kot drugi. Rad bi ga poslal v zaledje, če bi to še obstajalo, toda zaledja ni bilo. Pokazal sem mu primerno zavetje, ga poučil, kje so Nemci in kje naši, ter kam naj se umakne, če bodo tudi drugi zapustili položaj.«

Popoldne so nas Nemci zopet začeli močno obstreljevati z minami. Marsikomu so šle mine na živce, saj nisi nikoli vedel, kam bo treščila naslednja. Tudi komisar ene od naših čet je začel godrnjati, ko sem prišel do njega:

»Saj imamo tudi mi minomete in mine, bomo že pokazali tem švabom!«

Vzel je lahki minomet in nekaj min ter odšel h grebenu, da bi imel boljši razgled, kam bo mina padla. Naravnal je minomet, spustil v cev mino in se dvignil, da vidi, kam bo padla. V tistem trenutku so ga zadeli izstrelki sovražne mine v vrat in mu ga dobesedno raztrgali. Bil je takoj mrtev, trije borci pa so ga odnesli v ozadje, da ga ne bi dobili Nemci, ki so tako radi skrunili naše padle borce.

Oblaki so se spustili nižje in začela se je zopet valiti megla, ki je zakrivala vse območje, na katerem se je boj še vedno z vso srditostjo nadaljeval. Odšel sem na obhod položajev in prišel do majhne požgane in razrušene hišice, ko srečam vojaka v italijanski uniformi in brez orožja. Začudil sem se in ga vprašal, kje ima orožje. Začel je pojasnjevati, da je Italijan, da so ga partizani poslali v Italijo, da pa ima v Trebnjem »signorino« in če mu dovolim boriti se z nami. Potem je še v spakedrani slovenščini zagotavljal, da je dober partizan. Tedaj sem zaslišal, da izza obzidja podrte hišice nekdo kliče na pomoč. Skočil sem za ruševine, Italijan pa za menoj. Našel sem nekega Belokranjca z mitraljezom. Ranjen je bil v stegno. Italijan se oglasi:

»Non buono cosi! Chiaro!« in že je začel z vso vnelo v odprtino, skozi katero je prej streljal mitraljez, zlagati kamenje in opeko ter pri tem pustil le ozko režo. Ko je končal, me je pogledal in ko sem mu kimajoč pritr dil, je vzel v roke mitraljez, ga namestil ter začel hitro streljati po Nemcih, ki so se med tem časom zopet pomaknili naprej proti našim položajem. Pustil sem Italijana s pomočnikom, mitraljezcu pa sem pomagal iz

podrtije ter ga izročil bolničarju. Pozneje sem zvedel, da je mitraljezec srečno prišel v Belo krajino, Italijana pa nisem videl nikoli več.

Bolničar Gantar je stal za precej visoko skalo, ko sem ga zagledal. Želel sem se pogovoriti z njim o ranjencih. Do bolničarja sem imel še kakih deset korakov, ko zasikajo mimo mene krogle iz brzostrelke. Hitro sem se vrgel v sneg pod bližnjo smreko, ki je imela v premeru le kakih 10 cm in dajala bore malo zaščite. Izstrelki pa so si sledili drug za drugim. S celim telesom sem se zagrebel v sneg, medtem ko so name padale smrekove vejice in lubje z debla. Nemeec je dobro meril in me dobesedno prikoval v sneg. Lahko sem pogledal le levo in desno, da pa bi videl, kaj se dogaja pred menoj, bi moral dvigniti tudi glavo. Tega si nisem smel privoščiti, ker mi ni bilo vseeno, ali bo uspelo švabu ali meni. Zaklical sem tovarišu Gantarju, naj pogleda izza skale, od kod toliko nabijajo name. Povedal je, da je v dolinici pod mano grm, oddaljen kakih 30 metrov, ter da je švab najbrž tam. Počasi sem dvignil brzostrelko in jo položil predse na sneg. Bil sem pripravljen. Gantarja sem prosil, naj strelja čez skalo proti grmovju, kajti tudi oni ni mogel brez nevarnosti pokazati glave iz svojega zavetja.

Ko je Gantar streljal, sem se naglo dvignil na komolce in moja »italijanka« je zaropotala. Pritiskal sem na sprožilec in v sekundi opazil, kako se z grma osipa sneg ter postavo, ki se je skotalila po snegu, in nato še drugo, ki je skočila za bližnjo smreko; moja brzostrelka pa je utihnila. Šaržer je bil prazen, ker sem izstrelil vse naboje.

Zopet je zažvižgalo nad mano. Tokrat je bil švab za smreko hitrejši, vendar se meni ni mudilo. Povlekel sem brzostrelko k sebi, vstavil vanjo poln šaržer in čakal. Vedel sem, da bo Nemeec pogledal izza smreke, ki sem jo, ležeč v snegu, videl le v krošnjo. Zopet sem ponovil isto kot prej. Prvo, kar sem zagledal, je bil rob čelade, ki se je počasi večal in že je bila vidna tudi rama. Tudi tokrat moja brzostrelka ni odpovedala in švab je kot kamen telebnil v sneg ter mirno obležal. Počasi sem se dvignil in stopil k tovarišu Gantarju, ki je dejal:

»Dobro si zadel!«

Streljanje je že skoraj na obeh straneh prenehalo, ko je zopet zažvižgalo nad nami in zapokalo v vejah dreves za našimi hrbtí. Nemci so začeli streljati z eksplozivnimi krogli; to pa je nekaj naših novincev zelo motilo, ker so zaslišali pokanje za seboj. Pomirili so se, ko so jim starejši borci pojasnili, da gre za dumdumke, ki se zelo hitro razpočijo. Ravno sem se pripravljaj, da grem pobrat Nemcema orožje, ko prihiti k meni komandant 3. bataljona tovariš Pavijan, češ da je treba borce odmakniti s položajev in se urediti za pohod.

Mrak se je začel spuščati. Imeli smo precej ranjencev. V celodnevni borbi Nemcem ni uspelo razbiti brigade kljub številni premoči in boljši oborožitvi. Mokri, lačni, neprespani in izčrpani od pohodov in bojev, so borci Levstikove brigade vztrajali na položajih neglede na žrtve.«

Tako je opisal drugi dan bojev svojega bataljona komisar Anton Pelko-Vine.

Sredi bojev pod Mačkovcem se je Levstikovi brigadi pridružil del Ljubljanske brigade s svojim 3. bataljonom in oslabljenima dvema četama

4. bataljona, posamezni borci iz drugih čet, komandantom Jakom Rojškom in namestnikom politikomisarja brigade Francem Stegnarjem-Kolumbom. Istočasno z njimi je prišel 3. bataljon Levstikove brigade iz Zapotoka.

8. novembra ob 8. uri zjutraj je namreč prišel nemški ofenzivni val z Roba tudi do 3. bataljona Ljubljanske brigade in ga presenetil po hišah v Uzmanih. Nemci so prodirali proti Sekirišču in Krvavi peči. V gostem snežnem metežu so se tanki neslišno približali vasi ter začeli streljati skozi okna. Bataljon Ljubljanske brigade se je popolnoma razbit z velikimi žrtvami umikal po čistini navzgor proti gozdu. Ko se jim je v zavetju gozda uspelo zbrati, so se odločili za umik na vrh Mokreca. Toda med potjo so naleteli na izvidnico Levstikove brigade, ki jim je povedala o velikem boju pod Mačkovcem. Odločili so se, da se bodo pridružili Levstikovi brigadi.

Tedaj jih je dohitel 3. bataljon Levstikove brigade, ki ga je vrgel iz udobnega počitka v Zapotoku ravno oster nenadni vdor nemških tankov v Uzmane. Topovi, mitraljezi, brzostrelke in drugo orožje je neprestano našigalo za bežečim bataljonom Ljubljanske brigade. Prisluhnil pa so tudi večji in bolj oddaljeni bitki Levstikove brigade pod Mačkovcem in se odločili, da se ji pridružijo.

Stik s štabom Levstikove brigade so dobili opoldne in se sporazumeli, da 3. bataljon Levstikove brigade zasede bojno črto proti Iški, 3. bataljon Levstikove brigade pa bojno črto ob robu gozda Mačkovca.

S prihodom 3. bataljona Ljubljanske brigade in 3. bataljona Levstikove brigade se je partizanska fronta nenadoma zelo okrepila. Drugi bataljoni so omogočili, da je 3. bataljon lahko smotrno razmestil svoje sile. Težke in srednje minomete ter mitraljeze je postavil na izvrstne položaje. Nemci so sicer iz vasi močno pritiskali, toda 3. bataljon, še povsem svež in spočit, je odbijal vse napade in strl napadalno ost sovražnika, tako da se je bojna črta popolnoma ustalila in obmirovala. Sovražniku so v tem boju prizadejali 70 mrtvih in mnogo ranjenih.

Politični komisar 3. bataljona Venčeslav Kolenc-Vencelj je opisal ta boj takole:

»Naš 3. bataljon je imel pred seboj planjavo, ki je padala prav do prvih hiš. Na samem je čepel velik kozolec, od koder so Nemci poskušali priti čim bliže našim položajem. Poleg mene je bil komandir naše 2. čete, moj sošolec, doma iz Sušnja pri Ribnici, Rudi Tanko. Tretji dan boj je padel na Krimu. Kadar je bilo potrebno, je zelo rad vzel mitraljez in sam streljal na sovražnika. V stari Jugoslaviji je služil vojsko pri pehoti in je bil mitraljezec. Tanko je dal tudi meni mitraljez in mi stoji nastavil ramo, da sem doživel, kakšne občutke ima mitraljezec, kadar strelja na sovražnika pred seboj. Italijan Giovanni je izvrstno ravnal s težkim minometalcem nedaleč stran od naju.

V bližini omenjenega kozolca je padel nemški oficir in hoteli so ga za vsako ceno potegniti v zaklon. Venomer so pošiljali po njegovo truplo vojaka za vojakom, mi pa smo vsakega ubili, tako da se je nabralo že precej mrtvih. Končno so odnehali in pustili tam oficirja in vojake.

Na naši bojni črti je prevladovala vedrost in pogum. Smejali smo se in kričali med bojem. Borci so Nemce izzivali z dovtipi. V tem boju je

zmagovala naša brigada. Nemci nam nikakor niso mogli do živega. Položaje smo držali vse do mraka, ko so se Nemci umaknili. Imeli so cele gome mrtvih.«*

Nesreča je hotela, da je dobil komandant brigade Jože Mirtič-Zidar proti večeru strel skozi meča. Ves dan je požrtvovalno in spretno vodil obrambo. To je bil za brigado težak udarec, saj je moral takoj na konja in se umakniti v zavetje.

Tako je minila največja in najuspešnejša frontalna bitka Levstikove brigade na odprtem. Bojna črta je bila razpotegnjena na več kilometrov. Levstikova je bila najbolj ogorčene jurišne boje od ranega jutra do poznega večera. Uporabljali so težke in lahke minomete in vse vrste strelnega orožja do ročnih bomb. Ves dan je brigada vztrajala v omenjenih vaseh, v sadovnjakih, na travnikih in pašnikih južno od Mačkovca in se ni umaknila v gozd vse do noči. To je bil herojski boj mlade in neizkušene brigade, ki je pričal o zelo visoki bojni morali borcev.

Na nesrečo so kuhinje in komore čakale na robu gozda Mačkovca, kakšen bo izid bojev, ne da bi karkoli pripravile za pod zob. Izjema je bila kuhinja 1. bataljona. Štaba Levstikove in Ljubljanske brigade sta se ob 15. uri sporazumela, da bi se brigadi prebili v smeri Purkarče, Osolnik, Prazniki, Turjak, Mala gora. Kolona se je začela odvijati iz klobčiča na robu Mačkovca in se pogrezala v njegov gozd. Zadnji se ji je priključil 3. bataljon Levstikove brigade kot zaščitnica; v predhodnici pa je bila Ljubljanska brigada z namestnikom politkomisarja Francem Stegnarjem-Kolumbom. On je vedel za najboljši izhod iz obroča.

Zrtev je bilo pod Mačkovcem dosti več kot je poročal štab. To potrjuje dokument obveščevalcev, da so enote 14. divizije 1. decembra 1943 odkrile pri Naredih 52 trupel borcev, ustreljenih v glavo.* Zraven pojasnjuje, da so bili verjetno bivši belogardisti, ki so se predali, kajti 12 so jih prepoznali tudi po dokumentih za bivše belogardiste.

Anica in Jože Kovač iz Naredov sta pravila 16. 11. 1981, da je padlo vseh partizanov in civilistov od Naredov do Predgozda 56; to so prebivalci teh vasi takoj natančno ugotovili in sporočili terencem, kakor hitro so Nemci odšli. V samih Naredih je sredi vasi padel en partizan. Ranjenec, ki je ležal pri Janezku, si je prerezal vrat in še krvavečega je Nемец ustrelil v glavo. Med Naredi in Boštetjem je padlo 6 partizanov; pokopali so jih na Lužah. V Rupah so Nemci zajeli dva voda partizanov iz 4. bataljona. V jami peskokopa blizu hiše Selo 10 so jih postrelili 15. Po mrtve so prišle žene z Ljubljanskega barja in tožile: »Samo en dan so bili v partizanih!« Prihajale so tudi ženske iz Dobropolj, Vidma in mati lepih črnih fantov Verovškov iz Škofljice. Vse te ženske so svoje moške takoj odpeljale domov. Od vaščanov so Nemci ubili starega Franca Zgonca, po domače Zmrzljaka.

Prav v boju verjetno res ni bilo veliko padlih. Prvi Nемец je padel pod orehom v Boštetjem. Zadel ga je mitraljezec, ki mu je ležal ob strani

*Poročilo štaba Levstikove brigade s 14. novembra 1943 navaja za ta dan lastne izgube: 3 mrtve in 6 ranjenih, pri Nemcih pa 23 mrtvih in nekaj ranjenih. Take ocene z majhnim številom mrtvih in ranjenih navaja štab tudi za boje 9. in 10. novembra, to pa ne ustreza stvarnim izgubam na obeh straneh.

pomočnik Lado. Ta mitraljezec je padel zaradi mine, ki mu je čisto raztrgala roko. Nemci so bili postavili minometalec pri škarpi v Boštetjem in od tam so ubili mitraljezca. Padel je tudi Jože Šuštaršič. To pomeni, da je štab poročal samo za tiste padle, za katere je vedel; ni pa poročal o tistih, ki so jih Nemci streljali v tilnik, ker so se predali ali pa so jih ujeli.

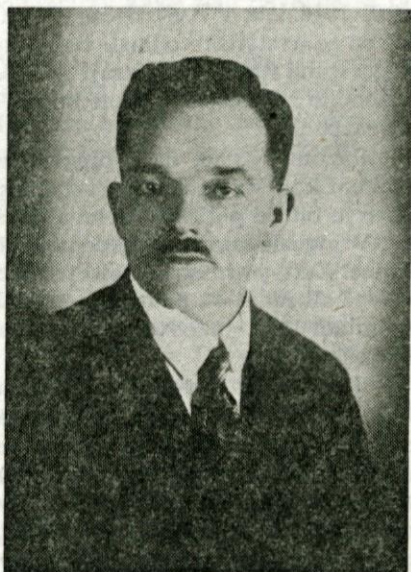
Med boji vaščani niso hoteli niti smeli iz kleti, kamor so se skrili. Zato niso mogli spremljati, koliko so imeli Nemci mrtvih in ranjenih. Edino iz Naredov je moral Kovačev ded z volmi odpeljati dva mrtva Nemca skozi Bane in Zgonče v Rob. V Boštetjem je bil en Nемеc hudo ranjen, eden pa padel; največ jih je padlo na Selu in Predgozdu, a točnega podatka ni bilo mogoče izvedeti.

ZAPIS O REVOLUCIONARJU VIKTORJU KOLEŠI

Mara Rupena-Osolnik*

Decembra 1981 je sedemstočlanski kolektiv IMP Livar v Ivančni gorici poimenoval svojo delovno organizacijo po enem tistim slovenskih revolucionarjev, ki so se borili za pravice delovnih ljudi in oblast delavskega razreda na naših tleh.

To je bil Viktor Koleča, rojen 1884 v Glogovici pri Šentvidu na Dolenjskem. Odraščal je v številni družini — bilo je 12 otrok. Še v njegovih otroških letih se je družina preselila v Ljubljano, kjer je očetova mizarska obrt sprva dobro uspevala, kmalu pa se je znašla v gospodarskih težavah.

Viktor Koleča (1884—1946)

Viktor Koleča se je izučil kleparske obrti in postal dober, iznajdljiv delavec. Zgodaj se je začel udeleževati delavskih in stanovskih prireditev v okviru socialnodemokratske stranke. Posebno na raznih predavanjih in razpravah je vse bolj prihajalo do izraza njegovo revolucionarno prepričanje in prirojena bistrost. Po odsluženju avstroogrski vojski je ostal še naprej v njeni službi kot računovodski strokovnjak.

* Ljubljana, YU 61000, S. Gregorčiča 9a

Njegovo politično prepričanje lahko ocenjujemo tudi po tem, da je po prvih bojih v Galiciji kaj hitro (udeležil se jih je kot avstroogrski vojni obveznik) prešel na rusko stran. Kot ujetnik je marsikaj doživel in prepoštoval velik del takratne Rusije — od Kavkaza do Sibirije. O tem svojem življenjskem obdobju se je v poznějšíh letih rad pogovarjal.

V tistem času so obrtniki v glavnem izhajali iz kmečkih vrst, zato so bili dokaj navezani na zemljo in tesno povezani z njo. Tako si lahko razlagamo tudi odnos Viktorja Koleča do kmetov in njihove zemlje, ko je kot ujetnik živel v Sibiriji. Ne samo da je hodil pomagat sibirskim kmetom (mužikom) sam, temveč je nagovarjal k temu tudi svoje tovariše — ujetnike in jih pri tem delu organiziral. Zaradi tega je bil med sibirskimi kmeti (mužiki) cenjen, priljubljen in spoštovan. Da so mu ostali ti časi v lepem spominu, najlažje sklepamo po tem, da jih je pogosto omenjal.

Zgodovinsko leto 1917 ga je zateklo v Sibiriji. Takoj se je pridružil boljševikom in bil aktiven udeleženelec oktobrske revolucije. Udeleževal se je bojev in razlagal smisel nove družbene ureditve. Bil je vnet pristaš Lenina in njegovega nauka.

Rdeča armada oziroma mlada sovjetska država je po brestlitovskem miru vračala ujetnike v njihove domače kraje. Tako se je skupaj z drugimi vrnil 1918. leta v Avstro-Ogrsko in bil — kakor vsi — najprej interniran, saj so se avstrijske oblasti bale, da ne bi ruski ujetniki zanesli prevratniškega duha tudi v naše kraje in »okužili« domače ljudi. Tako je pravzaprav svobodno zadihal šele proti koncu leta 1918, ko je Avstro-Ogrska dokončno razpadla.

Razumljivo je, da svojega prepričanja Koleča ni tajil, ampak ga na vsakem koraku izražal in razlagal pa tudi branil, kjerkoli je bilo potrebno. Kjer je bil, je politično deloval in se povezoval z napredno mislečimi ljudmi. V jugoslovanski socialdemokratski stranki (JSDS) je bil aktiven pristaš leve. Zato je imel nemalo težav z iskanjem službe, saj so se takih ljudi — več ali manj — povsod otepali. Zaposlil se je pri bolniški blagajni in do spomladi 1920 služboval kot vodja njenih poslovalnic v Ljubljani, Kamniku in Laškem.

Razmere v slovenskem političnem življenju so bile v tistem času dokaj težke. Naši ljudje so po dolgoletnem suženjstvu in težki vojni pričakovali svobodno in enakopravno življenje v novi domovini, toda večina buržoaznih voditeljev, tako liberalna kakor tudi klerikalna — je skrbela predvsem za svoj položaj in svoj blagor. Tudi vodstvo socialne demokracije ni bilo dovolj odločno, ko je iskalo ustrezno pot za delovne ljudi, ki so zahtevali odločnejše reševanje življenjskih vprašanj. Zato so levo usmerjeni delavci leta 1920 ustanovili v Sloveniji Komunistično stranko. Med ustanovitelji je bil tudi V. Koleča; JSDS je prenehala delovati (20. aprila 1920) — eden sopodpisnikov tega sporazuma je bil tudi Koleča. V tistem času (aprila 1920) srečamo Kolečo med voditelji solidarnostne stavke z železničarji kot vnetega agitatorja revolucionarne misli.

Taka njegova dejavnost ga je pripeljala v vrste slovenske delegacije za kongres KPJ v Vukovaru, kjer je bil predsednik verifikacijske komisije. Še pred tem pa je veliko hodil po terenu in razlagal delavcem ter kmetom, kako se je treba skupno bojevati za svobodno in lepše življenje

delovnih ljudi. Te misli je širil tudi po glasilu Rdeči prapor (začel ponovno izhajati maja 1920), katerega prvi urednik je bil in nosil je glavno težo tega dela.

Njegovi sodelavci (zlasti Dragotin Gustinčič) so pogosto poudarjali, kako velikega pomena je bila njegova trdnost in vztrajnost prav v dneh, ko so nekateri sicer znani sodelavci omahovali.

Da ga tisti, ki so »delili« službe, prav zaradi tega niso marali, je razumljivo. Zato mora iskati kruh drugje. Zaposli se v Zagrebu in dela v železničarskih delavnicah od 1921 do 1928. Tu je izvoljen za glavnega delavskega zaupnika in sodeluje z večjim številom znanih hrvaških revolucionarjev. Med politično delovanje tega časa sodi njegov protifrakcijski boj, ki ga omenja tudi tovariš Tito. Ves čas vzdržuje Koleča tesne stike s slovenskim proletariatom, še posebej s svojimi stanovskimi tovariši ob jugoslovansko-avstrijski meji, zlasti s Prežihovim Vorancem, Matijo Gradišnikom in Ivanom Kokaljem v takratnem Guštanju (današnje Ravne na Koroškem).

V to razdobje sodijo dokaj pogosti prehodi čez mejo, ki sta jih največkrat opravljala skupaj I. Kokalj in V. Koleča v največji tajnosti. Gre za ilegalne prehode članov CK KPJ in drugih vidnejših komunistov, ki jih je zasledovala policija. Odveč bi bilo poudarjati, kako zelo nevarna so bila ta pota.

Enako uspešno sta I. Kokalj in V. Koleča organizirala v Kefrovem mlinu drugi in tretji kongres SKOJ leta 1923 in 1926 — kakor se Ivan Kokalj-Imre še danes rad spominja. Pri tem seveda ne pozabi povedati, da je bil pobudnik kongresa Koleča, poleg Voranca, k organizaciji pa je — ob znanih revolucionarjih bratih Žorga — odločilno pripomogel Matija Gradišnik, lastnik mlina, kotlarski mojster in zanesljiv politični delavec.

Zaradi svojega značaja — skromen, tih, iznajdljiv in predan — je bil Koleča priljubljen pri ljudeh. Zanesljiv in odločen je bil izredno primeren za izvrševanje številnih odgovornih nalog v ilegalnem partijskem delu. Te njegove vrline so prišle do izraza ob raznih prilikah, še posebej pa ob pomembnih sestankih v domovini in zunaj, npr. na Dunaju. Njegovemu poznavanju gorskih mejnih prehodov, njegovi točnosti in natančnosti gre zahvala, da so vsi delegati varno in pravočasno — pri tem pa kar se da neopazno — prišli na določeni cilj.

V Zagrebu je bil Koleča zelo aktiven. To omenja tovariš Tito v svojih predavanjih na politični šoli v Kumrovcu, ko govori o partijski konferenci leta 1928, in v knjižici Borba i razvoj KPJ između dva rata, stran 20/II.

Viktor Koleča je bil že v prvih frakcionaških bojih na Titovi strani. Tudi to potrjuje njegovo revolucionarno doslednost, politično zrelost in borbenost. V letu uvedbe januarske diktature (1929), postajajo razmere za ilegalno delo izredno težke. Dejstvo, da je v tistih razmerah skrbel Koleča za zveze ne samo znotraj Jugoslavije, ampak tudi za stik s tistim delom CK KPJ, ki je deloval zunaj meja naše domovine, govori v prid njegovim organizacijskim sposobnostim in zaupanju, ki ga je užival v partijskih vrstah in vodstvu.

O njegovih človeških vrednotah in politično-organizacijskih sposobnosti so pisali in pripovedovali njegovi sodelavci. O tem še zdaj večkrat

govori tudi znani predvojni revolucionar Viktor Stopar, ki je s Kolečo sodeloval v času, ko je deloval v železniških delavnicah v Zagrebu.

Viktor Koleča je bil član CK KPJ od 1928 do 1932 in nekaj časa njegov organizacijski sekretar. Zaradi težkega ilegalnega dela in vse hujšega policijskega preganjanja se je moral Koleča umakniti v tujino. Sodišče za zaščito države pa ga je v odsotnosti obsodilo na osem let ječe.

Tako ga srečamo v Moskvi, kjer dela v veliki tovarni krogličnih ležajev Kaganovič kot kontrolor v mehanični delavnici.

V Moskvi je obiskoval tudi dveletno mednarodno Leninsko šolo. Njegova zvestoba revolucionarnim idejam ga je pripeljala na špansko revolucionarno fronto, čeprav je že dopolnil petdeset let in ni bil posebno zdrav. Njegovi soborci — zlasti I. Kokalj-Imre — pravijo, da je imel mlado, goreče srce, ki je utripalo za revolucijo. Najprej je prevzel skrb za pregled orožja, ki so ga revolucionarni španski armadi pošiljali zavezniki — prijatelji; ko pa je Francija začejala povzročati težave pri dobavi orožja, je Viktor Koleča organiziral, skupaj z drugimi seveda, pravo tovarno za izdelavo orožja, tako rekoč na fronti sami. Kakor drugod, kjer je deloval, so bile tudi zdaj očitne njegove sposobnosti in vrline. Dosegel je čin kapetana in delal tudi kot inšpektor ministrstva narodne obrambe republikanske španske vlade.

Po Španiji ga je pot pripeljala spet nazaj v Moskvo — na staro delovno mesto. Njegovi španski borci, zlasti I. Kreft, večkrat poudarjajo, da V. Koleča ni hotel biti nikoli »čisti« politik, partijski funkcionar, ampak je vedno poleg političnega dela opravljal še kako drugo delo in od njega živel.

V Moskvi je sodeloval z znanim revolucionarjem Ivanom Regentom v slovenskih oddajah Radia Moskva. Njegovi znanci pravijo, da si je zelo želel vrniti domov. Leta nazaj je vsakogar, ki je prišel na novo v Moskvo, podrobno spraševal, kako je v domovini. Še posebej ga je motilo, da je v tako odločilnih dneh daleč stran od našega osvobodilnega boja. Ko se je končno pokazala priložnost za vrnitev v domovino, je — že šestdesetleten in bolehen — sicer težko prenašal dolgo in naporno pot, ko je prišel skupaj s prvo rusko tankovsko brigado. Toda razmišljal je predvsem o tem, kako se bo vključil v delo. Njegova osnovna misel je bila, kako čimbolj koristiti svojemu ljudstvu z znanjem, ki si ga je v dolgem revolucionarnem delu nabral doma in v svetu.

Razumljivo je, da je bila razlika med razmerami, v katerih je Koleča domovino zapustil, in tistimi, v katere se je po tolikih letih vrnil — ne samo velika, ampak ogromna. Prav tako je razumljivo, da se človek, kadar kam pride, najprej razgleda okrog sebe, da bi se v novih okoliščinah znašel, da se ga stari znanci spomnijo, novi ljudje pa spoznajo in začutijo njegovo vrednost.

Človeško je veseliti se ponovnega sodelovanja z znanci in pričakovati, da ga bodo le-ti tovariško sprejeli in enakovredno vključili v delo, čeprav se dogaja, da se ljudje s časom spreminjajo in se — na žalost — neredko drug drugemu odtujijo zaradi dolgega presledka v skupnem življenju, zlasti še, če so ti medtem preživljali drugačen razvoj. Tako je razum-

ljivo in človeško, da se je bilo težko — po tako dolgem času — spet privaditi drug drugemu. Viktor Koleša se je počasi vživljal v nove razmere. Ze prej redkobeseden je postal še bolj molčeč. Takega se spominja tudi njegova nečakinja Vera Pirc, ki ga je poznala še v mladih letih. V njihovi družini je namreč večkrat našel zatočišče, zlasti kadar je bil brez službe ali pa kadar je opravljal važne ilegalne naloge.

O svojih težavah ni nikoli tožil, tudi svojim najboljšim prijateljem ne. Zato dolgo ni nihče vedel, da so mu Nemci ubili ženo ob vdoru v vas blizu Moskve, ko je — ravno takrat — obiskala starše. Tako sta njegova sinova ostala sama v Moskvi.

Sredi razmišljanja, kako bi najbolj uspešno zastavil svoje delo v korist delovnih ljudi, je Viktorja Kolešo prehitela smrt. Leta 1946 je tragično končal v valovih Save.

Z nami in bodočimi rodovi pa bo živel njegov lik skromnega in do zadnjega diha razrednemu boju predanega revolucionarja.

Poimenovanje tako velike in uspešne delovne organizacije, kot je LIVAR v Ivančni gorici, po pomembnem domačinu Viktorju Koleši ni samo oddolžitev njegovemu spominu, ampak istočasno tudi priznanje prizadevnemu kolektivu, ki raste in se vse bolj utrjuje na teh naših dolenskih tleh.

Dosedanji uspehi so obenem porok, da bodo izpolnjene tudi zastavljene naloge kot sestavni del prizadevanj vseh delovnih ljudi naše socialistične, samoupravne in neuvrščene domovine.

SPOMINI PARTIZANSKEGA KUCHARJA

Ivan Trošt*

V XI. Zborniku občine Grosuplje sem opisal trpljenje kuharjev v brigadah oziroma podal svoje spomine. Ti spomini se končajo v Črnomlju; omenil sem, da se od tu začne novo poglavje.

V nadaljevanju opisujem, kaj sem doživel na osvobojenem ozemlju, in pa, kje in kako sem preživel mesece, preden je prišla zlata svoboda.

Vas pa, ako ste voljni, lepo prosim, preberite te spomine (katerim niso pridane nikakršne izmišljotine) do konca.

Partizanski kuhar v Beli krajini

Tovarišica iz NOO v Črnomlju je mene in še enega borca iz Cankarjeve brigade poslala v zavetiški dom v Semiču. Zavetiški dom je bil v gostilni pri mostu blizu železniškega tunela.

Ko sva prispela v dom, so naju dokaj vljudno sprejeli. Toda kmalu je bil dan ukaz, da se slečeva do golega. Debelo sva pogledala; brž je bil pripravljen parni kotel, poln vode, nekdo je pod njim zakuril in vanj so zmetali najina oblačila z vsemi ušmi, kar sva jih premogla — in teh ni bilo malo. Tudi midva sva se morala temeljito okopati.

Ko sem že skopan gledal, kako je tovariš iz doma paril najini obleki in perilo, sem se spomnil, kako smo se v brigadah otepali pošastnih uši, ki so tako mene kot druge spremljale vse dni partizanstva. V brigadah nismo imeli parnih kotlov, saj za parjenje oblačil ni bilo niti časa niti prilike. Sicer pa nismo zanemarjali uničevati tega, poleg sovražnika in vremenskih nevšečnosti največjega nadležneža, na kakršen koli drug način. Uši bi nas sicer žive požrle. Jaz kot kuhar sem slekel srajco, razbrskal žerjavico, podržal srajco nad žarečo gmoto in uši so kar padale vanjo. Tako sem jih bil rešen za dan ali dva. Iz hlač pa sem jih spravil tako, da sem z vročim likalnikom drgnil hlače. Tako sem hlače obenem tudi zlikal, toda to je bilo bolj poredko.

Oblačila so se po parjenju kmalu posušila in dobila sva jih nazaj. Ooo, kako se je bilo prijetno obleči v čisto in snažno. In brez uši! Končno brez vsake uši!

To veliko zadovoljstvo nama je pripravil dom. Doživela pa sva nekaj drugega, s čimer nisva bila zadovoljna. V zavetiškem domu so, razumljivo, imeli svojega kuharja in svojo kuhinjo, saj je bilo veliko lačnih ust. To bi bilo že vse lepo in prav, če ne bi dvakrat na dan jedli le

* Grosuplje, YU 61290, Perovo

koruzni močnik brez vsake zabele — niti soliti ga niso imeli s čim. S kolegom sva kmalu pomislila na beg nazaj v brigado. Tam smo imeli vsaj osoljen močnik, včasih pa še kaj drugega.

Imel sem srečo, da sem se nekemu tovarišu zelo zasmilil in me je že drugi dan bivanja v domu odpeljal v bližnjo hišo na delo. Tu sva dobila kos kruha in pol litra vina, po opravljenem delu pa še toplega krompirja. Naslednji dan me je zopet peljal na delo. Tokrat v semiško gostilno k Lamutu. Tu sta bila mož in žena, oba že starejša, vendar z velikim pogumom do življenja. Dala sta nama delo; nosila sva gnoj na njivo, z lopatama preobračala zemljo, cepila sva drva. To je trajalo dva ali tri dni.

Tretji dan naju je na cesti srečal neki možki in mojega kolega vprašal, če ve za kakšno žensko, ki bi bila pripravljena kuhati za enaindvajset ljudi. Ta pa kot bi ustrelil: »Glej ga, kuharja!« In pokaže name. Spogledali smo se, spregovorili nekaj besed in čez dva dni sem bil zopet **partizanski kuhar**.

Povedati vam moram, da je bil ta možki Alojz Potokar z Grosupljega, sedaj stanujoč na Tovarniški 2, ki je bil takrat intendant gospodarske komisije pri NOO v Semiču. Po nekaj dneh stradanja sem bil zopet kuhar; pa nikar ne mislite, da sem imel vsega v izobilju. Ooo, ne! Potokar mi je vsako potrebno stvar za kuho dajal sproti, razen krompirja in zelja; tega sem imel na pretek. Pa še nečesa sem imel na pretek: dobrote žene in moža Lamut. O, koliko sta mi ta dva pomagala! Še danes se ju spomnim in sem jima zelo hvaležen.

Žena mi je pomagala pri kuhanju in mi z nasveti pomagala, kako se iz malo in slabega materiala da pripraviti obilo dobrega za pod zob. Tudi ko sem se poslavljaj od Lamutovih, mi je v culo zavezala nekaj dobrot za na pot, češ da ne boš lačen. To je bila po srcu zelo dobra žena. Malo njej enakih sem srečal v svojem življenju po svetu, pa ga nisem malo videl.

V Semiču sem bil dober mesec dni, nakar sem se znova selil. Kot je znano, so spomladi 1945 iz Bele krajine selili ljudi na varnejše kraje, in sicer v Zadar v Dalmaciji in v Bari v Italiji glede na sporazum med Glavnim štabom Slovenije in angleško-ameriškim zavezništvom. V Beli krajini je bilo takrat tako razpoloženje, da smo verjeli, kako bo vsa sovražna sodrga z juga pridrvela čez Belo krajino in bo v svojem zadržanju besu pobijala, požigala in morila vse, kar ji bo prišlo pod krvočno kremplje. Zato je bila z zavezniki dogovorjena izselitev vseh tistih, ki so nujno potrebni. To so bili begunci, ranjenci, invalidi, otroci, stari ljudje, ženske, nepokretni itd.

Za izselitev sem bil določen tudi jaz.

Žalosten sem bil, ko sem izvedel za odhod, saj sem se navezal na Belo krajino in njene ljudi, obenem pa sem bil poln pričakovanja; neka notranja sila me je gnala naprej, v nove kraje. Ta sila me je spremljala vse življenje in njej sem dolžan zahvalo, da sem videl obilo sveta in lepota, ki jih le-ta skriva. Pa ne samo to, iz Bele krajine sem moral zaradi čimprejšnje operacije kile, ki mi je pogosto prizadejala grozne bolečine.

Zavedal sem se, da zopet ne bom videl Lojzeta Marinčka, ki sem ga iskal, ko sem izvedel, da je baje v Semiču v podoficirski šoli. Kolikokrat po vojni mi je rekel, da sem ga rešil lakote.

Nekaj dni po tistem, ko sem izvedel, da bom med izseljenimi, sem se javil komandi zavetiškega doma, kjer mi je neki tovariš dal napotnico za Zadar. Pripomnil je še, da bi moral v italijanski Bari, pa da me takrat, ko je bilo treba iti, ni našel. Rekel mi je, naj takoj krenem na pot, javim pa naj se na letališču v Krasincu pri Metliki. Krenil sem proti Krasincu z žalostjo in obenem veseljem v srcu. Z žalostjo zato, ker sem zapuščal dobre in prijazne Belokranjce, borce in druge tovariše, z veseljem pa zaradi novih krajev in novih doživetij. Oziral sem se v semiške zidanice, posejane po vinogradih, in premišljal, če jih bom še kdaj videl.

V Krasincu sem se javil letališki upravi in že sem bil določen v eno od skupin. Po nekajurnem čakanju je priletelo dvanajst angleško-ameriških transportnih letal. Po iztovorjenju raznega vojnega in sanitetnega materiala smo se vkrcali v letala, v vsako po dvanajset ljudi. Ves čas, ko so bila transportna letala na tleh, je v zraku nad letališčem krožilo štiriindvajset letal-lovcev, ki so nas budno čuvali. Lepo in udobno smo se namestili po sedežih, zabrneli so motorji, nekaj časa smo drveli po letališki stezi in že smo bili v zraku. To je bilo 26. marca 1945.

Iz višine smo poslali še zadnji pozdrav Beli krajini in že smo leteli nad Velebitom. Točno po enourni vožnji smo pristali na letališču v Zemuniku pri Zadru. Tu so nas že čakali kamioni in nas prepeljali v neko veliko kasarno v Zadru. Začelo se je novo življenje.

V Dalmaciji

V kasarni so nas namestili po sobah. V vsaki sobi nas je bilo, če se prav spominjam, štiriinsedemdeset ali šestinsedemdeset. Bili smo pomešani ljudje iz kaj vem koliko krajev. V vsej kasarni nas je bilo čez dva tisoč ljudi: mladih in starih, otrok, celo nekaj dojenčkov, moških in žensk, Slovencev, Hrvatov, Bosancev in Srbov. Živi klobčič različnih ljudi in narodov, povem vam. Bil sem vsega navajen, vendar sem kar zijal od začudenja.

Moja velika prednost je bila ta, da sem se zelo hitro znašel. Ker sem imel rad otroke, sem se že v Krasincu pridružil starejši materi s tremi otroki, ki jih je težko krotila. Bili so še majhni, stari od treh do petih let. Skupaj sva jih laže mirila in jim prigovarjala.

Ker sem bil eden redkih mladeničev, so me začela oblegati dekleta, katerih tam ni bilo malo, in me osvajala. Čeprav je bilo nekaj prav prijetnih, se za nobeno nisem ogrel. Nekatere so bile kar vsiljive, a kljub temu da nisem bil plah, me niso pokvarile. Sprva sem se bal kake bolezn, pozneje pa za dekleta tudi nisem imel časa, saj so me postavili oziroma izvolili za starešino sobe. To pa se je zgodilo takole:

V vsako sobo posebej so prinesli hrano. Drugi dan bivanja v kasarni nam je delil hrano nekdo, ki je bil zelo nevešč tega dela. Stal sem v vrsti, da dobim svojo porcijo, pa vidim, da mu delo ne gre od rok. Stopil sem k njemu in ga prosil za zajemalko, češ da bom jaz razdelil kosilo. Dal mi jo je, jaz sem jo prijel v roko kot izkušen kuhar, več tega posla, po-

strgal sem po dnu kotla in začel deliti. Bil sem tako hiter, da sem jih moral čakati, ko so se premikali h kotlu in sem jih spodbujal z: »Hajde, drugovi, dajmo!« Bili so zelo zadovoljni. Takrat je prišlo navodilo, da morajo v vsaki sobi izvoliti svojega starešino. Takoj se je dvignilo nekaj ljudi in začelo debatirati. Eden izmed njih je predlagal, naj bom jaz starešina sobe. Vsi so začeli prikimavati in vsi navzoči so soglasno potrdili predlog.

Naloga starešine sobe pa ni bila tako lahka. V kasarni je bilo ogromno skladišče raznega materiala, ki ga je upravljal SNOS (Slovenski narodnoosvobodilni svet). Ničkolikokrat so me ljudje prosili, da bi radi to in ono, kolikokrat sem bil klican v skladišče in dobival naloge, naj popišem vse potrebe ljudi po materialu, ki je bil tam. Poleg tega pa sem moral skrbeti za mir, slogo, disciplino, čistočo in red v sobi. Skoraj vsak dan smo nalagali ali razlagali kamione, ki so prevažali na primer sanitetni material, obleke, živila — največkrat moko, sladkor, makarone — skratka prav vse, kar ljudje potrebujejo za življenje. Imel sem dela na pretek. Čez sedemdeset ljudi je bilo v sobi, pa vam povem, da sem bil srečen med njimi kljub velikim razlikam med vsemi. Kljub obilici dela smo si našli čas tudi za ljubezen. Bolj vneti za to smo bili tisti mlajši. Se ve, da smo se ljubili naskrivaj, saj je bila javna ljubezen nekaj slabega, pa tudi bali smo se zasmehovanja. Vsa naša ljubezen je bila romantična in bolj nedolžnega značaja, saj smo vsi najbolj potrebovali topllega razumevanja in upanja na čim lepšo prihodnost.

Prišel je ukaz, da nas morajo prepeljati v Split oziroma Kaštele. Že sem se veselil, kako bom šel novim doživetjem naproti, ko sem izvedel, da moram skupaj s še dvajsetimi tovariši ostati v Zadru, kjer bomo še naprej delali v skladišču. Branil sem se ostati, prvič zato, ker sem imel rad neko dekle (še danes hranim njen naslov), drugič pa zato, ker bi rad videl nove kraje. Pripravil sem si nahrbtnik, in ko so prišli kamioni, sem ga skrivoma dal na keson, s tovariši pa sem se dogovoril, da me bodo potegnili k sebi v zadnjem hipu, ko bodo kamioni že odpeljali. Vodstvo SNOS iz kasarne pa je poskrbelo, da nisem mogel pobegniti. Odgovorno delo pri čuvanju skladišča in raztovarjanje kamionov pa je pripomoglo, da nisem bolešno razmišljal o dekletu in tovariših, ki so odšli.

9. maja 1945 je bilo po radiu sporočeno, da je osvojena Ljubljana. Končno je prišla zlata, težko pričakovana svoboda tudi v naše, slovensko glavno mesto. Da bi vi videli, kaj se je takrat dogajalo v Zadru, predvsem med Slovenci. Kakšno nepopisno veselje je bilo! Civilisti, borci, bolniki, to je vse vpilo, prepevalo in jokalo od veselja. Nekateri so se metali v morje. Dolgo je trajalo veselje, ki se je poznalo tudi v kuhinji, iznajdljivejši pa smo poskrbeli še za dobro kapljico.

V Zadru sem srečal gledališkega igralca Lojzeta Potokarja. Spoznala sva se in bila drug drugega oba zelo vesela. Jaz sem mu povedal, kaj se je zgodilo z njegovim bratom Ladom. Slovensko narodno gledališče je takrat v Zadru dalo nekaj gledaliških predstav in na eno od teh me je peljal celo sam Lojze.

Nekega dne sem šel na sprehod v mesto, kar ti srečam še enega znanca, in to tistega, s katerim sva bila istočasno ranjena v napadu na

Trebnje maja 1944. Bil je namestnik komandirja čete; mina mu je takrat razcefrala levo stran glave in iznakazila obraz. Vsa njegova glava je bila ena sama rana in prav videlo se je, kako so se v tej gmoti premikali možgani... In glejte, tu ga vidim lepo zdravega in veselega. Razumljivo, da sva bila vsa srečna, ker sva se ponovno srečala oba živa in zdrava.

Kmalu po 9. maju so delavci SNOS, ki so imeli na skrbi skladišče z vsem živežem, oblekami in drugim blagom, odšli v Ljubljano. Ker je bilo skladišče prazno, smo odšli tudi mi. Z ladjo smo se peljali najprej v Split, od tu pa smo šli v Kaštel Novi. Jaz sem bil dodeljen za Kaštel Kambelovac; tam so bili vsi tisti, s katerimi sem bil v Zadru.

Že takoj drugi dan sem bil poklican v kuhinjo. Šlo je namreč za to, da bi postal kuhar. Sam pri sebi sem dejal: Zakaž ne bi končno zaživel svobodneje, brez vseh skrbi in se več posvetil zdravljenju nog, na katerih rane še vedno niso bile zaceljene in so bile zelo boleče, pa tudi s kilo sem imel zmeraj hujše težave in bolečine. Ko sem to razložil, so me pustili prostega.

Po pravici vam povem, da sem se ves predal uživanju, seveda v prid zdravja. Vsak dan sem dopoldne in popoldne hodil na obalo in se namakal v dalmatinskem — ne! — v našem morju. Poležaval sem na pesku in užival na soncu. Ob večerih sem se sprehajal od enega Kaštela do drugega ter občudoval dalmatinsko naravo, morje in ljudi. Večkrat sem se tudi nazobal češenj, katerih je bilo vse polno. Lepi, prelepi so bili ti dnevi, a tudi koristni za moje zdravje.

Čas pa je tekel in kar prehitro mineval. Na mojo žalost je bilo kmalu konec lenarjenja, uživanja in konec koncev tudi zdravljenja. V Kaštel Novi so začele prihajati ladje, da bi nas odpeljale domov. Vsi pa niso šli in med temi sem bil tudi jaz. Zopet sem dobil novo dolžnost. Moja naloga je bila, da moram ves naš inventar s posteljami vred spraviti v enega od Kaštelov, v katerega, se ne spominjam točno. Ko bom delo končal, bom lahko šel domov tudi jaz. Dodeljeno mi je bilo nekaj fantov in v kratkem času smo delo vestno opravili. Vrnili smo se v Kaštel Novi in čakali na ladjo, ki nas bo odpeljala proti domu.

Končno je napočil 1. junij — če se prav spominjam — ko je ladja prispela in nas odpeljala po modrem morju proti Novemu blizu Reke. V Novem smo prenočili, drugi dan pa smo se vkrcali na kamione za na Reko. Tu so nas precej časa pustili na železniški postaji, nato pa smo se končno z vlakom odpeljali v Slovenijo.

Vlak se je ustavil na Verdu, kajti borovniški most je bil porušen. Presedli smo na avtobuse in se prepeljali v Borovnico, od tam pa spet z vlakom do Ljubljane.

Kaj se je v trenutkih, ko smo prihajali v svobodno Ljubljano, dogajalo v meni, se ne da opisati. Rečem lahko samo to, da sem bil menda najbolj srečen človek na svetu.

Zopet doma v Sloveniji

Tako sem po mesecu dni svobode tudi jaz prišel v našo belo Ljubljano. Bil sem tako rekoč že na pragu domače hiše, a vendar od nje še tako daleč.

S seboj sem imel pismo in ukazano mi je bilo, da se moram javiti na »Komandi mesta« Ljubljane. Javil sem se in prepričan sem bil, da bom odslej vsega prost in bom šel lahko domov. Zanimivo je bilo, da sem se spomnil na dom šele sedaj. Do tistega trenutka namreč nisem resno premišljal o domu ali o svojem domačem kraju, bil sem pač vojak.

Z odhodom domov pa ni bilo nič. Zopet sem dobil pismo in ukaz, da se naj javim na »Komandi mesta« v Grosupljem, in sicer v štiriindvajsetih urah. Kot discipliniran vojak-partizan sem ta ukaz tudi izpolnil, vendar se je medtem zgodilo še marsikaj.

Ko sem pismo vtaknil v žep, sem najprej pomislil, kako bi poiskal teto in njenega moža, seveda če sta preživela ta vojni vihar. V Ljubljani še nisem bil nobenkrat, razen menda enkrat kot otrok. Mesto mi ni bilo znano in bal sem se, kako se bom znašel. Bilo pa je na ulicah mnogo ljudi. Pomagali so mi, povedali, kam in kako, in našel sem Galjevico št. 1, kjer sta stanovala moja sorodnika. Ko sem potrkal na vrata, mi je odprl neznanec. Povedal sem, koga iščem, in človek mi je rekel, da moja teta z družino ne stanuje več tu. Dodal pa je, naj grem do magistrata v trgovino Dom, češ da tam dela tetin mož. S tramvajem sem se zapeljal tja in ga kmalu našel. To je bil moj prvi stik z domačimi. Ko je končal službo, sva šla k njim domov. Teta se me je zelo razveselila, vesel pa sem bil tudi jaz. Razumljivo, da smo si imeli veliko povedati. Moji bratrance so me občudovali, da le kaj, saj sem bil v lepo zlikani angleški uniformi. Pa ne le to. Izvedeli so namreč, da sem kot partizan padel nekje na Dolenjskem ali Kočevskem in da tako nisem več med živimi. Še istega dne popoldne me je stric odvedel do Češnovarja, češ da bodo tam gotovo kakšni Dolenjci z vozi in se bom z njimi zapeljal domov. To je bil čas, ko se na druga prevozna sredstva ni bilo zanesti.

Pri Češnovarju sem res našel Koščakovo mater z Zgornje Slivnice, ki je bila s konjem in vozom. Povabila me je, naj prisedem in počasi sva cijazila proti Škofljici in naprej domov.

Med potjo nisva govorila ali pa zelo malo. Ker je mati videla, kako sem zatopljen v misli, me je pustila pri miru. Premišljeval sem o tem, kako je doma. Teta in domačini, ki sem jih srečal pri Češnovarju, so mi povedali mnogo dobrih in slabih novic. Vse te misli sem premleval na ropotajočem vozu.

Težko mi je bilo pri srcu, žalosten sem bil in solze so mi drsele po obrazu, hkrati solze sreče in solze žalosti. Kaj vse se je zgodilo doma od takrat, ko sem nazadnje potrkal na okno domače hiše na Miklavžev večer leta 1943. Res je, da sem se nekajkrat srečal s stricem s Cikave, da sem bil pri sorodnikih v Račni (pri Jamniku), da so mi novice povedali tovariši, kadar so z brigado šli skozi moj rojstni kraj — Perovo pri Grosupljem. Toda te novice so bile bolj skope.

Od samega razmišljanja, predvsem o veselem snidenju z domačimi, skoraj nisem videl, kdaj sva prispela do Šmarja. Tu sva se morala ločiti. Koščakovi materi sem se lepo zahvalil in nadaljeval pot peš naprej proti Cikavi. Spotoma sem se oglasil pri stricu. Po veselem sprejemu smo se pogovarjali o domu, vojnih strahotah in izginulih fantih. Tako sem bil ponovno seznanjen, kaj se je zgodilo doma v teh zadnjih letih.

Končno zares doma

Ne vem, kaj mi je rojilo po glavi, ko sem šel s Cikave proti Pero-
vem, vem samo to, da sem si želel biti čimprej v objemu svoje matere
in drugih domačih. Skoraj tekel sem, a poti ni hotelo biti konca, vlekla
se je kot jara kača. Ko se je začela spuščati, sem se pognal kot vihar in
glej, izza gozda sem zagledal domačo vas in čisto zgoraj našo hišo.

Na travniku pod vasjo sem zagledal sosedo, Anclovo mamo, ki je
sama kosila travo. Z Anclovimi smo si bili vedno zelo domači, zato sem
ji tudi tokrat začel veselo klicati in mahati, češ, mama, jaz sem tu! Živ
in vračam se v objem svojim! Mama je kosila kar naprej, zato sem začel
še glasneje: »Ali ne vidite, da se vračam zdrav, vesel, svoboden!« Opa-
zila me je, se naslonila na koso in gledala proti meni. Govoril sem in
krilil z rokami, dokler nisem prišel do nje. Šele na razdalji nekaj korak-
ov me je spoznala, odvrгла koso, razprla roke in me objela okrog vratu.
Krčevito je zajokala. Solze sreče in veselja so tudi meni tekle po licu.
Dolgo me je sosedova mama tako držala in jokala. Zdelo se mi je, da
to traja že celo večnost in sem se že hotel rešiti objema. Čutil sem, da
se vsa trese. Končno me je spustila in spregovorila: »Eni prihajajo, drugi
odhajajo. Ti si se vrnil živ in zdrav, naši so pa šli in verjetno jih ne bom
več videla.« Po teh besedah si je z rokami zakrila obraz in zopet tako
močno na ves glas zajokala, da me je bilo kar groza. Stal sem kot vko-
pan. Čez čas je pomirila svojo žalost, me pogledala in mi rekla: »Le pojdi
domov, saj mama te že težko čaka.« Zazrl sem se proti vasi in se kar
čez njive pognal proti rojstni hiši. Niti toliko časa nisem imel, da bi
sosedo pozdravil.

Ves zaripel od upehanosti sem obstal pred domačo hišo. Neka notra-
nja sila mi je zaustavila korak. Vse v meni je otrpnilo, menda mi je za
nekaj trenutkov nehalo biti tudi srce. Bil sem tak, da sem se zbal, kaj
se dogaja v meni. Ko sem se zbral, sem odložil nahrbtnik na klop zunaj
pod oknom in prestopil hišni prag. V veži sem zaklical: »Ali ni nikogar
doma?!« in stopil v hišo (dnevna soba). Odprla so se kambrska vrata in
v hišo je pogledala m o j a m a m a. Kar stala je. Rekel sem: »Mama, ali
me ne poznaš?!« Že naslednji hip sva oba stegnili roke drug proti dru-
gemu in se z vso silo strastno objela. Začel sem jokati in se smejati
obenem. Čutil sem, kot da se mi trese vse drobovje. Mama pa je bila
kar mirna, ostala je brez besed in brez solza. Zapustila jo je zavest in
če se ne bi tako močno držala, bi se zgrudila. Opazil sem to in se močno
ustrašil. Bal sem se, da ne bi izgubil najdražje bitje, ki sem ga vse dni
partizanščine najbolj pogrešal. Mamo sem hitro položil na klop in od
strahu začel vpiti na ves glas: »Mama! Mama! Mama moja, ne zapusti
me, saj sem te komaj našel. Mama...« Stresla se je, me pogledala v oči
in se z mojo pomočjo dvignila. Ponovno sva bila prižeta v objem in šele
tokrat sva se lahko izjokala.

Mama je ihtela še po prvem presenečenju. Med ihtenjem mi je pri-
povedovala, kako so me že iskali, a o meni ni bilo ne duha ne sluha.
Bala se je že, da so govornice, ki so jih raznesli belčki, češ da sem mrtev,
resnične. Dolgo mi je pripovedovala in čutil sem, da je srečna ob mojem
prihodu. V njenem glasu pa je bil neki prizvok, ki je kazal na bolečino,

zaradi katere ne more biti popolnoma srečna. Vedel sem, da ima na srcu veliko rano. Že čez dan so mi povedali, da sem izgubil brata, ki je padel v sovražnih vrstah. Namenoma je nisem hotel vprašati, kako je z njim. Vem, da mi tega v svojem življenju ni nikoli odpustila, jaz pa ji nisem zameril, kajti mati je mati in ima rada vse svoje otroke.

Po vsem tem razburljivem in viharnem srečanju sem skoraj pozabil vprašati, kje so drugi. Končno sem storil tudi to. Zvedel sem, da ata in brat Miha čevljarita na Malem vrhu pri Šmarju, najmlajši brat pa je pri sosedu.

Napotil sem se k sosedu, da se pozdravim z najmlajšim. Ta pa mi je že šel naproti. Tudi on me ni takoj spoznal ali pa je bil bolj zadržan, saj se že dolgo nisva videla. Še isti dan sem se s kolesom odpravil na Mali vrh, da bi se srečal še z očetom in bratom. Bila sta pri Pirčevih. Ko sem stopil v hišo, me je ata takoj spoznal. Vse mu je padlo iz rok... Zopet je bilo okrog mene veliko veselja. Bil sem že tako utrujen, da sem resno potreboval počitka, zato sem se poslovil od ata, brata in vseh Pirčevih ter se odpeljal domov. Doma pa sva z mamo še dolgo kramljala o vseh mogočih stvareh. Najbolj srečna pa sva bila oba ob dejstvu, da sem spet doma.

Koliko presenečenj in veselih trenutkov se je zgodilo tega dne!

Imel pa sem še vedno pismo v žepu in javiti sem se moral »Komandi mesta« v Grosupljem. Mama se je bala, ko sem drugo jutro odhajal. Potolažil sem jo in šel v Grosuplje. Komanda mesta je bila v Podkoritnikovi hiši. Javil sem se v prepričanju, da sem sedaj vojske povsem prost. Pa ni bilo tako. Skupaj z drugimi vojaki sem prespal v hiši, kjer je zdaj trgovina s pohištvom. Drugi dan pa sem bil, skupaj s še štirimi vojaki, dodeljen v Ljubljano na Ižansko cesto k Moharju, kjer je bil sedež OZNE (Oddelek za zaščito naroda).

Nekaj časa sem bil tam, nato pa sem bil zopet premeščen. Mislim, da je bilo en dan ali dva po burni noči na ljubljanski železniški postaji 8. junija 1945, ko je bil tisti veliki požar. Tokrat so me poslali na Resljevo 9, kjer je tudi bil sedež OZNE.

Ker sem imel ves čas težave z bolnimi nogami in s kilo, sem se na prigovarjanje staršev zopet javil zdravniku. Ta me je poslal na komisijo, ki je bila pri štabu I. brigade I. divizije KNOJ. Zdravniška komisija me je spoznala za stalno nesposobnega. Tako sem bil prost vojaščine. 17. avgusta 1945 sem slekel vojaško uniformo in postal civilist.

S tem datumom se je končala moja partizanščina in končani so tudi spomini partizanskega kuharja.

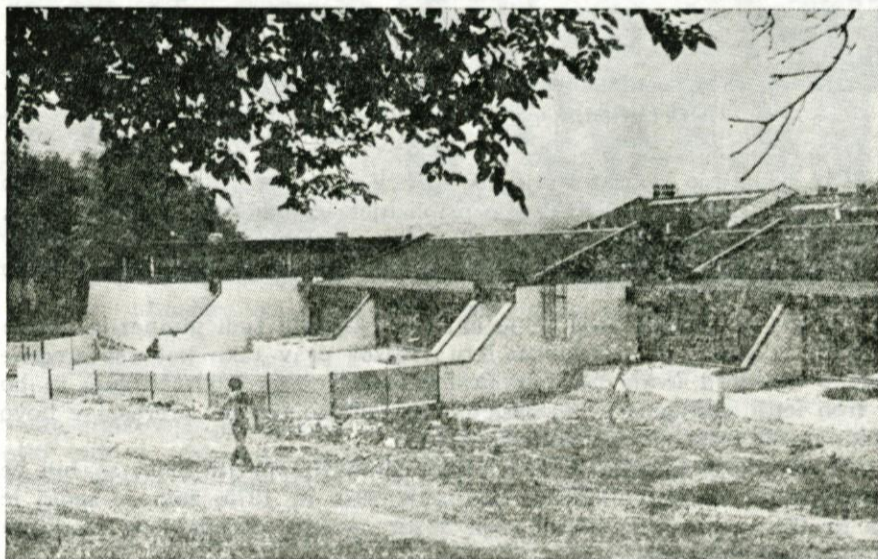
* Drugi podatki: Alojz Marinček iz Grosupljega, roj. 1921, umrl 1962, je bil tudi v Cankarjevi brigadi, nato je odšel v Semič v podoficirsko šolo. Ko sva se nekega dne srečala v Semiču, mi je potožil, da je lačen. Povabil sem ga in tako je vsak dan prihajal k meni, da je dobil še kaj za pod zob.

NAŠA OBČINA IN OBČANI

ŽIVLJENJSKA POT IN POMEN GIMNAZIJE STIČNA

Cilka Žagar*

Za čas, ki v njem živimo, so značilna prizadevanja, da bi uresničili vse naloge in cilje, ki naj bi pripomogli k napredku na vseh področjih. To velja tudi za vzgojo in izobraževanje, saj se tudi tu ustvarjalno vključujemo v tokove razvoja vsi, ki oblikujemo podobo naše šole in celotne vzgojnoizobraževalne dejavnosti. Staro nadomeščamo z novim in sodobnejšim, vzgojnoizobraževalno delo bogatimo z novimi izkušnjami in teoretičnimi spoznanji.

Šolski center Josip Jurčič Ivančna gorica-Stična

Letošnje šolsko leto je pomembna prelomnica v razvoju slovenskega šolstva, saj z reformo v temeljih spreminjamo izobraževanje po osnovni šoli. Reforma pomeni kakovosten premik pri oblikovanju doraščajočih rodov v skladu z višjimi zahtevami časa in družbe. V usmerjenem izobraževanju bo vsa doraščajoča mladina dobila po osnovni šoli tudi temeljno poklicno izobrazbo in usposobljenost. Vsaka stopnja izobraževanja mora biti namreč tako zaokrožena, da bo pripravljala mladino za delo in

* Ivančna gorica, YU 61295, gimnazija Josipa Jurčiča, Stična

Del učiteljskega zbora v šolskem letu 1976-77

tudi za nadaljnje izobraževanje. To so cilji usmerjenega izobraževanja in z njimi se izobraževanje in vzgoja približujeta delovnim ljudem, postajata del samoupravnega življenja in odločanja, z njim so naši kmečki in delavski mladini zagotovljene možnosti, da svoje sposobnosti do kraja razvije.

V vsa ta prizadevanja se je aktivno vključila tudi gimnazija Josipa Jurčiča v Stični, ki v šolskem letu 1981/82 prav tako kot vse srednje šole v Sloveniji uvaja nove programe usmerjenega izobraževanja in bo v treh letih zaključila svojo 39-letno življenjsko pot ter prerasla v novo srednjo šolo usmerjenega izobraževanja.

Podrobnejši podatki o delu stiške gimnazije prvih 30 let so bili že objavljeni v Zborniku občine Grosuplje 1971 in 1975, zato se sedaj le na kratko sprehodimo mimo vseh 36 let njenega dosedanjega plodnega življenja in delovanja.

Gimnazijo Josipa Jurčiča Stična, ki je to ime dobila za občinski praznik leta 1970, je rodil osvobodilni boj s svojimi revolucionarnimi vsebinskimi premiki. Geslo, da bodo po osvoboditvi imeli vsi državljani pravico in možnosti, da si pridobe najvišjo izobrazbo, da bo kultura postala last delovnega ljudstva in dostopna ljudem vseh slojev in iz vseh krajev, je že med revolucijo leta 1943 pogojevalo sklep odbora stiško-grosupeljskega okrožja, da se po vojni ustanovi na področju Stične gimnazija.

Leta 1945 se je to uresničilo z ustanovitvijo »mešane nižje nepopolne gimnazije« v Stični, na kateri je bil prvič pouk 5. 11. 1945. Prve prostore je šola dobila na Marofu, kjer so bili tudi prvi tečaji in izpiti za vse

tiste, ki se zaradi vojne niso mogli redno šolati. Že prvo leto je bil šoli priključen tudi internat, ki je imel prostore pri Stefku in pri Fedranu na Hudem. Na šoli je bilo v treh razredih nižje gimnazije vpisanih 109 dijakov.

Delovne razmere so bile slabe, saj šola skoraj ni imela učil in v knjižnici le 56 knjig, vendar so učitelji z veliko mero optimizma zaorali v ledino. Poleg rednega pouka so delali tudi razni učni in interesni krožki.

Ljudska šola, zgrajena leta 1904 v Stični (na gričku)

V naslednjem šolskem letu 1946/47 sta se šola in internat preselila v stiški samostan, kjer so nekoliko preuredili prostore v zunanjem traktu. Število dijakov se je povečalo — gimnazija je imela že 7 oddelkov — in rastle tudi v naslednjih letih. Prva leta delovanja gimnazije so bila težavna tudi zato, ker se je učiteljski in vodstveni kader zelo hitro menjaval.

Življenje in delo šole pa je postajalo vse bogatejše in plodnejše. Delovni polet je bil izjemen in gimnazija je postajala pomembno kulturno žarišče. 19. junija 1950 je takratno ministrstvo za prosveto izdalo sklep, »da se nižja gimnazija v Stični pretvori v višjo gimnazijo s šolskim letom 1950/51 tako, da se otvori v začetku šolskega leta 1950/51 4. razred«. Četrty razred je bil namreč po reformi v šolskem letu 1947/48 že prvi razred višje gimnazije. S tem se je začelo novo obdobje v razvoju stiške gimnazije. V šolskem letu 1950/51 je tako imela osem nižjih in dva višja oddelka s 377 dijaki. Ravnatelj je bil takrat prof. Miran Vardjan, poučevalo pa je 14 profesorjev in predmetnih učiteljev. Gimnazija Stična je odslej vsako leto pridobila en razred višje gimnazije, vendar je skupno število dijakov zaradi spremenjenega načina štipendiranja padlo.

Dvajsetletnica pevskega zbora gimnazije Josip Jurčič v Stični

V šolskem letu 1952/53 je po reformi četrti razred spet postal del nižje gimnazije. Leta 1953 se je vrnil v Stično in bil 9 let ravnatelj gimnazije prof. Mirko Leder. Poučevalo je takrat 21 učiteljev. V šolskem letu 1954/55 je bil na stiški gimnaziji prvič odprt osmi razred in junija 1955 je bila tako v Stični prvič matura, kar je bil velik dogodek za dijake in učitelje. Zrelostni izpit je opravilo 18 maturantov. Odslej je vsako leto zapustilo gimnazijo okrog 20 maturantov, ki so v večini nadaljevali študij na višjih in visokih šolah.

Do leta 1958 je gimnazija delovala kot osemrazredna šola. Vsa tista leta je živela bogato in vsestransko razgibano življenje, s svojo športno in kulturno dejavnostjo pa je živo delovala tudi navzven. Mimo gimnazije niso nikoli šli spominski dnevi in prazniki. Pomembno je bilo delovanje gledališke skupine, ki jo je več let vodila prof. Anka Debevec. Mladi literati so leta 1956 začeli izdajati glasilo *Iskre*, ki izhaja na šoli še danes. Leta 1957 pa je pod vodstvom prof. Cilke Žagarjeve začel delovati (najprej mešani in nato dekliški) pevski zbor, ki bo letos slavil že svojo petindvajsetletnico.

Leta 1958 je bila na Slovenskem izvedena šolska reforma, katere namen je bil na nižji stopnji uvesti enotno izobraževanje za vso mladino. Osnovne šole so postale osemletne tako, da so vključile v svoj sestav prve štiri razrede dosedanje osemrazredne gimnazije, gimnazija pa je obdržala le štiri višje razrede. Tako je imela v šolskem letu 1958/59 gimnazija štiri razrede s 97 dijaki in 6 učnih moči. Pred reformirano gimnazijo so bile zahtevnejše naloge kot v prejšnjem sistemu. Matura je bila zamenjana z zaključnim izpitom, ki je obsegal izdelavo in zagovor semi-

narske naloge. Sprejemni izpiti so bili odpravljeni, ker so šole začele sprejemati dijake na podlagi razpisa, vendar se število gimnazijcev ni bistveno dvignilo (100 dijakov).

Kljub aktivnemu delu je postala usoda šole negotova in 3. julija 1960 je bila predlagana postopna odprava gimnazije. V šolskem letu 1960/61 zato ni bilo vpisa v 1. razred, temveč je bila ustanovljena v Stični srednja kmetijska šola. Že v naslednjem letu pa se je kmetijska šola preselila v Novo mesto in je bila priključena kmetijski šoli Grm, občina Grosuplje pa je sprejela sklep, da gimnazija v Stični ostane in da občina prevzema od OLO Ljubljana kot ustanovitelj vse pravice in dolžnosti do gimnazije s 1. junijem 1961.

Delo je bilo v takih okoliščinah težavno, vendar je število dijakov polagoma naraščalo. S šolskim letom 1962/63 je ravnatelj gimnazije prof. Mirko Leder odšel na novo službeno mesto. Njegovo delo je prevzela prof. Cilka Žagar, ki je vodila gimnazijo do začetka šolskega leta 1964/65, ko je postal novi ravnatelj prof. Lojze Sonc. Že v decembru 1962 je gimnazija pripravila in poslala Svetu za šolstvo SRS zahtevek za verifikacijo z vso potrebno dokumentacijo. Resolucija o vlogi in nalogah gimnazije je namreč tudi stiško gimnazijo in njen kolektiv postavila pred novo in težko nalogo — izpolniti vse zahteve za verifikacijo. Nova šola mora ob spremenjenih materialnih razmerah spremeniti tudi način dela, uvesti predvsem seminarsko, laboratorijsko in proizvodno delo. Septembra 1963 je bila gimnazija v Stični pogojno verificirana — odločba ji je nalagala, da mora urediti laboratorij in kabinete in dopolniti kvalificiran učni kader.

Z velikim trudom so bili vsi pogoji izpolnjeni in gimnazija je bila z odločbo Republiškega sekretariata za prosveto in kulturo SRS 23. novembra 1966 verificirana. Število dijakov in učiteljev je naraščalo. Že v šolskem letu 1963/64 je imel prvi razred paralelko in v naslednjem šolskem letu 6 oddelkov. Takrat je imela tudi stiška gimnazija spremenjene zaključne izpite — poleg seminarske naloge še izpit iz slovenskega jezika, tujega jezika ali matematike in izbranega predmeta. Tak način opravljanja zaključnega izpita je še vedno v veljavi, le da je leta 1969 dodan še izpit iz novejšje zgodovine jugoslovanskih narodov in družbene ureditve, seminarska naloga pa prenesena v tretji ali četrti razred.

Razvoj našega samoupravnega sistema je zahteval nove spremembe v šolstvu. Z delom so prenehali šolski odbori in šola je prešla z družbenega upravljanja k samoupravljanju — vsi člani delovnega kolektiva imajo pravico in dolžnost sodelovati pri upravljanju — aprila 1964 je gimnazija dobila svoj statut.

Dijaki so bili ves čas zelo aktivni na vseh področjih. Gradili so športno igrišče, pomagali pri adaptaciji šole, se udeleževali v kulturnem življenju. Leta 1964 so prvič tekmovali za Jurčičevo bralno značko. To tekmovanje je odtlej vsako leto in gimnazija je tako med prvimi srednjimi šolami, ki so uvedle to bralno tekmovanje.

Preden je bila 1966 gimnazija verificirana, je bilo spet čutiti težnje za njeno odpravo ali priključitev, vendar je ostala samostojen zavod, le oddelke je združila, tako da je imela spet le štiri s skupaj 155 dijaki in

Obrambni dan aprila 1979

15 učitelji. Naslednja leta se je še bolj razgibalo izvenšolsko delovanje. Športna in kulturna tekmovanja ter aktivno politično delo je bilo dokaz, da ima gimnazija važno kulturno in politično poslanstvo. Število dijakov je najprej padlo, ko pa so se razmere ustalile, je spet začelo naraščati.

Za občinski praznik 1970 je gimnazija dobila ime po pisatelju Josipu Jurčiču in proglasila 4. marec, obletnico Jurčičevega rojstva, za dan šole; od tedaj ga praznuje vsako leto. Ob začetku šolskega leta 1971/72 je odšel ravnatelj prof. Lojze Šonc in ravnateljstvo je ponovno prevzela prof. Cilka Žagar. V tem letu je gimnazija po nekajletnem premoru spet odprla dva oddelka prvega razreda in nato ves čas vpisovala po dva oddelka. Ker je bila kot prvi tuji jezik poleg nemščine uvedena tudi angleščina (drugi tuji jezik je francoščina), so se lahko vpisovali tudi učenci iz osnovnih šol Grosuplje in Trebnje, ki sta bili uvedli angleščino, in ne le učenci iz osnovnih šol Stična, Šentvid in Veliki Gaber, kot nekaj let doslej. Odslej je imela gimnazija približno tričetrť dijakov vozačev, saj internata že od leta 1963 ni bilo več.

Ob dnevu mladosti maja 1972 je prevzelo pokroviteljstvo nad gimnazijo Industrijsko montažno podjetje Ljubljana (IMP) z livarno v Ivančni gorici. Sodelovanje med pokroviteljem in gimnazijo je bilo pestro in plodno. V šolskem letu 1972/73 je gimnazija prešla na kabinetni pouk, kar je prispevalo k njegovi posodobitvi. Ker se je povečalo število dijakov in učiteljev, je gimnazija v naslednjem šolskem letu ustanovila svojo organizacijo sindikata in z novim statutom uredila širše sodelovanje javnosti z delom šole, saj je dobila Svet gimnazije, v katerem so poleg delavcev šole še zastopniki dijakov, staršev, organizacij združenega dela in krajevnih skupnosti.

Ob pomoči krajevne skupnosti je gimnazija dokaj zadovoljivo rešila probleme vsakodnevnih avtobusnih prevozov za dijake. Vse interesne dejavnosti, ki so se v teh letih zelo bogato razvijale, so potekale v okviru aktiva ZSMS in šolske skupnosti ter ob pomoči mentorjev, ki so v delo vložili mnogo truda. Zelo aktivni so bili kulturni krožki, posebej pevski zbor in gledališka skupina, ustanovljen pa je bil tudi marksistični krožek.

Z novim učnim načrtom je bil v šolskem letu 1974/75 v prvi razred uveden predmet samoupravljanje s temelji marksizma, gimnazija pa je dobila tudi svojo organizacijo ZK, v kateri delajo dijaki in učitelji. Oboje je pripomoglo k večji idejnosti pouka in družbeno angažiranemu delu šole. Od tega šolskega leta je imela gimnazija 8 oddelkov s povprečno nekaj nad 200 dijaki, največ v šolskem letu 1976/77 (226 dijakov).

V letu 1975 je gimnazija Stična slovesno praznovala tridesetletnico obstoja in dvajsetletnico prve mature. Srečanja so se udeležili mnogi bivši učitelji in maturanti, ki so danes inženirji, ekonomisti, pravniki, učitelji in profesorji, medicinske sestre in zdravniki, upravni in socialni delavci ali delavci s srednjo izobrazbo, ki jim jo je dala gimnazija. Nekateri med njimi so na ključnih položajih našega gospodarskega in družbenopolitičnega življenja.

V šolskem letu 1975/76 je bil imenovan za ravnatelja gimnazije prof. Mihael Glavan. Število dijakov se v tem in naslednjih letih ni bistveno spremenilo. Aktivno so delovali vsi interesni krožki, kulturno življenje, ki je bilo zelo razgibano, pa je potekalo v znamenju »Cankarjevega leta« (stoletnica Cankarjevega rojstva). Aprila 1976 je bila na gimnaziji odprta mladinska hranilnica, ena prvih srednješolskih hranilnic v Sloveniji. V naslednjem šolskem letu pa so se začele pospešene priprave na zidavo nove šole — ustanovljen je bil gradbeni odbor in dokončno določena lokacija med Ivančno gorico in Stično.

V pričakovanju, da bi se iz temačnega in mrzlega starega samostana kmalu preselili v tople, svetle prostore novega centra, je v naslednjih letih mladina postala še bolj delovna tako na šolskem kot izvenšolskem področju. Na športnem igrišču so zgradili atletsko stezo, gimnazijski pevski zbor je slovesno praznoval svojo 20-letnico, za vse dijake prvih razredov je bila v sodelovanju z občinsko Zvezo telesnokulturnih organizacij v zimi 1979 organizirana »šola v naravi« v Bohinjski Bistrici.

Vodstvo gimnazije je s šolskim letom 1979/80 prevzel tov. Jože Intihar, ki vodi šolo še danes. Oktobra 1979 je bil slovesno položen temeljni kamen za nov šolski center, gradnja pa se je pričela v letu 1980. Dijaki gimnazije so skupaj z učenci osnovne šole pomagali pri izkopu kanalov za vodovod in električno napeljavo. Udeleževali pa so se tudi tekmovanj v znanju tujih jezikov in slovenščine, pripravili spet novo gledališko uprizoritev, dosegali vidne uspehe na športnem področju v občini in prvenstvih Dolenjske, sodelovali na kvizih in akcijah obujanj tradicij NOB. V tem šolskem letu je zaključilo šolo največ maturantov v vsem njenem razvoju — kar 63. Leto 1981 je potekalo tudi v znamenju proslav ob 100-letnici smrti Josipa Jurčiča, in ker nosi gimnazija njegovo ime, so se v praznovanje aktivno vključili vsi gimnazijci, zlasti pa še recitacijski

krožek z izborom odlomkov iz njegovih del. Recitacijski krožek je sodeloval tudi na občinski proslavi 30-letnice smrti Louisa Adamiča.

Za svoje uspešno delovanje v vseh letih obstoja je gimnazija ob občinskem prazniku 1979 dobila najvišje občinsko priznanje — Adamičevo nagrado. V obrazložitvi za podelitev nagrade je med drugim zapisano: »Gimnazija in z njo delovni kolektiv je v minulem obdobju v mnogočem pripomogel, da je ustanova obstala in se razširjala in kot vzgojno-izobraževalna institucija dajala kvalitetno znanje svojim dijakov. Prispevek gimnazije, njenih delavcev in dijakov je v združenem delu, kulturnem, športnem in splošno družbenopolitičnem življenju občine zelo pomemben in viden.« To priznanje je potrdilo poslanstvo, ki ga gimnazija Josipa Jurčiča opravlja za posameznika, za kraj in za vso našo družbo.

V zadnjih dveh letih se je gimnazija Stična pospešeno pripravljala, da bi je uvajanje usmerjenega izobraževanja ne našlo nepripravljenega, da bi izpolnila vse pogoje, ki jih zahteva zakon o usmerjenem izobraževanju, sprejet maja 1980. Koncept prehoda na usmerjeno izobraževanje je nastajal vzporedno s prizadevanji za izgradnjo nove šole in temelji na analizi potreb združenega dela in na interesih mladine.

Prvega septembra 1981 smo ponosno prestopili prag novega šolskega centra, kjer bodo zaključile šolanje še tri generacije gimnazijcev, ob njih pa se že izobražujejo učenci v treh programih usmerjenega izobraževanja: programu za družbenoslovno-jezikovno dejavnost, programu za kovinarjestrojnike in programu za obdelovalce kovin in upravljalce strojev.

Tako se je stiška gimnazija 36 let prebijala med uspehi in težavami. Bogata je njena prehojena pot. V tok učno-vzgojnih prizadevanj je ves čas vključevala tudi skrb za čimboljši uspeh, povezovala šolske in izvenšolske športne in kulturne aktivnosti vseh vrst, spodbujala samoupravno aktivnost. Vsa ta prizadevanja so šola za življenje v samoupravno organizirani socialistični skupnosti, saj naloga učno-vzgojnega procesa ni le v tem, da posreduje znanje, temveč tudi v tem, da osvešča mladega človeka in ga usposablja za samoupravljanje in sodločanje.

Naša prizadevanja se ne dajo kar preliti v številke niti izraziti z besedami. Na nek način pa nam o uspehu govori seznam 29 generacij maturantov, ki so (doslej 794) ali še bodo z zaključnim izpitom uspešno končali gimnazijo. O tem ne pričajo samo maturantje, ki so pri svojem delu dosegli izrazite uspehe, bodisi kot magistri in doktorji znanosti, kulturni ali vodilni delavci, ampak vsi tisti, ki so s svojim vestnim, čeprav ne tako vidnim delom graditelji resnične socialistične družbe. Gimnazija Josipa Jurčiča v Stični je dala Dolenjski toliko intelektualcev, da je popolnoma izpolnila svoje poslanstvo.

PRISPEVEK K ZGODOVINI VODOVODA STIČNA—DOBRNIC—TREBNJE

Janko Marolt*

Zaradi vedno večje onesnaženosti potokov in s tem tudi pitne vode se je pokazala potreba, da se zajame vodo že pri izviru in se spelje po ceveh do gospodinjestev in gospodarstev.

Močni izviri Stiškega potoka na nadmorski višini 454,5 m so že v davnini vzbujali v vaščanih željo, da bi od izvira speljali vodo v svoja naselja. Najbolj je bil za to zainteresiran samostan Stična, ki je imel mlekarno in načrt za graditev moderne mesarije. Stari vodovod iz Stiškega potoka ni zadostoval za njihove načrte, voda pa tudi ni bila neoporečna. Tudi vaščani iz Stične in okoliških vasi so pritiskali na občinski odbor, da ukrene pri oblasteh vse potrebno za gradnjo vodovodnega omrežja. Leta 1939 je takratni župan Jože Mestnik izposloval na Higienskem zavodu v Ljubljani, da so proučili kakovost in količino izvirne vode ter opravili geodetsko izmero. Ugotovili so, da bi zajetje treh izvirov zadostovalo za preskrbo prebivalcev od občine Stična do Dobrniča in Ponikev ob Temenici ter navzgor do Spodnje Drage. Stroške za izgradnjo tega osrednjega dolenskega vodovoda naj bi v glavnem financirala banska uprava Dravske banovine s prispevki okrajnih glavarstev Litije in Novega mesta ter porabnikov vode. Predračun je znašal za:

gradbene objekte	27.500.000 din
cevovod: gradbena dela	28.765.000 din
montažna dela	16.052.000 din
material	184.000.000 din
Skupaj	256.620.000 din

Čeprav se je začela vojna, je Higienski zavod pod vodstvom inž. Guzelja do avgusta 1942 izdelal načrte, toda vojno stanje je preprečilo začetek gradnje. Načrte je Higienski zavod arhiviral.

Po osvoboditvi je Kmetijska zadruga NAPROZA v Stični ustanovila gradbeno-vodovodni odbor v naslednji sestavi: za predsednika je bil izvoljen Janko Marolt, za strokovnega vodjo Štefan Klaus, za odbornike pa Janez Seme iz Stične, Branko Marovič s Hudega, Janko Erjavec iz Ivančne gorice, Vinko Kos iz Ivančne gorice, Jože Lavrič iz Šentvida pri Stični in Jože Krištof iz Šentvida pri Stični. Odbor je sestavil Pravila

* Ivančna gorica, YU 61295, Stična

Jeseni 1960 je voda pritekla do naselja Trebnje, kjer se je zbral gradbeni odbor in predstavniki obeh občin

vodovodne skupnosti in jih pri Ministrstvu za kmetijstvo in gozdarstvo LRS leta 1953 registriral pod št. V/5-261/2. Pravila je podpisal inšpektor vodnega gospodarstva Slovenije inž. Lojze Kerin, za odbor pa Janko Marolt. Na njegov predlog je letni občni zbor Naproze razdelil svoj dobiček na tri dele: za adaptacijo Titovega doma v Stični, za elektrifikacijo vasi Črnelo in za gradnjo vodovoda, vsakemu po eno tretjino. Kasneje si je odbor zagotovil še naslednja sredstva:

iz skladov OLO Ljubljana	24.760.000 din
iz dotacij občine Trebnje	4.000.000 din
iz najetih kreditov	8.250.000 din

Okrajni zavod za male investicije v Ljubljani je dal 20 km azbestnih cevi premera 60 in 80.

Gradbena dela so se pričela leta 1953 v odborovi lastni režiji. V združno skupnost je pristopilo 1175 članov, ki so izvolili 27 delegatov, delegati izmed sebe pa 13-članski upravni odbor v sestavi: Jože Antončič iz Doba, Ivan Bukovec iz Velike Loke, Ciril Grabljevec iz Glogovnice, Miha Gerden iz Petrušne vasi, Lovro Jereb iz Šentvida pri Stični, Jože Kuntnar iz Zaboršta, Janko Marolt iz Stične, Emanuel Rebernik iz Trebnjega, Janez Praznik iz Velikega Gabra, Ervin Rotman iz Ivančne gorice in Jože Sever iz Trebnjega. Gradbeno-tehnične zadeve je vodil Štefan Klaus, upravo pa Hubert Tomšič iz Trebnjega s pomočjo Anice Klaus, knjigovodstvo Darko Bregar, kasneje pa Anica Kolenc in Angela Ložar. Inštalacije so opravili Lado Kukenberger, Cveto Fink in Matija Murn. Upravni odbor se je vse do vključitve vodovoda v Komunalno podjetje

Grosuplje leta 1967 malo menjal, ves čas pa so sodelovali v odboru kot predsedniki: Janko Marolt (prvi predsednik in ponovno od 1961—1963; v letih 1964—1966 je bil upravnik skupnosti), nato so predsedovali še Ervin Rotman, Stane Keber, Ciril Grabljevec, Jože Sever, Lovro Jereb in Jože Krištof. V nadzornem odboru so bili Jože Krištof, Pavel Miklič, Jože Antončič, Vinko Kos in nekateri drugi.

Zemeljska in gradbena dela so tekla razmeroma zadovoljivo, čeprav so nas teple razne težave, predvsem pa pomanjkanje vode. Zajeta voda v treh zajetjih (Drmožnik 15 l, Lahka voda 5 l in Babje koleno 1,7 l, skupaj torej 21,7 litra na sekundo) je bila speljana v skupni zbiralnik nad Virom pri Stični, od tod pa v rezervoarje v Šentvidu pri Stični, Velikem Gabru, Veliki Loki in Trebnjem.

Zaradi razvoja industrije, ki je velik porabnik, vode v poletnih mesecih večkrat zmanjka. Pri tem najbolj trpijo naselja na končnih vodih vodovodne mreže. Glavni cevovod je dolg 27.970 m. Jeseni leta 1960 je pritekla voda do naselja Trebnje, ob koncu leta 1970 pa se iz tega vodovoda oskrbuje 32 naselij v občini Grosuplje in 48 naselij v občini Trebnje. (Glej tudi poročilo Ivana Ahlina v Zborniku občine Grosuplje 3, 1971, 204.)

ZDRAVSTVENO VARSTVO OBČANOV

Slavko Zupančič*

Organizacija in mreža zdravstvene službe

Temeljna organizacija združenega dela zdravstvenega varstva Grosuplje je organizirana v okviru Zdravstvenega doma v Ljubljani. Mreža zdravstvene službe v občini je teritorialno in funkcionalno primerno organizirana.

Splošno zdravstveno varstvo (splošna medicina) se izvaja v zdravstvenih ambulantah v Grosupljem, Ivančni gorici, Dobropoljah, Zagradcu in v dispanzerjih za borce NOV v Grosupljem in v Ivančni gorici.

Zdravstveno varstvo predšolskih in šolskih otrok obsega dejavnosti v zdravstvenih ordinacijah in posvetovalnicah; te so v Grosupljem in Ivančni gorici, samo posvetovalnici pa sta v Dobropoljah in Zagradcu.

Zdravstveno varstvo žensk obsega specialistično dejavnost v Grosupljem in dispanzersko ordinacijo v Ivančni gorici.

Pnevmoftizološka služba zajema dejavnosti protituberkuloznega dispanzerja v Grosupljem za vse območje občine.

Medicinska rehabilitacija in fizioterapija se izvaja v enoti Grosuplje za vse občane.

Patronažna in babiška služba ter diagnostični laboratorij spadajo v skupne medicinske službe.

Zobozdravstveno varstvo zajema delo ambulant in dispanzerjev v Grosupljem, Ivančni gorici in Dobropoljah. Ortodontske ordinacije in zobni rentgen so v Grosupljem in Ivančni gorici, zobotehniški laboratorij pa tudi v Dobropoljah.

Zdravstveni delavci

Zdravstveno službo opravlja v občini 12 zdravnikov, od tega je 7 zdravnikov splošne medicinske prakse, 4 zdravniki so za zdravstveno varstvo otrok, 1 zdravnik je za protituberkulozno službo, ter 34 medicinskih sester, zdravstvenih tehnikov in drugih zdravstvenih delavcev.

Zobozdravstveno varstvo opravlja 8 zobozdravnikov in 2 višja dentista ter 19 zobotehnikov oziroma drugih zobozdravstvenih delavcev.

V zdravstveni službi je zaposlenih še 14 upravno-tehniških delavcev. Tako je bilo leta 1979 v tozd skupno zaposlenih 89 delavcev. V zadnjem letu se je zdravstveni kader povečal za 1 zobozdravnika in 1 diagnostično-laboratorijskega delavca.

* Grosuplje, YU 61290

Demografski podatki	1977		1978		1979	
	štev.	‰	štev.	‰	štev.	‰
umrljivost dojenčkov	8	19.32	5	12.20	4	9.54
splošna umrljivost	225	9.35	285	11.70	247	10.04
rojstva (rodnost)	414	17.19	410	16.82	419	17.04
naravni prirastek	—	7.85	—	5.13	—	7.04
Zdravstveno varstvo odraslih						
število zdravnikov	7		7		7	
število ordinacijskih ur	11.461		10.382		10.598	
število obiskov v ambulantah	74.740		63.913		67.745	
od tega prvih pregledov	26.583		22.349		20.540	
pregledov na uro	6.52		6.16		6.39	
ponovnih pregledov na uro	2.81		2.86		3.50	
obiski bolnikov na domu	1.859		1.227		1.144	
Dežurna služba						
prihodov v dežurno ambulanto	1.755		ni podatkov			
obiski bolnikov na domu	970		883		893	
Zdravstveno varstvo predšolskih otrok						
		delovnih ur				
ambulantni pregledi	9.885		2.439		2.516	
pregledov v posvetovalnicah	4.745		ni podatkov			
Zdravstveno varstvo šolskih otrok in mladine						
ambulantni pregledi	7.745		1.85		1.897	
od tega prvih	4.138					
sistematskih pregledov	1.842					
sistematski pregledi v ‰	49					
Zdravstveno varstvo žensk						
število ambulantnih pregledov	4.258		3.474		3.110	
število pregledov v posvetovalnici	5.464					
Zobozdravstveno varstvo						
število obiskov ambulant	35.603		31.520		37.310	
odrasle osebe	20.854		23.354		23.897	
šolski otroci	11.783		6.340		10.919	
predšolski otroci	2.966		1.826		2.494	
Patronažna in babiška služba						
število patronažnih obiskov	4.159		3.038		2.857	
število babiških obiskov	5.750		5.782		ni podatkov	

Demografska gibanja

Po večletni stagnaciji smo v letu 1974 ugotovili nenaden porast rodnosti v občini. V zadnjih 5 letih pa se rodnost giblje na enaki višini, od 414 do 419 rojenih ali 17 rojenih otrok na 1000 prebivalcev. Splošna umrljivost prebivalstva se je v zadnji dobi malenkostno povečala in znaša 285 v letu 1978 in 247 v letu 1979 umrlih ali 10 umrlih oseb letno na 1000 prebivalcev. V tem času je občutno padla umrljivost dojenčkov — od 8 na 4!

Glede na rodnost in umrljivost se je rahlo povečal naravni prirastek na 7,4 % ali za okoli 170 prebivalcev letno. Če upoštevamo še selitveni prirastek, je demografski razvoj za nadaljnji gospodarski in družbeni napredek občine Grosuplje ugoden.

Zdravstveno varstvo

V splošnih zdravstvenih ambulantah je 7 zdravnikov opravilo približno enako število ordinacijskih ur in zdravstvenih pregledov kot prejšnja leta. Povprečno je bilo pregledanih 6 bolnikov na uro, večkrat pa je bilo pregledanih še več kot 6 bolnikov na uro, kar je povzročalo, da se je čakalni čas podaljšal. Vsa leta opazamo upadanje zdravniških obiskov bolnikov na domu, deloma zaradi več prevoznih možnosti in višje prosvetljenosti bolnikov. Dispanzer za borce NOV ordinira dvakrat tedensko v Grosupljem in Ivančni gorici.

Zaradi raznih okoliščin se pojavljajo nekatere zdravstvene in razvojne motnje mladine in drugih občanov, kot je debelušnost otrok, zobna gniloba, deformacija na okostju in gibalih. Otroške nalezljive bolezni so nastopale v omejenem obsegu in ni bilo večjih epidemij. Še vedno se pojavljajo med šolsko mladino uši. Nesreče in maligna obolenja so glavni vzroki smrti šolskih otrok. Značilna so prehladna obolenja, zaradi prometnih nesreč pa se večajo poškodbe otrok. Posebno zdravstveno skrb narekujejo okvare vida in zobna gniloba.

Dispanzer za zdravstveno varstvo žensk vodi specialist-ginekolog, ki letno pregleda okoli 8000 žensk v rodnem obdobju od 15. do 49. leta.

Zobozdravstvene storitve vsa leta naraščajo zlasti pri odraslih osebah, kljub temu pa se je v zadnjem letu skrajšala čakalna doba. Omembe vredno je sistematsko zobozdravstveno delo s šolsko mladino in pričetek dela nove zobozdravstvene ordinacije v osnovni šoli v Grosupljem.

Med obolenji prebivalstva so na prvem mestu bolezni dihal, predvsem prehladna obolenja. Sledijo bolezni kosti in mišic, poškodbe izven dela, bolezni srca in ožilja, bolezni prebavnih organov, bolezni kože in podkožja, bolezni oči in ušes. Še vedno je nekaj tuberkuloznih bolnikov.

Patronažna in babiška služba v zadnjih dveh letih ni opravila predvidenega programa dela zaradi bolezni delavk in težavnosti območja občine. Na terenu so zato težave zaradi naraščanja ostarelih in osamljenih oseb, zaradi alkoholizma, vedno večjih poškodb in drugih medicinsko-socialnih bolezni prebivalstva, ki zahteva postrežbo in nego na domu, zato

pa tudi več patronažnih obiskov na domu družine. Tudi dežurna zdravstvena služba v ambulantah še ni zadovoljivo organizirana.

Podatki, prikazani v besedilu in tabeli, so povzeti iz letnih poročil ZD Ljubljana, tozđ Grosuplje za leto 1977—1979.

O PRISPEVKU FERDINANDA KOLEDNIKA K JURČIČEVI POTI PO SVETU

Ob stoletnici Jurčičeve smrti in ob Kolednikovi osmrtnici

Janko Moder*

Ko sem lani v *Jeziku in slovstvu* (letnik XXVI, 1980, 1980/81, 7-8) z obžalovanjem zapisal, da je huda bolezen Ferdinanda Kolednika zavrla svojevrstno knjigo, nalašč načrtovano za obletnico Jurčičeve smrti, sem bil

Ferdinand Kolednik pred Jurčičevo spominsko ploščo na Navju v Ljubljani

še prepričan, da jo je samo odložila, zdaj žal vem, da jo je tako rekoč onemogočila. Ferdinand Kolednik je namreč medtem (1. septembra 1981) umrl in njegova zapuščina je tako nepregledna, da ni mogoče računati s hitro in zadovoljivo ureditvijo, zato naj namesto nameravane knjige v spoštljiv spomin obema objavim samo njen osnutek, zasnovo, vendar s poudarkom na prispevku Ferdinanda Kolednika.

* Ljubljana, YU 61000, Pijadova 31

Knjigi je bil predviden naslov *Josip Jurčič v prevodih*. V nji sem želel — in še želim — podati kar najbolj popoln pregled vseh objav Jurčičevih del v tujih jezikih, in sicer ne le 1. s suhimi bibliografskimi podatki, temveč tudi 2. s fotografskimi posnetki naslovnih ali sicer značilnih in zanimivih strani — to bi bil za nekatere tuje pisave tudi edino mogoč in povsem avtentičen bibliografski zapis — in 3. s kratkimi dodatnimi podatki o posameznih prevajalcih in o zgodovini posameznih prevodov — posebno to področje bo zdaj, ko ni več Kolednikove žive kronike, močno osiromašeno — ter 4. vsaj za nekatere evropske jezike naj bi bil ob odlomku iz prevoda nakazan tudi način prevajanja in opisana vrednost prevoda.

Ker mora tako široko in zahtevno zastavljena naloga počakati tudi zaradi sedanje gospodarske stiske, naj tu poskusim na kratko povzeti samo nekaj najnujnejših, že zbranih podatkov.

Kolednikove zasluge na tem področju so vsaj trojne: 1. sam je prevedel Jurčiča v devet jezikov, 2. poskrbel je, da so ga drugi prevedli vsaj v 27 jezikov in se vsaj pripravljali za prevajanje *Jurija Kozjaka* v nadaljnjih 19 jezikov, 3. organiziral in celo finančno je omogočil ali vsaj podprl številne prevode in izdaje svojih in tujih prevodov.

Ker gre torej za tako pomembno in izredno osebnost na področju Jurčičeve poti po svetu, najprej nekaj besed o njem.

Ferdinand Kolednik je bil rojen 24. maja 1907 v Mariboru. Gimnazijo je končal 1926 pri francoskih cistercijanih (trapistih) v Rajhenburgu (Brestanici) in potem študiral filozofijo v Franciji (Dombes pri Lyonu). Pozneje se je odločil za bogoslovje in je bil po študiju v Zagrebu 25. septembra 1932 posvečen za duhovnika. Kot kaplan in župnik je služboval v šibeniški škofiji in v Tinjah na Koroškem. Po letu 1935 se je moral pred Hitlerjem umakniti iz Avstrije in je postal rektor jugoslovanske misije med izseljenci v Franciji. Med vojno se je za nekaj časa vrnil v Dalmacijo, potem pa veliko pomagal ljudem v taboriščih in se posameznim narodom (zlasti Francozom in Italijanom) neizbrisno vtisnil v spomin.

Po vojni je še nekaj časa opravljal svojo službo v Franciji, od leta 1948 do 1950 pa je bil profesor v Montrealu v Kanadi, ker je imel tudi tamkajšnje državljanstvo. Dve leti je bil potem misijonar v Ekvadorju pri Indijancih iz rodu Kečua, leta 1953 pa se je bolehen vrnil v Evropo, ostal še nekaj časa po taboriščih, potem pa leta 1961 kupil majhno hišo v Podgorjah (Maria Elend) na Koroškem, pa v dveh desetletjih s svojo podjetnostjo in iznajdljivostjo dozidal svoj veliki »Jurčičev dom«, kakor ga je dolga leta imenoval, »ki ga v oporoki pustim slovenskim inteligentom v spomin na pisatelja Jurčiča, za katerega pravzaprav največ živim s prevodi *Jurija Kozjaka*«. Bil je dobesedno užaljen, ker ne pisatelji ne prevajalci nismo mogli sprejeti njegovega velikodušnega daru, saj v svojem otroškem idealizmu ni znal upoštevati stvarnih težav, ko je šlo za tako velikansko nedokončano stavbo v drugi državi.

Zadnji dve leti je bolehal na srcu in sanjal o tem, da bi Jurčičev neuresničljivi dom spremenil v dom počitka za upokojene duhovnike in ga spremenil v Domus Christi, sam pa bi se s sestro umaknil v Stično, na katero je bil ves čas čustveno in človeško tako navezan, da je želel biti v Stični tudi pokopan. Vendar se mu želje niso uresničile. Svojo hišo je

zapustil cistercijanskemu samostanu v Reinu pri Gradcu, kjer je tudi pokopan. Umrl je namreč v Jurčičevem jubilejnem letu, kakor si je zmeraj želel biti kar najbolj povezan z Jurčičem.

Ferdinand Kolednik je bil človek nemirne narave, zelo nadarjen za jezike, vnet za pisanje, globoko, otroško veren, navdušen za vse idealno, slovensko zaveden, do občudovanja požrtvovalen in do nerazumljivosti podjeten. Kakor ni priznaval ovir, razdalj in mej v prostoru, saj je tako iz dneva v dan in meni nič tebi nič potoval po vsem svetu, kakor se navadni zemljani gibljemo kvečjemu v svojem domačem kraju, tako tudi ni priznaval nobenih siceršnjih, ne časovnih ne materialnih, težav pri ureničevanju velikopoteznih zamisli. Tako je iz nič postavil velikansko štirinadstropno stavbo, tako je iz nič hotel izdati Jurčičevega *Jurija Kozjaka* vsaj v petdesetih jezikih. Kakor vsi kraji tega sveta, tako so mu bili namreč domači tudi vsi sodobniki po vseh celinah, in sicer — za nas gotovo zanimivo — v znamenju Jurčiča.

Ferdinand Kolednik je bil zelo družaben, vesel človek, tako da je igraje navezoval stike z ljudmi. Imel je izvrsten spomin, zlasti za datume in imena, in brž ko je prišel v stik z zastopnikom kakšnega novega naroda, ga je takoj navdušil za Jurčiča in ga pridobil za sodelavca pri iskanju prevajalcev in založnikov za *Jurija Kozjaka* v tistem jeziku. Tako je ves svet po Kolednikovi zaslugi prevajal našega Josipa Jurčiča.

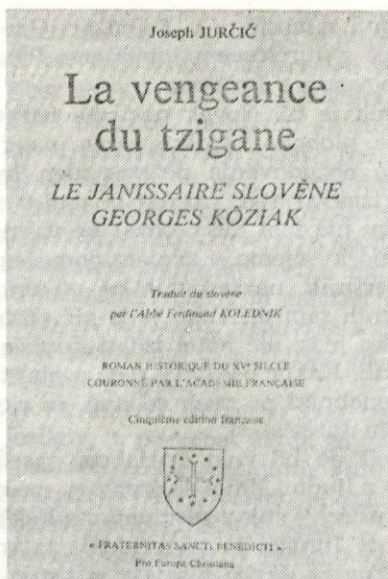
Čeprav je namreč sam prevedel iz slovenščine v tuje jezike več slovenskih pisateljev (največ Finžgarja), je vendar posebej zaslužen za Jurčiča in zlasti za *Jurija Kozjaka* in se na Jurčiča veže tudi večina njegovih priznanj in odlikovanj, tako zlata kolajna francoske Akademije (v bistvu za prevod *Jurija Kozjaka* v francoščino), leta 1950 članstvo društva kanadskih pisateljev za prevode Jurčiča, leta 1955 Langloisova nagrada francoske Akademije za prevod Terčeljevih *Voznikov*, leta 1966 (ob stoletnici Jurčičevega *Desetega brata*) dopisno članstvo rimske Akademije Tiberine, leta 1967 častno članstvo Društva slovenskih književnih prevajalcev.

S Ferdinandom Kolednikom sem se poznal dolga leta. Veliko sva si dopisovala, veliko načrtov v zvezi z Jurčičevo potjo v svet je žal ostalo neuresničenih, čeprav sem mu z vsem srcem poskušal pomagati za izdaje v nekaterih jezikih (japonščina, makedonščina, madžarščina, norveščina, švedščina, esperanto, ukrajinščina), še posebej, ko me je 4. marca 1977 imenoval z dvema drugima za izvršitelja oporoke: »Naročil sem svoji sestri Rozi, da imate Vi ... vsa pooblastila, da prevzamete in uredite vse moje spise in sploh vso mojo zapuščino, ko pride božji čas, da moramo vse pospraviti. Edino, kar želim, da nobena reč ne bo šla v zgubo, posebno kar imam pisanega. Vse tiskano mora pa ostati ohranjeno, saj veste, koliko je vsega tega tu v mojem Jurčičevem Domu Christi.«

Spoštljivo upoštevaajoč to eno od njegovih želj si bom po svojih močeh prizadeval za ohranitev njegovih knjižnih prizadevanj, zato naj tu navedem iz njegovega vsestranskega delovanja zlasti enote, ki so neposredno povezane z Jurčičem.

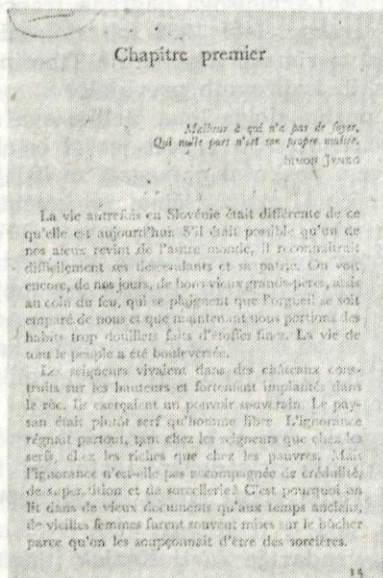
Prevajanja sicer ni začel z Jurčičem, vendar je *Jurij Kozjak* njegov prvi prevod, ki je izšel v knjigi, in sicer deloma tudi v spomin na osemstoletnico stiškega samostana, ki ga je v uvodu v svoj prevod tudi lepo

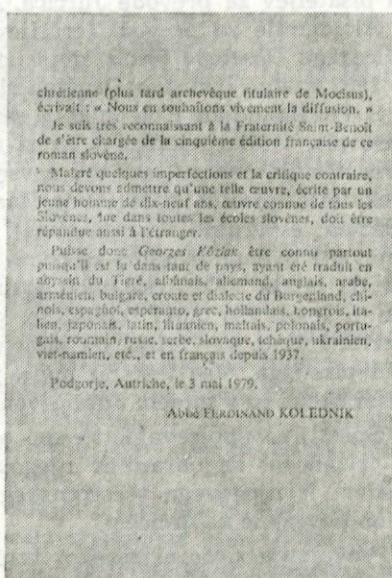

Naslovna stran pete francoske izdaje Jurija Kozjaka

predstavil. Za povrh si je znal pridobiti za sodelovanje Georgesa Goyauia (1869—1939), tajnika Akademije, in francoskega pisatelja Paula Claudela. Tako se je ta Kolednikov prevod *Jurija Kozjaka* v francoščino spremenil v »izvirnik« za večino nadaljnjih tujih prevodov.

Prvo poglavje francoskega prevoda

Zadnja stran Kolednikovega uvoda

Ker gre torej za tako temeljni prevod, si oglejmo najprej dva odstavka v slovenščini:

Bili so pri nas na Slovenskem nekdam drugi in drugačni časi. Ko bi bilo mogoče, da pride kdo naših pradedov z onega sveta, težko bi spoznal spremenjenih vnukov in lastne svoje domovine. Ne mislimo pa samo tiste spremembe, ki jo še dandanašnji stari očetje z zapečka pripovedujejo in tožijo, da se je nas napuh poprijel, da se mi oblačimo v tanka, mehka oblačila, naši očetje pak in naše matere so nosili in nosili surovo prtenino domače preje in domačega kroja: temveč menimo le spremembo splošnega življenja vsega sveta.

Gospôda po gradovih, zidanih visoko po gorah in gričih in trdno na skalo postavljenih, imela je največjo oblast. Kmet ji je bil bolj hlapec ko prost človek. Nevednost je bila doma pri gospodu in tlačanu, pri bogatinu in beraču. Kjer je pa nevednost, tam je mnogo neumnosti, prazne vere in vraž. Zato se bere v starih listinah, da so v prejšnjih časih marsikatero grše babšê, ker so menili, da je čarovnica, posadili na gorečo grmado in jo živo sežgali.

V Kolednikovem francoskem prevodu se to glasi:

La vie autrefois en Slovénie était différente de ce qu'elle est aujourd'hui. S'il était possible qu'un de nos aïeux revînt de l'autre monde, il reconnaîtrait difficilement ses descendants et sa patrie. On voit encore, de nos jours, de bons vieux grands-pères, assis au coin du feu, qui se plaignent que l'orgueil se soit emparé de nous et que maintenant nous portions des habits trop douillets faits d'étoffes fines. La vie de tout le peuple a été bouleversée.

Les seigneurs vivaient dans des châteaux construits sur les hauteurs et fortement implantés dans le roc. Ils exerçaient un pouvoir souverain. Le paysan était plutôt serf qu'homme libre. L'ignorance régnait partout, tant chez les seigneurs que chez les serfs, chez les riches que chez les pauvres. Mais l'ignorance n'est-elle pas accompagnée de crédulité, de superstition et de sorcellerie? C'est pourquoi on lit dans de vieux documents qu'aux temps anciens, de vieilles femmes furent souvent mises sur le bûcher parce qu'on les soupçonnait d'être des sorcières.

Če ta dva odstavka iz francoščine prevedemo nazaj v slovenščino, dobimo:

Življenje na Slovenskem je bilo včasih drugačno, kakor je danes. Če bi mogel kateri naših dedov priti nazaj z onega sveta, bi težko prepoznal svoje potomce in svojo domovino. Sicer pa vidimo še danes dobre stare dedke, ki v zapečku tožijo, da se nas je poprijel napuh in da nosimo že preveč mehka oblačila, narejena iz prefinega blaga. Življenje vsega ljudstva se je zelo spremenilo.

Gospoda je živela po gradovih, sezidanih na višinah in močno utrjenih na skalah. Imela je vrhovno oblast. Kmet je bil bolj hlapec ko svoboden človek. Nevednost je vladala povsod, pri gospodi in pri tlačanih, pri bogatih in pri revežih. Ampak ali nevednosti ne spremljajo lahkovernost, praznoverje in čarovništvo? Zato beremo v starih listinah, da so v starih časih pogosto posadili na grmado kakšno staro žensko, ker so jo obtožili, da je čarovnica.

Kolednikov prevod je vsebinsko zvest, vendar brez starinskega nadiha, brez gostobesednosti, zato pa stvaren in preprost, kakor je Jurčičevo izvorno besedilo. Če primerjamo druge prevode, vidimo, da je bil Kolednik sam kot prevajalec precej sproščen, marsikje razlagalen, kakor bi človek pričakoval od prevajalca, vendar je prav to dokaz njegovega gledanja na poslanstvo Jurčičeve knjige: v svetu naj bi govorila o nas, zato je prevodu dosledno dodajal tudi najnujnejše spremne besede.

S tem prehajam na golo bibliografijo, ki naj poskusi kar najbolj stvarno podati meni trenutno dosegljivo stanje podatkov pod naslovom *Josip Jurčič v prevodih*, ker se po Kolednikovi bolezni in smrti nisem več intenzivneje ukvarjal s to snovjo.

I. KOLEDNIKОВI PREVODI JURČIČA

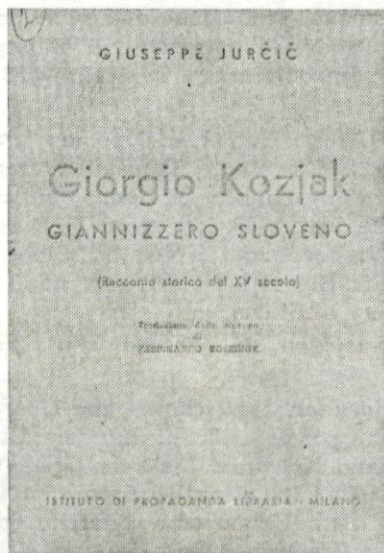
a) Izšli

1. Joseph Yourtchitch: *Georges Kôziak, Janissaire Slovène (Jurij Kozjak, slovenski janičar)*. Récit du XVe siècle. Traduit du slovène par l'Abbé Ferdinand Kolednik, ancien recteur de la mission catholique Yougoslave à Paris. Maison d'Éditions J. Dupuis, Fils et Cie. Charleroi, Paris. (Aprila 1938.) 190 strani. 8°. Strani 9—10: Georges Goyau: Avant-propos. Strani 11—14: Le traducteur: Notice sur l'auteur de «Georges Kôziak». Strani 181—184: Appendice: Le monastère cistercien de Stična. Strani 185—187: Table de quelques noms slovènes employés dans cette traduction. — Joseph Jurčic: *Georges Kôziak, Janissaire Slovène*. Roman historique du XVe siècle. Ouvrage couronné par l'Académie Française. Traduit du slovène par Ferdinand Kolednik. Seconde édition française. Sherbrooke, Québec. Apostolat de la Presse. (Novembra 1949.) 168 + V strani. 8°. Stran 7: Georges Goyau: Avant-propos. Strani 8—10: Le traducteur: Notice sur l'auteur de »Georges Kôziak«. Strani 11—12: Ferdinand Kolednik: Un mot sur la seconde édition française. Strani 162—165: Appendice. Le monastère cistercien de Stična. Strani 166—167: Table de quelques noms slovènes employés dans cette traduction. — Prva izdaja prevoda je medtem izhajala v Montrealu v listu *Le devoir* od 10. novembra 1949 do 12. januarja 1950. — Tretja francoska knjižna izdaja: Sherbrooke, Kanada, 1952. — Joseph Jurčič: *Le janissaire slovène Georges Kôziak*. Traduit du slovène par l'abbé Ferdinand Kolednik. Roman historique du XVe siècle, couronné par l'Académie française. 4e édition française. Maison Mame 1959. 182 strani, 8°. Stran 7: Georges Goyau: Préface. Stran 9: Eugène Tisserant: Pour aider la Slovénie. Strani 10—12: Le traducteur: Notice sur l'auteur de «Georges Kôziak». Strani 13—14: Abbé Ferdinand Kolednik: Un mot sur la quatrième édition française. Strani 171—176: Appendice. Le monastère de Stična en Slovénie de l'Ordre cistercien. Strani 177—178: Table de quelques noms slovènes figurant dans cette traduction. — Objava v listu: *La liberté* v Fribourgu od 27. julija do 18. septembra 1960. — Sedma meni znana (peta knjižna) objava Kolednikovega prevoda v francoščino ima naslov: Joseph Jurčič: *La vengeance du tzigane, le janissaire slovène Georges Kôziak*. Roman historique du XVe siècle, couronné par l'Académie française. Cinquième édition française. «Fraternitas sancti Benedicti». Pro Europa christiana.

1979. Fraternité Saint-Benoit. 182 strani. 8°. Strani 7: Georges Goyau: Préface. Stran 9: Eugène Tisserant: Pour aider la Slovénie. Stran 10—12: Le traducteur: Notice sur l'auteur de «Georges Kôziak». Strani 13—15: Abbé Ferdinand Kolednik: Un mot sur la cinquième édition française. Strani 171—176: Ferdinand Kolednik: Appendice. Le monastère de Stična en Slovénie de l'Ordre cistercien.¹

2. Joseph Jurtschitsch: *Lipe (Lipe). Mariborer Zeitung v Mariboru od 22. marca do 5. aprila 1941.*²

Naslovna stran italijanskega prevoda

3. Josip Jurčić: *Juraj Kozjak (Jurij Kozjak)*. Pripoviest iz slovenske poviesti petnaestog stoljeca. Sa slovenskog preveo: dr. Ferdinand Kolednik. Zagreb 1944. Izdanje knjižare Josip Kratina. 142 strani. 8°. Strani 3—4: Ljubomir Maraković: Predgovor. Strani 5—8: Prevodilac: O piscu Josipu Jurčiću. Strani 137—141: Dr. Ferdinand Kolednik: Dodatak: Cistercitski samostan u Stični.³

4. Giuseppe Jurčić: *Giorgio Kozjak, giannizzero sloveno (Jurij Kozjak)*. Racconto storico del XV secolo. Traduzione dallo sloveno di Ferdinando

¹ Posamezne objave in ponatisi so opravljeni deloma po prvem Kolednikovem prevodu, deloma po drugem. Najhitreje se opazi razlika po pisavi slovenskih imen. Kolednik je namreč čedalje bolj vztrajal pri doslednih slovenskih oblikah in zapisu. Zlato kolajno, ki jo Francoska akademija vsako leto podeli kateremu od zaslužnih tujcev, je Kolednik dobil 2. decembra 1938 «pour les services rendus au dehors à la langue française», v bistvu za prevod *Jurija Kozjaka* v francoščino. Prevod je bil pripravljen že leta 1936.

² Prevod je izšel v počastitev šestdesete obletnice Jurčičeve smrti. Končal se je v zadnji številki tega lista; potem se je začela nemška zasedba.

³ Tedanja hrvaška cenzura je prevod precej okrnila in izmaličila, zato je Kolednik leta 1953 pripravil nov prevod, vendar je ostal v rokopisu.

Kolednik. Istituto di propaganda libraria — Milano. September 1947. 160 strani. 8°. Strani 5—6: Giorgio Goyau: Prefazione all'edizione francese. Strani 7—11: don Ferdinando Kolèdnik: Notizia su Giuseppe Jurcic. Strani 12—13: Maria D. Capozzi: Prefazione all'edizione italiana. Strani 154—157: Appendice: Il monastero cistercense di Sticna. — Giuseppe Jurčič: *Giorgio Kôzjak, giannizzero sloveno*. Racconto storico del XV secolo. Traduzione dallo sloveno di Ferdinando Kolednik. II edizione riveduta e corretta. Milano. Istituto di propaganda libraria. 1959. 160 strani. 8°. — Tretja izdaja: 1968. — Četrta izdaja: Giuseppe Jurčič: *La vendetta dello zingaro, Giorgio Kozjak, giannizzero sloveno*. Traduzione di Ferdinando Kolednik. EMP — Edizioni Messaggero, Padova. Illustrazioni di Giuseppe Intini. 1974. 128 strani. 8°. Strani 5—6: Introduzione. Strani 121—128: Appendice: Notizie storiche.⁴

5. Joseph Jurcic: *George Koziak, a slovenian janizary (Jurij Kozjak)*. Historical novel from XV century. Translated from the slovenian by Ferdinand Kolednik. First english edition. Montreal, Québec. Canada industrial school for the deaf. 1953. 160 strani. 8°. Stran 5: Georges Goyau: Foreword. Strani 7—9: Ferdinand Kolednik: Biographical notes on the author of George Koziak. Strani 153—156: Ferdinand Kolednik: Appendix. The cistercian monastery of Stična.⁵

6. Josip Jurčič: *Susjedov sin (Sosedov sin)*. Naš tajednik. Železno (Eisenstadt) 1956.

7. Josef Jurčič: *Zigeuner, Janitscharen und Georg Kozjak (Jurij Kozjak)*. Historischer Roman aus dem 15. Jahrhundert. Übersetzt aus dem Slovenischen von Ferdinand Kolednik. Erste deutsche Ausgabe. Regensburg. Josef Habel. (Aprila 1975.) 180 strani + štiti ovitek z besedilom o pisatelju in delu. 8°. — V listu *Vaterland* v Luzernu od 5. septembra do 3. oktobra 1961. — V listu *Freiburger Nachrichten* v Fribourgu od 29. marca do 3. maja 1968. — V listu *Schweizerisches katholisches Sonntagsblatt* v Willu od 12. junija do 22. avgusta 1968.

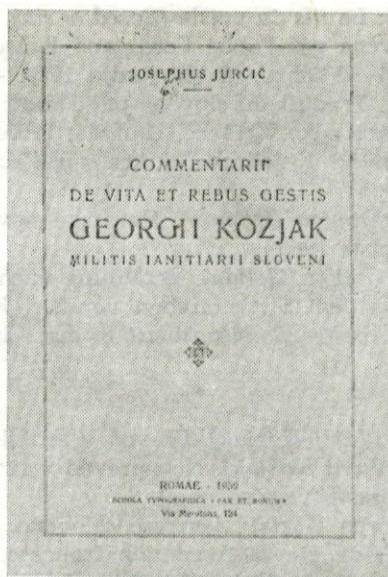
8. Josip Jurčič: *Jure Kozjak*. Prev. kanonik dr. F. Kolednik. Crikveni glasnik Gradišča. Administratura Gradišče od 21. aprila 1957 do 15. avgusta 1958.

9. Josephus Jurčič: *Commentarii de vita et rebus gestis Georgii Kozjak militis ianitarii sloveni (Jurij Kozjak)*. Romae 1959. Schola typographica »Pax et bonum«. 120 strani. 8°. Strani 3—8: Ferdinandus Kolednik: Prologus. Strani 116—119: Ferdinandus Kolednik: Monasterium siticense (Stična in Slovenia) sacri ordinis cisterciensis.⁶

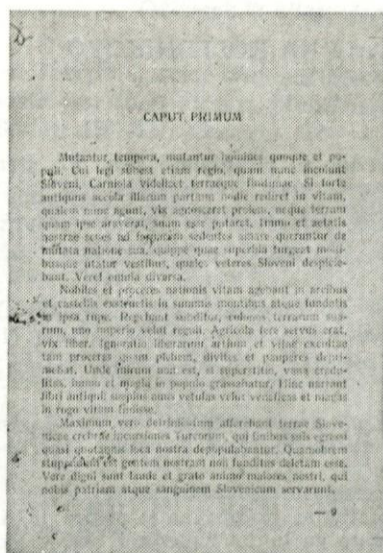
⁴ Italijanski prevod je bil pripravljen že med vojno (1943) v Dalmaciji.

⁵ Ko je bil Kolednik profesor v benediktinskem zavodu Andréja Grassetta v Montrealu v Kanadi, je 1943 pripravil angleški prevod *Jurija Kozjaka*. Tisk je bil brez prevajalčevega sodelovanja opravljen v francoski tiskarni, zato je veliko napak.

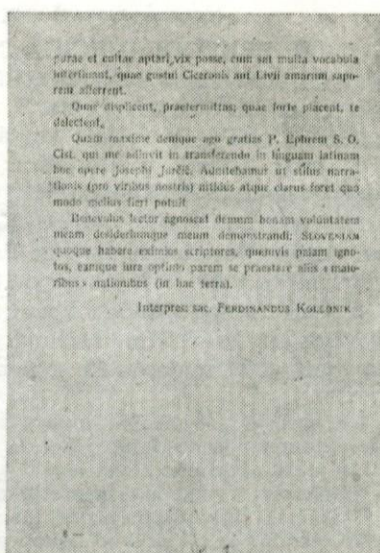
⁶ Prevod v latinščino je bil pripravljen v letih 1954 do 1956 v Regensburgu. Pregledal ga je Alojzij Neumann, nekdanji profesor latinščine v rajhenburškem samostanu, v prevodu omenjen s psevdonimom (Ephrem), pregledoval pa ga je tudi profesor Anton Sovre, vendar pozneje, ko naj bi delo izšlo v Rimu, ni maral več sodelovati in tudi ne napisati uvoda.

Naslovna stran Jurija Kozjaka v latinščini

Prva stran prevoda v latinščino

Zadnja stran uvoda v latinski prevod

10. Josef Jurčič: *Der zehnte Bruder (Deseti brat)*. Ins Deutsche übertragen von Dr. Ferdinand Kolednik. Josef Habel 1960. Regensburg. 318 strani. 8°. Strani 1—4: Ferdinand Kolednik: Vorwort.⁷

⁷ *Deseti brat* je izšel v nemškem prevodu že leta 1886.

11. Joseph Jurčič: *Le fils du voisin (Sosedov sin)*. Un roman de Joseph Jurcic traduit du slovène par l'abbé Ferdinand Kolednik. Le bulletin des agriculteurs. Montréal od februarja do junija 1962. — Joseph Jurčič: *Le fils du voisin*. Roman. Traduit du slovène par l'abbé Ferdinand Kolednik. Editions paulines. Sherbrooke, Québec, Kanada. 1965. 164 strani. 8°. Strani 5—6: Abbé Ferdinand Kolednik: Notice sur l'auteur de »Le fils du voisin«.⁸

12. Josip Jurčič: *Domen (Domen)*. Hrvatske novine. Železno. Od 20. aprila 1963 do 17. avgusta 1963.

13. Josef Jurcic: *Golida (Golida)*. Erzählung nach einer wahren Begebenheit (übersetzt aus dem Slowenischen von Dr. Ferdinand Kolednik). *Schweizerisches katholisches Sonntagsblatt* 6. maja in 13. maja 1976.

b) V rokopisu

1. *Đorđe Kozjak (Jurij Kozjak)*. Prevod v srbščino. 1944 in 1945.⁹

2. *Juraj Kozjak (Jurij Kozjak)*. Nov prevod v hrvaščino. 1953. (Rokopis je pri Josipu Turčinoviću v Zagrebu.)

3. José Jurčič: *Jorge Kozjak, jenizaro esloveno*. Novela histórica del siglo XV. Obra premiada por la Academia francesa. Traducida del esloveno por el abato Ferdinando Kolednik. Traducción española que procede de la 2a edición francesa.¹⁰

II. PREVODI JURČIČA, NASTALI NA KOLEDNIKOVO POSREDOVANJE

a) Izšli

1. *Jurij Kozjak* v kitajščini. Prevedel p. Stanislav Jen. 82 strani. André Grasset, 1950. Kanada.¹¹

2. Juozapas Jurčič: *Jurgis Kozjakas. Istorine XV amžius apysaka*. Prev. Anton Barcius. *Amerikos lietuvis*, Worcester v Massachusettsu, od 14. novembra 1954 do 7. januarja 1955.¹²

3. Cua Joseph Jurcic: *Nguoi ky-ma xu lo-vien (Jurij Kozjak)*. Tieu thuyetlich-su. Prev. Khanh-Hung dich. V listu: *Doróng Song Chúa Nhat* v Saigonu od 29. maja do 25. septembra 1955.¹³

⁸ Francoski prevod *Sosedovega sina* je bil pripravljen za tisk že 23. marca 1953, vendar ga je uredništvo hotelo skrajšati za polovico. Kolednik tega ni dovolil in je čakal na izid devet let.

⁹ Rokopis je pregledal in pretipkal profesor Ljubo Jurković.

¹⁰ Španski prevod ima precej pisano zgodovino: najprej ga je pripravil Vinko Lovšin, vendar je bil prevod neuporaben, zato ga je dal Kolednik 1953 v Ekvadorju v predelavo nekemu tamkajšnjemu pisatelju (za 2000 sukrov), pa predelava ni bila dobra. Medtem se je Kolednik sam toliko naučil španščine, da se je pozneje v Madridu sam lotil prevoda. Če bi bilo delo izšlo v Argentini, bi bil uvod napisal pisatelj Hugo Wast.

¹¹ Prevod v kitajščino je prvi tuji prevod, napravljen po Kolednikovem prevodu v francoščino.

¹² Prevod je nastal leta 1952 v Ekvadorju po Kolednikovem italijanskem prevodu, ko je bil litvanski pisatelj Barcius Kolednikov cerkovnik.

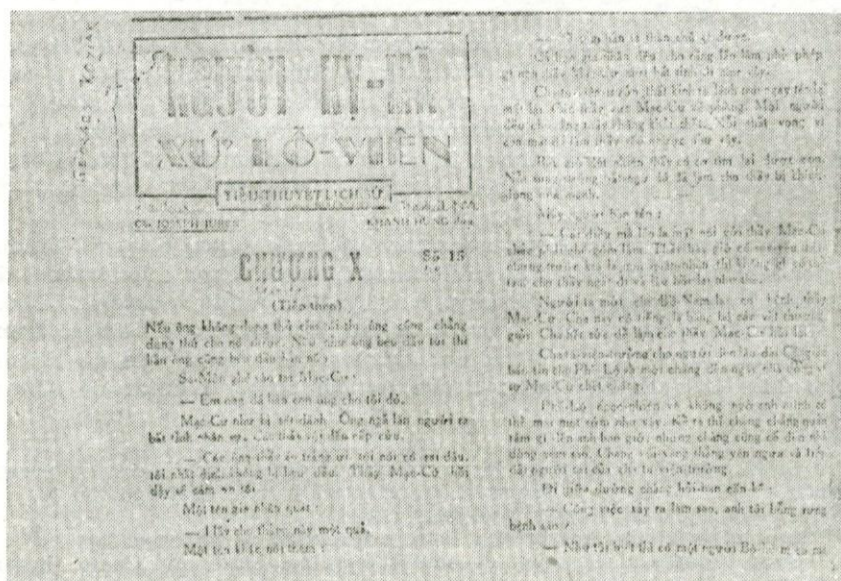
¹³ Vietnamski prevod je napravil Vincent Ngán 1955.

(Joseph Jurcic) 的 名著 在 斯 拉 夫 (Slavna)
 創 立 八 百 周 年 上 譯 成 法 文 出 版 向 世
 和 從 以 著 者 的 大 名 加 斯 拉 夫 傳 往 在 斯 拉 夫
 刻 同 昔 的 以 什 記 念 現 今 我 們 又 藉 意 志
 得 同 三 斯 拉 夫 人 比 最 官 法 的 這 種 示
 一 和 斯 拉 夫 文 化 發 生 更 密 切 精 神 連
 繫 的 環 運 呢 ！

著 者 高 曉 法 國 翰 林
 校 譯 者
 Georges GOYAU de l'Académie
 française

Odlomek iz kitajskega rokopisa (razmnoženega)

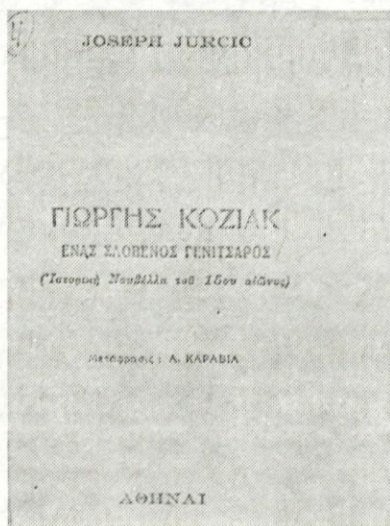
4. Joseph Jurcic: *Georges Koziak, enas slovenos genitsaros*. Historike nouvelle tou 15ou aionos. Metafrasis: A. Karavia. Atene 1956. 200 strani. 8°. Strani III—IV: Georges Goyau: Prologos. Strani V—VIII: Ferdinand

Eno od nadaljevanj Jurija Kozjaka v vietnamskem prevodu

Kolednik: Viografiko semeioma gia ton sigrafea tou George Koziak. Strani 197—199: He sistersiane mone tes Stikna.¹⁴

Naslovna stran novogrškega prevoda

5. Josip Jurčič: *Jurij Kozjak, slovinski janičar (Jurij Kozjak)*. Prev. dr. Karel Stepanek, pregledal Jaroš Janda. *Katolik*, Chicago od 17. junija do 15. julija 1960. — Josip Jurčič: *Jurij Kozjak, slovinski janičar*. Prev. dr. Karel Stepanek, pregledal Jaroš Janda. *Narod*, Chicago, od 18. junija do 16. julija 1960.¹⁵

6. Józef Jurčič: *Jerzy Kozjak, janczar słoweński*. Powieść historyczna z XV wieku. Prevedla Branko Pistivšek in Stefania Lubienicka. *Gazeta niedzielna* v Londonu od 7. avgusta do 13. novembra 1960. 124 strani. — Józef Jurčič: *Jerzy Kozjak, janczar słoweński*. Powieść historyczna z XV wieku. Prevedla Branko Pistivšek in Stefania Lubienicka. Katolički ośrodek wydawniczy »Veritas«. 1960. London. 124 strani. 8°. Strani 7—9: Wstęp. Strani 120—122: Zakończenie.¹⁶

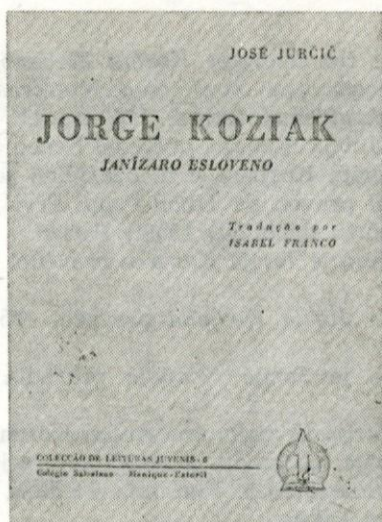
7. José Jurčič: *Jorge Koziak, janizaro esloveno. (Jurij Kozjak)*. Tradução por Isabel Franco. Coleção de leituras Juvenis. Capa e ilustrações de Fernando Lima. Revisão de M. Luisa Val Do Rio. Manique-Estoril, Lisboa. 192 strani. 8°. Strani 9—10: Georges Goyau: Prefácio da 1.^a edição francesa. Strani 181—183: F. Kolednik: O mosteiro cisterciense de Sticna. Strani 185—186: F. Kolednik: Breve notícia sobre o autor de «Jorge Koziak».¹⁷

¹⁴ Grški prevod A. Karavia je po mnenju strokovnjakov slabši od prvega prevoda v grščino, ki ga je pripravil Franciskos Diratsis. Glej opombo 18.

¹⁵ V češčini je Jurij Kozjak izšel že leta 1894.

¹⁶ Roman je izhajal kot priloga lista, pripravljen za zgibanje.

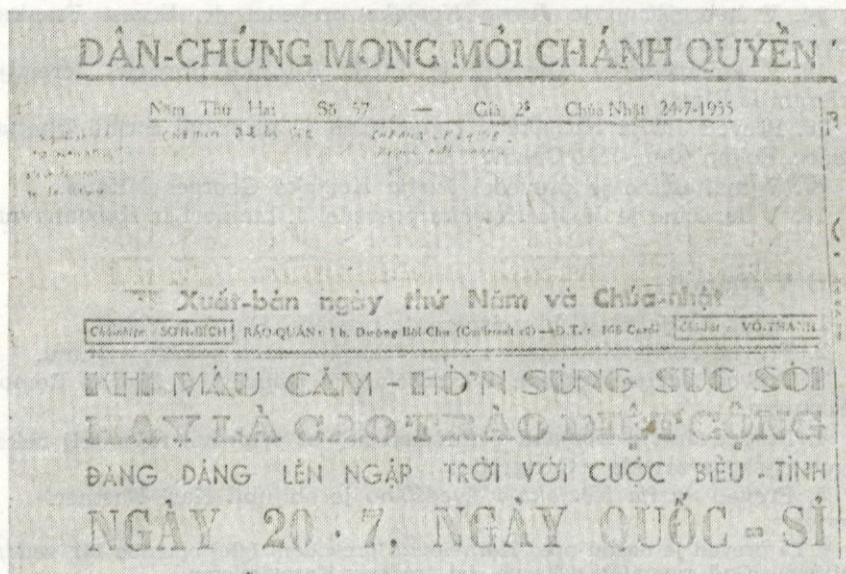
¹⁷ Uvod v portugalsko izdajo je napisal kardinal Ferdinand Cento, ilustracije pa napravil Jože Bregant, uslužbenec v tiskarni. V knjigi je posebej omenjeno, da je nekaj tisoč izvodov odkupilo ministrstvo za narodno vzgojo.

Naslovna stran prevoda v portugalščino

8. Giusep Jurcic: *Zagrenders Gianitschars e Gieri Kozjak (Jurij Kozjak)*. Roman historic da Giusep Jurcic. Versiun romontscha da Sur Pius Camenisch. *Gasetta romontscha*, Mustér, od 12. aprila do 12. julija 1966.

9. Armenski prevod *Jurija Kozjaka* je izhajal v prevodu Kolednikovega prijatelja v pariškem časopisu *Haratch* (le seul quotidien Arménien en Europe Occidentale) od 18. oktobra do 24. decembra 1969.

Glava saigonskega časopisa *Duróng Song*, v katerem je izhajal prevod *Jurija Kozjaka*

b) V rokopisu

1. Iosef Giourkik: *Ho Georgios Koziak Slobenos giannitsaros (Jurij Kozjak)*. Historikon diegera tou 15ou aionos. Metafrasis eis ten Helleniken tou aidi eleutherou Frangkiskos Deratse. 116 strani.¹⁸

2. V arabščino je *Jurija Kozjaka* prevedel Benedict Farhat.

3. Prvi prevod *Jurija Kozjaka* v madžarščino je opravil Jenö Baan z ženo učiteljico, drugi prevod pa Tibor Papp. Prvi je nastal leta 1957 v taborišču Asten pri Lienzu, drugi leta 1959 v Parizu.

4. V kinjarvandščino je *Jurija Kozjaka* prevedel Félicien Munyanhindi iz Ruande.¹⁹

5. V tigrinščino je *Jurija Kozjaka* prevedel 1955 Teofil Guangul iz Asmare.

6. V nizozemščino je *Jurija Kozjaka* prevedla dominikanka Emericija.²⁰

7. Ruski prevod *Jurija Kozjaka* ima Anton Koren v Rimu.

8. Prvi prevod *Jurija Kozjaka* v japonščino je pripravil Xavier Yamashita, drugega pa neka redovnica. Tega ima v odtisu NUK v Ljubljani in profesor Yukio Miura v Tokiu.

9. Prevod *Jurija Kozjaka* v bolgarščino je opravil P. Eldarov.

10. Prevod *Jurija Kozjaka* v ukrajinščino je pripravil N.

11. Neki Indijec je v Chicagu prevedel *Jurija Kozjaka* v enega od indijskih jezikov.

12. Alfonz Fresnel, kanadski duhovnik na Madagaskarju, je prevedel *Jurija Kozjaka* v malgaščino.

13. V albanščino je *Jurija Kozjaka* prevedel duhovnik iz barske škofije.

14. V hebrejščino je *Jurija Kozjaka* prevedel dr. Ernest Frankel, zdravnik iz Montreala.

15. V amarščino v Abesiniji je *Jurija Kozjaka* prevedel Jeremija Teclezghi iz Rima.

16. Prevod *Jurija Kozjaka* v bengalščino je pripravil Sushil Bhattacharjee. Rokopis ima Jože Cukale v Indiji.

17. V malteščino je prevedel *Jurija Kozjaka* Georges Mifaud.

18. V danščino je *Jurija Kozjaka* prevedel J. Lundorf iz Københavna.

c) V pripravi

1. *Jurija Kozjaka* naj bi v esperanto prevedel Damjan Vahen.

2. Prevod *Jurija Kozjaka* v romunščino je menda končan v Rimu.

3. Prevod *Jurija Kozjaka* v romščino je pripravljala župnik Romov v Fortuinu.

4. Prevod *Jurija Kozjaka* v turščino naj bi pripravil ravnatelj nekega avstrijskega zavoda v Carigradu.

5. Prevod *Jurija Kozjaka* v švedščino je obljubil Karl Kastner.

¹⁸ Ta prevod je nastal pred Karaviovim prevodom (glej opombo 14), vendar je Hijacint Gad, ravnatelj tiskarne, dal prednost Karaviovevu.

¹⁹ Jezik kinjarvanda govoriijo v delu nekdanjega Belgijskega Konga.

²⁰ Prevod je bil napravljen že leta 1948.

6. Prevod *Jurija Kozjaka* v makedonščino je bil že večkrat začet, pa menda nikoli končan.

7. Prevod *Jurija Kozjaka* v sirščino je pripravljala P. R. iz Bejruta.

8. Prevod *Jurija Kozjaka* v lužiško srbščino je pripravljala Kolednikov prijatelj.

9. Prevod v beloruščino pripravlja P. M. J.

10. Prevod v norveščino neka profesorica iz Osla.

11. V enega od indijskih jezikov pripravlja prevod sestra enega tamkajšnjih škofov.

12. do 21. V pripravi so bili prevodi *Jurija Kozjaka* v provansalsščino, bretonščino, ladinsščino, katalonsščino, baskovščino, finščino, irščino, korejščino, sanskrt, hindujščino . . .

III. KOLEDNIK O JURČIČU

a) Članki

1. Uvod v francoski prevod *Jurija Kozjaka*, ki se večidel ponavlja in — prilagojen — spremlja vse izdaje in vse prevode.

2. Za uvod ob Jurčičevem jubileju: *Mariborer Zeitung* 22. marca 1941.

3. Članek v listu *Glas naroda* (New York, 4. marca 1941). *Ob 105. obletnici rojstva Josipa Jurčiča* (podpisan dijak Gabriel Gradišar iz Puebla v Koloradu). Vendar je članek najbrž Kolednikov.

4. Članek o francoskih izdajah Jurčičevega *Jurija Kozjaka* pod naslovom: *Un volume captivant et pour tous, le Georges Kozjak, L'etoile du lac*, Roberval, 2. aprila 1953.

5. Sodelovanje pri članku Jožeta Peterlina: *Slovenska povest prevedena v 24 jezikov*. *Mladika*, februar 1958, 38, Trst.

6. *Jurij Kozjak, najbolj prevajana slovenska povest*. Svobodna Slovenija, 1958, 214—219. Argentina.

7. Trak na tržaškem radiu 1959 o prevajanju *Jurija Kozjaka*. Glej tudi: *Mladika* 1959, junij, Trst.

8. Tesno sodelovanje pri članku dr. Martina Jevnikarja: *Jurij Kozjak si osvaja svet*. Izvestje srednjih šol. Trst 1959, 3—10.

9. Dopolnila k prejšnjemu članku so pomagala Jožetu Dolencu pri članku: *Stoletnica Jurčičevega Jurija Kozjaka* (Književni glasnik Mohorjeve družbe v Celju. December 1964, 5—11.

10. Uvod v nemški prevod romana *Deseti brat*. Glej tu Ia10.

11. *Ob 125-letnici rojstva pisatelja Josipa Jurčiča*. Naš tednik, Celovec, 27. februarja 1969.

12. P. Blažev: *90-letnica smrti pisatelja J. Jurčiča 1881 — 3. maja — 1971*. Naš tednik, Celovec, 29. aprila 1971.

13. P. Blažev: *Prevajalec Ferdinand Kolednik*. Koledar Družbe sv. Mohorja 1981, 114, Celovec.

b) Prospekti

Za večino Kolednikovih prevodov in posameznih njihovih izdaj so bili izdani obširni, tudi šeststranski prospekti. Naj jih nekaj navedem.

1. Ein Buch ohne Seinesgleichen! Josef Jurčič: Zigeuner, Janitscharen und Georg Kozjak. Glej Ia7.
2. Hena synaroastiko mythistorema: Joseph Jurčič, Henas Slovenos Genitsaros Giorges Kozjak. Glej Ila4.
3. Ein preisgekröntes Werk! Josef Jurčič: Zigeuner, Janitscharen und Georges Koziak. Glej Ia7.
4. Collection Mame Selection. Joseph Jurčič: Le janissaire slovène Georges Kôziak. Glej Ia1.
5. An ideal prize for teen-agers. George Koziak. Glej Ia5.
6. Un excellent livre de prix. Georges Kôziak. Glej Ia1.

IV. JURČIČ V PREVODIH DRUGIH PREVAJALCEV

Ker smo si že malo podrobneje ogledali Kolednikov delež pri prevajanju Josipa Jurčiča, naj mimogrede naštejemo še nekaj drugih prevodov, nastalih večidel pred njim in neodvisno od njega. Podatke sem večinoma povzel iz Ruplovega Zbranega dela Josipa Jurčiča pri Državni založbi Slovenije, iz članka Toneta Potokarja v Zborniku občine Grosuplje (11, Grosuplje 1980, 161), iz bibliografij Franceta Dobrovoljca in Marijana Breclja v *Le livre slovène* 1971 in 1975.

1. *Tugomer (Tugomer)*. Tragoedie v peti jednáních. Od Josefa Jurčiče. Ze slovinčiny preložil Josef Penížek. Jičín, Lad. Sehnal 1882. 112 + IV strani. M. 8°. Slovanské divadlo, II. serie.
2. *Johan Erasmus Tatenbach (Ivan Erazem Tattenbach)*. Prev. Franc Sal. Šegula. *Südsteirische Post* od 22. septembra do 29. decembra 1883. Maribor. — *Der Morgen*, 1923, Zagreb.
3. *Doktor Zober*. Prev. Jan Hudec. Ruch V, Praga 1883.
4. *Sosedov sin*. Prev. Andrej Bella. Prevod v slovaščino. 1883.
5. *Deseti brat*. Prev. Andrej Bella. Prevod v slovaščino. 1883.
6. *Lipe*. *Südsteirische Post* od 6. avgusta do 3. septembra 1884.
7. *Lepa Vida*. Prevedel Novica. Javor, Novi Sad. 1884.
8. *Der Schmuggler (Tihotapec)*. *Südsteirische Post* od 5. decembra 1885 do 10. februarja 1886.
9. *Der zehnte Bruder (Deseti brat)*. Roman. Aus der Slovenischen übersetzt von Dr. Ludwig Vipauc. *Südsteirische Post* od 14. februarja do 18. decembra 1886. — Tudi poseben odtis.
10. *Tugomer*. Prevedel S. Popović. Pančevo 1887.
11. *Sin seljačkog cara (Sin kmečkega cesarja)*. Prev. N. Lj. Radišić. Javor 1888.
12. *Zenitba Vrbana Smuka (Vrban Smukova ženitev)*. Zagreb 1890.
13. *Susedův syn (Sosedov sin)*. Povídka. Ze slovinštiny přeložil Fr. Štingl. Praga 1890. Cyrillo-Methodejska knihtiskárna. 90 strani. 8°.
14. *Trubka tabaka (Pipa tobaka)*. Razskaz Josipa Jurčiča. S slovenskago. Perevel M. Hostnik. Moskva. Izdanie žurnala Slavjanskoe obozrenie 1893. 10 strani, 8°.
15. *Jurij Kozják, slovinský janičár (Jurij Kozjak)*. Historická povídka z 15. stol. Přel. Alois Koudelka. Brno. Barvič 1894. 164 strani. 8°.

16. *Padelané bankovky (Ponarejeni bankovci)*. Povídka z domácího života. Ze slovinského přeložil Jar. Hradecký. Praga 1896. Otto. 40 strani. 8°.

17. *V razkvetu života (Cvet in sad)*. Román. Ze slovinštiny přeložil Josef Paulík. Praga 1900. E. Beaufort. 232 strani. 12°.

18. *Cvijet i plod (Cvet in sad)*. Prev. Vinko Margan. Hrvatsko pravo od 11. februarja do 11. aprila 1905. Zagreb.

19. *Kloštarski žolnir (Kloštarski žolnir)*. Prev. Vinko Margan. Hrvat 1906, 14—32.

20. *Lepa Vida*. Riečki glasnik 1909.

21. Pripovetke *Lažan novac (Ponarejeni bankovci)*, *Kako je Petar Kotarjev ispaštao što je krao krompir (Kako je Kotarjev Peter pokoro delal, ker je krompir kradel)*. Prev. Simeon Končar. Novi Sad 1911. Matica srpska.

22. *Johann Erasmus Tatenbach (Ivan Erazem Tattenbach)*. Historischer Roman aus dem XVII. Jahrhunderte der steiermärkischen Geschichte. Aus dem Slovenischen übersetzt von Franz Rainerow. Praga 1912. E. Beaufort. 100 strani. 8°.

23. *Kći varoškoga suca (Hći mestnega sodnika)*. Hrvatske novine III, Dunaj 1952, in Hrvatske novine IV, Dunaj 1926.

24. *Deseti brat (Deseti brat)*. Hrvatske novine, 5—50, 1926, Dunaj.

25. *Dva bratři (Dva brata)*. Prev. Vojtech Merka. Moravska Ostrava 1926.

26. Pripovetke: *Poderana Višnja gora, zakrpan Žuženberk (Zakrpana Višnja gora, raztrgani Zužemberk)*, *Uspomene na deda (Spomini na deda)*, *Zimnje večer na prelu (Pozimski večer na slovenski preji)*, *Jesenja noč medu lovcima na puhove (Jesenska noč med slovenskimi polharji)*, *Kako je Kotarev Petar ispaštao što je krao krompir (Kako je Kotarjev Peter pokoro delal, ker je krompir kradel)*. Beograd 1939. Zadruga profesorskega društva.

27. *Il figlio del vicino (Sosedov sin)*. Prev. Enrico Damiani in Janko Jež. Romanticismo. Rim 1944 in 1947.

28. *L'arrosto di vitello (Telečja pečenka)*. Quadro della nostra vita di provincia. Prev. Enrico Damiani. Novellieri Slavi. Rim 1946, 665.

29. Odabrana dela: *Deseti brat (Deseti brat)*. *Susedov sin (Sosedov sin)*. Prev. Slobodan Živojinović. Novo pokolenje, Beograd 1950.

30. *Susjedov sin (Sosedov sin)*, *Domen (Domen)*, *Zimsko večer na slovenskom prelu (Pozimski večer na slovenski preji)*, *Jesenja noč medju slovenskim lovcima na puhove (Jesenska noč med slovenskimi polharji)*, *Teleča pečenka (Telečja pečenka)*. Prev. Ladislav Žimbek. Zagreb 1951.

31. *Sosedov sin*. Narodna knjiga, Beograd 1953.

32. *Deseti brat*. Prev. Marijana Zander in Josip Zidar. Rad, Beograd 1955.

33. *Deseti brat*. Prev. Muris Idrizović. Svjetlost, Sarajevo.

34. *Sosedov syn (Sosedov sin)*. Prev. I. Makarovska. Povesti i rasskazy jugoslavskih pisatelej. Moskva 1959.

35. *Cvijet i plod (Cvet in sad)*. Prev. Vinko Margan. Spektar, Zagreb.

36. *A szomszéd fia (Sosedov sin)*. Részlet (Odlomek). Prev. Ferenc Tóth. A szlovén irodalom kistükre. Budimpešta 1973, Europa.

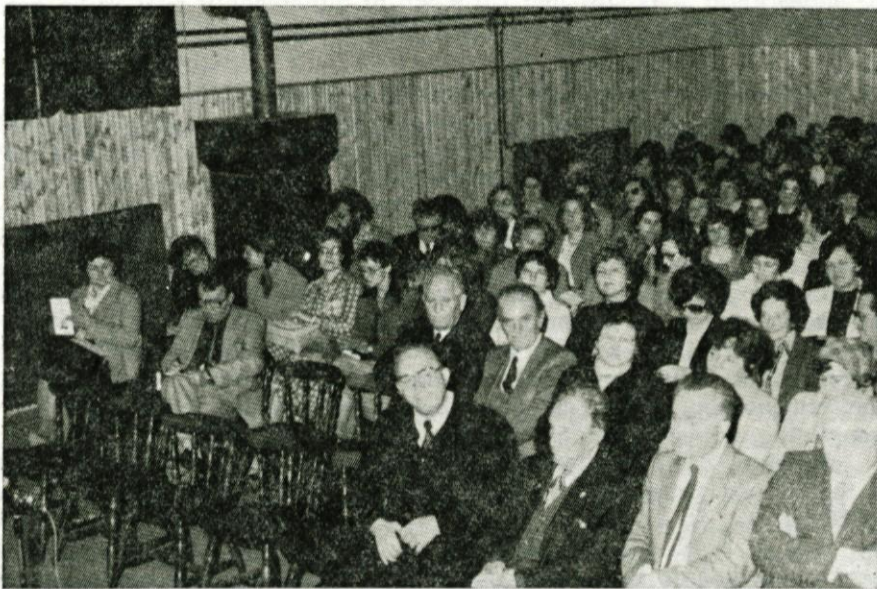
Povzetek

Moja bibliografija, seveda nepopolna, šteje 100 bibliografskih enot. Od tega štejejo Kolednikovi izdani prevodi 13 enot, pod njegovim vplivom pa 9, skupaj torej 22 enot, vsi drugi pa 36. Če upoštevamo še prevode v rokopisih, so Kolednikovi 3, na njegovo spodbudo pa je 18, se pravi skupaj 21, nadaljnjih 21 pa je v fazi nastajanja. Skratka: 64 enot je vezanih na Kolednika in 36 na vse druge prevode. Od tega je samo *Jurij Kozjak* v 9 jezikih v Kolednikovih prevodih, v 9 jezikih izšel na njegovo spodbudo, v 18 jezikih je na njegovo pobudo pripravljen v rokopisih in v 19 jezikih je v pripravi. Kakšna škoda torej, ker je prezgodnja smrt resno načela tudi njegovo tako velikansko naložbo v prid slovenske književnosti in posebej Josipa Jurčiča.

SIMPOZIJ O JOSIPU JURČIČU NA MULJAVI

Gregor Kocjan

Osmega maja smo se slavisti in drugi ljubitelji pisatelja Jurčiča zbrali na Muljavi, da bi poslušali izbrane besede o tem našem priljubljenem pripovedniku. Muljava nas je pričakala praznična in domačinom gre priznanje, saj so ob 100-letnici pisateljeve smrti storili vse, kar je bilo v njihovih močeh. Na simpoziju o Josipu Jurčiču — prireditelji so bili

Udeleženci simpozija ob 100-letnici smrti Josipa Jurčiča na Muljavi dne 8. maja 1981. V prvi vrsti sedijo: Janez Lesjak, prof. dr. Anton Slodnjak, dr. Janez Rotar in dr. Štefan Barbarič

Kulturna skupnost občine Grosuplje, Društvo slovenskih pisateljev in Slavistično društvo Slovenije — se je zvrstilo osem predavanj, ki so osvetlila prenekatero doslej še ne dovolj obdelano poglavje Jurčičevega pisanja: Anton Slodnjak: *Pripovednik in kritik (ob Levstikovem pismu Jurčiču z dne 7. 2. 1868)*, Jože Pogačnik: *Jurčičevemu Sosedovemu sinu na rob*, Štefan Barbarič: *Jurčič in Turgenjev*, Gregor Kocjan: *Jurčičevo delo in literarnokritični odmevi*, Janko Moder: *Nekaj misli o Jurčičevi*

poti v svet, Tinka Orožen: Jezikovna interpretacija Kozlovske sodbe v Višnji gori, Dimitrij Rupel: Družbene razmere in razmerja v Jurčičevem romanu Doktor Zober, Matjaž Kmecl: Jurčičev model romana.

Organizatorji in predavatelji so bili lahko zadovoljni: dvorana v kulturnem domu na Muljavi je bila polna vnetih in pozornih poslušalcev. Brez pretiravanja lahko rečemo, da smo se slavisti dostojno oddolžili spominu pisatelja Jurčiča. Pa ne le slavisti, marveč prav tako ali pa še bolj tudi domačini, ki so v počastitev obletnice Jurčičeve smrti od 7. do 9. maja na Muljavi pripravili vrsto najrazličnejših prireditev.

Žal je kljub vsemu ostal nekoliko grenak priokus. Človek je dobil občutek, kot da je Jurčič samo muljavsko-grosupeljski in ne vseslovenski pisatelj. Širša slovenska javnost in mnoge republiške institucije so ostale ob strani in temu primerno so se obnašala tudi javna občila. Jurčičevi 100-letnici smrti in muljavskemu praznovanju so odmerila zelo skopo število vrstic (razen Dela) ali pa kar molčala. Škoda, spet smo dokazali, kako Slovenci malo cenimo svoje pomembne kulturne ustvarjalce, pa tudi: kako malo cenimo prizadevanja in napore ožjih območij, v našem primeru Muljave in grosupeljske občine. Res žalostno!

PRIPOVEDNIK IN KRITIK

(Ob Levstikovem pismu Josipu Jurčiču z dne 7. februarja 1868)

Anton Slodnjak

Slovenska slovstvena zgodovina pripoveduje, kakor sicer zgodovina slehernega ljudstva, o velikih spopadih med ustvarjalci in ocenjevalci, ki se sprožajo posebno takrat, kadar ponudijo prvi dela, kakršnih ni bilo pričakovati glede na splošni kulturni in slovstveni položaj. Tak moment je pri nas nastal ob izidu prvega zvezka Kranjske čbelice (1830), ki je moral izzvati odpor cerkvenih in državnih oblastnikov, janzenistov in metternichovcev, kakor tudi obrambo in oceno Matija Čopa in odobravanje mlajše liberalistične posvetne in cerkvene inteligence.

Podoben, dasi v intimnost zasebne korespondence zagrnjen trenutek je izzval izid prvega slovenskega romana, Jurčičevega Desetega brata (1866/67).

Kaj je hotel Levstik? Mislimo, da nič drugega kakor — obsodbo Lovrovega dejanja in nehanja. Se pravi, vsaj ljubezenske zgodbe, če že ne romana v celoti, ki bi mogel biti bralcu, zlasti mlademu, škodljiv. In zakaj vse to? Zato, odgovarja kritik, *»ker je Lovro vse povesti junak, a poleg tega najnesrečnejše črtan«*. In če se spet vprašamo, kako bi moral biti po Levstiku *»črtan«*, se spomnimo načela o celovitosti značaja in nehote nam pride v okoliščinah letošnjega spominskega jubileja na misel Razkojnikov, junak Dostojevskega, ki je doživel in preživel vse, kar je poznal najgloblji poznavalec človeške duševnosti ali si je vsaj mogla zamisliti njegova domišljija.

Jurčič pa prikazuje Lovreta kakor dober in plašen oče edinega sina — nezaupnim in celo sovražnim ljudem. In vendar je bil Levstik že jeseni 1865 prepričan, da je bil 21-letni Muljavec *»skoraj najboljši slovenski*

novelist«, kakor ga je hotel priporočiti Miklošiču. Toliko bolj je moral biti zato ob izidu Desetega brata prizadet zaradi »*krivdnega*« glavnega junaka.

In kakšno krivdo naj bi imel Kvas, da ga Levstik imenuje krivdni, to je obremenjen s krivdo? Do koga? Najprej nedvomno do Marijana. In v tem primeru je Levstik gotovo mislil, da je Kvas spodlezel Marijana v ljubezni do Manice in da bi bil udarec, ki je zadel nedolžnega Martinka, zaslužil on, o katerem je Levstik sploh sodil, da je »*čudna zmes raznih, nedozorelih elementov*«.

Nasprotno pa je Levstik trdil, da je v romanu »*izvrstno popisano iz skritega hrama človeške narave izvirajoče sovraštvo med Marjanom in desetim bratom*« in da je »*enako resnična plahota sicer neustrašnega, sivega grešnika doktorja Kavesa*«. Če še dodamo, da je zapisal, da je tudi »*Benjamin po svoje izvorna oseba*« in da so »*kmetje tako popisani, da v nekaterih rečeh ne mogó biti bolj*«, potem je Jurčič moral spoznati, da je Levstik zahteval od njega popolne resnice o njegovih junakih ne glede na stan ali veljavo v dogajanjih in da je pri tem izhajal iz prepričanja, da so ljudje v dobrem in zlem celoviti značaji ali da bi vsaj morali biti taki v pripovedništvu.

S tem je Levstik oznanjal svojski realizem, kakršnega ni postuliral ne Lessing ne nemška in francoska kritika v začetku druge polovice 19. stoletja. Le pri Rusih, posebno pri Dostojevskem, ki ga pa ni poznal, bi bil lahko našel kaj sorodnega. Dva Levstikova osnutka za roman z izrazito avtobiografsko osnovo (prim. LZD IV, str. 443—452), pa pričata, da je on sam snoval brez samousmiljenja ali ozirov na narodnostno vzgojo pripoved o zlomu revnega študenta, ki se zaplete v veleposestniško in gruntnarsko družbo nekje na Dolenjskem. Snov je črpal iz doživetij in izkušenj, ki si jih je nabral med bivanjem na gradu Turnu od septembra ali začetka oktobra 1855 do konca septembra 1857, ko je bil vzgojitelj pri grofu Paceju.

Toda na vprašanje, kdaj je pisal te osnutke, ni mogoče točno odgovoriti, čeprav se nahajata v drugem osnutku letnici 1860 in 1864, prva kot letnica konca dogajanja, druga kot letnica poznejšega avtorjevega epiloga. Ali je Levstik v tistem času pisal te osnutke ali pa šele pozneje, recimo 1868, ko je prebral Desetega brata? Ali je torej hotel Jurčiču pokazati, kako mora slovenski pripovednik oblikovati razmerje med mladimi slovenskimi intelektualci in tujeoročno gospodo ter domačim gruntnarstvom? V komentarju LZDV, str. 562—563 beremo pozitiven odgovor na prvo vprašanje, danes (spomladi 1981) bi bil morebiti pravilnejši pritrdilni odgovor na drugo vprašanje, četudi nimamo novih pokazateljev v to smer. Le bolj kakor prej čutimo zdaj neko čudno vzporednost med osebami in dogodki, ki jih prikazujeta oba dokumenta: Jurčičev roman in Levstikov osnutek. Naj omenimo samo usodo obeh glavnih junakov: Lovreta Kvasa in Ivana Dvorskega. Prvi doktorira, se oženi z graščakovo hčerko in podeduje graščino. Dvorskemu pa ne preostane po izkušnjah, ki si jih je pridobil kot domači učitelj na gradu in v vasi, nič drugega, kakor da »*ves nor popusti deželo*«. Zapisal naj bi se med prostovoljce Maksimiljana Habsburškega, ki je našel smrt v boju za mehikanski prestol.

Čeprav Levstik načrta ni izdelal, je v njem jasno nakazal, da je bilo v dobi rastočega kapitalizma zavednemu intelektualcu nesvobodnega naroda odprtih le malo poti. To spoznanje je ponovil v Zorinu l. 1870 Stritar, ki ni našel tudi za čustvenega, vendar umetniško nenadarjenega mladeniča v fevdalno-buržoaznem okolju nobene sreče. Toda šele Cankar je v začetku novega stoletja (1902) zapisal in podčrtal v sklep povesti Popotovanje Nikolaja Nikiča kot poglobitvo spoznanje svojega junaka stavek: »Čutil se je majhnega in neznatnega, ker je mogel biti srečen in ker je mogel živeti« ter je s to revolucionarno, četudi rahlo ironično obarvano mislijo nehote ponovil in poglobil vodilno misel v Levstikovem kritičnem pismu o Desetem bratu.

JURČIČ IN TURGENJEV

Stefan Barbarič

Ko ob Turgenjevu iščemo motivistike, stilne ali drugačne slovenske vzporednice, nam prvi pride na misel Janko Kersnik. Kot je znano iz literarne zgodovine (že od Prijatelja dalje), se v romanu Rošlin in Vrjanko pojavlja tema generacijskega konflikta, seveda s tipičnimi našimi miselnimi določilnicami, ali protagonistu frivolnemu Vidu Božanu se, ko odhaja po izgubljeni bitki s prizorišča, utrne asociacija »kakor Bazarov« (razlaga tega seveda ne sodi sem). Za Jurčiča — v splošnem povedano — velja isto, kar je napisal Aleksander Flaker za Šenoo, da kakšnega vidnega vplivanja od strani znamenitega ruskega novelista pri njem ni zapaziti. Na drugi strani pa je mogoče reči: kot je Turgenjev pritegoval zanimanje Jurčičevega zagrebškega »brata po peresu«, enako se je naš takratni najmočnejši pripovednik vsaj občasno razgledoval po ustvarjanju ruskega realista.

V prvi in edini številki svojega Glasnika, ki je izšel 15. jan. 1869, je Jurčič v listnici mimogrede omenil umetnost Turgenjeva. Nekemu dopisniku je sporočil: »Vendar ste se na dobrih zgledih še premalo učili, kajti ne vidi se, da bi si pri delu v svesti bili, da je tudi v noveli treba doslednosti v karakteristiki. Berite ruskega Turgenjeva.«

Ob tej sami po sebi skromni notici sta se za hip ustavila I. Prijatelj in M. Boršnik. Prvi je Jurčičevo navezovanje na Turgenjeva (ki je hkrati prvo slovensko navezovanje na znamenitega ruskega realista sploh, Celestinovo je sledilo malo pozneje, v aprilu) omenil v panoramsko razprtem spisu Mladoslavenci in Mlada Evropa (1924, ponatisnjeno v III. knjigi zgodovine 1848—1895), rekoč, da naš pisatelj »stavi Turgenjeva svojim slovenskim sobratom po peresu v vzgled . . .« Več je povedala M. Boršnikova: da je to prva javna pobuda, naj se slovenski pisatelji uče pri ruskem novelistu, da je ta pobuda po vsej priliki povezana s Celestinom, da daje Jurčič pisateljem za vzgled doslednost v karakterizaciji, medtem ko njegov bližnji prijatelj poudarja tematiko in miselnost v literaturi Turgenjeva, in je na koncu navrgla domnevo, da je ruski novelist na slovenski realizem »v večji meri vplival v Jurčičevem smislu, to je oblikovno, kot pa v Celestinovem smislu, to je s svojo družbeno kritiko.«

Čeprav je zadnja formulacija nekoliko nerazvidna, ker ni izrečeno, kako je razumeti konkretno vplivanje v oblikovnem smislu, je treba domnevi prisoditi določeno vlogo pri razvijanju problema v nekem nadaljnjem postopku. Ko govorim o domnevi, temu dostavljam, da bi bilo pretirano zahtevati od avtorice monografije o Celestinu, naj bi v obsegu svojega proučevanja zbrala k navedeni alternativni vse potrebno obsežno gradivo in da bi problem razvijala v vsej njegovi širini in prepletenosti. Domneva je plodna, če sili k razmišljanju. V našem primeru je mogoče pripomniti vsaj to, da posebno široko s svojo družbeno kritiko Turgenjev ni vplival niti pri Hrvatih ne pri Slovaki in tudi pri nas ne, in da so za to odsotnost vplivanja morali obstajati neki razlogi.

Za konec omenjam še eno povezavo med Jurčičem in Turgenjevom, ki pa je literarnopublicistične kritične narave. V mislih imam esej Naše obzorje, ki ga je objavil Celestin v Ljubljanskem zvonu 1883, torej kmalu po prijateljevi smrti. O tem sem razpravljal v Slavistični reviji 1977 (str. 170—72) in ni potrebno, da bi takratna dognanja ponavljal. Povzemam le toliko, da je Celestinova sodba, češ da se je Jurčič v razliko z realistično »vernim« ruskim pisateljem pretežno predajal prikazovanju »romantičnih zanimivosti«, dokaj shematična, nastala preveč pod vtisom nekaterih popularnih delov opusa našega pisatelja. Sicer pozitivna družbenokritična pragmatičnost je Celestinu kakšenkrat nemalo zastirala poglede do celovite vizije.

LEVSTIK IN LEVČEVI POGLEDI NA LITERATURO

France Bernik

Družbena reaktualizacija literature je bila nasploh značilna za Levca v sedemdesetih in na začetku osemdesetih let. Vse drugače je pojmoval človeški značaj, ko je imel pred očmi Jurčičeve in Kersnikove povesti, novele oziroma romane s sodobno tematiko. Nadvse značilno zanj je to, kar je o značajih Kersnikovih junakov zapisal leta 1887 na že navedenem mestu: »Njegovi [Kersnikovi] Medeni in Koreni žive po vseh slovenskih trgih in mestih; politične uradnike, kakršen je pl. Ruda, pozna vsak izmed nas; njegovi Hrasti in Boleti so stari znanci. Kdo še ni videl davkarskega adjunkta Josipa Megle ali sodnikov Petra in Majarona? Kdo še ni srečal v svojem življenju koketne Elze ali ljubeznive Boletove Milice, modrega gospoda Janeza ali ognjevitega kaplana Antona?« Če je Levstik v kritiki *Desetega brata* leta 1868 pogršel socialno tipiko kmečkih ljudi v slovenskem romanu, je Levec odkrival tipiko značaje v Kersnikovem pripovedništvu, v individualnih likih naše »jare gospode«.

Pojmovanje značaja je neločljivo povezano z enim od temeljnih zakonov vsake estetike, z nazorom o razmerju med umetniško in empirično resničnostjo. V tem pogledu je bil Levec bolj kot sicer človek svojega časa. Nikoli ni pozabil zapisati v prid ocenjevanemu leposlovnemu delu, da je njegova snov, denimo, izvrstna zato, ker je »iz življenja vzeta«, situacija v povestih oziroma romanih pohvale vredna, ker je »naravno človeška«, ali da so prizori neke dramatične povesti »realistično nadih-

njeni« itd. Najbolj radikalno pa je izpostavil načelo, po katerem je resničnost v umetnosti eksistenčno vezana na življenjsko stvarnost, ob Kersniku. »Prizori, katere nam riše Kersnik, zajeti so iz resničnega življenja...«

Že Stritar in Levstik sta zahtevala, naj pisatelj zajema snov iz živega življenja, vendar se Levec od obeh razlikuje po Celestinovi zaslugi tako, da pripisuje pojmu življenja bolj konkretno socialnozgodovinsko vsebino. Zanimivo je, da mu je bila Vošnjakova misel, po kateri naj bi *Rokovnjačem* poiskali izvor v socialnem vprašanju, bližja, kot je bila Jurčiču in celo Kersniku, pa tudi na Pobratime je gledal pozitivno zato, ker je pisatelj v njih »živo« naslikal »razvoj socialnega življenja in političnih bojov« v zadnjih letih na Štajerskem. Odmaknil pa se je Levec kasneje, denimo, od Celestina tam, kjer je v kritični praksi branil misel, naj literarni ustvarjalec dobesedno ne posnema objektivne resničnosti, marveč naj jo v mejah življenjske verjetnosti preobrazi, povzdigne. Lik tatu v Aškerčevi istoimenski pesnitvi iz Ljubljanskega zvona 1886 se mu je zdel npr. »preveč navaden«. Hotel je imeti takšnega, da bo bralec do njega začutil simpatijo, želel si je »tatu iz sile«, do katerega bi človek gojil sočutje. Tudi v ocenah prevodov naletimo tu in tam na opazke, ki kažejo, da mu delo ni priraslo k srcu, če je bilo »dejanje prenavadno«. In ko je odklonil *Pesmi* Vinka Gregoriča Podkraševskega, je zapisal: »Pesnik se nikjer ne povzdiguje iz vsakdanje proze in tudi vsa pesniška oblika je primerna njegovim navadnim mislim.« Nismo daleč od resnice, če rečemo, da je to Levčevu stališče sorodno Kersnikovi ugotovitvi, zapisani v članku *Razvoj svetovne poezije* iz leta 1878. Po njej naj bi se v sodobni ruski in zahodnoevropski literaturi čez »življenja polni realizem« polagal »srebrni pajčolan zdravega idealizma« misel, ki jo med drugim tudi najdemo pri Friedrichu Theodorju Vischerju, nemškem literarnem teoretiku realistične smeri.

Če zdaj strnjeno označimo koncept Levčevega realizma, koncept, ki ga je urednik v prvem desetletju Ljubljanskega zvona obzirno, toda vztrajno uveljavil v osrednji slovenski literarni reviji, lahko rečemo, da velja zanj v največji meri to, kar je literarna zgodovina ugotovila za Levstikov klasični realizem, tj. za realizem, ki se je razvil iz klasične estetike, v katerem je načelo po duhovni in psihološki idealizaciji objektivno naravno, motivacija dejanja in oseb v mejah realne verjetnosti, tipologija značajev nacionalno utemeljena, čeprav tudi odprta individualnim izrazitostim in atipiki. Preseganje Levstikovega nazora o literaturi pa se v Ljubljanskem zvonu kaže v tem, da koncept realizma, zlasti v proznih delih Janka Kersnika, že vključuje pod pritiskom nove družbene stvarnosti v pojem resničnosti socialna nasprotja mlade meščanske družbe in socialno zavest predstavnikov te družbe. Seveda je ta literarna praksa pri Levcu teoretsko manj razvidna, napol reflektirana, mestoma komaj nakazana, kajti njegovi bolj ali manj priložnostni, strogo konkretni zapisi imajo zvečine poučen, praktično vzgojen namen.

O LEVSTIKOVI LOGIKI

Matjaž Kmecl

Videli bomo še večkrat in vse bolj izrazito, kako zmeraj bolj malomarno in omalovažujoče se je Levstik obnašal do denarja — kot da se je v njem bal že kar mistične nevarnosti za svoje zamisli in njihovo načelnost in kot da je v takšno formulo tudi vse bolj verjel. Vse je gradil na morali ideje in značaja (»trd bodi, neizprosni, mož jaklen, ko ti brani čast rodu je in jezika svojega«). — Seveda je takšno moraliziranje tudi značilna metoda revne družbe, ki zmore nagrajevati samo moralno (navsezadnje so nekaj podobnega gojili tudi prvaki, le da v obliki vsepobojne medsebojne hvale: nagrajevali so se moralno, če se že niso mogli realno; Levstik, ki je v takšni hvali uvidel nevarnost zamočvirjenja in razpadanja vrednot, je namesto nje uvedel moralnokritično neizprosno, askezo in samožrtvovanje).

Nekako naravno in samoposebno je potemtakem bilo, da si je začel iskati svoje politično zaledje pri najmanj »pokvarjenem«, najbolj idealističnem in narodno vznesenem delu takratne slovensko ozaveščene javnosti, pri študentski in dijaški mladini — ki pa je bila seveda — spet po naravi stvari — tudi najbolj siromašna. Praktična prvaška politika se je iz dneva v dan prilagajala spremenljivim danostim, po pragmatično je tržila z vrednotami in vrednostmi, v svoje početje je imela kakor sleherni pragmatična politika vgrajeno tehtnico, s katero je kar naprej skrbno tehtala koristi in škodo, možnosti in nemožnosti; s pogledom, prikovanim na to tehtnico, se je odločala, ne da bi se kaj ukvarjala s širšimi obzorji — večkrat tudi mimo priznanih načel, celo mimo segajoče narodne ideje; zato se zdi z današnjega pogleda največkrat kompromisarsko drobnjarska, kratkovidna, celo poniglava.

Ko so potem nekoč mladi pritiskali s svojimi vzvišenimi, čistimi, pa zato seveda tudi precej neuresničljivimi načeli na prvake, jim je Luka Svetec z značilno kretnjo, kot da šteje denar, zabrusil: »Ta je prva!« Šuklje, ki o tem poroča, je bil prepričan, da je Svetec s tem mislil na gmotno osnovo narodne politike in njene samostojnosti, Svetca je imel za poštenjaka. Za slovenske dijake pa seveda ni moglo biti česa hujšega; uprizorili so pravo množično komedijo — skozi Zvezdo so odigrali pogreb z imitirano »plehmuziko« in Svetca svečano pri živem telesu »pokopali«!

Ideali, kaj denar!

In ko se je potem v prvem zanosu narodnih taborov sredi avgusta 1888 v ljubljanski čitalnici zbrala študentska mladina na svoj lastni taborski shod ali miting, kot so spočetka te zборе imenovali (zahtevala je slovensko ljudsko in srednjo šolo, podpirala hrvaške zahteve po univerzi v Zagrebu ter hotela ustanovitev mladinskega literarnega društva), je bilo torej kar nekako razumljivo, da prvaški oficialni začetek ni kaj prida užgal. Že res, da je velikanski, dva metra visoki predsednik zbora Anton Tomšič bil dober in glasen govornik, prave vneme pa le ni bilo. Popoldne pa, ko je bila vsa reč že manj oficialna spodaj v pritličju, v restavraciji, je med zbrane nenadoma stopil Levstik in že njegov prihod je mladina »entuziastično« pozdravila; Jurčič je prišla v napitnici imenoval moža, »kte-

riga mladina spoštuje, kakor prvega izmed živečih slovenskih pesnikov, kterega nasprotnike tudi mi za svoje spoznamo, kateri je vedno z mladino in za katerim je in bode vedno mladina stala.« Ko pa je še spregovoril Levstik sam, ognjevit, brez ozirov sem ali tja, o »neskončnem rodoljublju, o prihodnosti slovenskega naroda, ki jo je videl le v svobodnem napredku« (Šuklje), je navdušenje zraslo eksplozivno naglo in silovito. »Že njegova čokata postava, trda hoja, pokonci nošena glava, krepka, nekoliko naprej moleča čeljust so bili živa podoba . . . krepke, živahne duševne odpornosti« (Levec), ki je morala potrjevati vtis o jasni, odkriti, necincavi volji, nezapletnosti in o velikem samozaupanju. Studentje so ga hrupno dvignili na ramena, ga nosili po dvorani kot trofejo, navdušenju ni bilo ne konca ne kraja.

Levstik je takšno vlogo očitno vzel za nekaj časa zadovoljno na znaenje. Še ko je marca 1870 pred najbolj poniževalno revščino tako rekoč zbežal iz Ljubljane na Dunaj, so mu tam studentje priredili »slavnostni komerz« (zabavo) in »navdušeno sprejeli njegove ognjevite besede«. Vse v smislu gesla, ki se mu je pod pero zapisalo vsaj že 1865. v Slovincu: »Ne ogromna množina udov ne krasna poslopja ne plačani spremljevalci, ampak živa *volja* in *zvzišeni duh* sta življenje društvu.«

JURČIČEVO DELO IN LITERARNOKRITIČNI ODMEVI

Gregor Kocijan

Zadnja Jurčičeva stvaritev v knjižni obliki je bil roman *Cvet in sad*. Ob prvi nedokončani izdaji (povsem razumljivo) ni bilo kritičnih ocen, o drugi (z letnico 1877, knjiga je izšla v začetku l. 1878) pa je spregovoril le Janko Pajk v Zori. Medtem ko so drugi listi molčali, je Stritar v svojem Zvonu že spet objavil samo nekajvrstično napoved in na koncu dejal: »Priporočati g. Jurčičevih spisov ni potreba — naznanilo zadostuje!« Stritar se je ves čas omejeval le na krajša naznanila o Jurčičevih delih in o njih ni napisal prav nobene literarnokritične razčlenitve. Kakšni so bili za to razlogi, lahko le ugibamo. Mogoče pa je domnevati, da je spričo tega občutil nelagodnost. Morda je prav zato v začetku leta 1877 Jurčiču namenil kar štiri *Literarne pogovore* in v njih poudaril Jurčičevo zaslug, da smo Slovenci dobili roman. Poleg tega ga je predstavil kot ljubljenca slovenskih bralcev, češ da »izmed vseh slovenskih pisateljev, kolikor jih živi, nima nobeden toliko častiteljev kakor Jurčič, pri gospodi in med kmeti.« Stritar je v svojem razpravljanju podrobno opozoril na nekatere bistvene poteze Jurčičevega pripovedništva in s prepričljivostjo svojega pisanja prav gotovo vplival na bralno občinstvo. Obenem pa je tudi res, da si je izbral nekoliko lažjo pot. Jurčičevim pripovedim bi nedvomno bolje utiral pota, če bi s svojo razgledanostjo in poznavanjem leposlovnih zakonitosti bralce sproti seznanjal z njihovimi značilnostmi, vrednotami in tudi s pomanjkljivostmi. Tako pa so slovensko javnost o Jurčičevih delih obveščali (ocenjevali!) drugi, med katerimi nekateri niso mogli skriti svoje pristranosti. Med te je sodil tudi Janko Pajk, ki mu površnost in samovoljnost nista bili tuji lastnosti.

Ob ocenjevanju romana *Cvet in sad* se je Pajk postavil v pozo vzvišene in zadržanega kritika, ga obravnaval s rahlim posmehom in mu sicer priznal tudi dobre strani, hkrati pa avtoritativno našteval, da »*manjka enojnost osebe, ktera bi bila nositeljica vsega dejanja*«, da se dejanje »*sploh jako nemirno in neredno razvija*«, da je nekaj »*nepriстойnih prizorov*«, da tudi ta roman »*kakor vsi otroci Jurčičeve muze, pogrešajo skrbne marljive roke, ktera bi jih bila do čistega olíkala in ogladila*«, itd. Kako pristranski je bil Pajk pri ocenjevanju, lepo dokazuje kritično poročilo o Kodrovi povesti *Marjetica*, ki jo je v Zori razglasil za »*vzгляд in izvir*« prikazovanja slovenskega kmečkega življenja in za »*pravo narodno knjigo*«: *Takó na tanko, tako nežno in vendar tudi realno še do sedaj nobeden slov. pisatelj, niti Jurčiča in Stritarja ne izjemši, nij popisal domačega življenja.*«

Iz povedanega sledi, da je Jurčičevo slovstveno delo v slovenski literarnokritični (!?) oz. sploh publicistični javnosti zbudilo nekaj odmevov, ki kažejo na različnosti sprejemanja in posebej na vzgojno-moralistične in ideološke vidike obravnavanja literature. Prvič, ni mogoče prezreti, da o Jurčičevem pisanju niso objavljali ocen listi, od katerih bi bilo to najbolj pričakovati: Slovenski glasnik, Zvon, Slovenski narod (če izvzamemo Pajkovo oceno Mladike oz. *Sosedovega sina*). Drugič, veliko tehtnejše misli so objavili npr. o sestavkih v Slovenski vili in o *Sosedovem sinu* nemško pisani časniki kot slovenski. Tretjič, katoliško usmerjena »kritičnost« je veliko prej našla pot v javnost kot svobodomiselnó naravnana literarnokritična gledanja (izjema je Levec). Četrtrič, največkrat je Jurčičeva dela ocenjeval Janko Pajk, ki je ob *Tugomerju* in *Cvetu in sadu* jasno izpričal nenaklonjenost in se s tem postavil v isto vrsto s »Slovincem«. Petič, Levstik in Stritar v javnosti (ob izhajanju del) nista nastopila z literarnokritičnimi ocenami o Jurčiču; Stritarjevo »reševanje« z navdušujočimi naznanili zagotovo ni moglo odtehtati resnega in poglobljenega razpravljanja in presojanja, kakršnega sta bila zmožna.

Pretežen del kritičnih sestavkov o Jurčičevih delih ni mogel spodbujati tedanjih slovenskih bralcev, da bi bolj razumevali in sprejemali Jurčiča (in slovensko književnost tistega časa) in ga pogosteje ali sploh prebirali; torej jim — po našem prepričanju — ni mogel biti zadovoljiva opora. In drugič, po vsem bi sodili, da se je velik del omenjenih zapisov razhajal s splošnejšo pozitivno recepcijo Jurčičevih pripovedi med beročimi Slovenci.

NEKAJ MISLI O JURČIČEVI POTI V SVET

Janko Moder

Literarni zgodovinarji, bibliografi in siceršnji raziskovalci so glede Jurčiča ugotovili že marsikaj, kako in kdaj je napravil prve korake v svet. Iz njihovih podatkov je razvidno, da je bilo Jurčičevo življenje prekratko, da bi bil že sam priča tem korakom, tako da je celo k najbližjim sosedom, na hrvaško, nemško in češko jezikovno področje, prišel šele prvi dve desetletji po svoji smrti. Ne bom tega ponavljal, ponovil pa bi rad stavek, ki je

prešel še med temeljne podatke o Jurčiču, da je namreč njegov JURIJ KOZJAK ena od slovenskih knjg, ki je doživela največ prevodov.

Ta rekord gotovo drži, vendar z zanimivo zamudo, saj so se prevodi zgostili precej pozno, šele okrog stoletnice nastanka, tako da se moramo vprašati, ali je šele tedaj spregovorila aktualnost povesti ali pa gre za kakšno drugo motiviranost. Tudi če gre v Kozjaku za domoljubno in svobodoljubno tematiko, ki sta v bistvu večni in povsodnji, nas vendar ob podrobnejšem pregledu prevodov preseneti, da jih ni za področja, kjer bi jih tako rekoč naravno pričakovali (v makedonščino, srbsščino, albanščino, bolgarščino turščino, madžarščino, romunščino...). da pa so za področja, kjer ne more biti to delo slovenskega osmošolca nič več kot gola eksotika.

In tako se nam pokaže, da je treba vzrok za prevode iskati predvsem v osebni pobudi dr. Ferdinanda Kolednika, svojevrstnega romantika, svetovnega vandrovcva, tako rekoč pravega desetega brata in obenem raznašalca slovenske književnosti, zlasti še Jurčiča in Finžgarja, po svetu. Zato bi bilo najbolj pošteno, da bi na tako ugledni prireditvi v počastitev Josipa Jurčiča, kakor je današnja, nastopil tudi dr. Kolednik sam, kakor je bila že ves čas in je še danes njegova srčna želja, čeprav zadnje čase, zaradi bolezni in zaradi vse počasnejšega pohoda »njegovega« Jurčiča v svet, razumljivo trpka, kakor mi je pisal te dni iz celovške bolnišnice: »Z opatom smo tudi govorili, da bo za nedeljo 3. maja uredil malenkostno razstavo Jurčičevih knjig, kolikor jih ima — in to je vse, jaz bolan pa nisem za nobeno takšno 'proslavo'... občutim še tako dosti bridki prezir današnjih pisarjev, ki jih Jurčič sploh ne zanima več, Kolednik pa najmanj!«

Že kakšnih deset let se je namreč v vsakem pismu, ne le meni, temveč vesoljnemu svetu, in v vsakem pogovoru, ne le z menoj, temveč z vsakim, ponavljal Kolednikov nepopustljivi refren in ukaz: za Jurčičevo stoletnico moramo doseči vsaj še izdaje *Kozjaka* v madžarščini, v srbsščini, v makedonščini, v bolgarščini, v turščini... V tem je bil nepopustljiv in mi je dobesedno osebno zameril, če sem mu moral žal poročati o spodletelih poskusih na primer pri Albancih, pri Makedoncih, pri Madžarih, pri Japoncih ali pri Mladinski knjigi za ponatis *Desetega brata* v nemščini z Gasparijevimi ilustracijami.

Kako otroško se je veselil Jurčičeve stoletnice, naj malo pokaže podatek, da mu je drag vsak kraj, vsak človek, ki je kakor si že bodi v zvezi z Jurčičem in z njegovim pisanjem. Tako mi je na primer dostikrat povedal, kako je prav iskal koga, ki je še poznal Jurčiča, in ugotovil: »Edinega, ki je bil pri pogrebu, sem poznal dvaindevetdeset let starega benediktinca v Canon Cityju v Koloradu, župnika patra Cirila Zupana, ki je bil takrat študent v Ljubljani.«

JEZIKOVNE ZNAČILNOSTI JURČIČEVE HUMORESKE KOZLOVSKA SODBA V VIŠNJI GORI

Martina Orožen

V šaljivo prizanesljivem tonu napisana satirična humoreska ali »lepa povest iz stare zgodovine«, kot jo Jurčič sam imenuje, je izšla v Slovenskem Glasniku pred dobrimi sto leti (1867).

Pod površinsko neverjetno — verjetno zgodbo z napetim, dramatično-komičnim dogajanjem, karikaturο soseskega pravnoveljnega sodnega ukrepanja v mestecu, ki je v vsem svojem bistvu zaostala patriarhalna vas, poda karikirano podobo vaščanov-meščanov Višnjegorcev — se namreč skrivajo podobni občečloveški psihološki, celo dramatični vzgibi, ki so prisotni v katerikoli, zlasti pa v »upodobitve vrednejši, celo dramatični vzgibi, ki so prisotni v katerikoli, zlasti pa v »upodobitve vrednejši« in pomembnejši življenjski stvarnosti in sredini. V vsaki družbeni sredini se namreč navzven izražajo ti psihološki usmerjevalci dogajanja v različnih družbeno-zgodovinsko pogojenih običajnih normah, tako kot so jih soustvarjali čas, kraj, socialna pripadnost, značajske lastnosti prebivalcev ter njihova bodisi prefinjeno-civilizacijska družbena ali pa prirodno-patriarhalna soseska ureditev kot sooblikovalka zaprtih ali odprtih medsebojnih človeških odnosov . . .

V znani zgodbi o kozlovski sodbi gre za zanimivo vsebinsko-pomensko dvodelnost, ki se izraža v nakazani, prekriti prisposodbi: na eni strani lepa, mlada žena starega moža, ki razburja »šemežne« babjake sicer nad vse čednostnega in moralnega mesta, na drugi strani možat in čistit kozel Lisec, individualnost z imenom, brado in rogovi, v katerem zeléni, z »visocim« plotom ograjeni vrt mestnega svetovalca Andraža Slamorezca, vzbudi pregrešno meseno poželjivost . . . Tej prisposodbi je podrejena vsa zgradba zgodbe, prav tako pa tudi normativna in stilistična jezikovna središča, ki so v skladnji in besedju oblikovno stilistično in notranje pomensko različno učinkovita. Lahko bi rekli, da so vsa »stilistična«, vendar gre pri tem za manjšo ali večjo stopnjo oblikovno-pomenske intenzivnosti in učinkovitosti, ki pogojuje neprekinjeno ironično, satirično razpoloženje. V kolikor jezikovna sredstva ne izstopajo po svoji oblikovni opaznosti (besedotvorni, oblikoslovni in sintaktični stilemi), nas presenečajo po svoji učinkoviti »globinski semantiki«, ki je pogojena v navidezno stvarni, logično zasnovani površinski skladenjski sporočilnosti (izražena je s povsem normativnimi prirednimi ali podrednimi stavčnimi vzorci, ki izražajo protivnost, sklepalnost, vzročnost ali so zanikanje stavčne negacije itd.). To prepletanje oblikovno opaznih in neopaznih jezikovnih sredstev na skladenjski in besedni ravni ustvarja in stopnjuje skozi vso zgodbo, do absurdalno razrešenega konca, humoristično satirične, ironične, celo drastično, groteskne učinke, ki pa nam posredujejo navidezno resničen opis take situacije in dogajanja brez težnje po besednem dovtipu samem.

Jurčič je ob prikazu in spletu značilnih, iz priljubljene soseske zbadljivosti znanih motivov na podeželju, zadevajajočih posebnosti določenega kraja, njegovih običajev in značilnosti prebivalcev, izhajajoč iz ljudskega izročila, izvrstno izkoristil tudi poetična sredstva ljudskega jezika kot

so metafora, metonimija, frazeologem, ekspresivno besedje, pretiravanje v sproščanju navadnih dogodkov, pogovorni dialog, celo avtomatizirane govorne nesmisle itd., in ustvaril enkratno na videz verjetno, a vendar skoraj pravljичno neverjetno življenjsko resničnost. V njej je imel možnosti naznati vse nenavadne posebnosti tega ponosnega in »vzvišenega« mesteca: vzvišenost omejenih meščanov nad »kmečko« okolico, naravno možatega kozla Lisca, za moralnost vnetega nočnega čuvaja Lukeža Drnuljo, glasovito črešnjo, slovečega polža, salomonskega vedeža Krivostegno in slavne višnjanske vislice... Ta dejstva so po Jurčičevi zaslugi zagotovila Višnjanom literarno nesmrtnost, za katero so mu res vsaj ob stoletnici smrti lahko hvaležni, če so mu takrat nedolžne zgodbice, kot sam v uvodu pravi, zamerili...

Humoreska s pretežno neverjetnimi, smešnimi, pa tudi verjetnimi življenjskimi zapleti, ki so podani v pretiranih skicah, orisani z avtorjevimi iz logike položaja izhajajočimi satirično-ironičnimi in parodičnimi toni, je po svoji globinski psihološki zgradbi obenem zanimiva, živa socialna slika davnega vaškega življenja. Na površini se zgodba zapleta ob navidezno malenkostnih vprašanjih soseskega prestiža, človeške časti in pravice, o čemer že od nekdanj na patriarhalni način soodloča vsa soseska. Pod to karikirano, površinsko prevleko pa je moč prepoznati vsakdanjo, bolj pomilovanja kot smeha vredno stvarno in duhovno življenjsko bedo slovenske vasice 19. stoletja.

JURČIČEVEMU SOSEDOVEMU SINU NA ROB

Jože Pogačnik

Jurčiču se je sredi premišljanja, ki jih je povzročilo Levstikovo pismo, ponovno pojavil pred očmi narodno-konstruktivni literarni program iz *Popotovanja*. Model Ciglerjeve Sreče v nesreči je seveda takoj odklonil, ker se ni mogel poistovetiti z njegovo zaprto vizijo sveta in s težnjo za vesoljno sholarizacijo v smislu avtorjevega pogleda na življenje. Bolj vznemirljiv je bil očitno model romana *The Vicar of Wakefield* (1766) angleškega pisatelja O. Goldsmitha, ki ga je za svetovno književnost aprobiral J. W. Goethe, o njem pa je premišljal in ga začel celo prevajati tudi Jurčičev mentor J. Stritar. Goldsmith je namreč svojo družbeno teorijo in politološke aspekte gradil na sociološki plasti, ki je »zunaj vplivnega kroga bogatega človeka, na tisti vrsti ljudi, ki so med bogatimi in plebsom; to so oni, ki imajo toliko, da se jim ni treba podrediti bližnjemu človeku, ki ima moč, a spet nimajo toliko, da bi sami lahko ustanovili tiranijo. V tej srednji plasti ljudi so umetnost, modrost in družbene vrline. Vemo, da je edino ta plast resnični čuvar svobode, zato se edino ona lahko imenuje ljudstvo«. Ključni pojem v navedku je sintagma »srednja plast ljudi«, kar pomeni, da gre za nekakšen vmesni stalež, ki je gmotno močan, da ne čuti potrebe po socialnem zatiranju, hkrati pa še ni dovolj bogat, da bi se spremenil v političnega silnika. Ker *Wakefieldski župnik* patriarhalno čistost kmečkih nravi predpostavlja pokvarjenost mest in sveta, je logično, da Goldsmithovim idealom najbolj ustreza stalež ekonomsko samostojnih kmetov.

Premisa angleškega avtorja o »srednji plasti ljudi« pa je popolnoma istovetna Levstikovi zahtevi, da književnost obravnava »srednjega zemljaka«, kar spet ustreza Jurčičevemu izboru Smrekarja in njegovi obravnavi. Levstikova socialna struktura natanko prevzema Goldsmithovo; skrajni družbeni plasti sta plemstvo in siromaki, med njima pa je »srednji zemlják« (pojem je v Pleteršnikovem slovarju pojasnjen kot *der Vollbauer, der Grundbesitzer, der Landsmann*). Tak »srednji zemlják« je slovenska inačica angleškega pojma »middle order of mankind«, pokriva pa tisto vsebino kmetstva, po kateri je bilo le-to v miselnosti J. Kopitarja, Vuka Karadžića in Levstika osnova narodne samobitnosti.

Ob opisani idejno-tematski prvini je mogoče govoriti še o nekaterih snovnih vzporednicah. Jurčič je v *Wakefieldskem župniku* našel motiv pobega (»elopement«) v doživljanju Oļivije po tem, ko ji zoper voljo določijo ženina, pa je našel tudi vse faze, skozi katere je šla njena psiha, preden se je junakinja odločila za radikalen obrat (trpljenje, ki je uničilo živahnost, iskanje samote, jok, na koncu navidezna predanost v usodo). Te prvine so dovolj opazne v oblikovanju Francke, nekaj pa se jih je ohranilo celo v Jurčičevi *Lepi Vidi* (tehnična izvedba ženine vrnitve).

Jurčič je v *Sosedovem sinu* uporabil sintetično kompozicijsko načelo, ki pa ga je prav tako oblikoval na poseben način. Za razporeditev vsebinskih sestavin v zgodbi je značilno dvoje. Prvi obrat v zgradbi podajajo osrednja poglavja (13—18). V njih se zadeve razkrijejo take, kot so. Pisatelj pa tik pred sklepom povesti pripravi še drug nenaden obrat (27—29), ki je v tem primeru po razpletu srečen. Ta tip kompozicije je zgled tako imenovane »sokolje teorije« (*Falkentheorie*), ki jo je kasneje utemeljil nemški novelist Paul Heyse (1830—1914). Po njegovem je pripovedna celota dobro zgrajena, če spoštuje tisti ustroj, ki ga ima novela o sokolu v Boccacciovem *Dekameronu* (peti dan, deveta zgodba). V fabuli se mora v drugi polovici pokazati »sokol«, tj. presenetljiv in nenaden, pa vendar dobro motiviran preobrat. Jurčič, za katerega vemo, da se je intenzivno ukvarjal s teorijo drame, ima ta preobrat najbrž iz tega področja.

Z naznačenimi genetičnimi in tipološkimi zapažanji so problemi seveda šele odprti, niso pa literarnozgodovinsko izdelani. Z njimi se je J. Jurčič razkril kot večplasten in tudi dovolj idejno-estetsko zanimiv pisatelj, ki zahteva ponovno branje in študij. Zgled *Sosedovega sina* razodeva, da so v pripovedništvu tega avtorja sestavine, ki bi za našo vednost o literaturi pomenile novote in odkritja.

DRUŽBENE RAZMERE IN RAZMERJA V JURČIČEVEM ROMANU DOKTOR ZOBER

Dimitrij Rupel

Čeprav je naš prvi pesnik — kot smo zapisali zgoraj — opisoval bolečino ob propadu svoje visokoleteče ljubezni in tudi nakazoval vzroke tega propada (socialni, nacionalni problem), zanj vendar ne moremo trditi, da je dobavil kakršnekoli podrobnejše podatke v smislu ideološkega in političnega programa. Naloga posebne raziskave bi morala biti: odkriti glavni motiv aktualizacije, ki jo je doživel Prešeren v času slovenskega liberalizma (Stritar). Je bil motiv predvsem dejstvo, da je Slovencem izročil knjigo prvovrstne poezije in s tem potrdil njihovo mesto med kulturnimi narodi, spodbudil nacionalno samozavest v smislu kulturnega premoženja? Ali pa je šlo za vsebinske, celo ideološke sorodnosti? Verjetno bi morali na obe vprašanji odgovoriti pritrdilno, čeprav se osebno zavzemam bolj za prvo razlago. Vsekakor pa je treba upoštevati podatke, ki govorijo o posebnem, nacionalistično priostrenem branju Prešerna v času, ko so v slovenski literaturi zavladali mladoslovenci.

Podatki govorijo o prevladovanju mimetičnega načela v času, ko Jurčič piše svoje romane. Tu mislim na Levstikove izjave o »zrcalu«, v katerem bo Slovenec videl Slovence, in sploh na njegova priporočila Jurčiču, naj bi v svojih delih upodabljal trdne kmete in poleg njih vse obstoječe slovenske družbene kategorije. Seveda vemo tudi to, da se Jurčič ni povsem ravnal po Levstikovih nasvetih, predvsem pa to, da je bila literatura po letu 1848 nekako glavno orožje Slovencev v boju za lastno državo oz. za nacionalno osvoboditev. V tem posebnem in izpostavljenem položaju, ki je v evropskih razmerah prav izjemen (morda so Slovencem tu še najbolj podobni Čehi), slovenski pisatelji niso mogli pisati le *o tem, kar je*, ampak so se zelo pogosto ukvarjali s *tistim, kar naj bi bilo*. To pa seveda pomeni, da strogo posnemanje ali strogi realizem ne pride v poštev.

Ko torej skušam razmišljati o Jurčiču (to se seveda ne dogaja prvič), ne smem preveč širokopotezno tolmačiti njegovih »izjav« kot dokumentov časa. V Jurčičevih romanih je vgrajen poseben mehanizem, ki se — kot sem zapisal na drugem mestu (1976, 1981) — posebej razločno kaže predvsem v gradnji konca. Ta mehanizem, ki je ena od pojavnih oblik slovenskega kulturnega sindroma, na primer preperečuje romanopiscu, da bi svojega junaka radikalno izločil iz kolektiva in da bi ta junak na koncu tragično propadel v sporu z vladajočo ideologijo. Ta mehanizem tudi preperečuje slovenskemu romanu, da bi dosegel raven tiste radikalnosti in literarne izostritve, ki je značilna za njemu sodobni nemški, francoski ali angleški roman.

Prvo vprašanje, ki si ga zastavljam v tem spisu, je, če je mogoče »odšteti« nekaj specifičnih potez, s katerimi razpolaga slovenski »realistični« roman in z njim predvsem Jurčičev, in po tej operaciji brati roman kot dokumentarno poročilo o času, v katerem je nastal. Skratka, sprašujem se, če je mogoče odmisлити konvencionalne (ideološke...) rešitve, ki so tipične za slovensko romanopisje v drugi polovici 19. stoletja, in obravnavati

tako »popravljen« besedila kot zanesljiva poročila o slovenski problematiki: kot beremo recimo Sonetni venec.

Literatura je seveda kompleksna tvorba in nam je pri njenem tolmačenju potrebna posebna previdnost. Vprašanje je, v kateri »zasedi« nas čakajo ideološki »popravki« in kje tiči »prava resnica«.

Kaže, da smo v svojem vprašanju segli že prav daleč od osnovnega problema oziroma primera. Pri Prešernu so nam bile stvari precej jasne, komaj pa se oddaljimo v nam bližnjo dobo, se nam zbujejo pomisleki. Stvar je na moč paradoksalna, saj nam Prešeren velja za romantičnega pesnika, romantični pesniki pa se, kot vemo, preradi izgubljujejo v idealnih konstrukcijah. Po drugi strani nam Jurčič velja za realista, o realistih pa vemo, da odklanjajo literarne vzorce prejšnjih dob in da svoje delo utemeljujejo na lastni, vedno novi, iz konkretnega življenja zajeti skušnji. Na koga se je tedaj mogoče zanesti: na Prešerna ali Jurčiča?

POZABLJENA IN ZALOŽENA SPOMINSKA PRIČEVANJA O JURČIČU

Matjaž Kmecl

Uredništvo predvojnega razvedrilnega časopisa Življenje in svet je 1934. sklenilo posvetiti posebno številko devetdesetletnici Jurčičevega rojstva. Med drugim je k sodelovanju povabilo tudi ljubljanskega zgodovinarja, duhovnika Ivana Vrhovnika. Ta pa je na vabilo odgovoril, da nima v rokah ničesar, s čimer bi mogel ustreči, pred časom da je prosil Toma Zupana, ki je bil še Jurčičev prefekt v Alojzijevišču, naj bi od Jurčičevih sošolcev zbral kakšne spomine na pisatelja, kar da je Zupan tudi zares storil in tudi sam dodal nekaj gradiva, Vrhovnik pa naj bi te spomine povezal v enoten spis, ki pa ni nikdar ugledal belega dne, ostal da je bržkone med drugimi Zupanovimi papirji (Tomo Zupan Smokuški je bil takrat še živ, umrl je na Okroglem pri Kranju 1939).

Zupanova zapuščina je danes vsaj deloma ohranjena v rokopisnem oddelku NUK, seveda je najopaznejši del posvečen prešerniani, vmes pa je res tudi sveženj z gradivom o Jurčiču; vsebuje precej razsežen Vrhovnikov spis s številnimi Zupanovimi pripombami in vso ustrezno Zupanovo korespondenco v tej zvezi. Pisma so datirana s koncem 1911. in začetkom 1912. leta, neposredna pobuda zanje pa je bila skoraj zagotovo Jurčiču posvečena številka Slovana ob tridesetletnici pisateljeve smrti oziroma močnejše odmevajoči spomin na Jurčiča sploh.

Resnici na ljubo je treba povedati, da pisma triglavskega župnika Jakoba Aljaža (šolal se je leto za Jurčičem), duhovnikov Frana Špendala, Mihe Sajeta (Jurčičevih sošolcev, vsi pa so bili vsaj po nekaj časa alojzijeviščniki), frančiškana Jurija Mediča/patra Kalista, Jurčičevega spovednika (kasneje tudi Levstikovega), in zapiski Toma Zupana kot temeljni dokumenti svežnja niso kakšen bistven prispevek k znanju o Jurčiču, marsikdaj pa ljubeznivo in zanimivo dopolnjujejo Jurčičevo človeško in pisateljsko podobo, kakor je znana iz literarne zgodovine. Vrhovnikova raziskava je precej ohlapna, takšna se je bržkone zdela že ob nastanku in je bil lahko tudi to eden od razlogov, da je Zupan okleval z njeno ob-

javo. Tako iz zbranega gradiva povzemamo samo najtehtnejše (da ne bi bilo, kot da v literarnem kožuhi uši lovimo — po slikovitih besedah enega od sodelavcev Jurčičeve številke ŽiS).

Zunanost in značaj. »Imel je rezek glas, kakor bi bil hripav. Bil je širokega, bledega obraza, dolge lase. Ker je imel že kal bolezní (jetike) v sebi, kadar je pljunil na vrtno, je pogledal, če je v pljunku kaj gnoja in krvi. Zato je bil še bolj resen, malokdaj se je nasmehnil. Gledal je, kako smo keglali, a sam ni igral. — Laži ní trpel. Sam ni bil pevec« (Aljaž). — Oznaka meri na mladega alojzijeviškega Jurčiča, Zupan dodaja, da sam takrat pri Jurčiču ni opazil nikakršnih bolezenskih sledov.

»Bil je miren, krotak in blag značaj. Svoje domače je zelo ljubil, zlasti starše, kateri so bilo zelo stari in je mati bila celo ob vid prišla. V veliki revščini jim je bila sinu in starišem medsebojna ljubezen tolažba. »Nikdar nisem slišal Jurčiča kleti, kvantati, nikdar ga videl plesati ali nedostojno se obnašati. Zato je bila splošna sodba: ‚Pajštbarjev Jožek bo gospod,«. »V šoli je bil miren in tih, gg. profesorje je spoštoval, posebno dr. Gogalo. V srce ga je speklo, ko mu je nekoč ravno ta gospod zavolj nedolžne balade... rekel: ‚sie haben den Selbstmord verherrlicht‘ (povzdignili ste samomor, op. M. K.)« (Špental).

»On je bil navaden, preprost, skromen kmečki dijak. Oblečen je bil prav preprosto. Nečimren ni bil. Čedne obleke si tudi ni mogel omisliti, ker starši so mu bili bolj revni.« »Jurčič ni bil zmeraj odličnjak na gimnaziji. Bil je srednje vrste dijak — znal je dovoljno vse. Talenta je imel gotovo precej, pa hudo veliko se ni učil šolskih predmetov.« »K njegovi izobrazbi mislim, da je veliko pripomogel veleučeni in izobraženi prefekt in pozneje vodja Jurij Grabner... z njim je prav rad in veliko občeval in govoril« (Saje).

V Alojzijevišču so pod vodstvom Frana Marna igrali dve igri, prevedeni v slovenščino. »Kako je bilo z Jurčičem pri igri, se več dobro ne spominjam. A pripraven pa ni bil za kaj igrati in nastopati moški in dostojno.« »Jurčič takrat ni bil dober govornik — tudi igralec ne« (Saje). Zupan pa se zelo dobro spominja, da je Jurčič le igral neko stransko vlogo, sicer so se ga pa kot igralca branili; »takrat se še ni proslavil s Kozjakom; nastopal je pa tudi tako, da niti eden ni slutil, da je sploh česa na Jurčiču.« »Gnezda ga je postavil v zadnji odrov kot, čisto blizu k zeleni veliki peči: ‚Tukaj boste stali,‘ Jurčič je tiho sprejel naročilo. ‚In nepremično‘. Zdi se mi — trditi pa ne morem — ... da je bil nekak vitez = stražnik v oklepu« (Zupan).

»Z Jurčičem smo bili vsi prijatelji v Alojznici — pa tudi pozneje, ko je ven šel. On je bil ponižen — ne ohol« (Saje). »Častizeljen nisem. Za kako poslanstvo ali mestno svetovalstvo ne dam več veliko,« je še na smrtni postelji pravil Jurčič sam Zupanu.

»Sicer se je držal bolj doma in veliko bral. Če je bila pa družba zanj, je bil pa tudi zelo zgovoren in zvedav. Ugajali so mu brihtni možakarji, iz njihovih govoríc je posnel snov za svoje spise.« »Krvavelj prav s tem imenom je res živel, njegov popis pa je povzet še po kacih 4 družih možeh, katere sem tudi poznal...« (Špental). »Bral je večidel Walter-Scotta, nemško iz angleščine prestavljeno. Ko je odstavek prebral, je premiš-

RAZSTAVA O JURČIČU V SLOVANSKI KNJIŽNICI

Stefan Barbarič*

Začeniši z januarjem 1978 (ko je bila jubilejna Župančičeva razstava) si je Slovanska knjižnica v Ljubljani postavila v program: prirediti občasne literarne razstave, ki naj budé in utrjujejo zanimanje za književnost nasploh in seveda posebej za posamezne ustvarjalce. Za ravnateljstva dr. Jože Mahničja si je knjižnica pridobila in uredila razstavni prostor, ki sicer ni kdo ve kako obsežen, vendar koristno služi za postavitev kakih 150 do 200 eksponatov (z dopolnjujočim ilustrativnim slikovnim gradivom).

Doslej je knjižnica pripravila 16 razstav, med temi v letu 1981 tri: a) Narodnoosvobodilni boj v slovenskem leposloplju, b) Josip Jurčič in v decembru c) Dostojevski in Slovenci (100-letnica smrti in 160-letnica rojstva). Naslednja se bo spomnila Augusta Šenoé. Razstave so povprečno odprte mesec dni. V velikem številu prihajajo šolski razredi, ki ob razstavljenem gradivu dobivajo oporišča za pouk literature. Število obiskov se giblje med 300 in 600.

Razstave Slovanske knjižnice po svoje dopolnjujejo tiste, ki jih prirejata NUK in Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Z njimi Slovanska knjižnica izrablja možnost, da širšemu občinstvu predstavi svoje bogate fonde (danes čez 80 tisoč knjižnih enot). Knjižnica, ustanovljena l. 1946, ima namreč predzgodovino, ki sega v začetek stoletja (knjižnica na ljubljanskem magistratu); tako je razumeti, da hrani veliko število težko dosegljivih knjig. Za Jurčičevo razstavo npr. si je knjižnica izposodila le dve knjigi. Razstavljeni so bili tudi prevodi.

Razstava o Josipu Jurčiču je bila odprta kmalu po slovesnosti na Muljavi, 13. maja 1981. Objavljamo nagovor ravnatelja dr. Stefana Barbariča, ki jo je postavil. V nagovoru je nabrano nekaj podatkov, kako je znameniti romanopisec povezan z Ljubljano.

»V imenu Slovanske knjižnice pozdravljam vse, ki ste prišli, da z obiskom razstave, posvečene imenu in delu Josipa Jurčiča, počastite njegov spomin. Razstavo odpiramo pod svežim vtisom slovesnega in prisrčnega praznovanja, ki sta ga svojemu velikemu sinu in bližnjemu rojaku pripravili rojstna vas Muljava in Skupščina oziroma Kulturna skupnost občine Grosuplje. Reči moramo, da si naša knjižnica šteje v čast, da ji je pripadla naloga, postaviti razstavo v našem narodnem središču. Koliko smo v tem uspeli, boste presodili sami; tako, kot je, želi na temelju sodobne obveščenosti prispevati k popularizaciji pisatelja, katerega pomembnost in dragocenost odmik v času samo potrjuje.

* Ljubljana, YU 61000, Gosposka 15 (Slovanska knjižnica)

Izkoriščam današnjo priložnost, da vsaj bežno nakažem, kako mnogotere, tako življenjske kot oblikovalne zgodbene vezi povezujejo prvega slovenskega romanopisca z našim mestom. Čeprav so ti podatki večidel znani, menim in upam, da ne bo odveč kot opombo k naši razstavi omeniti prav to. Jurčič je prišel v Ljubljano kot enajstletni šolar, se tu vpisal v normalko in nadaljeval šolanje na gimnaziji (poslopje je — kot je znano — stalo na današnjem Vodnikovem trgu). Med bivanjem v Alojzijevišču je začel odkrivati v sebi literarna nagnjenja in je ta čas tudi uspešno nastopil v Novicah in v celovškem Glasniku. Po maturi l. 1865 je tri leta živel kot študent na Dunaju, nato s krajšimi prekinitvami do oktobra 1872 v Mariboru, od koder se je kot urednik Slovenskega naroda z listom vred preselil v Ljubljano, ki je prav tedaj vse bolj prevzemala vlogo glavnega slovenskega mesta. Tu je živel do zgodnje smrti 3. maja 1881, tu je bil ob veliki udeležbi prebivalstva pokopan. Priča tega zadnjega slovesa je nagrobnik, postavljen leto zatem, danes vzdian na Navju.

Jurčič je zgodbno dogajanje večidel trdno določil. Ne da bi hoteli biti bibliografsko natančni, naj omenimo vsaj nekaj vidnejših primerov, v katerih je dogajanje postavljeno v Ljubljano. Prva po vrsti in znana iz šolskega pouka je povest **Hči mestnega sodnika**. Svoj poseg v zgodovino, v prvo polovico 15. stoletja, je pisatelj naznanil z večšo književno kretnjo: z navedbo Prešernovih enajstercev: »kaj je do zdaj Ljubljana doživela'... in z evokacijo njene starodavnosti: »Ljubljana, slovenske Ate-ne: Bog mi grehe odpusti, da te tako imenujem— ni Slovencem treba praviti, da si stara«... (Ne bo primerjanje po sili, če se spomnimo podobnih retoričnih apostrofiranj Zagreba pri Šenoi). Jurčič ni upesnjeval zgodovine mimo poznanja dejstev (opiranje na Valvasorja in druge zgodovinarje), zato je njegova zgodba o lepi meščanski hčeri in njenem italijanskem zapeljivcu oziroma o ponosnem mestnem sodniku in oholem turjaškem plemiču (da drugih sestavin ne omenjamo) še po stoindvajsetih letih sočna in mikavna. V ljubljansko zgodovino sta vpeti še dve manj znani pripovedi: fragment **Doktor Karbonarius** — o osebnem zdravniku carja Petra Velikega, po rodu iz Naklega, ki se je kot starec l. 1715 ustavil v Ljubljani in bil po spletu naključij navzoč pri smrti svoje nedosežene mladostne ljubezni ter se srečal z njeno hčerjo (zaradi prekinitve Glasnika 1868 je povest ostala nedokončana) — in nekam čudna, v skrivnostnost ovita usodnostna zgodba o sinu zarotnika Tatenbacha, z začetkom v letu 1681, ki pripoveduje, kako se ta kot jezuitski gojenec v kolegiju (v natančno lokaliziranem samostanu na sedanjem Levstikovem trgu) poskuša zblížati z dekletom iz plemiške Ravbarjeve hiše, vendar se stvari zavrtijo po svoje. Kot je v teh besedah že na pol nakazano, se je pisatelj kljub minimalnemu strukturiranju zgodbe nemalo zaposlil s fiksiranjem dogajalnega prostora (**Bojim se te**, Zvon 1876). In končno: prva epizoda iz široko zasnovanega, a žal nedokončanega romana **Slovenski svetec in učitelj**. V tej je pisatelj pustil precej prosto pot licentii poetici, s tem da je pripeljal v ljubljansko Gradišče slovanskega apostola Metoda kot propovednika krščanske vere; njegova beseda je odločilno vplivala na Strahomera z Vrhnike in na vso njegovo prihodnost, da je šel za učiteljem in postal Gorazd. Pisatelj je želel približati življenje naših prednikov, starih

Slovenov, kot jih imenuje, tudi z nekaterimi informativnimi vložki. Našli bi še to in ono, omenimo vsaj še humornoironično **Crto iz življenja političnega agitatorja** (Narod 1868); v njej srboriti Krakovčani naženejo prevnetega zagovornika sodelovanja z italijanskimi vstajniki.

Preostane mi, da se zahvalim še tistim, ki so z vso naklonjenostjo dali svoj delež k naši razstavi: akademskemu kiparju Alojzu Kogovšku za odlitek Jurčičevega doprsnega kipa (iz njegovih priprav za postavitev spomenika v Mariboru 1954), tov. Jožetu Sajovicu, ki nam je po posredovanju prof. Dolgana dal na razpolago sliko Ivana Franketa (iz l. 1874), o kateri je v začetku 30. let tekla razprava, ali predstavlja Jurčiča ali ne. (Del te dokumentacije je v vitrinah, drugi del v akcesiji in si interesi lahko stvari tam поблиže ogledajo). Razstavni eksponati so iz fonda Slovanske knjižnice, po en primerek (prva izdaja Desetega brata in Janežičev Cvetnik 1867) sta posodili NUK in knjižnica Slovanskega seminarja.

Pri postavitvi razstave mi je pomagal kolega Andrijan Lah.

Prepričani smo, da bo razstava odkrila marsikaj zanimivega ali celo neznanega tudi poznavalcem Jurčičevega opusa in bo po svoje prispevala k poglobljenemu poznavanju znamenitega pripovednika in političnega publicista.«

Po razstavi je na straneh Teleksa stekla diskusija o tem, ali je Franketova slika, ki jo je posodil za razstavo Jože Sajovic, avtentična ali ne. V diskusijo je posegel tudi muljavski rojak, znani politični delavec dr. France Hočever, ki je zanikal, da bi omenjena slika predstavljala Jurčiča. Na razstavi so obiskovalci lahko videli tudi znano Franketovo sliko iz l. 1878 (ta ni sporna; danes je last Mestnega muzeja v Ljubljani), portretne slike in fotografije, objavljene v 21., 23., 27. in 33. št. Teleksa) in dve izvorni razglednici iz začetka stoletja, na katerih sta reproducirani miniaturno v medaljonu dve Jurčičevi fotografiji (ki jih je ohranila Helena Bavdkova).

Na koncu poročila bodi omenjeno, da je Narodna in univerzitetna knjižnica pripravila razstavo za 110-letnico Jurčičevega rojstva in da so takrat — kot poroča Slovenski Poročevalec 14. marca 1954 — prvič pokazali pisateljjeve šolske zvezke in spričevala. Dokumenti so se ohranili na magistratu in so z drugo zapuščino (Vošnjakova korespondenca itd.) preko Slovanske knjižnice dospeli v rokopisni oddelek NUK, kjer danes vse to hranijo.

**SPOMINSKA PROSLAVA OB 100. OBLETNICI JURČIČEVE
SMRTI, 7. MAJA 1981, MULJAVA**

(Spomin na 100. obletnico rojstva)

Cvetko Budkovič*

Sto let je minilo, odkar nas je zapustil eden najpomembnejših pripovednikov, tvorec slovenskega romana, narodopisnih in poučnih zgodb, novel, pravljic, pripovedk, zapisovalec ljudskih pesmi in pregovorov — Josip Jurčič.

Z bistrino duha in pripovednim talentom je kar najbolj plastično in pod vplivom lepe dolenjščine prikazal v svojih delih kmete, bajtarje, vaške posebneže (Deseti brat), berače, potepuhe, grajsko gospodo, vojaške begune (Domen), rokovnjače, zgodovinske dogodke, npr. turške vpade (Jurij Kozjak), največ pa življenje, ki se nanaša na duhovno kulturo dolenskega človeka.

Sanjal sem — pravi v povesti Jurij Kobilica — da si postavim tako večer spomin v ustih malega svojega ljudstva, ki po pameti in razumu nikakor ni najmanjše.

Jurčičevo ustvarjalno delo nam je (več ali manj) znano — o njem je danes govoril dr. Anton Slodnjak — o njem so izčrpno govorili literati na simpoziju na Muljavi, objavljeni so celi zvezki (do 11), številne analize, in kritike; Jurčič zaseda častno mesto v analih slovenske literarne zgodovine. Njegova dela prevečajo sodobni pogledi na družbo, pisal jih je, da bi slovenski narod osvobodil zatiranja.

To pa še ni vse. Ob vsaki priložnosti smo dolžni izkazovati velikim umetnikom spoštovanje in občudovanje, kajti nemalokrat so naprej videli razvoj dogodkov, in narod, ki svojih ustvarjalcev na kateremkoli področju umetniškega izražanja ne slavi, jih tudi vreden ni.

Pred kratkim smo se spominjali pomembne, za slovenski narod usodne obletnice, nastanka OF. OF naši najvidnejši politični predstavniki — Kidrič in Kardelj — niso ustanovili samo zaradi takratnega domačega in svetovnega političnega in vojaškega položaja, ampak tudi zato, da je ljudstvo, večina naroda sprejela njen idejni program; saj se je le tako oborožena mogla spoprijeti z nadmočnim sovražnikom, kot je bil slovenskemu in jugoslovanskim narodom italijanski klero in nemški nacifašizem. Osvobodilna fronta s svojim jedrom KP je tedaj vizionarno, oborožena s temeljnim znanjem o družbenih zakonitostih in vojno-strateških disciplinah, lahko povedla slovenski narod, ko mu je šlo za biti ali ne biti, v boj za nacionalno in socialno osvoboditev. Pravilnost njene taktike

* Ljubljana, YU 61000, Šišenska c. 2

in strategije, ki sta sloneli na Titovih moralnih, etičnih in humanih načelih, je bila osnova za uspešen boj in zmago. Slovenski narod je bil ob tej odločilni zgodovinski prelomnici resnično na nitki, kajti moč Hitlerjevih hord, ki so tlačile Evropo in pretile uničiti vse, kar se ni podredilo idejam nacifašizma, rasne diskriminacije, imperialistične in osvajalne politike, je bila resnično velika.

Zato je bil v tistih usodnih dneh za slovenski narod oborožen upor edina možna varianta in alternativa, če je hotel v bodoče še obstajati.

Postavimo možnost, ki ni bila tako nemogoča — da bi Hitler s svojim uničevalnim vojnim potencialom zmagal nad zavezniki. Slovenskega in jugoslovanskih narodov ne bi bilo več; v najboljšem primeru bi ta ljudstva živela kot suženj v Sibiriji in to ne samo **uporne** vojne in družbene formacije, ampak tudi Hitlerjevi kolaboracionisti, njegovi pomagači, kajti ta tiran ni poznal milosti, kadar je šlo za uresničitev njegovih rasnih in nacionalističnih načel. Če gledamo razvoj dogodkov iz tega zornega kota, je večina dejanj OF in KP ter vsega jugoslovanskega odporniškega in osvobodilnega gibanja neprecenljiva. Neprecenljiva toliko bolj, ker so jugoslovanski narodi že v mračnih dogodkih leta 1941 rekli svoj ne — bolje rat, nego pakt — in je moral Hitler v aprilu tega leta napasti Jugoslavijo in ne Sovjetske zveze; zato je bil pri svojih vojnih operacijah prepozen za usodna dva meseca. Rdeča armada je (ob podpori ostre zime) že na prelomu leta 1941/42 prešla v protiofenzivo, ki je udarno moč Hitlerjevega vojnega stroja po najnovejših ocenah zmanjšala za četrtino. Sredi leta 1943 je nemško orožje s Paulusovo armado doživelo strahovit poraz pri Stalingradu, neslavno je končal operacije Rommlerov vojaški afriški korpus, izjalovile so se nadmočne ofenzive četnikov, ustašev, Italijanov in Nemcev proti jugoslovanskim partizanom in ofenzive italijanskih fašistov v Sloveniji. Ne kapitulacija Italije ne vse večji porazi Nemcev in Japoncev na vseh frontah ne II. zasedanje AVNOJ ni iztrežnilo slovenskih in drugih kvislinških pomagačev v Jugoslaviji, da bi sprevideli svojo zmoto in se postavili ob stran naroda, ki se je boril za svoje stoletne pravice, za svoj obstoj, za svobodo, za svoj socialni, gospodarski in kulturni napredek. Do zadnjega so slovenski domobranci vztrajali in se pajdašili z Nemci, ki so jih učili — če sami niso znali — kako je treba požigati in ropati slovenske domove, mučiti, streljati ali pošiljati pristaše OF v ječe in koncentracijska taborišča. Vse to je treba vedeti, da bomo lahko prav ocenili dogodek, ko je okrožni odbor OF Grosuplje-Stična na mestu, kjer sedaj stojimo, sredi boja proslavljal 100-letnico Jurčičevega rojstva. Dan pred slavnostno akademijo ni samo snežilo, ampak so tudi prežali domobranci iz svojih postojank okoli Ljubljane in v Grosupljem in bili vedno pripravljeni na zločinski ukaz svojih gospodarjev — Nemcev. Toda to ni motilo ne organizatorjev ne obiskovalcev, da se ne bi udeležili pomembne proslave in počastili spomin velikega pisatelja, sovaščana in rojaka.

Muljava je bila že od leta 1942 središče narodnoosvobodilnega gibanja. Na tem področju je bilo prvo osvobojeno ozemlje, tu se je borila znamenita II. grupa odredov, tu je bila formirana v maju leta 1942 prva slovenska brigada. Večina vaščanov je tem, danes že legendarnim juna-

kom nesebično pomagala bodi s hrano bodi z negovanjem ranjenih borcev; v tem pogledu žene niso zaostajale za moškimi. Učinkovito so delovali po vaseh odbori OF, kurirska postaja TV 3. Ta lepi predel Dolenjske je dal velike krvne žrtve, oblikoval pa je tudi svetle like narodnih herojev. Zavednih Muljavčanov fašisti niso mogli ukloniti niti s požigom šole niti z drugimi sredstvi nasilja. V začetku leta 1944 sta prosvetni oddelek SNOS in okrožni odbor OF odprla partizansko šolo* v prostorih gostilne pri Obrščaku (in drugod po okrožju), kar je jasen dokaz, kako je OF v najtežjih okoliščinah skrbela (ni bilo učil, za tablo so služila vrata, za kredo apno, ni bilo zvezkov, svinčnikov) za dvig prosvete in vzgoje otrok, ki se še danes z najlepšimi čustvi spominjajo enkratnih šolskih ur, polnih hlepečih želja po znanju in spoznanju. Veliko so ti otroci — pionirji pripomogli k svečanosti Jurčičeve proslave pred 37 leti, deklamirali so, brali odlomke iz njegovih del ter ubrano peli narodne in partizanske pesmi. V splošnem je bil 100. Jurčičev rojstni dan dejanje, ki ga v taki obliki in v takšnih okoliščinah težko najdemo v okupirani Evropi. Kamnosek Novak iz Stične je z vso ljubeznijo in znanjem izdelal belo ploščo z zlatim robom in zlatimi črkami. Napis je sestavil mladinski pisatelj, član okrožnega odbora, nosilec spomenice 1941 Venčeslav Winkler v verzih

*Za sto let, za čas, ki gre mimo,
tebi, ki kmet si iz nas in naš sin,
med bojem in delom gradimo
v pomlad tik pred svobodo v spomin.*

OF slovenskega naroda.

Plošča je krasila hišo, skromno kmečko hišo, iz katere je izšel veliki mož. Winkler ga je v obširnem govoru orisal kot lik umetnika besede in napredno usmerjenega družbenega delavca. Nato so zapele mladenke iz Stične in moški, partizani okrožnega komiteja, Varnostne obveščevalne službe (katere člani, takratni udeleženeec Slavko Medved in drugi, prisostvujejo današnji slovesnosti). Zbor pionirjev je ganił prisotne, deklamacija Jurčičeve pesmi v izvedbi učenke Tkalčeve je presenetila. Okrašeni prostor pred hišo, dva mlaja, zastave in majhen oder, snežna odeja, dvignjene roke učitelja — dirigenta, množica prisotnih, vse to je dajalo videz nenavadnega obreda.

Prišli so možje in žene z vseh strani, peš in na saneh, iz Stične, Št. Vida, s Krke, iz Zagradca, prišli so partizani v uniformah, Muljavčani, mlada dekleta in pionirji partizanske šole. Prišli so, da počaste moža, ki je izšel iz skromne kmečke hiše, iz preprostega ljudstva, ki mu je dajal vse védenje in znanje. Proslava se je spremenila v praznik in ni imela pomena samo za kraj in okraj, ampak za ves slovenski narod. Slovesnosti so prisostvovali starejši ljudje, ki so poznali slavljenca, tu so bili amaterji dramske družine, ki so večkrat predstavili Desetega brata v izvorni dolenjščini, na proslavi je bil navzoč takratni sekretar okrožnega komiteta in OF Franc Kimovec-Žiga, okrožni šolski nadzornik in član okrožnega

* Glej dekret predsedstva SNOS, odseka za prosveto, učitelju Cvetku Budkoviču, na predlog OOOF Grosuplje-Stična, 10. III. 1944.

odbora, odgovoren za organizacijo proslave, Vilko Kolar-Domen, organizacijski sekretar okrožja Slavko Kovačič, predstavniki SNOF, partizanskih enot in prosvetnih delavcev.

Druga proslava Jurčičeve obletnice je potekala pod okriljem Rupnikovih domobrancev v Ljubljani. Poslušali smo jo po radiu. Narte Velikonja je nekako takole zmerjal organizatorje in udeležence ob Jurčičevi rojstni hiši:

Danes, ko je slovenski narod prisiljen proslavljati stoletnico rojstva pisatelja Josipa Jurčiča tu v Ljubljani, pa stoji Jurčičev rojstni dom tam na Muljavi požgan in v razvalinah. Upepelili so ga komunisti in izgnali Jurčičeve potomce, da se sedaj klatijo neznanu kje po svetu (v resnici so bili v partizanih) itd.

Ko bi lahko takrat, 4. III. 1944. leta, Ljubljančani in ves slovenski narod videl prisrčno razpoloženje, prijetno ozračje in kulturni ponos vseh navzočih pred Jurčičevo rojstno hišo, ko bi slišali samozavestne recitacije mladih šolarjev-pionirjev, petje in Winklerjev govor, bi onemeli od presenečenja in potočili marsikatero solzo zaradi laži in izdajstva, ki ni poznalo meja. Dva meseca po proslavi so Rupnikovi vojaki dejansko prihrumeli na Muljavo in pokazali svoje pravo barbarsko lice, ko so sneli spominsko ploščo, ki jo je postavila ob vhodna vrata v Jurčičevo hišo OF, in jo odnesli neznanu kam. Vdrli so v partizansko šolo, uničili stole, klopi, kateder, skratka ves šolski inventar. Uničevalna roka bi se rada polastila tudi učitelja, a so ga vaščani pravočasno opozorili, da se je umaknil z Muljave in se ločil od svojih dragih učencev in vaščanov.

Tudi danes še delujejo sile, ki bi rade našo samoupravno, v boju prekaljeno skupnost svobodnih ljudi razdvojile, uničile bratstvo in enotnost narodov in narodnosti Jugoslavije, razdelile delovne ljudi na vernike in nevernike. (Divide et impera!) Kot je že listina OF združila vse napredne politične stranke, prav tako so danes združeni samoupravljalci v eni sami stranki Socialistične zveze delovnih ljudi. Sodim, da je med nami skrajno malo nevernih,, povečini so verni in iskreno verujejo v človekovo dobroto, poštenost, ustvarjalnost, v duhá vseh tistih trpečih ljudi, ki so bili pohabljeni in so umirali v taboriščih od rok okupatorjevih rabljev in tisočletnih sovražnikov vsega, kar je slovensko naprednega, verujejo v vse tiste krvaveče mučence, po mukah in trpljenju velike, ki so léta umirali po ječah ali padali na bojnih poljanah zato, da mi živimo. Mi verujemo modri besedi, barvi ali tonu progresivnih umetnikov, verjamemo v poslanstvo velikega Tita. Verjamemo v moč samoupravne socialistične družbe, v sočloveka, v ljudi, ki delajo na polju ali v tovarni, verjamemo v napredek človeštva. Pri nas nevernih ljudi ni, zato jih ni mogoče deliti v verne in neverne.

Mladina! Ljubi svojo lepo slovensko zemljo, vse, kar raste in živi na njej, veseli se življenja, veruj v lepoto in dobroto človeka, a bodi previdna glede pojavov, ki bi samoupravno skupnost hoteli okrniti ali izpodkopati. Tedaj se ravnaj po Jurčičevih besedah iz Tugomera:

*»Trd bodi, neizprosen, mož jeklen,
kadar braniti je česti in pravde
narodu in jeziku svojemu.«*

**SLOVESNOSTI OB SPOMINU NA TRIDESETLETNICO SMRTI
LOUISA ADAMIČA V PRAPROČAH, V GROSUPLJEM
IN V LJUBLJANI, septembra 1981**

Govor Njegove ekselencije gospoda Davida Andersona

ambasadorja ZDA v SFRJ na Mednarodnem simpoziju ob 30-letnici smrti
Louisa Adamiča, na Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani,
dne 16. septembra 1981

Dozvolite mi da na početku iskreno priznam da ne govorim slovenački. U svome životu imao sam dosta muke sa francuskim, nemačkim i srpskohrvatskim, pa bi učenje slovenačkog jezika predstavljalo pretežak zadatak za moj premoren jezik i mozak. Stoga se nadam, da mi nećete zameriti ako predem na srpsko-hrvatski i kažem nekoliko reči o Louisu Adamiču. Rado bih to učinio na jeziku Adamičeve rodne zemlje. Ali molim Vas, da mi oprostite što to nisam u stanju da učinim.

Ukazana mi je posebna čast, da ovom prilikom budem prisutan kao jedan od govornika na svečanosti u čast Louisa Adamiča. Najpre da napomenem, da je ovo moj prvi govor u Socialističkoj Republici Sloveniji. Zatim, osećam da sam lično vezan za Louisa Adamiča. On je umro u Americi 1951 godine, a ja sam stigao u Sjedinjene Američke Države kao useljenik iz Škotske godinu dana kasnije. Njegove knjige su uobličile moju najraniju predstavu o Americi kao zemlji koja je mogla tako lako da priveže uza se tolike različite narodnosti. Njegova dela su također probudila u meni duboku i trajnu zainteresovanost za Jugoslaviju, i to me je danas dovelo u ovaj grad posle toliko godina i mnogih putovanja.

Čitava jedna generacija je izrasla od Adamičeve smrti. Na današnju tridesetu godišnjicu njegove smrti sasvim priliči da mu mnogi naučnici sa obe obale Atlantskog okeana poklanjaju toliku pažnju; iz njegove rone druge i iz njegove nove domovine stižu priznanja za doprinos koji je ovaj neobičan čovek dao da bi se unapredilo razumevanje između naše dve zemlje.

Nama su dobro poznata duboka osećanja koje je Louis Adamič gajio prema Americi. Prošle godine, u svom intervjuu na videotejpu za ljubljansku televiziju, moj predhodnik Ambasador Lawrence Eagleburger je poduze govorio o Adamičevom shvatanju njegove nove domovine koja podseća na topionicu. Adamič je smatrao Ameriku zemljom raznih etničkih grupa koje su se odrekle ranijeg identiteta da bi prihvatile novi zajednički identitet. Sjedinjene Države su predstavljale Adamiču — a odista i meni predstavljaju — zemlju useljenika gde nema i ne može biti mesta društvenim razlikama na osnovu nacionalnog porekla. On istovremeno nije video nikakvog razloga da ma ko od useljenika zaboravi svoje

poreklo. Mi poštujemo Adamiča kao nosioca ove širokogruđe i demokratske poruke. U tom smislu Louis Adamič je bio mislilac, učitelj i američki rodoljub.

On je odigrao još jednu značajnu ulogu kao veza i kao posrednik između naših zemalja za vreme najtmurnijih dana u toku Drugog svetskog rata. U danima kad ni Amerikanci jugoslovenskog porekla nisu bili dovoljno obavešteni o događajima u svojoj domovini, Adamič je najubedljivije predočavao razvoj događaja u Jugoslaviji svojim američkim sunarodnicima. On je doprineo da se otvori put saradnji i pomoći koji su se zasnivali na njegovom razumevanju teškog stanja koje je ovde vladalo u to vreme. Zatim, a to nije bio najmanji doprinos, on je pomogao Amerikancima da shvate svu dramu koju je Jugoslavija preživljavala za vreme rata kao i prilike iz kojih je izrasla posleratna Jugoslavija.

Danas Jugoslavija proslavlja uspomenu na svoga sina koji je bio spreman da joj pomogne u danima teških nevolja. Mi smo isto tako zahvalni što je Louis Adamič — učitelj, spona i Amerikanac u punom smislu reči — bio u mogućnosti da nam protumači složeni razvoj događaja u Jugoslaviji u tim teškim godinama.

Rođen kao Slovenac, Adamič je voleo Sloveniju. Ipak, kao i neki drugi njegovi savremenici iz vremena Drugog svetskog rata, smatrao je za potrebno da bude i Jugosloven po svom širem identitetu. Kada se osvrnemo unazad, mi Amerikanci možemo da shvatimo svu vrednost ličnosti kakav je bio Adamič kao tumač pojma koji je ponekad nazvan kao **Stari svet**. To je bilo posebno važno za vreme Drugog svetskog rata kada je porobljavanje u Evropi i Aziji ponovo gurnulo Ameriku na međunarodnu scenu. Mi smo Amerikanci bili prinuđeni, da naučimo više o problemima i o težnjama drugih naroda koji su nam izgledali daleki kao i o pitanjima koja su nam se ranije učinila dalekim.

Duboke su veze između naših naroda a potiču iz davnina. Najpre, osamdesetih godina prošlog veka i početkom ovog stoleća dosta je iseljenika došlo u Sjedinjene Američke Države. Onda je usledila naša podrška jugoslovenskoj nezavisnosti posle objavljivanja načela Predsednika Wilsona. U Prvom svetskom ratu kao i za vreme Drugog svetskog rata mi smo bili saveznici. Od tog vremena, naše veze su se zasnivale na svesnom i razboritom uvažavanju naših zajedničkih interesa u vezi sa mirom i izgrađivanjem boljih uslova za čovečanstvo. Mi se sada dobro poznajemo, a naponi koje je uložio Louis Adamič ne igraju malu ulogu u svemu tome. Naša je dužnost, da se ubuduće još bolje upoznamo.

Književni radovi i politička nastojanja Louisa Adamiča u godinama rata su predstavljali početak ovog velikog uvažavanja sudbine nove Jugoslavije u krugovima Sjedinjenih Američkih Država. Danas nam pričinjava zadovoljstvo, da ga pominjemo kao krčitelja novih puteva i vizionara, kao što je i bio, i mi se sa prijateljskim osećanjima pridružujemo svojim jugoslovenskim prijateljima odajući poštu njegovoj uspomeni. Zahvaljujem na pažnji.

Iz govora Anne Krasne-Praček v Prapročah, dne 3. septembra 1981

Ko je leta 1961 v Kaliforniji umrl Frank Kerže, starosta slovenskih urednikov, pisateljev in pesnikov med ameriškimi Slovenci, je za časopis Glas naroda v New Yorku poslal spominski zapis o Keržetu pokojni JAN-KO N. ROGELJ, dolgoletni osebni prijatelj LOUISA ADAMIČA. Zapisal je med drugim tole:

»Večkrat, ko sedim v moji knjižnici, pogledam na knjižne police, kjer je trinajst letnikov Keržetovega »Časa« in štirinajst knjig našega ameriškega slovenskega pisatelja LOUISA ADAMIČA. To sta dva ameriška Slovenca, velika idealista in zaslužna moža, ki nikoli ne bosta pozabljena. Nobeden od njiju si ni pletel dolarskih vencev, vsak po svoji volji in moči pa je nudil svojemu narodu smernice v boljše bodočnost, ga izobrazil in bogatil z leposlovnimi zakladi. Oba sta govorila za svoj narod, eden v slovenskem jeziku, drugi v angleškem jeziku.

Iz te lepe dobe nam zdaj ne ostaja več dosti. Vse smo doživeli. Lepo je bilo. Lepi so tudi spomini. Lepa je vsa literatura, katera je ostala med nami za njima ... Nista Kerže in Adamič živela zastonj.«

Drugi Adamičev prijatelj v Clevelandu pokojni VATRO GRILL, ki je spisal obsežno delo Med dvema svetovoma, je to svojo knjigo posvetil svojemu nekdanjemu sošolcu v ljubljanski gimnaziji z besedami:

V spomin
LOUISU ADAMIČU,
ki je zgorel v ljubezni
do svojih dveh domovin.

Ko danes znova prebiram Adamičeva dela, ko se spominjam njegovega dela in prizadevanja za zavezniško zmago nad osjo v drugi svetovni vojni pa za moralno, gmotno in politično pomoč Jugoslaviji in njenemu ljudstvu in po končani vojni za mir v svetu, za preprečenje tretje svetovne vojne, si mislim, da bi mogli k posvetilu njegovega prijatelja Grilla dodati, da je Adamič zgorel v ljubezni do vseh ljudi ... saj je bil pravi človekoljub, ki se je s svojim pisanjem direktno in indirektno vselej boril za **resnico in pravico**.

»Obstaja možnost tretje svetovne vojne,« je zapisal v članku leta 1947, objavljenem v reviji Slavic American. »Vojni hujskači so na delu,« je pisal, »da bi izzvali tako vojno, ki lahko pomeni totalno uničenje — atomsko bakterijsko vojno. Vse v meni se upira takim zlovesčim načrtom ter me sili k temu, da storim, karkoli je v moji moči, za preprečitev nove uničevalne vojne.«

In je storil, kar je mogel, sodeloval je z mnogimi, ki so se v tistem obdobju po drugi svetovni vojni borili proti zlim silam, ki jim še ni bilo dovolj uničevanja in prelivanja krvi v svetu. Objavil je mnogo člankov in imel številne govore. Nič nenavadnega, nič čudnega, če so ga strupeni nasprotniki miru, sprave in razumevanja ter sodelovanja med narodi in deželami sveta blatili in ovajali ter mu grozili ... Nekateri so to počeli že v času, ko je izšla njegova prva knjiga o Jugoslaviji, stari Jugoslaviji The Native's Return ali Vrnitev v rodni kraj.

Če se ozrem v ono obdobje med obema vojnama, se spomnim, da smo ameriški Slovenci (z določenimi izjemami) pozorno sledili literarnemu vzponu tega našega pisatelja. Tako je slovenski list Prosveta v Chicagu leta 1934 poročal v svojih dnevnikih vesteh naslednje:

»Čikaška Tribuna je zadnji teden omenila, da je Guggenheimova nagrada, ki jo ta ustanova daje vsako leto obetajočim mladim ameriškim literatom, doslej dosegla največji uspeh z Louisom Adamičem, ki je s pomočjo te nagrade obiskal svojo rodno domovino Jugoslavijo in letos podelil ameriški čitajoči publiki eno najzanimivejših knjig o tej, doslej Američanom neznani deželi.« (Knjiga je bila Vrnitev v rodni kraj.)

Omenjena nagrada je bila Adamiču nakazana za knjigo *Laughing in the Jugs* ali *Smeh v džungli*. V tej knjigi Adamič pove, kako je prodiral skozi ameriško džunglo, v katero je prišel kot petnajstletnik iz Carniole (Slovenije) ... prav iz tega kraja, s te domačije, kjer se danes poklanjamo njegovemu spominu in delu.

Kaj hitro je mladi Lojzek spoznal, da je Amerika dežela globokih ekonomskih, socialnih, duhovnih in intelektualnih zmešnjav, v katerih se človek še najbolj znajde, če ima v sebi dobro mero humorja. Tega mlademu Adamiču ni manjkalo. Vsej svoji resnosti navkljub se je kaj rad sprostil v smehu. Tudi v njegovem pisanju zasledimo vrstice, misli, zlite na papir v šaljivem razpoloženju.

Ko piše o ameriških naseljencih in o tem, da so Združene države omejile množično naseljevanje po prvi svetovni vojni, se malce šaljivo izrazi: »Amerika je snela izvesek ‚DOBRODOŠLI!‘« Sicer pa se je njemu zdelo to eno najvažnejših dejanj tedanje Amerike. Spominjalo ga je pač na tolikokrat citirani verz Emme Lazarus (tudi on ga je v svojih delih citiral) na podstavku kipa svobode v newyorškem pristanu:

Dajte mi svoje izmučene, svoje revne,
svoje tlačene množice, hrepeneče po svobodi.
Pošljite jih k meni, ki dvigam svojo baklo
ob zlatih vratih svobode!

In ko je zahajal v veliko Centralno knjižnico na Manhattanu v New Yorku, je zapazil, da imajo kaj revno bero avtobiografskih knjig priseljencev. Pa si je zapisal: »Morda pa ni kar nič domišljavo od mene, če dodam tukaj kaj svojega ...« in je v svojih plodnih pisateljskih letih res dodal lepo število knjig na »priseljensko polico«.

Adamič se je rad smejal tudi v težavah. Spominjam se tega iz obdobja vojnih in prvih povojnih let, ko smo skupaj z njim delovali za pomoč Jugoslaviji. Adamič je bil častni predsednik SANS (Slovensko ameriškega narodnega sveta), in predsednik ZOJSA (Združenega odbora južnoslovanskih Američanov). Poleg tega je bil angažiran v delu za ameriško in zavezniško vojno prizadevanje. V političnem delu Združenega odbora je skušal s pisanjem in drugače pridobiti borbeni Jugoslaviji čimveč simpatij med ameriškim ljudstvom, pri ameriških in zavezniških silah pa priznanja osvobodilne vojske Titovih partizanov. Že v letu 1942 je s svojim pisanjem in govori razblinil mit o Mihajloviću. Nastopal je kot govornik, predavatelj, med nami in med Američani. Za ZOJSA je pisal članke in

poročila o stanju v okupirani Jugoslaviji; prevajali smo mu jih iz angleščine za naše slovenske oziroma za jugoslovanske časopise v Združenih državah in Kanadi.

Kakor vemo, so Adamiča zanimali priseljenci in njihovo življenje ter njihov delež v izgradnji Amerike. »Naseljenstvo,« je zapisal, »je igralo veliko vlogo v oblikovanju in gradnji Združenih držav, kakršne so danes. Val naseljevanja v letih med 1890 in 1914 je vključeval veliko število mojih sorojakov — Bohunki in Hunkiji so jim rekli in še z drugimi vzdevki so jih pitali. In vendar je prav doprinos teh naseljencev iz južno-slovanskih ter ostalih slovanskih dežel veliko pripomogel k sedanji materialni veličini in moči Združenih držav Amerike. Mnogo našega dela in naših moči je zamrznjenih v velikih stavbah New Yorka in drugih ameriških mest, v železnicah in mostovih Amerike.«

S svojim pisanjem o naseljencih je Adamič postal njihov glasnik. Med zadnjo vojno je v brošuri *Foreign-born Americans and the War* (Tujerodni Američani in vojna) napisal članek, v katerem je nakazan velik pomen tujerodnih Američanov za vojno prizadevanje Amerike in za zmago zaveznikov. Svaril je pred histerijo mržnje, kakršna se je v Ameriki razpasla med prvo svetovno vojno.

O svojih rojakih je v isti brošuri zapisal: »Rojen sem bil v Jugoslaviji in sem jugoslovanski Američan. Skoro milijon nas je v Ameriki, po vsej deželi smo raztreseni. Večina mojih rojakov je zaposlenih v vojni industriji, v vojnem prizadevanju. In zaskrbljeni so glede svoje stare domovine. Kaj se bo tam zgodilo, se vprašujejo. Bo li zmagala Mihajlovičeva varljiva bajka ali bodo velike sile priznale osvobodilno vojsko partizanov? Da k temu slednjemu pripomoremo, smo se organizirali v Združenem odboru južnoslovanskih Američanov. Naš cilj je dinamična enotnost naših ljudi za vojno prizadevanje Združenih držav in zaveznikov, za zmago nad osjo. Hočemo pa tudi govoriti za južnoslovanska ljudstva, ki se borijo proti okupatorju, in v njih interesu bomo govorili tudi glede povojnih načrtov, ker želimo, da tako v vojni kot po vojni zmagajo demokratične sile v Ameriki in drugod v svetu.«

Adamič je bil ponosen na svoj narod, na novo Jugoslavijo. In najlepša hvala, ki mu jo more ob tej obletnici njegove smrti in v bodoče izkazati njegov narod in vsi narodi Jugoslavije, je ohranitev in čuvanje velikih pridobitev in sadov osvobodilne borbe, h kateri je tudi on doprinesel svoj delež. Bil je sin dveh domovin, nobene ni izdal, obema je zapustil bogastvo svojega uma in intelekta, svojega idealizma in svoje ljubezni do pravice in resnice. Naj še dolgo živi med nami njegov spomin in njegova dela.

Iz govora dr. Joža Vilfana na slovesnosti v Kulturnem domu v Grosupljem, dne 4. septembra 1981

Na nocojšnji prireditvi se bomo spominjali Louisa Adamiča kot mladega fanta, ki napove materi, da pojde v Ameriko, kot slavnega ameriškega pisatelja, ki dobi vrsto priznanj, in kot tistega pisatelja, ki posveti tri svoje knjige staremu kraju in ki z njimi postane soborec najboljših v

stari Jugoslaviji, kot obtoževalec Aleksandrove diktature najprej, potem kot razkrinkovalec mihajlovičevske mistifikacije in končno kot branilec zmagovite nove Jugoslavije in kot prvi Titov življenjepisec. Spomnili se bomo Louisa Adamiča, kakršnega predvsem slavimo v teh dneh. Če dodamo k temu še poteze Adamiča, borca za novo razmerje ameriške družbe do priseljencev, zlasti tistih drugega in tretjega rodu, potem je pred nami lik moža, za katerega se moramo samo kritično vprašati, ali nismo že mnogo zamudili, da se ga s takim poudarkom spominjamo šele ob tridesetletnici njegove tragične smrti. Saj je v vsem tem, zaradi česar Adamiča že poznamo, toliko tega, kar ga označuje za enega nadvse pomembnih ljudi prve polovice našega stoletja, ki nikakor ni bila revna z velikimi in znamenitimi pripadniki našega rodu.

In vendar, ali že dovolj poznamo Adamiča človeka? To je vprašanje, ki se mi je zastavilo, ko sem prebral Izbrana pisma Louisa Adamiča, knjigo, ki je tako ob pravem času nedavno izšla. Ko prebereš to knjigo — to zajetno knjigo, ki jo je pripravil Adamičev ameriški raziskovalec Henry A. Christian in ki smo jo dobili v prevodu tovarišice Jerneje Petričeve — ko prebereš to zbirko dvestotih pisem, zaslužiš, da je Adamič, da, bil pisatelj, neumoren propagandist Slovenije in dragocen zaveznik Nove Jugoslavije, da je bil, da, teoretik in aktivist novega razumevanja etničnih problemov v ZDA, zaslužiš pa tudi, da je bil človek s svojo življenjsko zgodbo, ki je polna izrednih človeških kvalitiet.

V tem trenutku se izteka natančno trideset let, od kar je nehala biti srce tega izrednega človeka. Naj kratki čas, ki mi je dodeljen, posvetim navedbam iz omenjenih pisem, ki nam bodo, tako upam, približala vsaj nekatere črte Adamiča človeka.

Na prvem mestu moramo omeniti njegovo fantastično delavoljnost in delovno sposobnost. Po pismih lahko zasledimo, kako se v tridesetih letih začenja širiti krog Adamičevih interesov. Najbrž ne bi mogli reči niti za prejšnjo dobo, da je Adamiča zanimalo samo pisateljevanje, vendar z začetkom tridesetih let interes za Ameriko začne dobivati vedno bolj konkretne in na akcijo vezane oblike. Adamič z isto strastjo streže sedaj tako svojemu pisateljskemu talentu kot želji, da prispeva k boljši, bolj demokratični in bolj človeški Ameriki. To zahteva od njega še več časa in dela. In pride obisk rojstne dežele in Adamiču se odpre novo področje in tudi na tem dá celega moža. Vse se mu izpreplete v klobčič, iz katerega se od časa do časa poskuša iztrgati, da bi rešil svoje pisateljevanje, pa ga dogodki vedno znova še bolj zapletejo.

Tako potem v štiridesetih letih vedno pogosteje naletimo v pismih omenjanje velikega fizičnega napora, ki Adamiča stane skrb za naloge, ki si jih je naložil. »Grozno garam. Utrujen sem kot pes. — Med leti 1942—45 sem bil nečloveško zaposlen. — Pretekle tri tedne sem večinoma preživel v Washingtonu in sodeloval v bitki za Trst ter nisem mogel napraviti nič kaj prida drugega. — Zadnje čase sem nečloveško zaposlen.« Tako beremo med datumoma 14. 4. 1940 in 15. 5. 1948 in končno pod datumom 7. avg. 1948, ko piše o konvenciji Wallaceove Progresivne stranke, najdemo naslednji zapis: »Sam 52 ur nisem šel spat — v sredo, četrtek in petek.« In ko ga po treh urah spanja, do katerih je prišel, zopet

zbudijo, gre na nadaljevanje konvencije, kjer od utrujenosti za trenutek omedli pa potem zopet svež zasleduje potek.

Res, nečloveška volja, da sprejme naloge, ki mu jih je prinašalo življenje, kakor ga je razumel, in, res, nečloveška sposobnost, da te naloge opravi. Ali sta njegova načelna doslednost in borbenost bili vzrok ali posledica te prav fantastične volje in sposobnosti za delo, se vprašaš, ko prebereš Adamičeva pisma iz štiridesetih let.

Najbolj pretresljiv dokument Adamičeve načelne doslednosti je njegovo pismo, ki se tiče Skupnega sveta za ameriško edinost, kakor se je preimenovala prejšnja organizacija za priseljence. Adamič je že mnogo let, preden se je ta organizacija leta 1940 preimenovala v Skupni svet, bil k njej pritegnjen, je bil njen najodločnejši sodelavec, urednik obeh prvih letnikov njenega glasila, organizacija sama pa dolga leta pomembno orodje za Adamičevo najintimnejšo misel, da ZDA iz topilnega lonca, v katerem so neanglosaške priseljence porivali v podrejen položaj, spremeni v res demokratično zvezo narodnostnih skupnosti, katerim vsem bi bil priznan delež na veličini skupne domovine. Z vodjo organizacije, Readom Lewisom, ga je vezalo dolgoletno prijateljstvo. In vendar, ko je ta organizacija po Adamičevi sodbi v letih vojne »branila razkolniške in nevarne časopise«, dovolila, da so jo uporabili kot »fronto« za reakcionarne sile, ki delujejo na tujejezičnem polju, da »deluje na takšne razkolniške načine, kot bi hotela pomagati, ne pa podpirati interese tujejezičnega tiska v celoti«, da »je sledila politiki izogibanja spornim vprašanjem, tako da je prej ovirala kot pa podpirala demokratično stvar v ZDA«, je Adamič sedel za pisalni stroj in na naslov svojega prijatelja Lewisa napisal pismo, v katerem izstopa iz organizacije in zahteva, da brišejo njegovo ime iz kolofona njihove revije. Iz vsake vrste memorandum, kakor je Adamič imenoval svojo obtožnico — veje, kako se je s krvavečim srcem trgal od družbe, v katere uspeh je vložil toliko truda in s katero je izbojeval toliko bitk, pa tudi neupogljiva njegova narava: Ne sprejemem nobenih kompromisov! Moje misli, moji ideali so vam znani — ne morem in nočem od njih odstopiti.

V najtesnejši zvezi s to načelno doslednostjo je tudi Adamičeva borbenost. Ko se razide s Skupnim svetom in ko mu je pri tem jasno, da je stavil mnoge svoje načrte na kocko, nadaljuje s svojim delom za novo razmerje ameriške družbe do priseljencev in snuje nove knjige o tem vprašanju. Nadvse pa se njegova borbenost razžari v primeru mihajlovičevstva. Prizadet v svoji navezanosti na rojstno deželo in prizadet v svojem razumevanju, za kaj gre v drugi svetovni vojni, odkrije fantastično mistifikacijo z Dražem Mihajlovičem. S talentom, vrednim najlepših ameriških tradicij muck-rakinga, čiščenja, trebljenja, mešanja gnoja, odkrije resnico o našem narodnoosvobodilnem boju, odkrije, kdo je pravi bojevnik proti okupatorju, kaj ta hoče, kaj pa hočejo tiste sile, ki si prillačajo partizanske zmage in jih pripisujejo Mihajloviču. Spusti se v boj, v katerem ima v začetku proti sebi vse, kar šteje v ZDA — državni aparat, javno mnenje, nazadnjaško vodstvo katoliške cerkve. In prav tako borben je po vojni. Tak je v volilni kampanji leta 1948 in tak je, ko piše svojo zadnjo knjigo, s katero želi poistovetiti Novo Jugoslavijo in

svojo novo domovino z veličastno vizijo sveta, kateremu je zavezan, sveta, v katerem ne bo imperializma, v katerem bo svoboden razcvet vseh človeških družin.

Neverjetna volja in sposobnost za delo, neupogljiva načelna doslednost, vedno sveža borbenost — te tri črte Adamičevega značaja so me najbolj globoko ganile, ko sem bral zbirko njegovih pisem. Ali sem s tem izčrpal dinamično in tako vsestransko naravo Louisa Adamiča? Nikakor ne. Kje je Adamičev smeh? Kje je njegovo zanimanje za sočloveka, pa naj bo to celo kaznjenev v jetnišnici? Kje še toliko drugih dragocenih lastnosti?

Toda čutim, da je prav, da se prav ob misli na tragično smrt, ki je pred tridesetimi leti končala to bogato življenje, spomnimo prav Louisa Adamiča volje in sposobnosti za delo, njegove načelne doslednosti in njegove brezprimerne borbenosti. To so bile podlaga za Adamiča, avtorja Dinamita, Smeha v džungli in Moje Amerike, avtorja Vrnitve v rodni kraj, Moje rodne dežele in Orla in korenin — da omenim samo nekaj najznačilnejših — Louisa Adamiča, katerega spominu se hvaležno in s spoštovanjem klanjamo nočoj.

Govor Vide Tomšič ob 30-letnici smrti Louisa Adamiča na osrednji proslavi v Cankarjevem domu v Ljubljani, dne 16. septembra 1981

Vedno kadar se spominjamo osebnosti, dela in življenja Louisa Adamiča, ameriškega in slovenskega pisatelja, publicista in javnega delavca, se nam širi pogled v njegov obsežni življenjski opus, bogati naša lastna misel in potrjuje spoznanje o njegovi pomembnosti za Slovence, za vse narode Jugoslavije, za Združene države Amerike in za sodobni svet.

V letošnjem letu, ko v septembru mineva trideset let od njegove še do sedaj nepojasnjene smrti, se nam njegova enkratna osebnost predstavlja v novih razsežnostih v obeh njegovih domovinah in tudi širše. S poglobljeno prizadevnostjo mnogih znanstvenikov in publicistov nam je uspelo iztrgati iz pozabe mnoga pričevanja o njegovem delu in življenju, osvetliti njegov pomen v tedanjem in današnjem času. Slovenski pa tudi drugi jugoslovanski izseljenci v ZDA, ki so z njim vred bojevali mnoge boje, ponosni na njegovo vlogo v novi domovini, so že pred leti začeli oživljati spomin na Louisa Adamiča in so podprli tudi letošnja temu posvečena znanstvena srečanja v ZDA ter se — kot vselej — odzvali tudi podobnim naporom pri nas.

Njegova živahna, neugnana narava ga je zgodaj odtrgala s kmetije na Blatu pri Grosupljem in iz ljubljanskih šol, ga napolnila v takrat »obljubljeno deželo« — Ameriko, ki je pred prvo svetovno vojno še na stečaj odpirala vrata siromašnim kmečkim in delavskim množicam Evrope, pregananim revolucionarjem in upornikom pa tudi ljudem, ki so kot Louis Adamič hrepeneli po svetu širokih možnosti. Amerika ga je vsega prevzela s svojo dinamiko in z razsežnostmi dogajanj, pa tudi razočarala s svojimi težkimi družbenimi nasprotji. Priložnostni delavec, časnikiar, težak, vojak, mornar, uslužbenec v luški upravi je vse to doživljal na svoji koži, začel

proučevati in opisovati to novo okolje, saj je hotel svojo novo domovino ne le razumeti, ampak tudi spreminjati v skladu z ideali, ki jih je imela zapisane v svoji revolucionarni, svobodnjaški preteklosti.

Mrzlično bere in študira, išče odgovore v knjigah in pri soljudih pa tudi v delih slovenskih pisateljev. Med prvimi njegovimi literarnimi prizadevanji so prevodi del Ivana Cankarja, Zofke Kvedrove, Prežihovega Voranca in drugih. Značilno je, da med svoja dela uvrsti tudi prevod Jernejeve pravice, saj je brez dvoma čutil, kako to delo tudi ameriškemu občinstvu govori o nasprotju med pravico dela in krivico lastnine.

Ves zagnan je želel dojeti svojo novo domovino ter se je v njej in ob njenih vprašanih miselno oblikoval. Občudoval je mogočni industrijsko-tehnološki razvoj Amerike, a hkrati odkrival v njej Sinclairovo »džunglo«, v kateri pa se ni hotel izgubiti. Z njemu lastno neposrednostjo, prodornostjo se je poglobljajal v probleme delavcev, še posebej priseljencev. Skoraj istočasno je napisal in izdal dve knjigi z izrednim uspehom v Ameriki — in tudi v Jugoslaviji: Dinamit in Smeh v džungli. Bilo je to zanj veliko pisateljsko dejanje — in tudi progresivna akcija. Iz izkušnje svojega lastnega delavskega življenja — a tudi nadvse skrbnega proučevanja zgodovine delavskih bojev je odkrival korenine družbenih problemov, anarhističnih, terorističnih in tudi izsiljevalskih, mafijskih oblik obrambe obupanah — od sadov svojega dela odtujenih — delavskih množic pred očitnimi zlorabami svobodne privatne lastnine vse do policijskega, vojaškega nasilja in justičnega umora Sacca in Vanzettija. Hotel je dopovedati odgovornim v Ameriki, da tako stanje nujno vodi do razkroja gospodarstva, družbe in posameznikov v veliki krizi, ki je prav po 1929. letu, ko je pisal te knjige, začela pretresati ZDA in ves industrijski svet.

Poleg osnovnih socialnih in razrednih protislovij je odkrival še druge probleme Amerike — položaj in usodo priseljencev različnih etničnih neanglosaksonskih skupin, saj je v vseh delavskih bojih in spopadih nalletel nanje kot na najbolj izkoriščano in zapostavljeno plast v ameriški družbi.

Kot je z izkušnjo Amerike ponovno odkrival vrednote svoje stare domovine, tako je iz zornega kota svojega obiska v domovini še posebej jasno zagledal Ameriko kot narod narodov. Menil je, da se ZDA ne smejo in ne morejo odrekati bogastvu, ki ga predstavljajo različnost njenih priseljencev in njihova kulturna dediščina. Prekrižaril je deželo od Atlantika do Pacifika, da bi srečal ljudi različnih etničnih skupnosti in izvora, sistematično organiziral in obdeloval ankete, na katere je dobival stotisoče odgovorov, neutrudno dopisoval, razpravljajal, polemiziral in predaval, v želji, da poglobljeno in življenjsko resnično prikaže dotlej še neizpisane liste kulturno-socialne in gospodarske zgodovine dežele in ljudstva Združenih držav ter opozori na izjemen prispevek, ki so ga priseljenci dali gospodarskemu razvoju in kulturi svoje nove domovine. S temi idejami je postal vodilna osebnost tako imenovanega etnicističnega gibanja v ZDA.

Že pred petdesetimi leti je postavil kot osrednje vprašanje boj za sožitje ljudi raznih ras, nacionalnosti in jezikov, tako v deželi, kjer se je nastanil in deloval, kot tudi v svetu, zavedajoč se, da je to obenem tudi boj za nove pravice delavstva, za nove družbenoekonomske odnose. V boj

za enotnost v različnosti in različnost v enotnosti, za zavest, da je vsaka asimilacija nasilje, je vključil svoj umetniški navdih. Ni treba, da te pretopijo v »talilnem loncu«, da bi bil dober Američan, je rekel. Narod narodov naj s tem, da potrdi socialno in kulturno enakopravnost desetina milijonov priseljencev in njihovih potomcev, premaga nacionalizem, šovinizem, rasizem. Ta Adamičeva spoznanja so pozneje družbenoslovne znanosti potrdile v sodobnih raziskavah o migraciji, o položaju etničnih skupin, o večjezičnosti, večkulturnosti.

Na njegovo občutljivost za ta vprašanja pa je nedvomno posebej vplival njegov obisk v stari domovini. Le-ta ga je še enkrat rodila in odločilno zaznamovala, da je poslej svojemu pisateljskemu delu dodal tako silno in svojevrstno vlogo borca proti staremu v stari domovini, za novo v novi Jugoslaviji, za nove odnose v svetu, za svet miru in sodelovanja. Tako je torej prva vrnitev v rojstni kraj po 19. letih v Ameriki, ko je s svojim literarnim delom že dosegel prva velika priznanja, pravi prelom v njegovem delu. Poleg preprostosti domače hiše in materine dobrotne topline ga je presenetil prisrčen sprejem slovenskih kulturnih delavcev. Spoznal je posebni združevalni pomen slovenske kulture. Srečal se je z Otonom Župančičem, Miletom Klopčičem in drugimi pisatelji, navezal stike z najvidnejšimi kulturnimi in javnimi delavci v Sloveniji in Jugoslaviji, se srečal z Borisom Kidričem in po njem z Edvardom Kardeljem, z ljudmi, ki so bili, kot so pokazali poznejši dogodki, v prvih vrstah antifašističnega, osvobodilnega boja. Sam in z njihovo pomočjo je v stari domovini Adamič ugotovil težke nacionalne in socialne probleme dežele in odkrival resnico o brutalnosti policijskega režima v času kraljeve diktature. S svojim orožjem — s peresom, s knjigo Vrnitev v rodni kraj se je vključil v boj proti zatiralskemu režimu in grozeči nevarnosti fašizma, za novo demokratično, federativno zvezo jugoslovanskih narodov. S knjižico Boj, v kateri je opisal teror nad komunisti, je sprožil mednarodno akcijo proti diktaturi v stari Jugoslaviji. Dosegel je veliko odmevnost v ameriški javnosti — in si obenem seveda tudi nakopal globoko sovraštvo kraljeve vlade in njenih oprod.

Njegovo videnje tedanje Jugoslavije in njenih korumpiranih politikov preveča prepričanje, da takšna ne bo kos viharju, ki ga je predvideval v Evropi in v svetu. Čutil je nujo revolucionarnih sprememb in slutil, kdo bodo njeni nosilci, saj je srečal ljudi, take, ki tudi v mučilnicah Glavnjače niso klonili. Iz te njegove vednosti si lahko razlagamo, da je Adamič kljub poplavi laži in dezinformacij lahko tako zgodaj dojel bistvo tistega, kar se je v Jugoslaviji dogajalo med drugo svetovno vojno. Doumel je, da mora naša narodnoosvobodilna vojna biti tudi boj proti tistim silam, ki bi hotele le obnoviti staro Jugoslavijo.

Z vsem žarom se je tedaj postavil na stran osvobodilnega boja, boja za zmago resnice, prepričanja o vlogi komunistov in Tita na čelu vseh progresivnih sil, boril se je za razumevanje in pomoč, tako v vrstah izseljencev, kakor tudi ameriške javnosti in vodilnih krogov Združenih držav. Opozarjal je na pomen, da bi njegovi dve domovini gradili svoje bodoče odnose prav na osnovnih izhodiščih zaveznitva vseh sil proti fašizmu, imperializmu in vsakršni dominaciji.

Postal je predsednik Slovensko ameriškega narodnega sveta in Združenega odbora organizacij južnih Slovanov in član odbora Ameriškega slovanskega kongresa. Neutrudno je razdajal svoje moči, pisal pisma, članke, pošiljal telegrame, predaval in razpravljaj, zbiral gradivo in s svojo knjigo *Moja rodna dežela* še med vojno predstavil ameriški javnosti, kaj se resnično dogaja v okupirani Jugoslaviji. Iz tega obdobja izhajajo danes že znamenita korespondenca med Louisom Adamičem in Titom, ki je v faksimilu in letakih krožila po naselbinah jugoslovanskih izseljencev v ZDA. Na teh zaslugah sloni sklep Predsedstva AVNOJ, da podeli Louisu Adamiču eno prvih odlikovanj nove Jugoslavije.

Izjemno dejavnost je Adamič razvil v boju za pravične meje nove Jugoslavije. Ob tem je treba omeniti, kako se je zavzemal za to, da naj bi bodoče sožitje med Jugoslavijo in Italijo slonelo na tradiciji skupnega boja jugoslovanskih in italijanskih partizanov proti fašizmu — brez vmešavanja velikih sil.

Louis Adamič se ni nameraval ukvarjati z vprašanji mednarodnih odnosov, temveč ga je v to problematiko potisnilo odkritje o nujni povezanosti med bojem za človeka vredno življenje in bojem proti mednarodnim zavezništvom reakcije. Ni bil diplomat ali strokovnjak za mednarodna pravna, ekonomska in politična vprašanja, pa vendar so mnoga njegova opažanja, spoznanja in misli o tem še danes živa. Tudi takrat, ko se z nekaterimi njegovimi ponujenimi rešitvami ne more strinjati, nas prevzame iskrenost pobude, prodornost o bistvu zla, ki ga želi premagati. Tako ostaja naš sogovornik tudi v današnjem času. Z občutljivostjo umetnika in ostrino raziskovalca se je zgodaj opredelil za ideal sožitja narodov in držav. Tako kot je pravočasno ocenil nevarnost fašizma, je že med drugo svetovno vojno razmišljal o povojni ureditvi sveta. Nasprotoval je politiki s pozicije sile, ni videl miru in varnosti v politiki ravnotežja, globoko se je zavedal potrebe po spreminjanju sveta, potrebe afirmacije pravic narodov in vseh držav do razvoja in obsojal vsako politiko dominacije. Še pred izumom jedrskega orožja je zastavljaj vprašanja o odgovornosti znanosti in znanstvenikov, ki izumljajo vedno nova in strahotnejša orožja, o tem, da se za to uporabljajo ogromna sredstva, namesto da bi služila koristim človeka. Boril se je za zmago ideje o enem svetu Združenih narodov.

V številnih predavanjih tistih let, ki jih je vnesel tudi v svoje zadnje delo *Orel in korenine*, pravi: »Ne vem, ali se lahko ognemo tretji svetovni vojni ali ne, čutim pa, da ni vredno delati nič drugega, če tega vsaj ne poskušamo... Če se ne poskušamo ogniti tretji svetovni vojni, si je smešno delati skrbi, ali nas morda nimajo za rdečega, za komunisto ali karkoli, ali nas ne nameravajo poklicati pred Komisijo proti neameriški dejavnosti. Če ne poskušate ničesar, da bi odvrnili tretjo svetovno vojno, je verjetno zaman, da se trudite opravljati svoje delo in poskušate držati s tistimi, ki bi vas lahko pogнали iz službe...«

Bil je med tistimi redkimi, ki so zelo zgodaj uvideli potrebo, možnost in nujnost sožitja ZDA in Sovjetske zveze ter pomen tega zanje same in za ves svet. Spraševal se je o tem, kako bi koeksistenca lahko postala osnova za stike ali vsaj za modus vivendi med dvema velesilama.

Zavedal se je razlik v družbenih sistemih in ideologijah, vendar jih ni sprejemal kot opravičilo za hladno vojno, katere začetnemu razraščanju je bil priča. O tem izraža svoje slutnje: »Dolgo že čutim, da bo politika sile, z ideološkimi primesmi ali brez njih, nekega dne pognala svet v uničenje...« Še posebej se je zavedal odgovornosti velikih dežel, kot so ZDA s svojim industrijskim in tehnološkim potencialom. Želel je, da bi se le-ta izkoristil v dobro ljudi na svetu, ne da bi njegova Amerika kot velika sila nastopala v paternalistični vlogi ali kot žandar. Zavzemal se je za razumevanje teženj po družbenih spremembah v mnogih deželah, pojasnjeval je, da je treba videti v teh prizadevanjih in spremembah pristični boj ljudstev, težnje delovnega človeka in ne prste zarot. Razumeval je nujno sodobnih revolucionarnih procesov emancipacije narodov in držav, ki se je tedaj že silovito najjavljala. Primer Jugoslavije in njen boj za neodvisno, samostojno pozicijo, za lastno pot v graditvi socializma mu je tudi v svetovnem merilu pomenil potrdilo njegovih pričakovanj, spodbudo in pomemben korak k izoblikovanju sveta, za kakršnega se je z vsem svojim delovanjem angažiral — in v tem boju tudi izgorel.

Pisatelj Louis Adamič je bil nedvomno v vsem svojem delu zapisan boju za resnico in pravico, bil je opredeljen. Spoznanja, do katerih se je samorastniško prebil s svojim nemirnim duhom in na podlagi izkušenj, je želel posredovati širši javnosti, prepričati ljudi. Študij delavskih bojev v Ameriki mu je odkril, kako nove proizvodjalne sile sicer podirajo stare odnose in razmere, a kako brez zavestnega posega samih ljudi, subjektivnega faktorja — bi danes rekli — ne morejo nastopiti pozitivne družbene spremembe.

Tudi ko govori o usodi posameznega preprostega človeka, ameriškega priseljenca iz ene ali druge etnične skupnosti, ko govori o svoji rodni deželi, se obrača k vsem Američanom in jim skuša na zanje dojemljiv način predstaviti svoje videnje resnice o ljudeh, družbi in njenih notranjih procesih. Lahko bi rekli, da je Louis Adamič v svojem delu na njemu lasten način združeval navdih pisatelja, znanje družbenega raziskovalca in odgovornost družbenopolitičnega misleca z namenom, da bistvena protislovja in dileme tedanjega in tudi današnjega časa pojasni sebi, ameriškim rojakom in svetu. V marsičem je zaradi tega videti njegov postopek in pristop pragmatičen, parcialen, a hkrati izviren, saj ga na raznih področjih pripelje do spoznanj, za katera lahko danes rečemo, da sta jih znanost in družboslovje celoviteje analizirala in širše predstavila šele pozneje.

Njegovo zadnje nedokončano delo odkriva, kako je Adamič že dojel možnosti in nevarnosti strahovito hitrega, znanstvenega in tehnološkega razvoja atomske dobe. Hotel je doseči razumevanje pristnosti jugoslovanske revolucije v ZDA, obenem pa je jugoslovanske voditelje opozarjal na nevarnost, če bi Jugoslavija zamujala tehnološki razvoj in s tem postala odvisna. Zavedal se je pomena, da bi delovni človek obvladoval odnose v svoji družbi, potrebe, da se preživelo in zastarelo pravočasno prilagodi ali zamenja s sodobnejšim. Tuj mu je bil vsak dogmatizem in obenem je vedel, kako težko je preseči demagoške manipulacije z ljudskimi množicami. Deloval je iz prepričanja, da bo prebujena zavest o

najglobljem interesu vseh delovnih ljudi odpirala pota, ki vodijo naprej, k pravičnejši družbi in pravičnejšim odnosom v Ameriki in v svetu. Saj je hkrati uvidel nevarnost, da bi se stihijski, neobvladan razvoj proizvajalnih sil lahko usodno obrnil proti človeštvu.

V takem boju je izgorel, toda iskre njegovega duha, njegovega ustvarjanja ostajajo sodobne, postajajo del skupne kulturne dediščine njegovih dveh domovin, pomenijo svojevrsten, dragocen prispevek v sklad sodobne napredne misli in prizadevanj proti delitvam — za en svet.

Jack Tominč*

Usoda ga je prepeljala
v ljubljansko bistritiški glas,
a želja ga je odpeljala
v deželo bez mozarke sode.

Ko prišel je v novo deželo
med teja ljudi in taj svet,
žep prazen, srce nezasele —
vsi denarji bi štrikastih let.

Prvi sodarini smojaj jezika,
brat dela, kaj bi bo počel?
Je o misli začel se čika...
tako prihodnost bi začel.

Karšična dela je opravičel,
da ukvarajo za je pretveč
in ako taja nečisto si je spravil,
da jih bo za življenje imel.

Ko prva svetovna je vojna
vzela sovotni potat,
so močna opuščenja bojana
ga vrgla v krizan vžar?

Ko prišel nazaj je iz vojne,
s parovom je dala sedel,
razmere vosele in smojne —
opizati jih je začel.

Prevožati klopca Jeranja
je v želez napuščni začel,
in vopla krakaje je vopla...
ga v opelaj, da tava je spredel.

* Jack Tominč, 1907, Brezoviški avč, Cleveland, Ohio 44116, U.S.A.
Pesnik je bila spisano imenu po svetil L. Schmitza.

PISATELJU LOUISU ADAMIČU V SPOMIN

Jack Tomšič*

Usoda ga je pripeljala
v Ljubljano bistril si glavo,
a želja ga je odpeljala
v deželo čez morsko vodo.

Ko prišel je v novo deželo
med tuje ljudi in tuj svet,
žep prazen, srce neveselo —
mladenič le štirinajstih let.

Brez znancev in znanja jezika,
brez dela, kaj tu bo počel?
Je v mislih začela se slika . . .
kako prihodnost bo začel.

Različna dela je opravljal,
da skromno se je preživel
in skušnje skrbno si je spravljal,
da jih bo za življenje imel.

Ko prva svetovna je vojna
užgala svetovni požar,
so močna oglašanja bojna
ga vrgla v krvavi vihar.

Ko prišel nazaj je iz vojne,
s peresom je delo začel,
razmere vesele in znojne —
opisati jih je želel.

Prevajati hlapca Jerneja
je v jezik angleški začel,
ki vrgla krivice je veja . . .
ga v ogenj, da tam je zgorel.

* Jack Tomšič, 19070 Meredith ave., Cleveland, Ohio 44119, U.S.A.
Pesem je bila spisana kmalu po smrti L. Adamiča.

Potem je pa sam svoje knjige
v dokajšnjem številu izdal,
v njih trgal krivic je verige ...
in v bratstvu z Jerneji je vstal ...

A čudno naključje usode
se včasih s človekom igra,
da zliiva v človeške posode
pelina in smrt še doda.

Usodi Jerneja podobno,
ki bil je v plamene zagnan,
Adamič ubit je bil zlobno
v poslopju in od ognja ožgan.

V Grosupljem na vidnejšem mestu,
ne daleč od rojstne vasi
je kamen postavljen ob cesti,
tam kip mu doprsni stoji.

A spomenik v novi deželi
so knjige, ki si jih izdal,
in klasje iz njih bomo želi ...
Ti v mislih boš z nami ostal!

OB DRUGI IZDAJI ORLA IN KORENIN

(govor ob izidu knjige na tiskovni konferenci DZS, dne 25. junija 1981)

Ivan Bratko*

OREL IN KORENINE Louisa Adamiča je knjiga o novi in nepričakovani usmeritvi človeka in človeštva, o usmeritvi, ki se je pojavila kot nujnost kmalu po drugi svetovni vojni. Kot vemo, gre za zamisel o bistveno novih potezah mednarodnih odnosov in socializma, ki pa se je uveljavljala le v trdem boju z dogmatskimi in šablonskimi pojmovanji ter pritiski dotedanjega socialističnega in kapitalističnega sveta.

Že leta 1934 so ob podpisovanju znanega manifesta zoper teror v Jugoslaviji tedanji ameriški književniki proglasili Louisa Adamiča za »resnicoljubnega in natančnega pisatelja«. »Resnicoljuben in natančen« — tak je bil tudi 15 let pozneje, ko je precizno analiziral omenjeno novo orientacijo na primeru Jugoslavije. Kritično in neodvisno, kot pravi »fanatik samovidstva«, je spremljal boj orla, ki se je osvobajal korenin. V knjigi od srečanja do srečanja s Titom in njegovimi sodelavci zarisuje ta boj in se zamisli ob njegovi veličini in stiskah. V nekaterih jugoslovanških protagonistih še vedno rahlo tli upanje, da se bo spet vse povrnilo na staro. V desetem poglavju te nenavadne knjige, to je na koncu prvega dela, katerega zgradbo je narekovalo kronološko zaporedje Adamičevega obiska v stari domovini, pisatelj ugotovi, da se je dokončno prelomilo šele v začetku poletja 1949, torej dobro leto po tistem, ko je javno izbruhnil spor, ki ga zgodovinarji radi imenujejo »informbirojevska kriza«. Takole piše »Orlu se ni posrečilo, da bi docela izpulil kljun iz pasti štrleče korenine do začetka poletja 1949. Nato se je z izmučenimi perutmi, ranjenim jezikom in z glavo, ki so mu jo bile oključvale vrane, osvobodil. Bil je v stiski, ampak svoboden.« »Orel« je hotel izkoristiti vsako, tudi najmanjše upanje, da bi se spor izgladil in krivica popravila.

Takih psiholoških razčlemb tistih dni in mescev pri nas nismo bili vajeni niti nismo vedeli zanje.

Z omenjeno dokončno odločitvijo se konča prvi del knjige. Drugi del vsebuje prvi poskus Titove biografije pri nas.

Adamič je napisal to svoje zadnje delo pred dobrimi tridesetimi leti. Bil je prvi, ki je v zajetni knjigi obdelal najtežji in zgodovinsko najpomembnejši del naše poti. Jugoslavija je tedaj odprla svetu nove strani družbenega, mednarodnega in individualnega razvoja. Vsa naša druga pomembnejša dela in pričevanja o tistem času so izšla pozneje.

Preizkušeni »pisatelj svetovne mere, tak, ob kakršnih narod nanovo izmeri svoja bistvena vprašanja«, tako ga je že leta 1932 okarakteriziral

Oton Župančič, je kljub zahtevnosti snovi in naglici tudi to pot napisal knjigo, ki bo ostala. Še več: prekosil je samega sebe; izmeril je bistvena vprašanja ne le enega, marveč mnogih narodov; brez pretiravanja lahko celo rečemo: vsega človeštva; zlasti pa seveda dozorela bistvena vprašanja narodov Jugoslavije.

Naša izdaja je prevedena po verziji, objavljeni pri Doubledayu 22. maja 1952. Gradivo, ki sem ga dobil na vpogled po njegovi smrti, se ukvarja pretežno s kritiko ameriškega imperializma. Po nekaterih pričevanjih ga je pisec namenil za drugi novi del Orla in korenin. S tem in podobnimi vprašanji, s korespondenco, ki se nanaša na genezo te knjige, s preverjanjem dejstev in s presenetljivimi različnimi odmevi na knjigo se bo morala ukvarjati znanstveno-kritična izdaja. Naša izdaja pri DZS seveda ni taka. Kakor vsa obsežna Adamičeva zapuščina bo tudi znanstvena izdaja Orla in korenin terjala od bodočih urednikov mnogo truda, dolgotrajnega dela ter tankočutnega zbiranja in preverjanja najrazličnejših virov in gradiva. Zanimanje za fenomen Adamiča ob tridesetletnici njegove tragične smrti zbuja upanje, da bo takšno delo, za katerega smo najbolj zainteresirani Jugoslovani, kmalu steklo. To je predvsem naš dolg.

Po literarnem leksikonu svetovne literature dvajsetega stoletja (Twentieth Century Authors, New York 1942) je Adamičevo mesto v ameriški literaturi »nenavadno in edinstveno«. Pisec ima v mislih zlasti dela, kot je Moja Amerika in druga, ki se ukvarjajo z rojevanjem ameriške narodnosti in z vlogo in mestom priseljencev. V tej smeri se danes pretežno razvija preučevanje Adamiča v ZDA; to lahko razumemo. Vendar pa je treba poudariti, da Adamičevo pisateljevanje in delo obsega več pomembnih sestavnih delov, ki so enakovredni. Adamiča lahko razumemo in objektivno ocenimo, če se posvetimo vsem v vseh fazah njegove življenjske poti. Krivulja njegovega razvoja in dozorevanja se neprestano vzpenja ter doseže svoj politično-ideološki vrh v Orlu in koreninah. Tu pa kulminira tudi odpor in protiakcija njegovih tradicionalnih nasprotnikov (klasična reakcija pri nas in v Ameriki, konservativci in dogmatiki z zahoda in vzhoda itd.). Poskusi zmanjšati njegov pomen, prizadevanja »prikrojiti ga« sebi ali pa celo zamolčati nekatere bistvene strani njegovega dela in prepričanja pa se v vedno novih pojavnih oblikah vlečejo vse do današnjega dne.

Podobno bi lahko rekli tudi mi, da je namreč Adamičevo mesto v slovenski in jugoslovanski literaturi »nenavadno in edinstveno«. Prav nam je posvetil tri knjige, tri pričevanja o treh naših velikih stiskah zadnjega časa: Vrnitev v rodni kraj, Moja rodna dežela in Orel in korenine. Taka aktualna, živa trilogija, v kateri se vse prepleta in raste drugo iz drugega, kjer se nekatere osebnosti pojavljajo vedno znova, je edinstvena v svetovni literaturi. Trilogija je kot celota s svojim duhom pomagala progresivnemu razvoju pri nas in tudi prispevala, da je prišlo do tragičnega dogodka 4. septembra 1951. Vrnitvi v rodni kraj bi lahko dodali še Boj, ki jo dopolnjuje. Z Mojo rodno deželo, ki jo je objavil v času našega narodnoosvobodilnega boja, je osvetlil ta boj, trpljenje ljudstva in razdejanje v vojni, okupaciji in vstaji. Najbrž ne bi mogel napisati Orla in korenin, če ne bi imel za sabo prvih dveh knjig. V razmeroma

TIHI GOZD

Janez Perovšek*

Zlato polje, Sinji vrh, Črni studenec, Krvava peč, Jelenov žleb, Plešišče, Strahomer, Tihi gozd, Kraljevi kamen, Beli kamen pa tudi Rdeči kamen — kakšni čudoviti kraji. Kolikor imen, toliko pravljic! Izberimo eno izmed njih in videli bomo, da je res tako!

Recimo — Tihi gozd!

V davnih časih se je Tihega gozda vse balo. Ptice ga niso preletavale, ker bi jim zastala krila in bi popadale na tla. Listje je viselo brez moči na starem drevju, ne da bi se vsaj malo premaknilo, kajti celo veter se je bal za življenje in se je rajši ognil Tihega gozda in obrnil drugam. V tem gozdu ni skovikala sova, ni tulil volk ali zalajal srnjak. Tako tiho ni bilo nikjer drugje na tem velikem svetu.

Nekega dne pa je na robu Tihega gozda raztrgal volk ovco in ji po nerodnosti pogledal v prestrašene oči. Ko se je našrl in hotel malo podremati na soncu, se je spomnil njenih prestrašenih oči in kar ni mogel zaspati. Začel je razmišljati, ovčkine oči so ga gledale zmeraj bolj žalostno in to mu je tako težilo srce, da se je začel spraševati:

»Le zakaj moram biti volk!«

Dvignil se je in zataval v Tihi gozd, ne da bi se tega zavedal. Zašel je daleč med staro in tiho drevje in čutil v nogah zmeraj večjo utrujenost. Še bolj je sklonil svojo koničasto glavo. Zagnila ga je tako velika žalost, da ni mogel več storiti koraka. Zato je legel, položil glavo med noge in zaprl oči.

»Lahko bi bil srnjak, koliko lepše bi bilo. Nihče ne bi trepetal pred menoj. Vsi bi me imeli radi! Joj, kako čudovito bi bilo, če bi me imel vsaj kdo rad!«

Tako je obupaval z zaprtimi očmi, pogreznjen vase in ni vedel več, kdaj ga je zakrila noč in kdaj se je prižgal dan. Bližnja drevesa so ga gledala z veliko skrbjo. Niso mu mogla zašumeti z listjem. Samo njihovo srce je globoko v deblih neslišno utripalo:

»Volk, dvigni glavo in zatuli proti nebu! Zatuli na ves glas, da se bo stresel Tihi gozd! Rešil nas boš uroka, da nihče od nas ne bo več strmel vase. Upri se Tihemu gozdu, volk!«

Volk ni slišal utripa drevesnih src, a vendar so se mu misli zaokrenile, kakor bi odgovarjal drevju:

»Kolikokrat sem že zatulil z dvignjeno glavo proti nebu! Kako sem tožil nad svojo usodo, a zmeraj mi je bilo še bolj težko. Zdaj srca skoraj

* Ljubljana, YU 61000, Pod topoli 87

ne čutim več in žila na vratu komaj še bije. Zakaj moram biti volk, zakaj ne srnjak? Vsi bi me imeli radi! Tako pa raje poginem! Videl sem žalostne ovčkine oči in vseeno sem jo zaklal.«

A srca dreves so še naprej nemo prigovarjala:

»Samo enkrat še dvigni glavo proti nebu, volk, in zatuli na ves glas! Pozabil boš na ovčkine oči, ves Tihi gozd se bo spremenil — ptice bodo priletele — in vsi te bomo imeli radi kakor srnjaka.«

Spet je legel mrak. Volk je začel drgetati od slabosti ter osamelosti. In prav tedaj je prilomastil k njemu napol dorasel medvedek, ki se je potepel od doma prav zato, da bi videl, kaj je tako strašnega v Tihem gozdu, pred katerim ga je mati venomer svarila.

Doma so ga klicali na kratko Medo, ker je bil pač mlad in neumen. Nikomur ni še storil nič hudega in nič strašnega še ni doživel; zaradi tega o sebi sploh ni znal razmišljati. Njegove oči so radovedno gledale svet okoli sebe. In to je bilo dobro, kajti Tihi gozd je imel moč samo nad tistimi, ki razmišljajo o sebi.

Ko je Medo videl na tleh tako žalostno stegnjenega volka, se ga je v prvem hipu zelo razveselil, vendar ni vedel, kako bi se mu približal in ga nagovoril. Bil je starejši od njega, poleg tega pa še volk, s katerim se medvedje nikoli niso pogovarjali. Zato se je po otročje zavalil na tla, se obrnil na hrbet ter po strani pogledoval volka, če ga vidi. Toda volk ga ni videl. Potem je pogledal na nebo in tam gori se je pravkar prižgala prva zvezda ter pomežiknila medvedku naravnost v oči, da je začudeno pomežiknil še sam in vzkliknil:

»Joj, zvezdo vidim!«

In tedaj se je bližnje drevje zganilo, zašumelo je listje in od vseh strani je ponavljalo:

»Joj, zvezdo vidim!«

Tudi volk je odprl oči, in ko je zagledal poleg sebe medvedka, ležečega in nasmejanega, ko je zaslišal njegov glas, se mu je zdelo, kakor da je odrešen.

»Kaj se je zgodilo?« je vprašal.

»Zvezda se je prižgala. Ali jo vidiš? Lezi na hrbet kakor jaz, striček volk, pa jo boš videl tudi ti!«

Volku je Medova prisrčnost in zaupljivost vlila toplino v otrplo srce, da je v trenutku pozabil na vse svoje težke misli in se zaobrnil na hrbet kakor nekoč, ko je bil še čisto majhen in debel volkec. Pogledal je proti nebu in svet je bil čudovito lep.

»Ali vidiš zvezdo?«

Volk je pomolčal in potem radostno vzkliknil:

»Vidim dve, vidim tri, štiri zvezde vidim!«

»Joj, kje?« se je čudil Medo.

»Glej, med smrekami sta dve in nad bukvi, na levi strani pa je tvoja velika zvezda!«

Potem je volk skočil na zadnje noge, stegnil glavo visoko — navpik proti nebu in zateglo zatulil na vse grlo:

»Uuuuu! Uuuuu!« Nato se je s smrčkom dotaknil medvedkovega nosu, legel poleg njega in naslonil glavo na njegov kožušček.

Tedaj je zapel ves Tihi gozd, kajti volkovo tuljenje so slišala vsa drevesa preko širne planjave prav do visokih gorá, prav do vseh mejá Tihega gozda. Zapele so ptice, ki so kdaj koli zašle in popadale na tla, zalajali so srnjaki, zajčki so pritekli od vseh strani in prinesli v svojih gobčkih mehke dlake in listja ter napravili visoko mehko ležišče.

»Ali bova spala skupaj?« je vprašal volk.

»Da, skupaj!« je dejal Medo in se zavalil spet na hrbet, tako da je mohl svoje debele tačke v zrak. Volk se je zleknil poleg njega. Bilo mu je lepo kot še nikoli, ker je vedel, da ga ima rad Medo in zajčki in ptice in drevje in vsi.

Na nebu je zasvetilo tisoč zvezd.

Ko je sonce jutraj usulo cel snop zlatih žarkov na njuno ležišče ter poščegetalo medvedka pod nosom, je ta prav malo odprl oči, a žarki so ga hitro podražili še okoli oči, tako da je hlastno potegnil vase sapo in:

»Resk — tresk!« je kihnil Medo pa tako prebudil še volka.

»Oh, jutro je že!« je dejal volk. »Poiščem potok, da se umijem!« A Medo je bil še zmeraj len in zaspan — pa se je zato obrnil stran od sonca. Priskočila je hitro še visoka praprot, da je lovila nagajive žarke in delala senco ravno čez obraz dremajočega medvedka.

Medtem se je volk umil in vračal k medvedku. Spet je nosil glavo globoko ob tleh in nekam žalostno strmel v tla. Tedaj pa je zaplahutalo v zraku in predenj se je spustila bela grlica.

»Zakaj si spet žalosten?« ga je nagovorila.

Volk je obstal in ji potožil:

»Glej, odrešil sem Tihi gozd iz začaranosti, dobil sem prijatelja medvedka, in zdaj, ko je vse lepo in dobro, sem se spomnil, da mora Medo domov, jaz pa po svojih starih potih.«

»Oh, nikar ne povešaj glave dragi volk! Nikar ne začni spet razmišljati, zakaj si ravno ti volk! Saj si tega nisi sam kriv, kakor nisem jaz po svoji želji grlica. Vesel bodi! Drugače boš mogoče spet napravil okoli sebe Tihi gozd!«

»Uu, tega ne bi hotel!« je vzdihnil volk. »A kako naj zadržim nekaj od te čudovite noči?«

»Veš kako? Če hočeš, te bom obiskovala in ti pripovedovala, kako živi zdaj Tihi gozd. Vsako leto te bomo na ta dan povabili na veselico. Pa tudi medvedku bom odnašala vse tvoje želje in njegove besede k tebi nazaj.«

»To bi bilo lahko prelepo, pa čeprav samo enkrat v letu. Pojdi z menoj do medvedka!«

Toda medvedek ni kazal nobenega znaka, da bi se prebudil in ju poslušal. Zato se je praprot odločila, da mu bo vso roso stresla na obraz. O, kako je otresel z glavo in si mel zaspane oči, vendar se je kmalu zavedel in dobrovoljno zagodel:

»No, zdaj se mi pa še umiti ni treba!«

Potem so se dogovorili, kako si bodo ostali zvesti prijatelji volk, Medo in grlica, ter se razšli vsak na svoj dom.

Grlico pa je za volka posebno skrbelo, da ne bi žaloval. Zato ga je kmalu obiskala z novico, da gre k medvedku, in če mu ima kaj sporočiti. Volk se je zamislil in sestavil takole pismo:

»Dragi Medo, povej mi sproti, kje hodiš! Lahko bi te večkrat srečal, če bi vedel, kje si. Tvoj volk.«

In grlica je poletela k medvedku, toda tamkaj ni opravila najboljše. Medo je namreč doma vse natanko povedal, kaj je doživel. Mati ga je pošteno natepla, ker je šel v Tihi gozd, prijatelji pa so se norčevali iz njega, ker se je pobratil z volkom. Pa tudi sicer je bil Medo v škripcih pri sestavljanju odgovora za volka, ker je v vsem svojem življenju napisal samo eno pismo in še to svoji materi, ko je bil še vajenec v medarski šoli. Takrat je začel pismo z naslovom »Draga mama«, a ga je vzgojitelj popravil, da se uporablja beseda »draga« samo tedaj, kadar piše medved svoji izvoljenki, v tem primeru pa je bolj na mestu »Spoštovana mama!« Zaradi vsega tega je bil Medo nekoliko zbehan in je grlici narekoval pismo:

»Spoštovani! Ne morem Vam za vsak dan posebej sporočiti, kje nabiramo med in kje otresamo hruške, saj sam ne vem, kam bomo šli, ko drugi o tem odločajo. Upam, da mi verjamate! Vas lepo pozdravlja Medo!«

In ko je volk poslušal grlico, mu je ostal v mislih samo en stavek: »Upam, da mi verjamate!«

Spet je sklonil glavo k tlom in vzdihnil:

»O, kje si, Tihi gozd!«

Stekel je med drevje in iskal najbolj temen kotiček. Toda povsod so ptice živo žvrgolele, listje je radostno šumelo, potoček je žuborel mimo njega, grlica je drobila visoko v drevju. Tihega gozda ni bilo več.

Tak je bil konec pravljice, ki sem jo povedal sedemletni hčerki Biserki. Nekoliko sem bil v skrbeh, če ji je bila všeč:

»Ali je dobra?«

Pomolčala je, se mi globoko zagledala v oči in me obzirno vprašala:

»Ali se ti volk smili? Ali imaš volka rad?«

Opazila je, da odgovor šele iščem, pa je sama hitro dostavila, kot bi me hotela prehiteti:

»Jaz ne maram volka!«

Da! Nobeden ne mara volka. Vse druge pravljice vedo povedati, kako je hudoben in krvoloč, da ne omenjam posebej Rdeče kapice in tiste o volku spokorniku.

Pobožal sem jo po laseh in ji nagajivo pogledal v uporne oči:

»Mogoče pa pravljice še ni konec? Kaj pa, če je ta pravljica nekoliko daljša in ima drugačen konec?«

»O, daaa!« je pritegnila Biserka in se že udobno zleknila v naslanjaču. Nadaljeval sem:

Tedaj je prišel v Tihi gozd lovec. Zagledal je nesrečnega volka in že nameril puško, da bi ga ustrelil. A volk se ni niti malo zmenil zanj. Zato je lovec pobesil puško in ga vprašal:

»Zakaj ne bežiš? Kaj ti je?«

»Ustrelj me ali pa naj poginem! Rad bi bil srnjak ali kaj tretjega — samo volk nočem biti več!« je z raskavim glasom zamrmral volk.

Lovec je ogledoval obupanega volka in se zamislil:

»Srnjaka iz tebe ne morem napraviti, kaj tretjega pa je zmeraj moč storiti.«

»Oh, napravi iz mene nekaj tretjega!« je milo poprosil volk.

»Lahko te napravim za psa; in da mi ne bi kasneje kaj očital, ti že zdaj povem, kako boš moral živeti,« ga je lovec resno opomnil.

»O, prav rad te bom poslušal in storil vse, kar boš naročil,« je zaprosil volk še zmeraj v obupu.

Lovec je zadovoljno prikimal in nadaljeval:

»Prav to hočem, da mi poslej zvesto služiš kot najvdanejši prijatelj in kot najponižnejši sluga. Ubogati boš moral na komaj zaznaven namig: odzval se boš, če te bom poklical ali samo zažvižgal. Divjadi poslej ne boš lovil zase, ampak zame, in jo nedotaknjeno prinašal k meni pred noge. Ne boš dušil perutnine na dvorišču niti domačih zajcev. Nikoli ne boš smel gristi krave za noge ali da bi plašil prašiče na paši. Nasprotno! Na vse te živali boš moral paziti, da jih ne napade kakšna druga žival ali kdo ne ukrade. Tudi na otroke boš moral paziti, nič jim ne boš smel storiti, pa čeprav bi te vlekli za rep, za ušesa ali lučali kamenje vate.«

»Joj, ne vem, če bom lahko tak,« je vzdihnil volk.

»Če ne boš natanko tak, te bom privezal na verigo; če boš popadljiv, ti bom vklenil čeljusti z nagobčnikom. Pretepal te bom s posebnim bičem iz jermenov in ti me boš moral vseeno ljubiti. A če bi hotela kdaj priti tvoja volčja narava spet na dan, te ustrelim kot psa.«

Toda volk je bil srečen že zato, ker se je kdo hotel z njim pogovarjati in ker je celo zahteval, da ga ljubi. Zato je bil pripravljen na vse, samo da se do kraja spremeni.

»Seveda,« je povzel lovec, »poslej ne smeš več tuliti kot volk, temveč lajaj: hov, hov, hov! — No, le poskusi!«

»Hov, hov, hov!« je zalajal volk in zdelo se mu je, da laja kot srnjak.

»Repa mi ne vleci po tleh!« ga je še poučeval lovec. »Vsaj malo ga dvigni in mahaj z njim prikupno sem in tja, obenem pa glej človeku zvesto v oči! Tako bodo vedeli, da nisi več volk in da ne pripravljaj kaj zahrbtnega!«

Pomahal je z repom s takim navdušenjem, gledal ga je s tolikšno vdanostjo, da se mu je iz polnega grla iskrenosti izvilo milo cviljenje.

»Že prav, že prav!« je zadovoljno zagodel lovec in ga potrepljal po glavi: »Priden si!« ga je pohvalil.

Ko se ga je dotaknila lovčeva roka, je začutil, da je postal pravi pes. Veselo je cvilil in lajal. Skakal je okoli lovca in radostno vklikal:

»Le kje na tem svetu je mogoče najti lepše ime, kot je pes?«

Zdajci se je ustavil in prijazno vprašal:

»Kakšno ime pa imaš ti?«

Lovec se je namrgodil in počasi zlogoval: »Ljudje imamo po dve imeni. Vidiš, jaz sem Miha Volk!«

»Volk?« se je začudil, »ali se mnogo ljudi imenuje — Volk?«

»Mnogo!« je brez pomisleka pritrdil lovec.

»Ali se mnogo ljudi imenuje tudi pes?« je še bolj neučakano povzel.

Tedaj se je lovec zastrmel, kot da prebira imena vseh ljudi na svetu. Ne da bi se ozrl na psa, je odvrnil:

»Ne! Nobeden!«

RAZGLEDI IN KRONIKA

NOVA AMERIŠKA KNJIGA O STIČNI

Stane Gabrovec*

Že v zadnjih zvezkih našega Zbornika (10, 1978, 127 ss. in 11, 1980, 179 ss.) smo poročali o izkopavanjih vojvodinje Mecklenburške na slovenskih tleh in usodi njene zbirke, ki je prišla v veliki meri v Ameriko. Njena zbirka predstavlja skoraj tretjino halštatskega gradiva z Dolenjske, izkopanega pred prvo svetovno vojsko, in je torej za slovensko arheologijo nemajhnega pomena. Brez njenega poznanja še danes težko pišemo o železni dobi na naših tleh, posebej še, ker je ta zbirka znanstveno pomembnejša: gradivo je bilo boljše izkopano kot npr. ljubljansko iz istega časa; vojvodinja Mecklenburška pri svojih izkopavanjih gradiva iz posameznih grobov ni zamešala, ohranila je grobne celote, kot pravimo arheologi. Oscar Montelius, utemeljitelj evropske prazgodovine, njen prvak v času vojvodinjininih izkopavanj, ki je leta 1913 obiskal njena izkopavanja, je pisal: »Vaša izkopavanja niso le boljša kot večina drugih v Vaših krajih, ampak so res tudi znanstvena in metodična.«

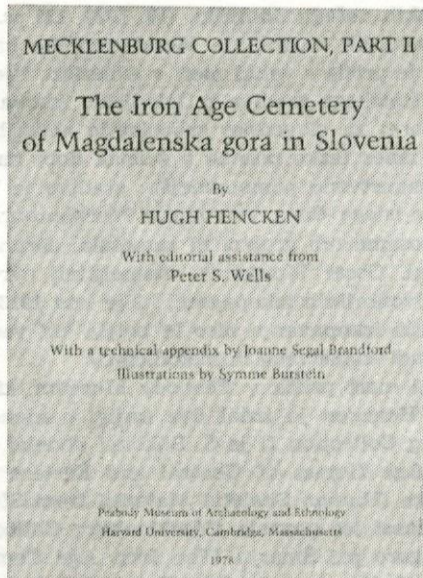
Zbirka je v veliki meri prišla v Peabody Museum, ki je del slavne harvardske univerze. H. Hencken je izdal dve knjigi o njenem gradivu. V prvi leta 1968 (Mecklenburg Collection I) je S. Bökönyi obdelal konjsko kostno gradivo (Data on Iron Age Horses of Central and Eastern Europe, str. 3—71), J. L. Angel pa človeško (Human Skeletal Material from Slovenia, str. 75—108). V drugi, ki je izšla deset let pozneje (Mecklenburg Collection II), pa je sam objavil Magdalensko goro pri Šmarju (The Iron Age Cemetery of Magdalenska gora in Slovenia). Knjigo smo predstavili v zadnji številki našega zbornika (glej sedaj tudi podrobno oceno B. Teržanove v Arheo 1, 1981, 30—33).

Dne 31. avgusta 1981 je Hugh Hencken sredi priprav za nadaljnjo objavo izkopavanj vojvodinje Mecklenburške umrl. Slovenska arheologija je izgubila z njim dobrega poznavalca in velikega prijatelja. Njegova je predvsem zasluga, da je mecklenburška zbirka, potem ko je Slovenci nismo mogli zadržati doma, prišla skoraj strnjeno v Peabody Museum in bila tam deležna vse muzeološke in znanstvene pozornosti. Zaradi nje je H. Hencken navezal s slovenskimi arheologi prijateljske stike — na njegovo povabilo je bil tedanji konservator Narodnega muzeja R. Berce leta 1951 šest mesecev v Ameriki — ki so ostali živi vse do njegove smrti. Čeprav Hencknovo zanimanje ni veljalo v prvi vrsti problemom slovenske arheologije, je vendar vanjo z vrsto svojih del posegal, tako npr. s svojo knjigo o čeladah (The earliest European Helmets), predvsem pa seveda s svojo izdajo Magdalenske gore. Važno je tudi, da je v svojih angleško pisanih delih dosledno uveljavil naša arheološka najdišča kot del slovenskega prostora. Tako predvsem z doslednim pisanjem slovenskih imen najdišč kakor tudi z navedbo, da leže v Sloveniji. Če hočemo spoznati, kakšen

* Ljubljana, YU 61000, Hajdrihova 24

premik se je zgodil, moramo vzeti v roke le avkcijski katalog Treasures of Carniola iz leta 1934, kjer praktično ni omenjena niti Slovenija niti ni slovenskih imen za najdišča, tako da razumemo ogorčenost Pavla Grošlja, ki je leta 1934 o omenjenem katalogu napisal: »Ko prebiram lepi katalog, ki ga je sedem učenjakov sestavilo za dražbo mecklenburške zbirke ter srečam v njem imena najrazličnejših narodov in plemen, ki so v pradavnini živela ter se kretala po Evropi, tedaj mi oko nehotе išče ime mojega naroda, ki je bil poldrug tisoč let lastnik in čuvar teh bajnih zakladov. Zaman! Nekje je sicer zapisano ime kraljevine, nekje tudi upravne edinice, v kateri leže danes njih najdišča, o na-

rodu samem pa niti besedice. Kot da smo srednjeafriško pleme, ki nima svojega narodnega imena, temveč samo biološki naziv, kakor ga ima kaka pasma vijolic ali kuncev...« Prav tako je Hencken tudi dobro zasledoval slovensko arheološko literaturo in jo polno upošteval v svojih knjigah in razpravah, in to ne samo, kadar je pisal o problemih slovenskega arheološkega prostora.

Njegov naslednik v Harvardu je P. S. Wells, o katerega delu smo prav tako že poročali v zadnjem, enajstem zvezku Zbornika. Danes lahko poročam že o njegovi novi knjigi, tretji, ki zadeva mecklenburško zbirko: Mecklenburg Collection, Part III (Bulletin 33, 1981). Izdal jo je pod značilnim naslovom The Emergence of an Iron Age Economy. V njej je objavi Stične pridružil tudi objavo 25 grobov iz Hallstatta, iz slavnega najdišča torej, ki je dalo evropski kulturi starejše železne dobe svoje ime; govorimo o »halštatski kulturi«. Vojvodinja jih je izkopala sama leta 1907. Sami arheološki objavi Hallstatta (str. 5—30, z risbami na str. 133—147) je pridejana tudi antropološka analiza kostnih ostankov. (E. Trinkhaus; str. 30—36), analiza jantarja (Curt W. Beck in Christopher J. Smart; str. 36—37), bronaste igle z železno intarzijo (J. E. Ericson; str. 37—39) in tekstilnih ostankov (J. Mefford; str. 39—43). Drugi del obsega Wellsovo objavo Stične (str. 45—89 z risbami na str. 149—229). Zaključno po-

glavje, čeprav po obsegu ni najobširnejše, je središčno: Vznik železnodobne ekonomije v vzhodnoalpski Evropi (str. 93—129). Opira se sicer predvsem na gradivo mecklenburške zbirke, pridruži pa še celo vrsto drugih najdišč iz vzhodnoalpskega področja tako iz halštatskega kot iz starejšega žarnogrobišnega obdobja. Na koncu je pridana literatura (str. 231—243) ter indeks najdišč in stvarnih pojmov (str. 245—246).

Na prvi pogled se vidi, da se Wells loteva objave drugače kot Hencken. Podobno je grajen le katalog v strogem smislu, tako v svojem opisnem kot v risarskem delu. In takoj pristavim: obakrat je odličen. V nadaljevanju pa je Hencknova obravnava klasična: daje predvsem kronološko analizo gradiva, posameznih tipov, skratka, giblje se v izhojenih stezah arheoloških objav. V nekem smislu je torej ezoterična, zanimiva predvsem za strokovnjaka. Wells ima vsa ta klasična vprašanja za znana. Niti z enim stavkom jih ne obravnava. Celotna Stična mu je enostavno Iron Age, starejša železna doba. Gradivo mu je le podlaga za zgodovino sociološkega kova, za sociološka vprašanja.

In katera so ta vprašanja?

V kakšni skupnosti so živeli ljudje, ki so izdelali in uporabljali gradivo, ki ga imamo pred seboj, kako je bila organizirana. Od česa je živela. Koliko ljudi je štela. Koliko prebivalstva so imele posamezne halštatske postojanke. Na kakšni stopnji ekonomskega razvoja so bile. kateri so bili vzroki, da so lahko stopile iz žalostnega kroga zgolj zadoščevanja najnujnejših življenjskih potreb, hrane in obleke, v višje organizirano družbo, kjer že nastopa delitev dela. In naprej: kakšna je bila produkcija železa, brona, kako so izdelovali bronaste in železne izdelke. Kakšna je bila izdelava steklenih, zlatih predmetov. Kako je bilo s trgovino. Od kod in kje so dobivali baker in cin, ki ga ni bilo doma, kako grafit in sol. Kako so pridobivali železo, kako so trgovali z njim, kako s kmetijskimi pridelki, kako so prišli do luksuznih, uvoženih predmetov. Vprašanja transporta, vprašanja značaja stikov, kakšni so bili medsebojni stiki. In na koncu še enkrat: kakšna je bila socialna organizacija družbe, ki je tako proizvajala, tako trgovala, kako se je njena socialna organizacija od časa pozne bronaste dobe pa do srede začetka mlajše železne dobe spreminjala.

Najbrž ste vsi srečni, ko to berete. Končno je arheologija stopila iz svojega zaprtega slonokoščene stolpa in nam odgovarja na vprašanja, ki nas dejansko zanimajo, ki so res vprašanja.

Se bolj boste navdušeni, če vam povem, da Wells na mnoga od postavljenih vprašanj tudi zelo določno, konkretno odgovarja. Npr.: v Stični je živelo 577 ljudi, na Magdalenski gori 194, na Vačah 274, na Libni 41, na Brezjah pri Trebelnem 84, na Bregu na Koroškem tudi 41, v Kleinkleinu v dolini Solbe 90, v Hallstattu 206. Ali pa: stiški kovač je izdelal na leto v povprečju 2,2 sulici, 1,3 sekire, 0,9 noža. In gojil je pšenico, rž, oves, ječmen, proso, grah, lečo, jedel govedino, svinino, ovčetine in meso druge drobnice, tudi divjačino, kot meso jelena, merjasca in podobno. In kako je Wells prišel do teh (in drugih) natančnih in manj natančnih odgovorov? Malo po arheološkem gradivu in še več po socioloških zakonitostih in formulah. Tako npr. obstaja formula za število

prebivalstva: $P = \frac{De}{t} + k$, pri čemer je P povprečje prebivalstva v kakšnem

kraju, D je celotno število mrtvih v nekropoli, t je število let uporabe nekropole, e je povprečje življenjske dobe, k je korektor, ki ga moramo dodati šte-

vilu prebivalstva, ker v nekropoli pač niso mogli biti izkopani vsi grobovi. Prehrano pač ugotovimo iz ohranjenih kosti in pelodne analize, delno tudi iz upodobitev na situlah, kjer je npr. upodobljen lov na jelena in zajca; torej so se ljudje hranili tudi z divjačino. Ker je na vaški situli upodobljen tudi lev z volčjim repom, bi v svoji kritični zlobi lahko pristavil, da se je takratni človek hranil tudi z levjim mesom, volčji rep pa najbrž uporabljal za čiščenje noža...

V čem je torej novost in problematika Wellsove sinteze, ki sem jo lahko seveda pokazal le v iztrganih, nekoliko provokativnih navedbah? Novost je vsekakor v praktični uporabi nekaterih načel nove arheologije, »new archaeology«, ki se je razvila v zadnjih dvajsetih letih predvsem v anglosaksonskih deželah. Nova arheologija je seveda širok pojem, ki ga tu ne morem obravnavati v celoti. Za razreševanje nekaterih vprašanj je pritegnila druge stroke: etnologijo v širšem smislu, sociologijo, ekonomijo, psihologijo. Naslonila se je delno na velikega angleškega arheologa G. Childa, avtorja pomembnih sintetičnih del med obema vojnama in takoj po prvi svetovni vojski (umrl leta 1957 v avstralskih gorah), J. G. Clarka in drugih. V nasprotju s strogo nemško analitično, popolnoma analizi gradiva zapisano smerjo so Angleže zanimala širša, predvsem sociološka, ekonomska vprašanja. Skromnost, nujna omejenost arheološkega gradiva le na nekatera področja, omejenost povednosti, vse to je vzrok, da nova arheologija vnaša »modele«, »vzorce« iz drugih ved v reševanje svoje stroke. Vprašanja, ki jih zastavlja »novi arheolog« gradivu svoje stroke, so nova, vzeta ne toliko iz gradiva samega, ampak iz moderne zgodovine, kakor jo hoče formulirati moderna sociologija.

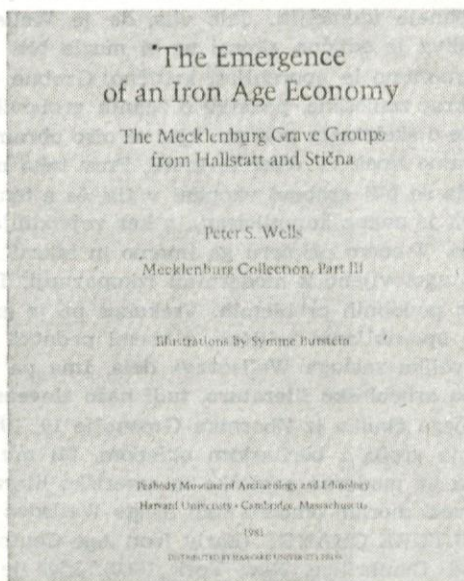
In tu tiči nevarnost. Problematična niso toliko vprašanja, ampak shematični odgovori, ki ponavljajo, včasih celo žele potrditi formule, prinesene od drugod, ponajveč iz sociologije. Nevarnost torej, ki jo prinaša vsaka »aktualizacija« znanosti. Nevarnost, ki se ji je prazgodovinska arheologija enkrat že dala premagati. Prazgodovinska veda ima svoj začetek v času razcveta nacionalnega prebujenja, ki je dal pogosto stroki aktualen polet: narodi so želeli z njo dobiti svoje zgodovinske korenine, hkrati svoje pravice, zakoreninjene v zgodovinskem pravu. Tako je nastala tudi nemška naselitvena arheologija, ki je dala mnogo koristnih rezultatov, dokler se ni za Hitlerja z vsesplošnim dokazovanjem Germanov vsepovsod toliko »aktualizirala«, da se je popolnoma razvrednotila. In današnja bolgarska in albanska arheologija je včasih v svojih »aktualnih« težnjah na robu tega.

S temi že skrajnimi primeri ne bi želel že a priori odklanjati nove smeri, še manj pa seveda aktualnih vprašanj v arheološki vedi in danes tako popularne interdisciplinarne raziskave.

Prav na primeru Stične pa bi rad pokazal, koliko pasti je skritih v tej novi smeri. Prvič je premalo kritična do svojih virov. S kritiko virov se vsaka znanost začne, tudi arheološka. Vedeti moramo, kako zanesljivi so podatki, ki jih imamo na razpolago, koliko so kompletni. V našem primeru pomeni to najprej, kako zanesljiva so bila izkopavanja vojvodinje. O tem mi seveda še tako laskave pohvale še tako slavnih arheologov, kot je npr. Oscar Montelius, ne povedo mnogo. Sam lahko rečem na podlagi izkušenj svojih izkopavanj v Stični, da so bila slaba; v Stični še slabša kot na Magdalenski gori. To seveda ni očitek, to je le ugotovitev, da je velike gomile težko kopati in stiške s svojo kislo ilovico, ki je razjedla vse kosti, tako da ni ostalo od njih nobenega sledu,

še posebej. Težko je kopati predvsem dolenski tip gomil, katerih zgradba je v veliki meri še danes neznana, povsem neznana pa je bila vojvodinji Mecklenburški; zgradba je tako zamotana, da je tudi pri najbolj skrbnem kopanju pogosto težko ugotoviti grobno jamo. Moje trditve niso kak samozadovoljen očitek; naj samo dodam, da niso nič boljše v tem času kopali tudi v Nemčiji: v podobno veliki gomili, kot so stiške, so na Magdalenenbergu (torej zopet Magdalenska gora) pri Villengenu izkopali leta 1890 en sam grob — v najboljši veri, da so s tem gomilo v celoti odkrili — v isti gomili pa jih je v letih 1970—1974 izkopal K. Spindler še 140. In še druga primerjava. Veliko gomilo v Stični sem kopal pet let (vsako sezono približno po šest tednov), vojvodinja Mecklenburška pa je samo v drugi polovici leta 1913 izkopala nič več in nič manj kot deset gomil in še nekaj planih grobov na Vačah povrhu. In njene gomile niso bile v povprečju nič manjše kot velika stiška, ki jo je izkopal Narodni muzej.

Kritičnost je torej na mestu, previdnost do števila izkopanih grobov, do njihovega sestava še bolj. Resno se moramo vprašati, ali so bili res izkopani vsi grobovi. In če se nam ti podatki poderejo, mi še tako veličastne formule nič ne pomagajo. In ne da bi na tem mestu široko dokazoval, lahko rečem: že iz povedanega je jasno, da niso točni. Drugič. Tolikokrat premlevana kronologija je lahko res mnogim pogosto sama sebi namen. Wells je vzel za življenje gomil povprečno dobo 350 let; to je številka, ki je danes gotovo najbolj veljavna za trajanje halštatske kulture na Dolenjskem. Toda za trajanje stiških oz. magdalenskih gomil že ne več. Že bežen pogled nam pokaže, da izkopano gradivo ni enakomerno razdeljeno na teh 350 let. Torej nove težave za formulo in pridobljeno številko 577 prebivalcev v Stični. In seveda tudi drugod.

Tako bi lahko še nadaljeval. Omenim naj pa le še en bolj načelen pomislek. Wells gradi večino svojih spoznanj na grobnem gradivu. Je grobni kult

res le del pravil ekonomskega, sociološkega dogajanja? Vemo, da je predvsem del tedanjega religiozno-duhovnega sveta, del grobnega kulta, ki ima svoja strogo določena pravila. Da dobimo v halštatskih grobovih Dolenjske orožje, v svetolucijskih pa ne, zanesljivo ne pove nič o večji ali manjši bojevitosti prebivalstva obeh pokrajin, tudi o njihovi produkciji železa ne. Na začetku halštatskega obdobja je okras večinoma železen, pozneje pa bronast: gotovo ne zaradi tega, ker je bila produkcija železa na začetku večja kot pozneje. Wellsova teza, da so žarnogrobiščni depoji dokaz pomanjkanja bronaste kovine in so jo zato zbirali, da so jo lahko na novo uporabili — torej analogno našemu zbiranju starega papirja in steklenic — medtem ko je ekonomski dvig v železni dobi spustil uporabo, da so lahko bronaste predmete dajali v grobove, je seveda iz modernih socioloških formul zgrajena pripovedka. In nekaj podobnih modernih pripovedk je še v knjigi.

Vsekakor pa ne bi želel, da bi moje malo karikirane pripombe, ki bi jih bilo treba še podrobneje utemeljiti, dale vtis, da je Wellsova knjiga slaba. Narobe: objava gradiva je odlična, skoraj ne bi mogla biti boljša. Zaradi načina izkopavanja ga moramo le uporabljati kritično. Grobne celote so dostikrat nepopolne, že manjkrat zamešane, podatke o žganih grobovih moramo pogosto razumeti kot podatke o skeletnem pokopu, kjer se niso ohranile kosti, zoglenele koščke lesa pa moramo imeti za ostanke krste. Prav tako ne bomo smeli razumeti dobesedno, da so bili grobovi vkopani v tla, če s tem mislimo na nekdanjo površino. Sploh je pokop kompliciran, in ker vovodinja ni delala načrta, se še težje spoznamo. V enem primeru ga imamo in takrat načrt potrjuje pokopavanje v krogu, ugotovljeno z modernimi izkopavanji. Lahko bi še dolgo razpravljali o teh in podobnih problemih. Vsekakor pa je gradivo tako publicirano, da ga lahko uporabljamo kritično, z vsemi podatki, ki jih je imel na razpolago, in to je velika zasluga Wellsovega dela. Ima pa seveda še številne druge. Odlično pozna arheološko literaturo, tudi našo slovensko. V naši pogrešam le citiranje svojega članka iz Zbornika Grosuplje 10, 1978, kjer sem prvič razrešil grobno celoto groba z berlinskim oklepom. Mi mu bomo še posebej hvaležni za opozorila na moderno angleško in ameriško literaturo z modernimi tendencami. V tej zvezi moram omeniti tudi drugo Wellsovo knjigo CULTURE CONTACT AND CULTURE CHANGE (Early Iron Age Central Europe and the Mediterranean World, Cambridge, New York 1980), kjer je načela, ki jih je uporabil v naši objavi Stične, teoretično utemeljil in izpeljal na gradivu zahodnohalštatskega kroga.

In za zaključno interpretacijo bomo pač rekli, da je Wells prišel z mnogimi vprašanji še prezgodaj. Z Wellsovimi vprašanji se bomo vsekakor še ubadali, še si jih bomo zastavljali in skušali znova nanja odgovoriti. Čeprav morda ne na vsa. Nekatera so, to lahko rečemo že danes, vse preveč zastavljena iz problematike moderne sociologije in v tej obliki iz danega gradiva neodgovorljiva. Še vedno ostaja dejstvo, da moramo poskušati razumeti in razlagati železno dobo danes slovenskega prostora iz njenega lastnega gradiva (kakršnega imamo pač na razpolago) in iz njenega sodobnega sveta, ki je bil razvojno višji; ob njem je rasla, iz njega je dobivala pobude. Ta svet je bil že zgodovinski oz. je postal zgodovinski, poznal je že pisavo, literaturo, mestno kulturo: to je mediteranski svet, predvsem v svoji italjski uresničitvi. V njem dobimo nadaljnje možnosti za interpretacijo prazgodovinskega sveta našega prostora. Naša železna

doba je soočenje našega prazgodovinskega sveta s tedanjim že zgodovinskim mediteranskim svetom, rezultat tega srečanja.

Zato bo še neprestano treba povečevati naše arheološko gradivo, povečati številčno in vsebinsko. Arheologija ima lepe možnosti za to. S svojo objavo nam je tudi Wells gradivo povečal, dal nove, globlje možnosti interpretacije, dal tudi že nove odgovore. Radi bi ga povabili, da skupaj načrtno povečamo gradivo, povečamo svoje možnosti za nove odgovore.

Stična s svojimi kljub vsemu še dobro ohranjenimi gomilami in naseljem zaradi idealne možnosti kombiniranega raziskovanja mesta živih in mrtvih daje za take raziskave enkratne možnosti.

TUJI ODMEVI NA KNJIGO O STIČNI

Marijan Zadnikar*

Leta 1977 je v Ljubljani izšla obsežna monografija o enem najvidnejših umetnostnih spomenikov v Sloveniji, o romanski arhitekturi stiškega samostana: Stična in zgodnja arhitektura cistercijanov. Ker je naletela knjiga o največjem kulturnem spomeniku na področju občine Grosuplje v tujini na tako velik odziv, smo povabili njenega avtorja, naj za naš zbornik napiše nekaj o tem, kako se je tujina odzvala na domače znanje in kako celo moderna znanost ceni dosežke dolgoletnega raziskovalnega dela slovenskega znanstvenika.

Uredništvo

Ko je izšla moja dvajseta samostojna knjiga Stična in zgodnja arhitektura cistercijanov, ki jo je leta 1977 izdala Državna založba Slovenije v Ljubljani, je naletela v znanstvenem svetu v tujini na velik odmev. Razloge za to je treba po eni plati pripisati dejstvu, da je srednjeveška arhitektura cistercijanov v mednarodni znanosti vedno znova aktualna in je zato tudi zanimanje za našo Stično še toliko večje, saj sodi po času nastanka (1135) celo v evropskem merilu med zgodnejše naselbine leta 1098 ustanovljenega reda, o njeni prvotni arhitekturi, ki je zlasti še predmet raziskav in znanstvenega zanimanja, pa vse doslej ni bilo primerne publikacije, tako da svet o njej ni nič vedel. Posebno pozornost pa je seveda pritegnilo tudi to, da se zasnova stiške redovne cerkve kot arhitekturno najpomembnejšega objekta prvotnega samostana močno razlikuje od zasnov sočasnih cerkva istega reda drugod po Evropi in da je Stična v tem pogledu res samosvoja in edinstvena.

Po drugi plati pa je omogočilo tolikšne odmeve na knjigo tudi dejstvo, da sta slovenskemu besedilu dodana razmeroma obsežna povzetka v francoščini in nemščini in da je knjiga bogato ilustrirana ter tudi tiskarsko lepo izdana, kar nekateri ocenjevalci posebej poudarjajo. Navaditi se pač moramo na to, da je treba domače znanje ponuditi tujcem v kakšnem svetovnem jeziku in v primerni obleki, če hočemo z njim prodreti v veliki svet in ne ostajati samo za domačim plotom, pa čeprav imamo to zemljo neizmerno radi.

Med tujimi odmevi na knjigo, kolikor zanje vem, je med prvimi izšlo o njej obširno in s širokim znanjem napisano poročilo plodovitega francoskega umetnostnega zgodovinarja, ravnatelja arhiva za departma Saone-et-Loire v Maçonu, Raymonda Oursela, in sicer že v januarški številki umetnostne revije **Zodiaque** za leto 1978 (letnik XXVIII, št. 115, str. 15). Ker so avtorju dobro znane že prejšnje publikacije o naši romanski arhitekturi in umetnosti, je spoznal v knjigi o Stični sistematično in poglobljeno nadaljevanje raziskav o tem obdobju naše stavbarske in likovne preteklosti. Podobno kakor naša srednje-

* Ljubljana, YU 61000, Švabičeva 7

veška arhitektura kartuzijanov je tudi romanska Stična Ourselu razmeroma blizu, saj gre v obeh primerih ne le za francoska redova in za stvaritve francoske arhitekture, ki je popolnoma osamljena nastala na naših tleh daleč od svoje domovine, temveč v primeru Stične celo za francoskega graditelja Mihaela, čeprav avtor recenzije nekoliko podvomni v njegov francoski rod in se mu zdi, morda zaradi geografske bližine, verjetneje, da bi bil Mihael Italijan. Primerjava Stične s Clunyjem II, ki ga večina avtorjev priznava za vsaj posredno izhodišče takih zasnov, kakor jo kaže Stična, Oursela očitno tudi ni popolnoma prepričala, pač pa ga je navdušilo primerjanje Stične z normandijskim Bernayem in z benediktinsko cerkvijo Perrecy-les-Forges, katere odkritje je v »stiški« obliki prav njegova zasluga. Zlasti pa se je ogrel za primerjave Stične s tlorisi, kakor jih je ponavljala nemška hirsauska kongregacija in s tem ohranjala predromansko benediktinsko tradicijo, ne meneč se za vse novotarije, ki jih je po zgledu Fontenaya uvajal cistercijanski red v svoje stavbarstvo. Zapisal je še, da je zasluga »maître livre« o Stični tudi ta, da je pokazala na nevzdržnost trditve o romanski enovitosti in da je podčrtala pluralizem idej, tokov in rešitev, ki so odpirali razvoju napredna in nova pota.

V belgijski reviji **Cîteaux Com. Cist.**, ki izhaja v Achelu, je v zvezku 3-4 letnika 1978, str. 341—343 prof. M. P. Lillich z ameriške univerze Syracuse objavila o knjigi daljši zapis, v katerem ugotavlja, da je Stična sočasna z najstarejšimi primerki t. im. »bernardinskega tipa«, kakor ga zastopa burgundski Fontenay, da pa je v primerjavi z njim njen tloris močno arhaičen. Avtorica si ga ne upa izvajati neposredno iz francoskih zgledov (Cluny II), ki so po njenem mnenju prestari, da bi bili lahko Stični neposreden vzor, in se bolj nagiba k temu, da se je morda Stična zgledovala po sočasnih nemških redovnih vzorih. Pri tem se opira na primerjave nekaterih detajlov, npr. velike romanske baze s podobno v nemškem Eberbachu, kar pa verjetno za tipološko primerjavo celotne arhitekture in zlasti še tlorisnih zasnov ne more biti odločilno. Svoj sestavek končuje z ugotovitvijo, da je monografija o Stični tehten prispevek k vprašanju vplivanja, vzorov in posnemanj v srednjeveški umetnosti.

Nedavno umrla profesorica dunajske univerze R. Wagner-Rieger, ena najboljših poznavalk evropske srednjeveške arhitekture, je v dunajski reviji **Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege**, zv. 3-4 za leto 1978, v očni knjige ugotovila, da obstaja v Sloveniji posebno zanimiva samostanska arhitektura. Zgoščeno je ponovila zgodovinska dejstva o Stični in pri tem posebej opozorila na njenega laičnega graditelja Mihaela, kar je po njenem mnenju za stavbno zgodovino pomemben podatek. V nasprotju s francoskim in ameriškim stališčem se je dunajska profesorica, ki so ji razmere v srednji Evropi dosti bližje, določno izrekla za to, da sodi stiški tloris v nasledstvo Clunija II, ki so ga poleg Hirsaua sprejeli tudi drugi benediktinski reformirani samostani. Turingijska Paulinzella in neohranjeni vestfalski Hardehausen sta po tlorisu Stični najbližja. Stiška cistercijanska cerkev izdaja torej po mnenju avstrijske znanstvenice clunyjsko prostorsko občutje. Pridružuje se mnenju, da arhaičnega tlorisa Stične ne gre pripisovati njeni provincialnosti na vzhodnem obrobju zahodnoevropske kulture, marveč da gre za tipološki pluralizem, ki je značilen za zgodnjo arhitekturo cistercijanov. Po mnenju avtorice prav Stična vabi k novim presojam vse evropske cistercijanske arhitekture. Spoznanja, ki jih je s to knjigo dala Stična, bi bilo mogoče koristno uporabiti zlasti pri raziskavah tistih

redovnih cerkva, katerih prvotnih vzhodnih zaključkov, ki so tipološko najodločilnejši, še ne poznamo (Heiligenkreuza, Zwettl). Ta pomembna publikacija odpira po mnenju prof. Rieger-Wagnerjeve pota kako priti do mednarodnih in regionalnih povezav v evropski cistercijanski arhitekturi.

Medtem ko je izšlo v Münchenski zgodovinski reviji **Historisches Jahrbuch** 97/98 za leto 1978, str. 643, izpod peresa njenega urednika E. Krausena le krajše poročilo o izidu knjige, v katerem je poudarjen zlasti ključni pomen Stične, ki med cistercijanskimi stavbami edina uporablja tloris Cluny II — Hirsau, je umetnostni zgodovinar madžarskega rodu Thomas von Bogyay, dober znanec slovenske umetnostne zgodovine, prispeval v prvem zvezku revije **Das Münster** letnika XXXII za leto 1979 o stiški knjigi daljši kritični zapis. Že na začetku poudarja pisec prednost take obravnave kakega spomenika, da ga prikazuje v evropski luči in ga temu ustrezno tudi razlaga. Za Stično meni, da zavzema v Evropi poseben položaj, ki izhaja iz nasledstva Cluny II — Hirsau, in posebej opozarja na to, da redovna filiacija Morimond—Ebrach—Rein na njeno arhitekturo ni imela vpliva. Tudi Bogyay vidi v Stični dokaz za tipološki pluralizem, ki je vladal v cistercijanski arhitekturi še za življenja sv. Bernarda. Odločilni delež laičnega stavbenika in kamnoseka Mihaela pa po mnenju recenzenta tudi dokazuje, da v tem času redovna delovna sila (konverzi) še ni bila sposobna sama prevzemati in voditi tako zahtevnih nalog, kakor je bila gradnja novega samostana. Tudi po tehnični in tipografski plati je dal pisec knjigi vse priznanje.

Za vodilno ameriško revijo za področje zgodovine arhitekture **Journal of the Society of Architectural Historians** je napisal V. Gvozdanović z univerze Michigan o »Stični« obširnejše poročilo. V njem opozarja bralce, da sem že leta 1969 v tej reviji objavil povzetek svojega dela o romanski arhitekturi na Slovenskem, v kateri zavzema Stična najvidnejše mesto. Ko opisuje značilnosti njenega talnega načrta, posebej poudarja »benediktinski« vzhodni zaključek prvotne cerkve, ustavlja pa se tudi ob križnem hodniku in različnih prostorih ob njem. Recenzent posebej poudarja, da je Stična po porušenju Hardehausna zdaj edina cistercijanska stavba s takim tlorisom v Evropi. Njen pomen kakor tudi važnost obnovljene študije o njej po mnenju pisca daleč presega slovenski okvir. S takimi knjigami se odpirajo zahodnemu bralcu novi pogledi na spomenike tudi v vzhodnejših evropskih deželah in vredno bi bilo take študije tudi prevesti ter jim pridružiti še knjige kot Romanska Slovenija, Romanska Hrvaška in podobne.

Tako se je torej doslej bližnja in daljna tujina odzvala na znanstveno delo, ki je s svojimi izsledki pravi izziv mednarodni znanosti, saj odpira eno ključnih vprašanj evropske monastične arhitekture.

**ITALIJANSKI PREVOD KNJIGE
KOZMOGRAM ROMANSKE BAZILIKE V STIČNI**

Andrej Kurent*

V Firencah je v založbi **Critica d'arte** izšel italijanski prevod knjige profesorja Tineta Kurenta o Stični¹ pod naslovom **Cosmogramma della basilica romanica di Stična**.²

Delo je v celoti prevedel v italijanščino profesor dr. Marko Pozzetto z Inštituta za arhitekturo v Trstu. Poleg drugih jezikov govori profesor Pozzetto odlično tudi slovensko; njegova mati je bila Slovenka. Doslej je prevedel v italijanščino že več razprav profesorja Kurenta; ena je izšla v Torinu³, druga v Milanu⁴, tretja pa v Gorici⁵.

Prevodu knjige o Stični je priložena tudi predstavitev avtorja in njegovega dela pod naslovom **Commento a Kurent** izpod peresa glavnega urednika florentinske revije **Critica d'arte** profesorja Carla L. Raghiantija. Iz te predstavitve si pogledjmo samo en odstavek:

»Kurent je v dobrih dvajsetih letih napisal organsko vrsto med seboj povezanih študij in prispevkov. Ponovno je preračunal in s podrobnimi analizami obnovil veliko antičnih del, od mestnih osnov do spomenikov in njihovih posameznih sestavin. Tako je ugotovil kulturni fenomen proporcijske modulacije na širokem geografskem področju in v velikem kronološkem razponu. Zato je zdaj postalo potrebno in neizogibno, da vsak kompleks ali zgradbo, tako v območju, ki ga je on že raziskoval, kakor tudi zunaj njegovega območja, odslej naprej podvržemo modularnemu postopku, kakršen kolj že bo rezultat.«²

Profesor Raghianti ni le vodilna avtoriteta na področju umetnostne kritike v Italiji, ampak tudi v svetu.

---

* Ljubljana, YU 61000, Bratovševa pl. 12

¹ Fakulteta za arhitekturo Univerze Edvarda Kardelja je izdala knjigo T. Kurent, **Kozmogram romanske bazilike v Stični, Cosmogram of the Romanesque Basilica at Stična, Yugoslavia**, Univerzitetna založba, Ljubljana, 1978.

² Glej **Critica d'arte**, XLI, 172—173, julij—december 1980.
di architettura, Politecnico di Torino, 1968.

³ T. Kurent, **La legge fondamentale della composizione modulare**, Facoltà di architettura, Politecnico di Torino, 1968.

⁴ T. Kurent, **La composizione modulare della Porta Palatina a Torino**. — **Prefabbricare** 5, 1969.

⁵ T. Kurent, J. Marinko, **Proporzioni spaziali nelle architetture di Max Fabiani**. — **Studi Goriziani** 44, 1976.

PROSVETNO IN KULTURNO ŽIVLJENJE MED OBEMA VOJNAMA V ŽALNI

Cvetko Budkovič*

Prebivalci slikovite vasi Žalna, obdane z zelenimi hribi in košatimi gozdovi, so živeli pred 1. svetovno vojno v miru in zadovoljstvu. Marsikateri potnik je Žalno spoznal, ko se je peljal z dolensko železnico iz Ljubljane proti Višnji gori in se z vlakom za trenutek ustavil v tej prijazni vasi. Tako je opazil urejene vrtove, hiše z gospodarskimi poslopji, enonadstropno šolo, cerkev z rdečim zvonikom in vaško gostilno. Ta je slovela po dobri kuhinji in vinski kapljici: druga gostilna s trgovino na drobno pa je bila v Mali Žalni. V Žalni je bil sedež županstva in pomožna pošta.

Začetki kulturnega življenja segajo v čas pred prvo svetovno vojno; vezani so bili na vaško in cerkveno petje ter dramske prireditve v šoli. Žalna je dobila prvo šolsko poslopje že leta 1867, 61 let prej kot Grosuplje. Leta 1909 so opustili nadzidavo stare šole in sezidali novo. Kulturno življenje so pospeševali učitelji in župniki, petje pa tudi organist. Pred 1. vojno je nekaj let poučeval petje profesor glasbe Vilko Schiffrer, župnikov brat iz Škofje Loke (in učitelj Petelin).

Mnogo zaslug za gradnjo nove šole je imel nadučitelj Josip Svetina, ki je poučeval v Žalni od leta 1884 do smrti 1914. Ustanovil je tudi šolsko knjižnico, učitelji pa so jo kasneje dopolnjevali. Učenci so naročali Zvonček, Vrtec, nekateri odrasli pa Dom in svet ter Ljubljanski zvon.

Življenje Žalcev je popolnoma spremenila 1. svetovna vojna. V vas so prihajali celi bataljoni avstro-ogrske vojske, nekateri naravnost iz bitk, da rekvirirajo hrano in se odpočijejo. Ljudi sta se polastila malodušnost in obup. Marsikatera hiša je že prvo leto vojne žalovala za svojcem, ki je padel na gališki fronti. Pričelo je primanjkovati hrane, obleke in obutve, ljudje so postali vse bolj nezadovoljni. Otroci so morali v šoli prepevati pesmi kot »Ajmo, ajmo, vinarje zbirajmo, jih za narod in cesarja dajmo«. Vinarjev pa je bilo vedno manj in starši so jih otrokom vedno bolj neradi dajali, saj so vedeli, da gredo za fronto in pobijanje slovenskih vojakov.

Šolske prireditve

Zelo narodnostno zavedni so bili učitelji in vedno so tolažili ljudi ter jih hrabрили. Leta 1916, ko se je 1. svetovna vojna razplamtela z vsemi svojimi grozotami, so učitelji pripravili v žalski šoli prireditev, pri kateri so sodelovali šolski otroci. V šoli so namestili zasilni oder, kulise iz desk in platna so pošlile učiteljice, za vsako ustrezajočo sceno posebej. Na sliki so bili gozdovi, hiše, živali. Na odru so otroci deklamirali, peli in pripravili igrice. Režirala je uč-

* Ljubljana, YU 61000, Šišenska c. 2

teljica Katarina Košina (1916—1918). Prebivalci Žalne in okolice so z vojaki raznih narodnosti (Čehi, Madžari) napolnili »dvorano«, to je šolski razred, do zadnjega kotička. Na prireditvi so sodelovali tudi odrasli.

Tako je Metod Zrnc iz Žalne zapel pesem-zbadljivko »Halberda« (Halt, wer da?), ob njej so se ljudje in vojaki iskreno veselili.

Enkrat tam na Laškem je b'lo,
pred festungo, Mant'vo močno;
ko stal sem na vahti soldaški,
pa nisem znal prav nič še laški.
Kar pride nad mano jih sto,
že skoro po meni je b'lo,
a jaz zakričim »Halber da?«
in vse mi počene na tla.
To je storil moj tajč
moj tajč...
da didl, dadl, dudl, dadl, dudl,
moj tajč...

Avtor neznan
Pal Janez Lužar
notni zapis Cvetko Budkovič

Tam na Laškem

Enkrat tam na Laškem je b'lo, pred festungo

Mant'vo močno, ko stal sem na vahti soldaški pa

nisem znal prav nič še laški. Kar pride nad

mano jih sto, že sko-ro po meni je b'lo, a

jaz zakri-čim, halber-da" in vse mi po-pa-de na

Po tej pesmi je nastopila Marija (Mimi) Lužar (sedaj por. Pininsky) in deklamirala pesem pretresljive vsebine, ki je navzoče prevzela do solz. Pesem predstavlja mater, katere sin je moral na fronto. Ni ji pisal. Iskala ga je po galiških gozdovih, med strelskimi jarki. Tu končno najde med tisočerimi grobovi tudi grob svojega sina. Vsaka kitica se končuje z obupanim refrenom: »Ivan, Ivan, ti otrok moj dragi, kje si, odgovori. Jaz sem, tvoja mati.«

Nato so šolarji zapeli nekaj pesmi in predstavili kratko igrico. Čisti dobiček (prihodek) od vstopnine so namenili revnim učencem za nakup knjig.

V nekoliko spremenjeni obliki in z novimi točkami so to prireditve ponovili, sedaj pod vodstvom upraviteljice šole Frančiške Bezeljakove (1911—1920 in 1921—1922). Tudi to pot so bili prostori pretesni za številne poslušalce. Nastopili so Metod Zrnc kot oče, Janez Lužar kot sinček; deklamiral je Stritarjevo pesmico Oba junaka.

Nato sta v sarafanu Angelca Lužar-Potokar kot stara mati in mala Vida Bezeljakova kot hčerka prisrčno zapeli pesem Sarafan. Nazadnje je nastopila Mimi Lužar s šaljivo pesmijo-zbadljivko Narobe svet.

Autor neznan
Pel Janez Lužar
notni zapisi Lovko Budkovič

Narobe svet

Ko o-ko-li se o-zi-ram v glavi se mi za-vr-ti,

svet je zmešan ne preti-ram, kmalu pamet vso-zgu-bi.

Vse naprej brez uma dirja, no-vo pesem hočem pet,

tudi če me kdo ozmerja, saj je vse na-ro-be svet.

Ko okoli se oziram,
v glavi se mi zavrti,
svet je zmešan, ne pretiram,
kmalu pamet vso zgubi.

Vse naprej brez uma dirja,
 novo pesem hočem pet,
 tudi če me kdo ozmerja,
 saj je že narobe svet.

Komaj deček ti odrase,
 mleko se ga še drži,
 staršev že prezira glase,
 nepokoren se reži.

Stara mati dela prosi,
 žehto pere starih let,
 njena hčerka sončnik nosi,
 to je res narobe svet.

Pred zrcalom gospodična
 sladko se drži na smeh,
 v kotu prede pajk tančico,
 prah, smeti leže po tleh.

Kaj učeni gospodični
 mar je blatni kabinet,
 ogleduje kras si lični,
 to je res narobe svet.

Leskovo pereče olje
 oče poizkusi spet,
 to zdravilo bo najbolje,
 sicer bo narobe svet.

Kmetsko dekle, glejte gosko,
 kodrati si zna lase,
 nosi nobel se gosposko,
 rada še špancirat gre.

Tam z očali, primaruha,
 dama v časnike skeli,
 v kuhinji možiček kuha,
 da postreže milostni.

Komaj jo nasiti s kavo,
 po meso ga pošlje spet.
 Ona drugo 'ma zabavo,
 to je res narobe svet.

Tudi ta predstava je uspela. Ljudje so bili žejni nekaj smeha in veselja. Četudi so tu in tam potočili kako grenko solzo, jim je bila v uteho. Z občinstvom so se v dvorani zelo zabavali tudi madžarski in češki vojaki.

Pod vodstvom učiteljic so leta 1917 šolski otroci pripravili tretji nastop. Na sporedu so imeli pesmi, deklamacije in igrico. Nastopili so tudi odrasli, prej naštetih igralci, predvsem Lužarjevi in neka begunka Ukmarjeva, ki je s starši živela na Velikem Mlačevem.

Zadnje leto vojne in prvo leto nove države Srbov, Hrvatov in Slovencev v Žalni ni bilo prireditev.

Predstave dramskih del odraslih

Leta 1919 je prišel v Žalno mlad župnik Ivan Drešar, navdušen za ljudsko-prosvetno delo. Ustanovil je Prosvetno društvo. Prvi predsednik tega društva je bil Janez Fink. Drešar je povečal tudi že obstoječi cerkveni zbor, ki ga je vodil od leta 1921 organist Jože Jančar. Ta je stavil v spored tudi narodne in umetne pesmi, s čimer je zbor služil tudi prosvetno-kulturnim namenom.

Župnik Drešar je režiral na improviziranem odru v šoli prvo igrano za odrasle Sv. Neža. Žalcem je tedaj v kratkem času (1919—1920) veliko dajal. Ljudje so ga imeli radi in ženski spol tudi. Začelo se je šušljati, da se le nekoliko preveč fantovsko obnaša, da spremlja igralke po vajah ponoči domov, da je veseljak in ne zgleden duhovnik. Vse to je prišlo na ušesa škofu Jegliču, za kar so menda poskrbele, iz zavisti seveda, tercijalke.

Posledica govoric je bila, da je škof Drešarja prestavil na Sv. Planino (zdaj Partizanski vrh) nad Zagorjem. Žalci, posebej pevci in igralci, so se nad takim početjem razkurili in s podpisni zahtevali, da Drešar ostane v Žalni. Stvar se je zakomplicirala. V neprijetno dogodivščino se je vmešal takrat premožen posestnik, trgovec in gostilničar Josip Javornik star., pisatelj in trnovski župnik Fran Saleški Finžgar in še drugi, ki so hodili v Žalno in na Krko na lov.

Posebno zanimanje za nastali položaj je pokazal tudi župnik na Lipoglavu Josip Šolar, ki je na vsak način želel priti v Žalno.

Šolar je seveda s škofovo pomočjo zmagal, vendar so ga igralci in pevci, torej žalski kulturniki, neprijazno sprejeli. Drešar se jim je le preveč priljubil in v znak protesta so Žalci celo organizirali obisk in izlet na Sv. Planino ter priredili svojemu dobrotniku kulturni nastop, pri katerem so sodelovali deklamatorji, igralci in pevci. Ob slovesu so mu zapeli med drugimi pesmimi tudi Gregorčičevo Nazaj v planinski raj.

Tako se je ta zgodba končala, seveda nekoliko manj ugodno za Drešarja. Končno so farani uvideli, da je tudi Šolar družaben človek in spreten kulturni delavec, igralci in pevci so ga sprejeli za svojega organizatorja in režiserja. V Žalno je ostal 17 let (1920—1937), ko zaradi zavrata bolezni ni mogel več delati. Kmalu po prihodu je dal popraviti staro šolsko poslopje; v njem je namestil dvorano z gledališkim odrom in dva prostora za garderobo. Slikar (?) Petkovšek je naslikal nekaj kulis, npr. hosto z divjim petelinom in na zastor panoramo vasi Žalna.

Leta 1921 so uprizorili v Prosvetnem domu igrano v treh dejanjih Tri sestre. Režiral jo je Šolar.

Igrali so:

Antonija Adamič (Antonova Tončka) iz Praproč, sestra pokojnega pisatelja Louisa Adamiča.¹

¹ Antonija Adamič se je poročila z Višnjanom, kapetanom Timetom Kurentom, in z njim odšla v Osijek; nastopala je v tamkajšnjem gledališču.

Jožefa Lužar, por. Mencin iz Žalne (Žebranova)

Pepca Zabukovec (Špiževa) iz Žalne

Ciril Zrnc in sestra Angela Zrnc (Johanova) iz Žalne.

Jožefa Travnik (Mihovčeva) z Velikega Mlačevega.

Po vojni (1922) so nadaljevali tudi z uprizarjanjem otroških igric. Sedaj je režiral upravitelj žalske osnovne šole Milan Tomšič (1922—1928). Uprizorili so igrico Dva palčka. Glavne vloge sta igrala Janez Lužar iz Žalne in Lojze Erjavec (Matičev) s Plešivice. Nastopilo je 10—12 šolarjev, med njimi France Novljan, Franc Fink, Janez Rus.

Pri drugi podobni igrici Kralj palčkov je igral kralja palčkov Janez Lužar, škrate pa Lojze Erjavec.

Leta 1923 so v režiji Josipa Šolarja uprizorili Lurško pastirico. Vloge so predstavili:

Rozalija Javornik por. Križman (Jeromova) z Velikega Mlačevega

in v glavnih vlogah

Polda Adamič (Antonova) iz Praproč

Marija Lužar por. Pininsky (Krulčeva) iz Žalne

Alojzija Fink por. Koščak iz Žalne.

Vaje za dramske uprizoritve so imeli igralci v stari šoli, včasih tudi na domu pri Lužarjevih. V tej družini je bilo 9 sester in 1 brat. Med obema vojnama so bili Lužarjevi glavni nosilci (prosvetne) dramske in pevske dejavnosti, včasih je nastopilo pri igran in petju kar 6 članov družine. Med delavnimi so bili še člani družin Zrnc, Finkovi, Jančarjevi, Koprivčevi, vsi iz Žalne. Na dramskih prireditvah so nastopali:

Albin, Zofija in Stane Globokar

Janez in sestra Francka Koprivec (Asmkova)

Metod in Tine ter sestra Anica Zrnc (Johanovi)

Jože (ml.) in sestri Marica in Pavla Jančar

Mimi, Angelca, Fani, Lojzka, Janez Lužar, Roža, Anica (Krulčevi)

in Štefka Lužar

Lojze Seme (Habjanov) in Slavka Križman (Suhorebrnikova)

France Seme (Špižov) in Pepca Zabukovec, Kati in Zofka Starc

Rudolf Zalar (Bločenov) ter Fani in Mimi Svetina.

Iz okoliških vasi Žalne so aktivno sodelovale družine in posamezniki:

Z Gatine:

France, Janez in Jože Rus (Krenjčevi)

Janez Žitnik, Jože Knep

iz Praproč:

Tončka, Ante, Polda in Anica Adamič

z Loga:

Jože in Tonček Hočevar

z Blata:

Lado, Oskar in Marija Dolenc, Jože Knep (Bernardov), Pepca Kuhec

s Plešivice:

Jože Skubic (Čejžljev), Lojze in Pepca Erjavec (Boškova), Lojze Erjavec (Matičev), Jože Mehle (Primožev)

z Velikega Mlačevega:

Stane in Lojzka Habjan, Rozalija Javornik (Jeromova), Jože Rosi (Roban-
tov), Tončka Zakrajšek in Pepca Travnik (Mihovčeva)

z Malega Mlačevega:

Martin Piškur.

Tudi iz Luč so nekateri nastopali pri dramskih prireditvah, iz Zagradca pa
so prihajali k pevskim vajam.

Na žalskem odru so igrali največ Finžgarjeve drame Razvalina življenja,
Veriga, Divji lovec in druge, nekatere po večkrat. Vsako leto so uprizorili dve
do tri drame in veseloiigre.

Poleg že imenovanih (učiteljica Katarina Košina in Frančiška Bezeljak, nad-
učitelj Milan Tomšič (1922—1928) ter župnika Drešar in Šolar) so režirali še
upravitelj šole Alojzij Weber (1927—1943), učitelj Alojzij Trček (1935—1939),
študent medicine Jože Jančar, učiteljica Zora Rapetova in Janez Lužar.

V okviru Prosvetnega društva so v Žalni leta 1931 uprizorili igro Trojčki.
Režiral je župnik Šolar.

Igrali so:

Franc Zrnec (Johanov)

Fani Lužar

Pavla Jančar

Angela Lužar

Martin Piškur

Anica Zrnec

Janez in sestra

Frančiška Koprivec

Zofka in brat Albin Globokar

z Blata

Jože Rosi z V. Mlačevega

Jože Skubic s Plešivice.

Z igro so gostovali na Grmu pri Novem mestu, odkoder sta bila dva (po
imenu neznana) igralca.

Igra Trojčki, 1931

Leta 1936 ali leto kasneje so pripravili na žalskem odru igro Črna žena. Režiral in glavno vlogo Franceta je predstavil nadučitelj Trček. Med drugimi so sodelovali Janez Lužar (Štefucelj), Zofija Globokar (črna žena), Fani Lužar (žena Zalka).

Igro Jurčki je v Gasilskem domu režiral nadučitelj Alojz Weber. Nastopale so samo ženske (Japonke):

Kati in Zofija Stare, Rozalija, Frančiška in Mimi Lužar, Marija Svetina, Mimi Otorepec.

Igro Rodoljub iz Amerike je režiral župnik Šolar. Predstavili so jo na odru Prosvetnega doma.

Vloge so predstavili:

Janez in Francka Koprivec (Asmkova), Tine in Anica Zrnec (Johanova), Lojze Erjavec (Matičev), Jože in Tonček Hočevnar, Janez Erjavec (Boštkov), Fani in Mimi Svetina, Jože Skubic, Fani Lužar, Marica Jančar in drugi.

Finžgarjevo dramo Razvalina življenja je režiral nadučitelj Alojz Weber. Vloge so predstavili Fani in Angelca Lužar, Lojze Šeme (Habjanov), Janez Koprivec, Anica Zrnec, Martin Piškur, Mimi Svetina, Jože Skubic. To dramo so uprizorili trikrat, v glavnem z istimi igralci, vendar je enkrat režiral učitelj Alojzij Trček. Igrala sta tudi Anica in Ante Adamič.

Igro Devica Orleanska je režiral župnik Josip Šolar. Predvajali so jo v Prosvetnem domu igralci, ki so nastopali v prejšnji igri.

Leta 1939 so uprizorili v Prosvetnem domu (stari šoli) Finžgarjevo dramo Divji lovec. Režirala sta Jože Jančar in pater Maver Grebenc.

Vloge so predstavili:

Jože Jančar, divji lovec, glavna vloga	Alojzij Erjavec (Matičev)
Stane Globokar	Jože Šeme (Špižov)
Mimi Lužar	Fani Lužar
Ante Adamič	Janez Zavržen (Zogarjev iz Luč)
Jože Rosi	Stane Habjan z Vel. Mlačevega
Tončka Zakrajšek	in drugi.
Alojzij Erjavec (Boštkov)	
Marija (Mara) Jančar	
Rozalija in Ivan Piškur	
Franc Novljan	

(Dramo so predstavili tudi po osvoboditvi v žalskem Prosvetnem domu. Z njo so gostovali na Krki, v Št. Vidu na Dolenjskem in v Višnji gori).

Poleg omenjenih dramskih del so uprizorili na žalskem odru med obema vojnama še naslednje igre:

Cankar, Kralj na Betajnovi.

Klinika je klinika; glavna vloga Jože Skubic.

Vozovnica za Grahovo; med drugimi je igral Rudolf Zalar iz Žalne (igro so predvajali dvakrat).

Jakob Štoka, Trije ptički.

J. B. Molière, Skapinove zvijače; režiral Jože Jančar.

Miško Kranjec, Pot do zločina; režiral Jože Jančar, vloge Martin Piškur, Angela Lužar.

Igra Divji lovec, 1939

J. Jurčič-Govekar, Rokovnjači,

J. Jurčič, Domen; prvič je režirala učiteljica Rape, drugič nadučitelj Ivan Bezeljak. Vloge so predstavili France Novljan, Mimi in Fani Lužar in drugi. Manica Koman, Prisega opolnoči.

J. Jurčič, Deseti brat; Krjavlja je igral Janez Lužar.

F. Žižek, Miklova Zala.

A. Linhart, Veseli dan ali Matiček se ženi; režiser Jože Jančar.

?, Dve nevesti.

C. Golar, Vdova Rošlinka.

I. Cankar, Skodelica kave; predstava je bila okoli leta 1930; vloge Kati in Zofi Starc, Mimi in Fani Lužar, Francka Koprivec.

Prepirljivka, enodejanka; uprizorjena leta 1922, režiserka Mimi Lužar, vloge Mimi Lužar, Kati Starc, Jožica Fink.

F. Ks. Meško, Henrik, gobavi vitez.

J. Vombergar, Voda.

?, Čevljarjeva žena.

?, Junaške Blejke.

?, Čarodejna brivnica; režiral Jože Jančar.

F. Ks. Meško, Mati.

Ks. Andrejev, Zaklad; vloge Mimi Lužar, Rudolf Zalar.

J. Vombergar, Vrnitev.

O. Župančič, Veronika Deseniška.

J. Jurčič, Tihotapec.

A. Linhart, Zupanova Micka.

Mestrog-Weich (prevod F. Žižek), Teta iz Amerike.

Deutseh-Nicolans (prevod Fr. S. Finžgar), Pasijon.

J. Hašek, Dobri vojak Švejk.

Dramska dela so igralci predstavili v Prosvetnem in Gasilskem domu v Žalni, z bolj uspešnimi pa so gostovali v Višnji gori, Št. Vidu pri Stični, na Krki, v Šmarju, na Polici, v Šentjurju in enkrat v Grosupljem.

Vse predstave so zelo radi obiskovali ne samo Žalci, ampak tudi okoličani; z izvajalci so bili zadovoljni in njihov trud so cenili in spoštovali.

Prikazati nadroben oris dramske dejavnosti med obema vojnama je brez pisanih dokazil (teh pa ni) zelo težko. Dogodki so časovno prilično oddaljeni, spomin pa blede, skoraj nemogoče si je zapomniti imena vseh dramskih del in čas njihovih uprizoritev. Se težje je spominsko obuditi imena igralcev in zasedbe vlog. Občudujemo spomin Lužarjevih in se zahvaljujemo za njihov trud, zlasti smo hvaležni Janezu in Fani, kajti brez njiju ne bi bilo mogoče v takšnem obsegu prikazati časovno toliko odmaknjenih dogodkov; zahvala tudi Mariji Jančar.

Podobne težave spremljajo kronista pri predstavitvi drugih vej ljubiteljske dejavnosti, npr. glasbene.

Glasbena dejavnost

Pevski zbori

Prvi večji mešani pevski zbor v okviru Prosvetnega društva je ustanovil v Žalni župnik Janez Drešar (1919—1920). Od leta 1921 ga je nepretrgoma vodil organist Jože Jančar².

Zbor je vadil v Prosvetnem domu, pozimi pa na zborovodjevem domu. Pevke in pevci so se v zboru z leti menjavali, v zbor so vstopali in ga tudi zapuščali. Njih število se je gibalo od 20 do 25. Glavni del zbora so sestavljali cerkveni pevci; njim so se za posebne priložnosti, pomembne nastope in gostovanja, pridružili še novi pevci. Zbor se je pomlajeval, zlasti po letu 1933, kar pomeni, da se je njegov sestav dinamično spreminjal, kot je to v splošnem pri zborih v navadi. Nekaj pevcev pa je le bilo stalnih, takih, ki so v zboru sodelovali tako rekoč od začetka ali pa vsaj dolgo vrsto let. Te bom imenoval posebej in dodal tiste, ki so sodelovali občasno — za daljši ali krajši čas.

Sopran, stalne pevke

Terezija Erjavec s Plešivice

Anica Zrnec; pela solistične vložke

Marija Lužar

Zofija Globokar iz Žalne

Pepca Mohor s Plešivice

Micka Kastelic iz Zagradca

Rozalija Javornik (por. Križman) z Velikega Mlačevega (20 let)

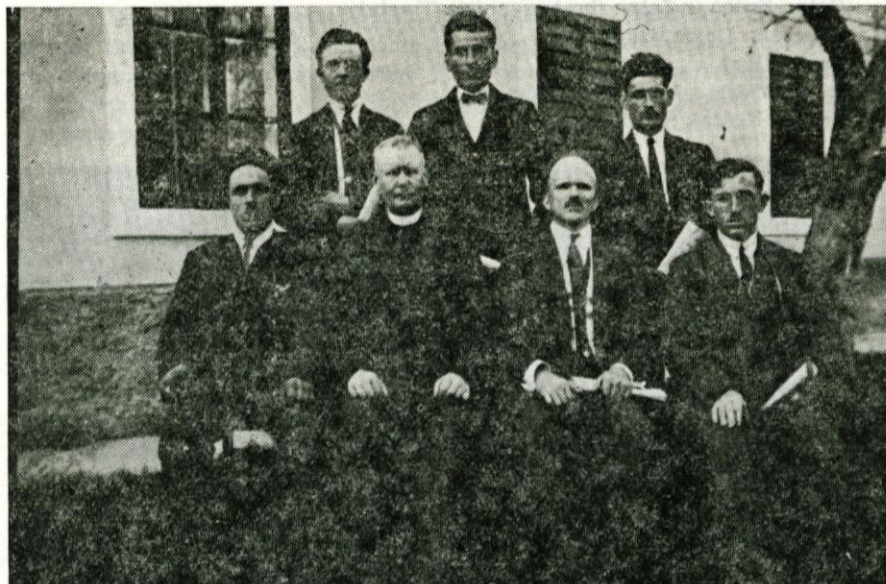
Anica Adamič iz Praproč

sodelovale so še:

Jožefa Travnika z Velikega Mlačevega

Rozalija Javornik z Velikega Mlačevega

² Jože Jančar, rojen 9. IV. 1893 v Javorju nad Ljubljano, umrl 17. VIII. 1971. Dve leti je služboval kot organist v Ribnici, nato ves čas v Žalni, vsega 50 let. Bil je tudi cerkovnik. — Glej Cerkevni glasbenik, leto 1961, 1938, str. 49, 116.

Moški pevski zbor v Žalni (Jože Skubic, Josip Solar, Jože Jančar, Martin Piškur, zadaj Jože Rosi, Janez in Jože Rus)

Francka Koprivec

Mimi Lužar (slednji sta se zboru pridružili okrog leta 1924)

Frančiška Zabukovec iz Žalne

Alojzija Fink iz Žalne, Marija Svetina iz Žalne (oče je bil učitelj)

Mara Jančar iz Žalne

Alt, stalne pevke

Fani, Angelca, Roža in Pepca (por. Mencin je pela 40 let) Lužar iz Žalne
Angela Brlan (por. Javornik) iz Luč

Sodelovale so še:

Ivana Fink iz Žalne

Uršula Žgajner z Vel. Mlačevega

Julijana Drešar iz Žalne

Manca Pajk iz Luč

Tenor, stalni pevci

Jože Skubic s Plešivice

Jože Rosi z Velikega Mlačevega

Janez Rus z Gatine (Kranjčanov, umrl v Dachau)

Tone Trunkelj iz Žalne

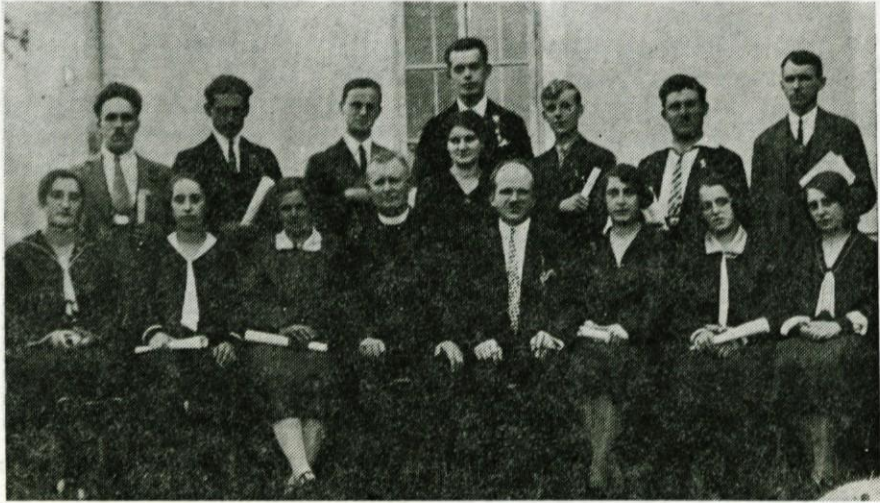
sodelovali so še:

Johan (st.) in Johan (ml.) Zrnec iz Žalne

Jože Jančar iz Žalne (odličen tenorist)

Franc Zrnec iz Žalne (brat organista Tineta)
 France in Lojze Brlan
 France Rus
 Janez Mehle z Velikega Mlačevega
 France Koščak iz Žalne

Mešani pevski zbor v Žalni (sedijo Mimica Lužar, Anica Zrnec, Mimi Svetina, Josip Solar, Jože Jančar, Angela Lužar, Fani Lužar, Terezija Erjavec, stojijo Jože Skubic, Janez Rus, Jože Hočevar, Jože Steklasa, študent Vičič (?), Tine Zrnec in Jernej Jančar)

Bas, stalni pevci

Martin Kastelic iz Zagradca (pel je 30 let)
 Jože in Franc Rus z Gatine
 Janez Lužar iz Žalne
 Albin Globokar iz Žalne (zelo dober basist; Nemci so ga ustrelili)
 Tine Zrnec iz Žalne, organist-samouk
 Martin Piškur z Malega Mlačevega

Sodelovali so še:

Ciril Zrnec iz Žalne
 ? Miiklič z Malega Mlačevega
 Janez Adamič iz Praproč
 Franc in brat Jože Skubic (odličen basist) s Plešivice³

Žalski zbor je pel med drugimi te-le pesmi:

Nazaj v planinski raj, Tone sonce, tone, Rožic ne bom trgala, Naša zvezda,
 Pozdravljam te, savinjski dol, Glejte, že sonce zahaja, Oj, Triglav, moj dom,
 O, mladost ti moja, Buči, buči, morje Adrijansko (za moški zbor) in druge.

³ Če je morda še kakšna pevka ali pevec sodeloval v žalskem pevskem zboru (med obema vojnama) dalj časa, pa morda ni imenovan, naj mi oprostí in svoj naslov in čas sodelovanja sporoči uredništvu Zbornika občine Grosuplje.

Zbor je nastopal v domačem kraju in gostoval v Šentjurju (Podtabor), v Šmarju, Račni, Višnji gori, Sentvidu na Dolenjskem, Grosupljem in Stični, takrat v pomnoženem sestavu. Priredil je samostojne koncerte, sodeloval na raznih prireditvah v okviru kraja in občine, trikrat tudi v Ljubljani ob nastopu združenih pevskih zborov, ki jih je vodil prof. Marko Bajuk.

Instrumentalna glasba

V okviru gasilskega društva, ki so ga v Žalni ustanovili leta 1920 Janez Stare, Janez Oven, Janez Lužar (starejši), Damjan Marinčič, upravitelj šole Ivan Bezeljak, Lovrenc Koprivec in Martin Brlan z Lobčka, so organizirali tudi tamburaški orkester. Tega je ustanovil in vodil po letu 1927 šolski upravitelj Alojz Weber. V orkestru so igrali v glavnem fantje in dekleta iz Žalne v naslednjem sestavu:

- I. bisernica Angela Lužar, France Koščak
- II. bisernica (konbrašica), Zofija Globokar
- I. brač, Janez Lužar
- II. brač, Tine Zrnec
- III. brač, Lojze Weber, brač je občasno zamenjal z violino
- I. bugarija Janez Žitnik
- II. bugarija, Fani Lužar in Vinko Bratina
- berda, Janez Koprivec

Tamburaši, 10 po številu, so nastopali v Žalni na gasilskih veselicah, občasno so gostovali v Veliki Loki, na Polževem, v Prapročah, na Lobčku, na Velikem Mlačevem in drugod.

Priložnostno je deloval v Žalni instrumentalni trio, sestavljen iz harmonike, violine in kitare. Člani tria niso bili vsi iz Žalne, zato je imel ta instrumentalni komorni sestav pomen za širše medobčinsko področje.

V triu so sodelovali:

Lojze Štrus (Čožov z Velikega Mlačevega); igral je harmoniko, sprva diatonično pomnoženo s poltoni, kasneje je kupil kromatično. Kot glasbeni ljubitelj je igral zelo dobro, sicer je bil izučen klepar in vodovodni inštalater, sedaj upokojen.

Filip Rome (Kocjanov iz Stare vasi pri Grosupljem), takrat študent montanistike, med NOB v partizanih, po osvoboditvi zaposlen v kranjski Iskri, kasneje direktor Usmernikov v Novem mestu. V triu je igral violino.

Janez Lužar (Kruščev iz Žalne) je igral kitaro. Prijeme na ubiralki mu je pokazal Tone Hočevar, nato se je iz kitarske šole učil sam. V Ljubljani je končal vajensko šolo, dosegel mojstrski izpit in delal kot elektrikar pri švicarski firmi Brown-Boveri. Nato je bil zaposlen v tovarni Motvoz in platno v Grosupljem, med NOB je bil v Cankarjevi brigadi in v oficirski šoli GŠS, nazadnje pa direktor podjetja Elektrostroj v Grosupljem. Občasno je igral tudi harmoniko, ki se je učil pri Antonu Vračku, zborovodji PTT zbora.

Kot kitarist je v triu občasno sodeloval Franc Mehle (Špižov z Grosupljega). Kitare, harmoniko in etuije je tudi sam izdelal. Sprva kmet, je v 23. letu opravil izpit za železničarskega sprevodnika.

Redko je v triu sodeloval tudi Milan Žitnik (Trgovčkov iz Stare vasi); igral je kitaro. Vrsto let je bil v službi pri PTT podjetju (tudi komercialni direktor), sedaj je v pokoju.

Trio je nastopal na gasilskih veselicah, občasno v Veliki Loki, na Polževem, v Prapročah, na Velikem Mlačevem, v Višnji gori in drugod.

Viri

Zbornik občine Grosuplje, 1970. Šolsko in kulturno prosvetno delo, Osnovna šola v Žalni, 151—154.

Razgovori avtorja prispevka:

Janez Lužar, Grosuplje, Pod gozdom, cesta IV/25; 5. VIII., 14. VIII., 25. in 26. VIII. 1979

Jožefa Lužar, por. Mencin, Grosuplje, Pod gozdom, cesta V/14; 25. in 26. VIII. 1979

Marija Jančar, Žalna 13; 26. VIII. 1979; posebna zahvala za glasbeno-pevski del prispevka

Fani Lužar, por. Koprivec, Ljubljana, 7. VIII. 1981

(tudi pismeni prispevek)

dr. France Adamič, Ljubljana, Janežičeva 1; 31. III. 1982.

ANTOLOGIJA SLOVENSKE AMERIŠKE LITERATURE

Jaka Müller*

Slovenski ameriški inštitut v Ohio je leta 1977 izdal zanimivo Antologijo slovenske ameriške literature (Anthology of Slovenian American Literature), v kateri sta naš rojak Giles Edvard Gobetz in Adele Donchenko predstavila oz. zbrala najboljša krajša prozna besedila ameriških Slovencev v 20. stoletju. V uvodu je Gobec predstavil Američanom »slovenske« Slovence in njihovo kulturno zgodovino, v obsežni študiji na koncu Antologije pa je podal celoten pregled kulturnega dela slovenskih Američanov, ki obsega dvesto petdeset, tristo let.

Prvo, kar bralca preseneti, je dejstvo, da obstaja v ZDA posebna znanstvena ustanova, katere namen je proučevati zgodovino slovenskih priseljencev. Zato Slovenski raziskovalni center Amerike (The Slovenian Research Center of America) ali s kratico SRCA, ki ga vodi prav G. E. Gobec, zbira vso dokumentacijo, slike, biografije in drug material o delovanju in življenju Slovencev v Novem svetu. Del SRCA je tudi Slovenski ameriški inštitut, ki je Antologijo izdal. Drugo, kar slovenskega bralca preseneti, je veliko število predstavljenih avtorjev: kar 23 se jih zvrsti, poleg njih pa še deset slovenskih ameriških slikarjev in kiparjev, katerih reprodukcije oz. slikovni posnetki del knjigo lepo dopolnjujejo. Večina teh ustvarjalcev je, žal, v matični domovini precej ali popolnoma neznana. Izjeme so le Louis Adamič, Etbin Kristan, Janko N. Rogelj in Ana Krasna, deloma morda še K. Mauser in I. Molek, od kiparjev pa France Gorše. Imena prvih štirih jasno kažejo, da Slovenci poznamo skorajda samo tiste ustvarjalce svojega rodu, ki so bili praktično, tj. izvenliterarno močno in neposredno povezani z novejšo slovensko ali jugoslovansko zgodovino, tako npr. L. Adamič, ali pa so se celo vrnili živeti v staro domovino. Poznavanje torej ni odvisno od njihove umetniške ustvarjalnosti in narodne zavesti, temveč od nebitvenih zunanjih življenjskih okoliščin. Seveda s takim kar malomarnim odnosom do pomembne sestavine svoje duhovnosti siromašimo predvsem sami sebe, kar po svoje zgovorno kaže tudi Leksikon CZ (1973), v katerem sta od vseh v Antologiji zastopanih avtorjev navedena samo Adamič in Kristan. Upajmo, da bomo srečali več slovenskih ameriških pisateljev vsaj v pripravljajoči se Enciklopediji Slovenije. Imena drugih v Antologiji objavljenih avtorjev so: D. Dolenc, R. M. Prosen, I. Dolenc, F. Bukvich, L. Turk, F. Mlakar, K. Zakrajšek, J. Debevc, K. Zupančič, I. Jontez, J. P. Nielsen, F. Kerže, J. Modic, S. P. Zupan, T. Kramolc, M. Prislant in Z. Novak.

Glavne teme v knjigi so povezanost s slovensko domovino, socialna usoda in položaj Slovencev ter drugih, zlasti priseljencev, v ameriškem okolju ter individualni življenjski in psihološki problemi. Že to, da so glavne osebe

* Grosuplje, YU 61290, Adamičeva 33

v večini besedil ameriški Slovenci ali slovenski Američani, kaže pogostnost teme »dveh domovin«, in sicer v dveh oblikah: kot »nevidni most« (E. Kristan), s katerim ostajajo zlasti priseljenci prve generacije intimno, čustveno, jezikovno in duhovno povezani z domovino rojstnega kraja, ali pa kot »razklanost duše« (I. Jontez), ko človek ni pravzaprav nikjer doma, čeprav je doma »tu« in »tam«. Seveda to narodno povezanost izseljencev s prvotno domovino matični Slovenci radi romantiziramo, tj. čustveno vodenimo ali celo moralno grenimo, kar pa more biti kvečjemu nesmiselno samoprikrivanje življenjske resničnosti, stvarnih zakonitosti našega gospodarskega stanja ali pa nehvaležnega strahu pred tujino, ki nam sicer jemlje našo narodno identiteto, vendar nam daje tudi kruh in z njim vse možnosti za življenje, pa tudi toplino doma. Seveda s strani slovenskih Američanov tako zideologiziranega doživljanja izseljeništvu in tujstva ni, res pa se sem in tja pojavljajo preprostejši, naivni, agitacijski ali idilični motivi (npr. pri K. Zupančič, J. Debevcu, F. Keržetu, M. Prisland). Toda v Antologiji so tudi teme, kjer se vidi, da priseljenci v celoti in nemoteče doživljajo Ameriko, njeno življenjsko ustvarjalnost in sproščenost (npr. J. P. Nielsen). Med najboljša dela vsekakor sodijo K. Mauserja John Kovač — ki opisuje zadnji del življenjske poti starejšega človeka, ki svojo bivanjsko osamljenost ustvarjalno zapolnjuje z delom v tovarni, dokler tam tudi ne umre; proza F. Mlakarja Osip kupuje hišo v Piščančji vasi (Osip Buys a Home in Chicken Village). Mlakar je bil nekaj časa sekretar L. Adamiča, leta 1953 pa je odšel v Avstralijo, kjer je tudi umrl. Zanimiv je tudi T. Kramolc, sin skladatelja Luke Kramolca, s svojo Zasedo (Ambush), v kateri je psihološko fino osvetljen trenutek, ko se človek, sicer še poln vitalnosti in radoživosti, zave, da je vendarle ostarel. In končno moramo še prav posebej poudariti pripoved L. Adamiča z naslovom Stari tujec pri kuhinjskem oknu (The Old Alien by the Kitchen Window). To je tipično adamičevski pol dokumentarni pol literarni portret iz Ajdovca pri Žužemberku v Ameriko priseljenega kmeta, ki je, močan kot hrast, v Ameriki delal za tri in bil zato seveda tudi izkoriščan za tri, pri tem pa vseskozi ohranja naivno občudovanje ameriškega gospodarskega bogastva in socialne pravičnosti. Nekdanji dolenski kmet, karakteriziran tudi z žargonsko drastiko, ima po besedah G. E. Gobca za osnovo resnično osebo — ena od hčera le-tega se je poročila z J. N. Rogljem — njegov psihološko-idejni portret pa močno presega dokumentarnost, saj se razvije v inačico našega narodnega mita o Petru Klepcu, silaku, ki se ne zave svoje moči in svojih pravic. V spremni študiji pravi G. E. Gobec, da je L. Adamič središčna osebnost slovenske ameriške literature: mojster proze, vpliven zgodovinar, družboslovec, socialni filozof, kritik in reformator.

KULTURNE PRIREDITVE V OBČINI GROSUPLJE

Hilda Lučovnik

Tudi v letošnjem letu smo imeli vrsto prireditev, proslav in obletnic; občani so jih v raznih krajih občine skrbno pripravili.

Med izjemnimi prireditvami, ki niso že na vsakoletnem programu kulturnih slovesnosti, so bile:

- praznovanje stoletnice smrti pisatelja Josipa Jurčiča,
- tretje srečanje mladih literatov — sodelavcev šolskih in mladinskih glasil,
- tridesetletnica smrti pisatelja Louisa Adamiča,
- petintridesetletnica obstoja Društva upokojencev občine Grosuplje.

Vsaka od navedenih prireditev je imela drugačen pomen in je zahtevala posebno skrbne priprave in izbor programa.

1. *Praznovanju stoletnice smrti pisatelja Josipa Jurčiča* je bilo posvečenih več prireditev, in to:

7. maja — slavnostna seja skupščine Kulturne skupnosti in Zveze kulturnih organizacij občine Grosuplje — slavnostni govornik je bil prof. dr. Anton Slodnjak; ob spominski plošči pred Jurčičevo hišo prof. Cveto Budkovič in ob etnografskem objektu dr. Boris Kuhar

8. maja — simpozij o delih in življenju Josipa Jurčiča. Predavatelji na simpoziju so bili: prof. dr. Anton Slodnjak, prof. dr. Jože Pogačnik, prof. dr. Štefan Barbarič, prof. Gregor Kocijan, prof. dr. Tinka Orožen, dr. Dimitrij Rupel, prof. dr. Matjaž Kmecl in Janko Moder

zvečer: predstavitev nekdanjih amaterskih igralcev v vlogi Desetega brata — Martinka Spaka ali pa Krjavlja

9. maja — srečanje mladih bralcev za Jurčičevo bralno značko.

zvečer: koncert slovenskih ljudskih in umetnih pesmi

23. maja — III. srečanje mladih literatov — sodelavcev šolskih in mladinskih glasil občine Grosuplje

30. maja — večer pri Obrščaku — dramatizacija izbranih besedil Jurčičevih del — pripravila Gimnazija Stična pod mentorstvom prof. Mete Glavan.

6. junija — Ljudska igra Sosedov sin — v režiji Danice Videnič

2. *Tretje srečanje sodelavcev šolskih in mladinskih glasil občine Grosuplje* je bilo dne 23. maja na Muljavi.

Za tretje srečanje sodelavcev šolskih in mladinskih glasil smo izbrali Muljavo. To je kraj, v katerem je bilo letos že več pomembnih prireditev, saj praznujemo 100-letnico smrti našega pisatelja in časnikarja Josipa Jurčiča.

* Grosuplje, YU 61290, Partizanska 38

Amaterski igralci v vlogah Desetega brata, Martinka Spaka ali Krjavlja na reprizi dne 8. maja 1981 na Muljavi

Zbrali smo se pri novi stavbi ob Jurčičevi domači hiši, ki je vsa obnovljena tako, da si lahko predstavljamo, v kakšnem okolju in razmerah se je rodil in odraščal naš pisatelj.

Po vsebini in obsegu glasil sodeč, je delo sodelavcev pri novinarskih krožkih pojenjalo, je mnogo skromnejše, kakor je bilo ob prvih dveh srečanjih. V zadnjih dveh letih so nekatera glasila kar prenehala izhajati. Kje so vzroki? Ali ni mentorjev? Smo premalo spodbudno vplivali in sodelovali?

Morda se pa ni nič zgodilo ali pa se premalo dogaja okrog vas — bodisi v domačem kraju, po poti v šolo, v šoli ali v krajih, kamor usmerjate življenjski korak?

Zdi se nam, kakor da ste se umaknili v drug svet, svet praznine, kjer ni nič, kar bi bilo vredno zapisati in opisati.

Mislím, da v prihodnje ne smemo ostati tako togi in nedelavni. Čas tako hiti, dogodki okrog nas potekajo z naglico nenapisanega scenarija in prav tako je nujno to ujeti v sestavke glasil, kot napisati pesem, prozni sestavek ali opis pogovora. Zapisati vse, da bo ostalo za tiste, ki prihajajo. Naj vedo, kako smo živeli in kaj smo delali.

Letos nismo imenovali komisije, ki naj bi vsebinsko in količinsko ocenila vrednost glasil, saj je bila to vaša želja. In ker ni ocen, tudi ni posebnih knjižnih nagrad, ki so nekatere razveselile, drugim pa pustile grenak priokus, češ — pisal sem za nič!

Vsak sestavek, vsaka pesem, vsak članek — vse ima vsebinsko vrednost, saj je vključeno v čas, v katerem živimo.

Na srečanju smo vsem, ki so se ga udeležili, podelili spominsko značko sodelovanja z željo, da bo četrto srečanje čez dve leti bogatejše, da bomo imeli več glasil z bogatejšo vsebino.

Na tretjem srečanju mladih literatov, sodelavcev šolskih in mladinskih glasil, so bili kot gostje navzoči pesnik Tone Pavček, Ivo Zorman in Lojze Kovačič. Za objavo v zborniku smo izbrali sestavke *Pozdravljeno, sončece* (Jožica Adamič), *Prihaja* (Mina), *Ljuba* (Helena Kastelic).

Svojevrstna prireditev ob stoletnici smrti pisatelja Josipa Jurčiča je bila 8. maja zvečer v Kulturnem domu na Muljavi. Predstavili so se amaterski igralci, člani kulturno-umetniških društev iz raznih krajev občine v vlogah *Desetega brata* — *Martinka Spaka* in *Krjavlja*.

Od kod so ti naši amaterski igralci? Kdaj so prvič odigrali to vlogo?

Tov. Janez Štupnik iz Račne, član tamkajšnjega KUD Račna, je odigral *Krjavlja* v letu 1955;

tov. Rudolf Šparovec s Sel pri Šmarju, član KUD Šmarje-Sap, je igral *Martinka Spaka* prvič leta 1935, drugič leta 1956;

tov. Ignac Strmole iz Stične, član KUD Stična, je igral *Krjavlja* leta 1960;

Ciril Jurčič z Muljave je igral *Martinka Spaka* štirikrat: v letih 1945, 1950, 1963 in 1966 — ob 100-letnici izida romana *Deseti brat*;

tov. Anton Tekavec z Muljave je bil *Krjavelj* dvakrat: leta 1963 in 1968;

tov. Rudolf Smolič iz Sentvida pri Stični je igral *Krjavlja* leta 1948 v Šentvidu pri Stični.

Z dobrim veznim besedilom so nam navedeni tovariši odigrali monologe iz posameznih dejanj dramatisiranega romana in tako gledalcem predstavili v bistvu celotno vsebino igre. Zanimivo je bilo gledati in poslušati veterane amaterskih igralskih skupin, kajti svoje vloge so odlično podali tudi tokrat. Vprašali smo se, kako doživeto so morali igrati prvič, ker sta bila lika *Martinka Spaka* in *Krjavlja* še danes tako živa v njih.

Ob zaključku nam je pa še zapel naš znani in priljubljeni operni pevec Ladko Korošec — monolog *Krjavlja* iz opere »*Deseti brat*«.

3. *Spominske svečanosti ob 30-letnici smrti Louisa Adamiča* so bile v občini Grosuplje, v Ljubljani in tudi v Ameriki. Na slavnostni akademiji v Ljubljani je bilo navzočih mnogo naših visokih predstavnikov republike in vse Jugoslavije, bili pa so tudi gostje iz tujine in rojaki iz Amerike.

Četrtek, 3. septembra 1981 — svečanost pred rojstno hišo Louisa Adamiča v Prapročah — slavnostna govornica je bila tov. Ana Praček-Krasna;

petek, 4. septembra 1981 — osrednja prireditev v avli Osnovne šole Louis Adamič, Grosuplje, z bogatim kulturnim sporedom — slavnostni govornik je bil dr. Joža Vilfan, član sveta federacije;

petek, 11. septembra 1981 — literarni večer z geslom: »Vse njegovo delo je bilo en sam boj, boj za resnico in pravico« v Kulturnem domu v Grosupljem.

Prireditve v Ljubljani:

15. septembra 1981 — tiskovna konferenca v domu Ivana Cankarja v Ljubljani;

16. septembra 1981 dopoldne — začetek znanstvenega simpozija o življenju in delu Louisa Adamiča, ki ga je pripravila Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani;

dopoldne — otvoritev razstave o življenju in delu Louisa Adamiča v prostorih Narodne in univerzitetne knjižnice;

zvečer — osrednja republiška proslava v domu Ivana Cankarja v Ljubljani. Slavnostna govornica je bila tov. Vida Tomšič, članica predsedstva SR Slovenije;

18. septembra 1981 — zaključek znanstvenega simpozija o Louisu Adamiču.

19. septembra 1981 so udeleženci simpozija obiskali občinsko skupščino Grosuplje in rojstno hišo Louisa Adamiča v Prapročah. Sklepni sestanek je bil v Motelu na Perovem.

Vse spominske svečanosti so bile skrbno pripravljene in so osvetlile lik pokojnega Louisa Adamiča. Vsem nam pa je bilo ob zaključku jasno, da ga še vedno ne poznamo dovolj, da bi ga v celoti doumeli. Mnogo je res prispeval tridnevni simpozij o življenju in delu Louisa Adamiča, toda spoznavanje se šele začinja. Osvetlitev njegove osebnosti in njegovega dela je prispevala marsikaj novega in pomembnega za zgodovino naših narodov in domovine.

4. Praznovanje petintridesetletnice obstoja Društva upokojencev je bilo združeno s praznovanjem štiridesetletnice vstaje in oboroženega boja za osvoboditev domovine in štiridesete obletnice ustanovitve Osvobodilne fronte.

35-letnica ustanovitve Društva upokojencev je bila prva prireditelj, ki jo je organiziralo Društvo upokojencev Grosuplje. Skrb za pripravo programa je imela tov. Pepca Rupnik, ki je svojo nalogo dobro opravila. Uspelo ji je pridobiti ljudi, da so ji pomagali pri izvedbi programa. Sodelovali so otroški pevski zbor Osnovne šole Louis Adamič, Grosuplje, pod vodstvom tov. Matilde Zorec, mešani pevski zbor odraslih pod vodstvom tov. Viktorja Žnidaršiča, odlomek iz dela Ivana Cankarja Hlapec Jernej sta pripravila upokojenca tov. Janez Štupnik in Franc Završek. Govorniki na prireditvi so bili predsednik Društva upokojencev Grosuplje tov. Franc Šparovec, predsednik Občinske zveze upokojencev tov. Janko Marolt in sekretar Občinske konference SZDL tov. Vinko Blatnik. Vezni tekst med posameznimi točkami je pripravila in točke povezovala tov. Hilda Lučovnik.

POZDRAVLJENO, SONČECE

List iz mojega dnevnika

Velikokrat je človek osamljen, zapuščen, nihče ga ne razume. Svoje težave pa lahko zaupa le dnevniku, ki ga nikoli ne bo izdal. Sprejel bo vse — pa še tako zaupno.

Ko sem nekega dne prebirala dnevnik, se mi je pogled ustavil na strani, kjer je z velikimi tiskanimi črkami pisalo »POZDRAVLJENO, SONČECE!« — Lep sončen dan je bil. Mama je odšla v bolnišnico. »Oče, tako rada bi videla, da bi mama rodila deklico.« In res, čez nekaj časa so sporočili: »Dobili ste hčerko in sestrico!« Planila sem v očetovo naročje. Saj odslej nisem bila več najmlajša pri hiši. Od veselja tisti dan nismo mogli delati. Čeprav je bilo veliko suhega sena, se nismo mogli odločiti, da bi šli na senožet. Saj je zasijalo najmlajše sončece, ki smo ga vsi že nestrpnostno pričakovali.

Kako je bilo lepo, ko sta prišli domov. Kako majhno glavico je imela sestrica in kako je jokala. »Joka zato, ker je srečna, da je med nami zagledala svet,« je dejala mama.

»Hvala ti, mama, za življenje,« smo vse tri sestrice vzkliknile. Ona pa je vse štiri objela in od sreče so ji tekle solze po licu. Te solze so bile solze sreče, ki jo je prižgalo majhno sončece. — Dnevnik, hvala ti, ker si sprejel ta dogodek, ki ga ne bom nikoli pozabila. Hranila ga bom v svojem srcu, in ko bom odšla na pot v širni svet, me boš ti spremljal kot najbližji sorodnik.

Jožica Adamič, 7. b razred
OŠ Videm Dobropolje

PRIHAJA

Čeprav je nevidna —
jo vidim, kako prihaja ...
Čeprav je neslišna —
jo slišim, kako stopa ...
Čeprav se je ne da čutiti —
jo čutim ob sebi,
v sebi,
v vsakem kotičku svoje sobe,
v vsaki stvari v sobi ...
V tem zadnjem trenutku
svojega življenja nimam nikogar,
ki bi stal ob moji postelji,
me tolažil,
lajšal boleče slovo ...
Kje ste, »prijatelji«?

Grda je,
grda,
ni ji primerjave.
Oči so ji udrte,
nos dolg, špičast
(kot pri Ostržku),
ustnice ozke, izsušene,
koža vsa raskava,
vendar prozorna,
da vidiijo se bele kosti,
prsti koščeni, dolgi ...

S palcem in kazalcem
mi seže po vratu
in stiska, stiska ...
V glavi čutim pritisk,
čutim, da so mi oči
izgubljene v grozi,
a ona še vedno stiska ...

V trenutku mi skozi glavo
preblisne misel, da je to mogoče *smrt*,
in odločim se, da se ne bom več upirala...
Hvaležna sem ji, ker se je prav danes,
ko sem jo najbolj potrebovala, obrnila name.
Zazdi se mi, da je neskončno lepa...
Zbudim se...

MINA

Dekliško vzgajališče Višnja gora

LJUBA

Stara trinajst let, kostanjevih las, lepa, visoka, vitka, povsod priljubljena in spoštovana. To si bila ti, Ljuba! Tvoje pravo ime je bilo Frančiška, a kljub temu smo te klicali Ljuba. Tako ti je bilo bolj všeč. Hodila si v 6. razred. Bila si vzorna in odlična učenka. Vsi smo te imeli radi. Vedno si bila nasmejana, nikoli ni s tvojega obraza odsevala žalost in namrgodenost. Imela si smisel za humor, zato te je bila vesela vsaka družba.

Bližal se je konec šolskega leta, še teden dni in dobili bi spričevala. Kot vedno, sva tudi tisti usodni petek odšli skupaj iz šole. Tega dne sem te prvič videla žalostno. Spraševala sem te, kaj ti je, ti pa mi nisi odgovorila. Vedela sem, da boš odlična, zato nisem mogla razumeti tvoje žalosti. Ti pa, kot da bi slutila, kaj te čaka. Pred hišo sva se poslovili.

Stanovali sva v stari hiši na Zaloški cesti, pri spomeniku železničarjev. Bili sva sestrični pa tudi dobri prijateljici. Zaupali sva druga drugi. Hodili sva skupaj v šolo, iz nje, nakupovat, pa tudi doma sva se večkrat videvali.

Ob treh popoldne sem te prišla iskat, da bi šli v trgovino. Srečno sva prišli domov. Kmalu za tem pa pride tvoja sošolka in te s težavo zvabi na kolo. Odšli sta na igrišče v Vodmatu, nazaj te ni bilo. Obležala si v Kliničnem centru kot žrtev črnega asfalta. Vse do zadnjega trenutka smo upali, da boš preživela. A na ta dan nas je sreča zapustila. Ko se je pomlad prevesila v poletje, smo te za vedno izgubili.

Ko gledam tvojo sliko, se spominjam vseh veselih dni, ki sva jih preživeli skupaj. Ljuba! Ne morem verjeti, da te ni več med nami. Še vedno upam, da se boš nenadoma pokazala, in hkrati vem, da so to le nore sanje, ki se ne bodo nikoli uresničile.

Helena Kastelic

8. b razred OŠ Šentvid

22. DECEMBER — PRAZNIK JUGOSLOVANSKE LJUDSKE ARMADE

Priobčujemo nekaj najboljših nalog na temo Ob 22. decembru — dnevu JLA. V nalogah so učenci zapisali, kako pojmujejo našo armado, koliko jo poznajo, in razmišljajo o tem, kako veliko vlogo odigrava ravno naša armada pri poglavljanju bratstva in enotnosti ter tovarništva med narodi.

ARMADA DVAJSETH MILIJONOV...

Svobodni smo. Svobodni zato, ker smo imeli med NOB toliko pogumnih junakov, borcev in kurirjev, ki so nam izbojevali svobodo. In ko smo bili osvobojeni vezi fašističnega jarma, je v nas zagorelo: »Nikoli več hlapci!«

Varovali bomo našo domovino, ki nam je kot mati. Varovali jo bomo! Ljubimo jo. Pa ne zato, ker je velika, temveč zato, ker je naša, rojena iz krvi. Zemlja domača! Koliko krvi je preteklo, vsa polja so bila prepojena z njo, vsi potoki preplavljeni z rdečo barvo, z barvo ljubezni. Padli so, darovali življenje zate, o domovina! Za svobodo, za naše življenje, za lepšo prihodnost vseh rodov. Naša domovina je samo naša! Nikoli in nikomur ne bomo dovolili, da bi se je polastil. Nad nami namreč noč in dan bedi vojska. Ohranja našo svobodo. Vojska je obramba naše domovine, ona je najvišja pravica in čast. Ona je tista moč, ki rešuje življenja ob potresih, poplavah, ki pomaga pri gradnji vodovodov, cest, ki vsem daje zgled ljubezni do domovine. Biti vojak! To je beseda ponosa, to je največja čast mladih fantov. Prispevati delež za mir in neodvisnost, delati za to, da naša svoboda ostane neomadeževana, svetla, velika, neomajna v svoji veličini. To in še marsikaj je vodilo naših mladih fantov, nam pa svetel zgled in trdna zaobljuba: »Domovina, nikoli te ne bomo zatajili! Nikoli zatajili materinega jezika, za katerega so nekdanji rodovi trepetali.«

Naša ljudska obramba temelji na miroljubni in neuvrščeni zunanji politiki naše države. Nikogar ne nameravamo napasti, pripravljamo se le na obrambo domovine, Titove Jugoslavije. Nikomur ne bomo jemali svobode, kratili, zatirali njegovo neodvisnost, niti koščka zemlje ne bomo nikomur jemali. Z vsemi narodi sveta želimo živeti v miru in razumevanju, z vsemi narodi krepiti in utrjevati prijateljstvo, isto pa pričakujemo tudi od njih.

Naša država je armada dvajsetih milijonov, sestavljajo jo vsi delovni ljudje in občani. Tovariš Tito je poudaril: »Vsi občani naše dežele, kadar se z orožjem v roki ali kakorkoli drugače upirajo napadalcu, so pripadniki oboroženih sil.« Ni samo vojska tista, na kateri temelji vsa dolžnost za obrambo domovine, tudi nam je postavljeno mnogo dolžnosti, da ohranimo tisto, kar nam je najdražje, svobodo! Ni orožje tisto, ki premore vse, ki bi samo uničilo sovražnika. Potrebno je, da v boju proti sovražniku sodeluje tudi naša moč. Marsikdo bi si skoraj mislil, da je to neverjetno, pa vendar to pričuje živa in svetla resnica. Vsakdo lahko prispeva velik delež k obrambi domovine na milijone različnih načinov. Ljudstvo, oboroženo z visoko moralo, z ljubeznijo do domovine, sovraštvom do napadalca: vse to je močno orožje, ki napadalcu podira načrte in jemlje pogum enako kot naše strelno orožje. Povsem neupravičena je trditev, da bi bili samo pripadniki oboroženih sil dejanski branilci domovine. Iznajdljivost, srčnost, zvitost porajajo na tisoče zamisli, kako napadalcu zagreniti bivanje na naši zemlji, rezultati pa so enaki kot rezultati boja z orožjem. Boja namreč ne bije samo svetlo orožje, temveč junakovo srce. Trdni in močni bomo ostali v svoji zamisli, hodili bomo po poti, ki nam jo je začrtal tovariš Tito, po poti miru, tovarištva in sreče. Gradili, utrjevali bomo narodno zavest, prijateljstvo med narodi, sovražniku ne bomo nikoli dovolili, da se nas polasti. Majhen narod smo, ljubezni pa je v nas veliko. Ljubezni do domovine nam nihče ne more vzeti, nihče spodbkopati vezi prijateljstva in sloge. Skupaj bomo gradili, skupaj živeli.

In v meni se ob tem razmišljanju porajajo občutki krivde. Zakaj so po svetu vojne? Zakaj ljudje toliko trpijo? Jim res ne more nihče pomagati? Orožje ljudem jemlje življenje, a narod ostaja ponosen in velik v svoji veri, neomajen v svoji odločnosti, ljubezni mu ne morejo vzeti. Ljubezen se je rodila v ljudeh, z njimi bo živela in zaživela tudi v nas. Ljubimo svojo domovino...

Mi sino armada dvajsetih milijonov, generacija Tiita.

Varovali bomo domovino in — če bo potrebno — jo bomo branili.

Ema Kralj, 8. b

OŠ I. SPUB Tone Tomšič, Dobrepolje

RAZOROŽITEV IN MIR V SVETU — RAZMIŠLJANJE

Vsak dan veliko govorimo o dveh problemih sodobnega sveta — lakoti in oborožitvi. Oba sta enako pereča, saj je prizadetih preveč ljudi. Teh težav sploh ne bi bilo, če bi na svetu vladal zakon miru in prijateljstva.

Vemo, da se v svetu kopičijo zaloge orožja (klasičnega in jedrskega). Poleg tega vemo tudi, kako pokroviteljsko dobre velesile preizkušajo to orožje, in sicer v rokah diktatorjev, ki strahotno terorizirajo prebivalstvo. In tako umirajo pravični ljudje, ki se borijo za osnovne življenjske potrebe.

Velesile imajo v svojih zveznih proračunih namenjen največji del denarja za nesmiselno, brezciljno oboroževalno tekmo. V paktu NATO imajo za vojne stroške namenjene kar 3 odstotke bruto proizvoda. To so torej ogromna sredstva.

Zlasti državi ZDA in SZ tako tekmujeta, a to ne bo prineslo nič dobrega. Zakaj prav ZDA in SZ? Prav gotovo zato, ker sta obe državi zelo veliki in lahko proizvedeta kar največje količine orožja. V njihovih laboratorijih je tudi vojska znanstvenikov z namenom izdelati super orožje.

Seveda se te velesile lahko igrajo z ognjem, vendar pa zmeraj umirajo revni, brezposelni in lačni.

Po drugi svetovni vojni se je izoblikoval cilj — nikoli več vojne, ampak mir in sožitje med narodi.

Seveda je orožje kot objekt za zaščito pomembno in potrebno, vendar samo za miroljubne namene. Če pa ga ne uporabljamo za obrambne namene, ni prav izkoriščeno. Ta velik denar bi se moral uporabiti za zagotavljanje osnovnih življenjskih potreb za ljudi, ki so nedohranjeni, raztrgani in bolni. Kaj morejo razne humane organizacije, če se jim velesile samo dobrodušno nasmejejo! Pravzaprav, kdo sploh posluša besedo razorožitev.

Vsako sekundo se na svetu rodijo štirje otroci. Prvi takoj umre, drugi ostane vedno lačen, tretji živi še kar zadovoljno in zna brati in pisati, četrti otrok pa je otrok bogatašev. S tem denarjem bi lahko prvima dvema napravili življenje podobno tretjemu.

Naša država iskreno podpira idejo razorožitve, saj ve, da bo le tako ustvarjen mir v svetu. Naši ljudje dobro poznajo strahote vojne. Izgubili smo blizu dva milijona ljudi, ki bi lahko danes ustvarjali v svobodni, enakopravni skupnosti.

Tudi drugje vedo, da je politika oboroževanja zgrešena. Po vsej Evropi organizirajo demonstracije proti oboroževanju. Vidiijo se hotenja ljudi v posameznih državah, zato bi morali upoštevati želje velike večine.

Pri nas imamo civilno samozaščito in to je temelj miru in ohranjanja svobode in enakopravnosti. Mislim, da bi morali tudi v drugih državah narediti kaj takega, ker je edino pravilno. Samozaščita je velik del naše armade, ustanovljene zato, da bi varovala svobodo, državo; pomaga pri odkrivanju ljudi, ki rovarijo proti naši samoupravni skupnosti, se vključuje v akcije pomoči pri elementarnih nesrečah.

To je nekaj edinstvenega. Tako organizirano in zavedno skupnost narodov je težko premagati. Družbena samozaščita pa je najtrdnjši temelj zaščite države, ker varuje materialne dobrine, preprečuje nesreče, na primer prometne, preprečuje požare in ukrepa ob raznih naravnih nesrečah.

Vsekakor pa je v družbeni samozaščiti oborožen boj najpomembnejši. Pri nas imamo dve osnovni skupini oboroženega boja, to sta oborožene sile SFRJ — Jugoslovanska ljudska armada (JLA) in teritorialna obramba. Poleg teh dveh nastopijo v vojni še pripadniki milice in pa rezervne sile JLA. Že v miru pa moramo imeti obrambni načrt.

Tovariš Tito je rekel: »Delajmo tako, da vojne ne bo, pripravljeni bodimo, kot bi bila jutri!«

Razorožitev je sreča in prihodnost človeštva, napredna ideja realno mislečih ljudi. Je boj proti vojnam.

Uresničimo razorožitev — postali bomo srečni!

Tomaž Vesel, 8. a

OŠ Louis Adamič, Grosuplje

PRAVI VOJAK

Ljudje so strahoma stali v vrstah. Pred njimi so se s puškami šopirili Nemci. Nemški oficir je kričal in bil zaripel v obraz. Dal je ukaz in ... sprožili so puške. Zagrmelo je. Ljudje so padali. Nemci so mislili, da padajo živali. Toda, ne. Padali so ljudje. Zakaj?

Tudi moj ded je bil vojak. Tisti pravi. Tudi na Sutjeski je bil. In ko pripoveduje o tej bitki, mrzaz polzi po meni. Ded pravi: »Bili smo lačni, zaspani, da ne govorim o utrujenosti. Rzasajale so bolezni, bili so mrtvi, toda nismo se dali. Ostali smo do konca. Izpolnili smo nalogo.«

Kakšen človek je vojak? Je to stroj za ubijanje, v katerega kot v računalnik vstaviš nalogo in jo opravi? Je to človek poln sovraštva — želje po ubijanju? Ne. To ni naš vojak.

Pravi vojak mora imeti pravega vodjo, biti mora pogumen, vzdržljiv, drzen. V kasarni se nauči vojaških spretnosti in jih preizkusi na manevrih. Naj bo mornar ali graničar, aviatik ali pešec — mora izpolnjevati svoje dolžnosti, mora biti vreden imena vojak. Mora se zavedati, da je vojak JUGOSLOVANSKE LJUDSKE ARMADE.

Biti vojak ni kazen. To je dolžnost in želja vseh mladih. V kasarnah, kjer so skupaj fantje iz vseh republik SFRJ, se kalí bratstvo in enotnost. Kasarna je za marsikoga šola življenja.

Ksenja Kovaček, 8. a

OŠ Stična

VIŠNJANKA TEREZIJA KASTELIC — DRUGA ŽENA JOSIPA RESSLA

Vladimir Murko*

Ob stopetindvajsetletnici smrti Josipa Resslera, iznajditelja ladijskega vijaka in številnih drugih za človeštvo pomembnih iznajdb, enega izmed prvih zagovornikov pogozdovanja našega Krasa in ekonomista, ki počiva na pokopališču slavnih Slovencev — ljubljanskem Navju in naj bi dobil spominsko ploščo na novi poslovni stavbi Tehnike na mestu nekdanjega ljubljanskega gostišča Bavarski dvor, kjer je umrl 9. oktobra 1857, se Slovenci s hvaležnostjo spominjamo tudi njegove druge žene Terezije Kastelic, rojene v Višnji gori; saj je morala poleg sicer dobrega in požrtvovalnega, včasih tudi živčnega soproga, s »katerim je dolga leta živela v slogi«, kot sama pravi v prošnji Vrhovnemu mornariškemu poveljstvu (verjetno iz prve polovice septembra 1858), prinašati nenehno znatne žrtve, da bi omogočila družini vsaj skromne življenjske razmere — spričo močeve od l. 1820 do l. 1852 nikdar povečane prvotne plače 800 goldinarjev letno. Da družinsko življenje ni bilo lahko, izhaja tudi iz ugotovitve nemškega genealoga Erh. Marschnerja (Josef Ressel. Erfinder der Schiffsschraube, Neustadt an der Aisch, 1979), da se je morala družina med l. 1821, ko se je Ressel oženil z Bakarčanko Jakomino de Orebič, in 1845 seliti vsaj dvanajstkrat med mesti Ljubljano, Trstom, Motovunom in Benetkami, od koder je mati ob beneški vstaji l. 1848 le z veliko težavo pobegnila z dvema otrokoma v Trst; tam je potem družina živela nepretrgano 9 let do Resslerove smrti.

Poteka Resslerove službene poti (o »karieri« se pač ne da govoriti), ko je imenovanje na novo službeno mesto pomenilo večinoma tudi naporno in drago selitev, ne pa povišanja plače, tu ne obravnavamo, saj je opisana tudi v naši slovenski knjigi Josip Ressel, Življenje in delo, Ljubljana 1957, v razpravi Staro in novo o življenju in delu Josipa Resslera v Zborniku za zgodovino naravoslovja in tehnike I (Slovenska matica, Ljubljana 1971), v nemški inačici v razpravi: Josef Ressel, Neue Angaben und ungelöste Probleme, v Blätter für Technikgeschichte, 34. Heft, Dunaj 1972 in v Marschnerjevi genealogiji. Novo je odkritje, da je med l. 1824/25 služboval tudi v Ljubljani, da je moral biti okrog l. 1831 odsoten vsaj dve leti, ko je premerjal in kartiral razsežni Trnovski gozd, biser primorskih gozdov. Še vedno ne vemo, kdaj je služboval na gosposčinah Fužine, Vrbovsko in Vinodol. Družina ga je seveda morala pogrešati tudi med številnimi službenimi potovanji tja do Slavonije, kjer si je nakopal malarijo, na zadnjem službenem potovanju pa se je našel usodnega legarja.

Poleg vestnega dela v uradu ter tedaj mnogo napornejšega dela na terenu je seveda Ressel porabil ogromno časa in denarja za svoje iznajdbe in izboljše-

* Ljubljana, YU 61000, Kidričeva 8

valne predloge na vseh področjih tedanje tehnike. Saj je vzhodnonemški »ress-
 lolog« Walter-Bruno Jünger v pripravljene razpravi za 125. obletnico smrti na-
 štel 60 iznajdb in 53 znanstvenih predlogov ter študij — s pripombo, da oba
 seznama nista popolna. Ta inovatorska dejavnost je seveda zahtevala ne le
 temeljito razglabljanje o najrazličnejših tehničnih problemih, marveč tudi po-
 znavanje raznovrstne strokovne literature, ki mu je bila zlasti med bivanjem
 zunaj Trsta in Benetk težko dosegljiva: zato je moral žrtvovati znaten del svo-
 jih že tako nizkih dohodkov za nakup strokovne literature, obilo denarja pa za
 nakup najrazličnejših naprav in materialov, ki jih je uporabljal za izdelavo
 pogosto prav zahtevnih iznajdb in modelov po možnosti kar sam. Zato ga je
 menda neki funkcionar vprašal, ali je klepar ali državni uradnik. Kljub vsej
 spretnosti in delovni vnemi je moral žrtvovati znatne zneske za storitve obrtni-
 kov, delavnic, ladjedelnic ipd.

Velike zneske so tudi zahtevale pristojbine za razne prošnje za podelitev
 privilegijev (patentov) za iznajdbe in izboljševalne predloge, čeprav je kot odli-
 čen risar izdeloval potrebne risbe sam. Od uresničitve teh predlogov je priča-
 koval izboljšanje življenjskih razmer človeštva, včasih v prvi vrsti naših Kra-
 ševcev, od njih pa si je verjetno preoptimistično obetal tudi finančne koristi
 (četudi jih je pogosto ponujal interesentom »anspruchslos« — brez zahtevkov)
 ali vsaj kritje večkrat znatnih stroškov ne glede na vložene dneve in noči
 lastnega dela: s svojimi iznajdbami je pač pogosto prihajal prezgodaj, ko še
 ni bilo prave potrebe in razumevanja. Težko je tudi našel kapitaliste, priprav-
 ljene financirati tako tvegane in drage podvige — iznajdbe, ki so se pozneje
 uveljavile pod imeni drugih, srečnejših izumiteljev. Razni kapitalisti so ga
 seveda tudi grdo izkoriščali. Večina privilegijev je sicer že po nekaj letih
 ugasnila, ker ni zmožgel pravočasnega plačila visokih pristojbin za njihovo
 podaljšanje. Ressel torej ni imel od njih kljub znatnim stroškom skoraj ni-
 kakršnih gnotnih koristi, ki bi pomagale tudi njegovi številni družini: saj je
 imel iz prvega zakona troje, iz drugega pa sedmero, skupaj torej desetero
 otrok.

Zato mora biti človeštvo hvaležno obema njegovima ženama. Prva — Ba-
 karčanka Jakobina (Jacomina) de Orebich (Orebić), rojena 1. maja 1802, umrla
 pa že 29. decembra 1826 v Trstu, mu je rodila v zakonu, sklenjenem 31. oktobra
 1821 v Motovunu, sina Rudolfa Georga (roj. v Trstu 7. maja 1823, umrl 1884),
 drugega sina Ferdinanda Nikolaja (roj. v Ljubljani 16. decembra 1824, umrl
 1877); žena je umrla kmalu po rojstvu 8. maja 1826 v Trstu rojene hčerke Kle-
 mentine, ki je živela komaj mesec dni.

Kdaj je prišla v Resselovo družino njegova druga žena Terezija Kastelic,
 za zdaj še ni jasno. Rodila se je 4. oktobra 1802 v Višnji gori Josipu Joahimu
 Kastelcu, višnjegorskemu mestnemu sindiku, ki se je oženil 15. oktobra 1800 v
 Višnji gori s Terezijo Hartel, rojeno okrog l. 1775 in umrlo 24. oktobra 1863
 v Gradcu pri hčerki Tereziji Ressel. Terezija Kastelic je bila najstarejša izmed
 šestih v Višnji gori rojenih Kastelčevih otrok. Tu navajamo le njihove rojstne
 dneve (ugotovil jih je E. Marschner), smrtni dnevi pa niso znani. Morda se kdo
 od njihovih potomcev spominja družinskih vezi z izumiteljevo družino. Ni iz-
 ključeno, da se je Kastelčevima rodil kak otrok še pozneje in drugje.

Drugorojenec Feliks se je rodil 21. novembra 1803; Jožefa dne 1. marca 1805;
 Ana, rojena 24. februarja 1806, je živela mnogo pozneje nekaj let pri sestri

v Gradcu; Franc — 17. septembra 1807; Janez — 23. februarja 1812 v Starem trgu (pri Višnji gori).

Ker E. Marschner v cerkvenih knjigah in v »status animarum« (družinski poli) v Višnji gori pozneje ni našel nobenih vpisov o tej družini Kastelic, »smemo zanesljivo sklepati, da so okrog l. 1812 zapustili mesto in župnijo«. V šematizmah deželnih uslužbencev za Kranjsko in Štajersko se sicer priimek Kastelic pojavlja, ne da pa se (po Marschnerju) povezati s to družino. Ne vemo torej, kam so se po l. 1812 preselili Terezijini starši, zlasti oče, niti kdaj in kje je le-ta, ki je bil l. 1812, torej v času Ilirskih provinc, star šele 39 let, umrl. Žal ni zanesljivejših podatkov o tem, ali sta prihajala Resslerova z otroki vred k starim staršem ali le-ti k Resslerim. Doslej tudi ni znana nikakršna medsebojna korespondenca.

Terezija Kastelic je bila po Marschnerju verjetno okrog l. 1822 zaposlena v Trstu v gospodinjstvu, morda je že tedaj prišla v Resslerovo družino, vodila Resslerovo gospodinjstvo po smrti prve žene in skrbela za oba sima-polsiroti iz prvega zakona in postala njuna mačeha s poroko z J. Resslerom, sklenjeno 22. februarja 1830 v Trstu (ne pa v Višnji gori kot rojstnem kraju), potem ko se jima je že 9. julija 1829 v Trstu rodil najstarejši sin Heinrich-Henrik, ki je bil s poroko pozakonjen.

Njegovo rojstvo sedem mesecev pred poroko je nedvomno v očeh takratnih uradnih krogov škodovalo ugledu J. Resslera kot državnega uradnika, ki je imel prav tedaj toliko skrbi in potem še neprijetnosti zaradi le napol posrečene poskusne vožnje parnika Civette, opremljenega z Resslerim ladijskim vijakom; parnik je tedaj (verjetno proti koncu oktobra 1829) pokazal popolno uporabnost, zadnja poskusna vožnja pa se je končala prežgodaj zaradi zanikrno izdelanega parnega stroja, ki je bil delo drugih. Lahko si tudi mislimo, v kakšnih škripcih je bila spomladi l. 1829 družina zaradi njegove večmesečne, v službi seveda neopravičene odsotnosti v Parizu; tam je vendar Ressel menda na velikonočni ponedeljek s popolnim uspehom preskusil vijak na ladjici na Seini, o čemer piše Victor Hugo v romanu Bedniki brez navedbe imena tujega mehanika. V javnosti ga je tudi osovražila pravda proti družabniku C. O. Fontani, ki je vložil v Civetto znatna sredstva in od katerega je Ressel zahteval pogojeno nadaljevanje voženj s Civetto; na koncu je dosegel s poravnavo vsaj toliko, da je lahko poravnal odvetniške stroške in znatne dolgove, ki so pritiskali tudi na družino; tej je ostalo le malo denarja in le delno poplačilo za ves trud in stroške, ki jih je Ressel v več letih vložil v iznajdbo.

O njegovih naporih je pripovedovala tudi vdova (po knjigi E. Lipskega, Josef Ressel, Chrudim 1924), da je namreč v letih 1827—1829 spal komaj po tri ure, pogosto skakal iz postelje, tekal po sobi in delal na papirju risbe in račune.

V sledečih 6 letih po spložitvi Civette do l. 1835 je bilo Resslerovo službovanje nestalno in ogroženo: saj ga v šematizmu za ljubljanski gubernij za l. 1829 ni, l. 1832 ga najdemo le kot **začasnega** gozdarskega mojstra (namesto kot gozdarskega mojstra), v l. 1833—1835 pa samo kot gozdarskega podsekretarja ali celo le koncipista, poleg označbe bivališča pa stoji le pomišljaj —. L. 1835 je vendarle postal višji gozdarski agent v Motovunu, vendar je l. 1839 odšel k vojni mornarici najprej kot mornariški gozdarski agent s sedežem v Motovunu, potem ko je opravljal celo leto 1838 prakso pri beneškem mornariškem arze-

No. 346/1

1876

Manuskript

(1)

Hohes RK Marine Commando!

Ich ersuche Sie, mich zu befehlen,
 die, welche, während der
 von dem 1. October 1876
 an bis zum 1. November 1876
 während der Zeit der
 Anwesenheit des Kommandanten
 J. Repel, welcher an die
 festgesetzten Anordnungen
 der Kommando für die
 mit entsprechenden Befehlen
 unterworfen sind, unter
 Führung zu stellen.

N=

Ich bin sehr dankbar für die
 von dem Kommandanten J. Repel
 am 1. October 1876
 an bis zum 1. November 1876
 während der Zeit der
 Anwesenheit des Kommandanten
 J. Repel, welcher an die
 festgesetzten Anordnungen
 der Kommando für die
 mit entsprechenden Befehlen
 unterworfen sind, unter
 Führung zu stellen.

Ich bin sehr dankbar für die
 von dem Kommandanten J. Repel
 am 1. October 1876
 an bis zum 1. November 1876
 während der Zeit der
 Anwesenheit des Kommandanten
 J. Repel, welcher an die
 festgesetzten Anordnungen
 der Kommando für die
 mit entsprechenden Befehlen
 unterworfen sind, unter
 Führung zu stellen.

Stens

Ich bin sehr dankbar für die
 von dem Kommandanten J. Repel
 am 1. October 1876
 an bis zum 1. November 1876
 während der Zeit der
 Anwesenheit des Kommandanten
 J. Repel, welcher an die
 festgesetzten Anordnungen
 der Kommando für die
 mit entsprechenden Befehlen
 unterworfen sind, unter
 Führung zu stellen.

Stens

Ich bin sehr dankbar für die
 von dem Kommandanten J. Repel
 am 1. October 1876
 an bis zum 1. November 1876
 während der Zeit der
 Anwesenheit des Kommandanten
 J. Repel, welcher an die
 festgesetzten Anordnungen
 der Kommando für die
 mit entsprechenden Befehlen
 unterworfen sind, unter
 Führung zu stellen.

J. Repel

nalu na lastne stroške, nova služba pa je bila žal zvezana z občutnim znižanjem plače. Od l. 1843 ga najdemo le kot začasnega mornariškega intendanta pri beneškem arzenalu, šele l. 1849 je postal pravi mornariški podintendant s sedežem v Trstu, l. 1852 pa mornariški gozdni intendant; to mu je prineslo (od l. 1820 je imel nespremenjeno plačo) dodatno stanarino 300 goldinarjev.

V Resslerovem drugem zakonu se je rodilo sedem otrok, po Henriku (Heinrichu) še 1. Paulina Josefina v Trstu 7. februarja 1831, umrla 5. julija 1871 v Gradcu za pljučno jetiko (po Marschnerju—Lungensucht), 2. Albert, rojen v Trstu 17. avgusta 1832, 3. Johana Karolina v Trstu 12. septembra 1834, umrla že v starosti pet let in pol v Motovunu — za marazmom (po Verbincu: usihanje telesnih in duševnih sil, npr. zaradi starosti... ali nedohranjenosti); 4. August Dominik, rojen v Motovunu 23. decembra 1836, umrl že 24. januarja 1846 v Benetkah; 5. Julij Valentin, rojen 17. julija 1838 v Benetkah, ki je doživel vendarle 18 let (umrl 29. aprila 1856 v Trstu); in 6. Amalija Franziska, rojena v Motovunu 28. junija 1840 in umrla prav tam že po enem letu 12. oktobra 1841 — zopet za marazmom.

S temi podatki povezujemo ugotovitev iz naše knjige: Josef Ressel. V gmotnem pogledu je bilo Resslerovo življenje spričo (že omenjene) nizke plače težavno in je zahtevalo mnogo odpovedi tudi od družine, zlasti od žene.

Od sedmih otrok iz drugega zakona sta torej umrla dva že po enem letu, eden v starosti 9, drugi pa 15 let, očeta pa so preživeli le hči, ki je doživela vendarle 40 let, in dva sinova. Njuno usodo obravnavamo tu le kratko, saj je razvidna razen iz naše knjige predvsem iz poglavij Marschnerjeve knjige o štirih Resslerovih sinovih.

Najdalj se bomo pomudili pri Resslerovem ljubljencu Henriku, strojnem ali civilnem inženirju, ki je bil do julija 1858 vodja strojnih delavnic mornariškega arzenala v Pulju. Malo pozneje se je preselil z materjo, sestro Pavlino in babico Terezijo Kastelic v Gradec, kjer se je ukvarjal tudi z različnimi iznajdbami, za katere je prejel 4 privilegije, ki so vsi najpozneje v treh letih zapadli. Njegove zaposlitve so bile večinoma kratkotrajne in že v pismu iz l. 1867 bratu Albertu (v Torinu) je slutil svojo žalostno usodo z besedami: »Pripravljam se z moškim pogumom in skesano zavestjo, da sem izpolnil svoje sinovske obveznosti, na beden konec življenja.« (»ein elendes Lebensende« — po Marschnerju). Nenehne rubežni so ga zasledovale do konca življenja. Umrl je 10. septembra 1884 v dunajskem predmestju Döbling od lakote.

Ljubljanskemu magistratu je l. 1875 poklonil poleg očetove (izgubljene) slike vrsto publikacij in dokumentov, ki naj bi med ljubljanskim prebivalstvom ohranili spomin na dejavnost in zasluge njegovega očeta. Njegov pesimizem je razviden iz besed o izumiteljih »teh ubogih pionirskih napredka, katerim narava ob njihovi zibelki prinaša le žalost in skrbi«.

Tudi iz tega dopisa spoznavamo, da je skušal uveljaviti razne očetove iznajdbe, zlasti njegove zasluge za uvedbo vijaka v plovbo. Sam je poskušal uvesti plovbo z verigami (Kettenschiffahrt) na Donavi, a jo je že po l. 1869 izrinila Donavska paroplovna družba (Donau-Dampfschiffahrtsgesellschaft), dokončno pa ga je gmočno pogubila iznajdba vodilnega zrakoplova s pogonom na vijak (po očetovi zamisli), ki je zahtevala zadolžitev do 3000 goldinarjev. Model je razstavljen v dunajskem Tehniškem muzeju (Technisches Museum

für Industrie und Gewerbe), ki hrani tudi tu uporabljene dokumente, nanašajoče se na J. Resslera.

Nesreča ga je spremljala tudi v zakonu, sklenjenem l. 1859 z Bratislavčanko Marijo Jožefo Hummel; od nje je bil sodno ločen pred l. 1876. Njuna hči Adelina Maria Henrietta Teresia, rojena 23. novembra 1860 v Gradcu, je umrla samska že 2. marca 1883 na hrvaškem gradu Žakanj (občina Ribnik blizu Metlike), kjer je živela mati do l. 1883 pri znancih baronih Tomašičih.

Bolj prijazna je bila usoda mlajšemu sinu Albertu, ki je l. 1856 kot inženir končal študij na dunajski politehniko in bil vse od l. 1858 do upokojitve l. 1885 v službi zgornjeitalijanskih železnic, umrl pa je šele 5. novembra 1917 v Torinu. Po Marschnerju je imel med vsemi Resslerovimi sinovi najbolj uravnovešeno in mirno življenje. Z ženo Benečanko Roso Antonio plem. Franco je imel vsaj pet znanih otrok. Izmed Albertovih potomcev navajamo tu le potomce po moški liniji, namreč geometra Franca Ernesta Resslera, roj. 1906 v Torinu in živečega v Firenzah, s hčerko Giovanni z dvema otrokoma (sinom in hčerko), in sinom, Carlom, zdravnikom v Firenzah, s sinom, ter prapravnika Augusta Resslera, rojenega 1928 v Neaplju, upravnega uradnika v Comu, z dvema sinovoma.

Izmed številnih potomcev iz prvega Resslerovega zakona po ženski liniji jih živi več tudi v Jugoslaviji, npr. bivši ambasador SFRJ v Mehiki Dalibor Soldatić.

Na koncu obravnavamo nekatere podatke o življenju Resslerove vdove po moževi smrti. Hubert Potyka je ob odkritju spominske plošče na stavbi nekdanje gimnazije v Linzu, ki jo je obiskoval J. Ressel, ugotovil (Oberösterreichische Nachrichten, Linz, 4. avgusta 1979): »Resslerovo življenje je ena sama tragedija«, ki se je nadaljevala še po njegovi smrti (9. oktobra 1857). Tedaj jo je namreč izkupil njegov pri vojni mornarici zaposleni sin Henrik, ker je prosil neposredno nadvojvodo Ferdinand Maksimilijana kot poveljnika c. k. vojne mornarice, ki je sicer večkrat izkazal svojo naklonjenost njegovemu očetu, za podelitev vdovske pokojnine, presegajoče pripadajočih (le) 250 goldinarjev letno. Zaradi kršitve predpisane zamudne instančne poti ga je doletela enomesečna zaporna kazen, mornariško poveljstvo v Trstu pa ga je odpustilo 5. julija 1858 na njegovo željo.

Iz vloge, naslovljene 20. novembra 1857 na nadvojvodo v Monzi, izvemo, da je Ressel nastopil službo v Pleteljah že l. 1816, kar smo večkrat dokazovali in kar dokazuje tudi edini izvorni Resslerov portret, ki ga je naslikal njegov prijatelj Josip Škola v Novem mestu že l. 1816 (ne pa šele 1817, kot se to navadno trdi), da sta v burnem letu 1848 po uporu italijanskih mornarjev na večini avstrijskih vojnih ladij samo Ressel in intendant H. Kissinger delovala kot edina administrativna predstavnika vojne mornarice v Trstu. Nesreča, ki je pokojnika nenehno preganjala, ga je utrujala. Vsakomur so izboljšali gmotni položaj, le njemu — ubogemu Ressleru so prizadejali prikrajšanja ter močno ranili njegov čut za čast. Ime Vaše visokosti je bilo zadnja beseda umirajočega.

Vdova je potem vložila obtožbo (»Anklage gegen Marinekommando« — tako se glasi naslov akta v seznamu Resslerovih rokopisov v dunajskem Tehniškem muzeju) zaradi načina ravnanja z njenim soprogom. V odgovoru mornariškega poveljstva s podpisom (admirala) Bourgoignona z dne 10. maja 1858 zasledimo očitke vdovi, da bi bila boljše varovala Resslerov ugled, če ne bi bila v pritožbi navedla očitkov, ki v bistvu pogašajo sleherno utemeljitev.

Opfermüth!

Wien, am 12. November 1857.

Franz Josef m. p.

N. N. 470

Pras. H. 1857.
11.

Preis: $\frac{389}{a}$

zum die Taufentbannung
für sie bewillt, zu dem selbst
zu dem Titular General-Kais. Königl.
Apostolischen Majestät zulängsten
Vorstellungen Veranlassung zu
geben.

Das gefürchtete Mariae Ober,
Commande, erlaubt sich, Angehelt
mit Rücksicht auf die oben
angegabenen Gründe sind, zum
in dieser Rücksicht jede Hoff-,
überzusperrung, zu befestigen
den schmerzlichen Lichte, Kaiser
Kais. Königl. Apostolische Ma-
jestät wollen für diesen Pöfser,
gleich zum der Mariae-Ter-
penter, abzufallen den Raum,
auf der VIII. im Diäten-Platz
sind, den Hofball mit 1200 fl.
jährlich, nebst dem Comanden
Quartier-Grünze, Allergnäd-
lichst zu bewilligen genehm.

Erh. Ferdinand Maximilian
m. p.

Ko pa se je pričelo kmalu po smrti javno mnenje zlasti v Trstu tudi v obliki samostojnih publikacij zavzemati za priznanje pomembnih Resselovih zaslug za uvedbo ladijskega vijaka, za vojno mornarico in razvoj tržaške luke, je naslovila vdova zelo ponižno prošnjo na vrhovno mornariško poveljstvo za priznanje višje pokojnine z utemeljitvijo, da je Ressel prizadevno služil državi okrog 40 let, da je sama bolehnna, pridobitno nezmožna in brez slehernega premoženja. Zato prosi za podelitev milosti (»Gnade«), da bi ji blagohotno odmerili pokojnino od vseh moževih službenih prejemkov — 800 goldinarjev plače in 200 gold. osebne doklade. Ker je sama popolnoma brez sredstev, prosi še za akontacijo četrletne pokojnine za kritje pogrebniških stroškov in »prvo stabilizacijo svoje eksistence do dokončne odmere pokojnine«.

Nadvojvoda (Ferdinand) Maksimilijan je kot poveljnik vojne mornarice potem poslal 16. septembra 1858 bratu-cesarju Francu Jožefu I. najponižnejši predlog (»allerunterthänigster Vortrag«), da naj prizna Resslu »rang« — stopnjo po VIII. dietnem (plačilnem) razredu z letno plačo 1200 goldinarjev in pripadajočo stanarino. Obenem ugotavlja, da je Ressel prejemal letno plačo IX. dietnega razreda le v višini 800 goldinarjev, ki so jo že prej šteli za ne popolnoma ustrežno glede na bolj samostojno, naporno in težavno pa tudi prav pomembno službo in njegovo osebno uporabnost, zaradi česar so mu bili priznali letno osebno doklado 200 goldinarjev. Ureditev njegove plače je potrebna tudi glede na sorazmerje med njegovo plačo in plačami drugih mornariških upravnih uradnikov: saj so »subalterni« (nižji) upravni oficiali I. razreda »po rangu« enaki mornariškemu gozdarskemu intendantu, imajo pa celo za 100 goldinarjev višjo plačo. Tudi to je nagnilo vdovo, da se je obrnila celo na prestol njegovega veličanstva.

Vlogo je cesar odobril 4. novembra 1858 z lastnoročnim podpisom, 8. decembra pa je admiralitetni ukaz priznal J. Resslu enako kot drugim mornariškim upraviteljem »rang« po VIII. dietnem (plačilnem) razredu in letno plačo 1200 goldinarjev konvencijske ali 1260 goldinarjev avstrijske veljave, stanarino v višini 500 oziroma 525 goldinarjev ter 48 goldinarjev doklade za opremo (Möbelzins). Potyka pripominja, da je cesar dodelil pokojnino kot priznanje za izredne zasluge pokojnika, prvega iznajditelja parnika na vijak in stvaritelja mnogih drugih tehničnih iznajdb. Najvišjega priznanja Avstrije in vsega človeštva je bil deležen l. 1863 z odkritjem mogočnega spomenika pred dunajsko Visokc tehniško šolo. E. Marschner se čudi, da v tedanjem tisku ni najti nobenih podatkov o udeležbi tedaj še žive vdove, štirih sinov in hčerke.

Vdova je uživala primerno pokojnino skraj sedemnajst let. Iz Trsta se je kmalu preselila v Maribor, odtod pa 6. aprila 1859 s sinom Henrikom, hčerko Pavlino in materjo Terezijo Kastelic v Gradec. Sin se je že 17. novembra 1859 oženil z Marijo Jozefo Hummel. Vdova je stanovala v hiši Münzgraben števil. 403; to hišo je sin pozneje kupil, vendar že l. 1867 zopet prodal. V Gradcu je vdova doživela rojstvo vnukinje Adeline (1860), dne 24. oktobra 1863 pa smrt svoje približno 88 let stare matere. Pri njih je stanovala tudi samska vdovina sestra Ana (Nanette) vsaj od l. 1866 do 1870. Sin Henrik se je preselil na Dunaj l. 1866, mati pa je umrla v Gradcu (Maiffredygasse 4) dne 31. marca 1872 in je tudi v Gradcu pokopana.

Še bolj kot prva žena, s katero je Ressel užival zakonsko srečo le kratek čas, zasluži njegova druga žena vse priznanje za veliko razumevanje in žrtve,

ki jih je prenašala, da se je mož lahko posvečal svojim številnim iznajdbam, namenjenim napredku tehnike in človeštva.

Na koncu izražamo željo, da bi po končni dozidavi poslovne stavbe Tehnike na mestu nekdanjega Bavarskega dvora, kjer je Ressel pred 125 leti končal svoje truda polno življenje, odkrili vsaj spominsko ploščo v spomin na znamenitega izumitelja, čigar življenje in delo je bilo tako resno povezano z našima rojakinjama in našimi kraji.

PODRUŽNICE DRUŽBE SV. CIRILA IN METODA NA OBMOČJU OBČINE GROSUPLJE

Andrej Vovko*

Kot je znano, so postale slovenske dežele v drugi polovici 19. stoletja tarča izredno ostrega velikonemškega raznarodovalnega pritiska. Nemška liberalna buržoazija v Avstro-Ogrski in zunaj nje je z vsemi sredstvi začejala izvajati zamisli »Drang nach Osten« ter graditi prosluli »Adria Brücke«. Eno od najostrejših orožij tega raznarodovalnega pritiska so bile prav šole. Ker se je nemškimi liberalnimi nacionalistom zdelo, da državne šole svoje ponemčevalne misije ne opravljajo dovolj uspešno — spomnimo se, da je državni germanizatorski

Naslovna stran vpisnice v družbo sv. Cirila in Metoda

pritisk v obdobju Taaffejeve vlade nekoliko popustil — so leta 1880 ustanovili svoje zasebno šolsko društvo Deutscher Schulverein. Z velikanskimi finančnimi sredstvi, ki so jih zbirali tako po Avstro-Ogrski kot tudi po nemškem rajhu, so začeli ustanavljati celo vrsto privatnih otroških vrtcev in osnovnih šol. Vanje

* Andrej Vovko, Trebinjska 13, 61113 Ljubljana, mag., prof. zgod. in zgod. umetn., kustos arhiva Slov. šolski muzej, Ljubljana.

so bodisi s prisilo (v prvi vrsti ekonomsko) ali pa z zvijačami (brezplačni učbeniki, učila, darila ob miklavževanjih in božičnicah) vabili otroke slovanskega rodu ter jih ponemčevali. Neneškim krajem so ponujali ugodne kredite za gradnjo šolskih poslopij, v zameno pa zahtevali obvezo, da bo v šolah pouk v nemščini. Ob vsem tem pa so si prizadevali svoje zasebne šole čimprej spremeniti v javne, tako da bi bili odvezani njihovega vzdrževanja in bi na ta način prihranjena sredstva usmerili na nova, še neosvojena slovanska področja.

Razen Slovincem je bil glavni sunek Schulvereina namenjen Čehom, ti pa so se mu kot še ob drugih prilikah (spomnimo se raznih telovadnih društev) tudi tokrat uspešno postavili po robu. Že istega leta 1880 so ustanovili svoje šolsko obrambno zasebno društvo Ústřední Matice Školská (Osrednja šolska matica), ki je začelo ustanavljati češke otroške vrtce, osnovne in celo srednje šole.

Vsa zvitost Schulvereinovega delovanja se je odražala tudi v dejstvu, da je s svojo razvejeno mrežo podružnic del sredstev za potujčevanje črpal tudi iz slovenskih pokrajin. Tako je širil svoje zavode in podružnice med našimi predniki do leta 1884 bolj ali manj nemoteno, dokler »se ni sod prelil« ob ustanovitvi schulvereinskega vrtca v Šiški pri Ljubljani ter podružnice v Tržiču na Gorenjskem. Novembra omenjenega leta je v nepodpisanem članku kasnejši trnovski župnik, zgodovinar in eden najvidnejših zastopnikov katoliškega liberalizma pri nas Ivan Vrhovnik pozval po češkem zgledu k ustanovitvi šolske bratovščine sv. Cirila in Metoda. Zamislil si je šolsko slovensko društvo, ki naj bi delovalo na verski podlagi, ker bi moglo po njegovem mnenju le tako doseči potrebno širino in uspehe. Priložnost za njegovo ustanovitev mu je bila bližnja 1000-letnica smrti sv. Metoda, ki so jo proslavljali leta 1885. Za vzor omenjeni šolski bratovščini je stavil Družbo sv. Mohorja in njeno organizacijo po župnijah. Predlagal je, naj takoj osnujejo odbor »bodisi v Ljubljani ali v Gorici, ali v Celovcu ali v Mariboru ali v Ptujih (najboljše pri sv. Barbari v Halozah), sestavi naj pravila, dobi potrjenje in duhovne dobrote v Rimu, ter dovoljenja od vlade«. Predvidel je nizko članarino ter več kategorij članov društva, tudi take, ki bi je plačevali več.¹

Zavedni Slovenci so res izvolili ustanovni odbor, v katerem so bili predsednik Luka Svetec in člani Ivan Hribar, Ivan Murnik, dr. Josip Vošnjak in Tomo Zupan. Sestavili so pravila Družbe sv. Cirila in Metoda, ki jih je dunajsko notranje ministrstvo potrdilo 9. 4. 1885. Prva letna skupščina Družbe sv. Cirila in Metoda (tudi CMD) je bila 5. julija 1886 v Ljubljani. Za prvega Družbinega predsednika je bil izvoljen duhovnik Tomo Zupan, ki je v ustanovnem odboru opravljal dolžnosti tajnika in blagajnika ter bil podobno usmerjen kot Ivan Vrhovnik. CMD je imela v svojem začetnem obdobju nekatere značilnosti cerkvenih bratovščin (odpustki in spominske maše za »družbenike« CMD), vendar pa so že od začetka v njej prevladovali liberalno usmerjeni Slovenci, čeprav so imeli med članstvom znaten delež duhovniki.²

Že naslednje leto je dobila CMD dodatnega sovražnika — italijansko raznarodovalno društvo Pro Patria, ki je svoje delovanje usmerilo tudi proti Nem-

¹ Osnujmo si šolsko bratovščino sv. Cirila in Metoda, Vestnik šolske družbe sv. Cirila in Metoda I, Ljubljana 1887, str. 1—3.

² (Ivan Vrhovnik), Pogled na prvo četrtoletje Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, Ljubljana 1910.

cem, predvsem pa proti Slovincem in Hrvatom v habsburški monarhiji. Uporabljalo je podobne metode kot Schulvereine, kar lepo priča o njegovem značaju, imelo pa je izdatno podporo v kraljevini Italiji. Avstrijske oblasti se niso vtikale v delovanje Schulvereina oziroma so ga pogosto bolj ali manj prikrito podpirale, izrazito iredentistično delovanje Pro Patrie pa jim je končno le šlo »v nos«. Leta 1890 so to društvo prepovedale, dopustile pa so, da so naslednje leto ustanovili podobno Lego Nazionale, ki je potem nemoteno delovala do konca Avstro-Ogrske, čeprav je razglašala »italijanstvo« pokrajin Trentina, Furlanije, Trsta, Istre in Dalmacije.

Pod slovenskim vplivom je leta 1893 nastala Družba sv. Cirila i Metoda za Istru, ki je razvila celo mrežo zasebnih hrvaških vrtcev in šol, med temi tudi nekatere šole s slovenskim učnim jezikom (npr. v Kopru, Sv. Luciji pri Portorožu, pri Sv. Barbari nad Miljami). Vodstvo istrskega CMD je v obdobju takoj po svoji ustanovitvi celo predlagalo slovenski, da bi se obe narodno-obrambni društvi združili, vendar pa se to ni zgodilo.

Slovenska CMD je podobno kot njena istrska »sestra« ustanovila mrežo osnovnih šol ter otroških vrtcev (v tistih časih so jim rekli otroška zabavišča) in z njimi precej neenakomerno prekrila naše pokrajine. Lepo je uspevala ob slovenski zahodni meji, saj je bil Trst v celoti gledano njeno najmočnejše oporišče. Tu se je CMD posrečilo močno zaustaviti potujčevanje slovenskih otrok.³ Uspešno je delovala tudi na Goriškem in plodnem sožitju s političnim društvom Sloga in kasnejšim šolskim društvom Šolski dom. Na Štajerskem je osnovala šolo na Muti in več otroških vrtcev, na Kranjskem pa je delovala predvsem na obrobju kočevskega nemškega jezikovnega otoka ter na Jesenicah. Na Koroškem je zgradila šolsko poslopje in vzdrževala šolo v Št. Rupertu pri Velikovcu, uspešneje pa ni mogla delovati zaradi slovenskih medstrankarskih trenj, sporov z domačim Krščansko socialnim slovenskim šolskim društvom kot tudi zaradi izredno hudega nemškega ter nemškutarskega nasprotovanja.⁴

CMD je bila v svojem začetnem obdobju nadstrankarska oziroma slogaška organizacija, vseeno pa je v njej že od začetka prevladoval liberalni duh. Tako je bila kljub naglaševanju pomena vere in duhovščine že kmalu deležna napadov nastajajoče katoliške oziroma klerikalne stranke. Da je svojo slogaško usmeritev ohranila do leta 1907, je bila velika zasluga njenega predsednika, že omenjenega Toma Zupana. Zato ni naključje, da je prišlo do »ločitve duhov v njej« takrat, ko je ta odložil svojo funkcijo.

Obračun med klerikalno in liberalno strujo v CMD, v katerem je šlo za vprašanje vodstva in usmeritve Družbe, je potekal na letni skupščini leta 1907 v Bohinjski Bistrici. Liberalna struja je obranila in dokončno utrdila svoje vodstvo Družbe. K njenemu »očiščenju in pomlajenju« (besede njenega novega vodstva) so veliko prispevali pripadniki narodno-radikalne mladine (predvsem študentske) z bodočim liberalnim veljakom dr. Gregorjem Žerjavom. Novi

³ Drago Pahor, Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja, Osnovna šola na Slovenskem 1869—1969, Ljubljana 1970, str. 276—282.

Andrej Vovko, Podružnice »Družbe sv. Cirila in Metoda« na Tržaškem 1885—1918, Jadranski koledar 1980, Trst, str. 222—239.

⁴ Tone Zorn, Iz delovanja Družbe sv. Cirila in Metoda na Koroškem pred prvo svetovno vojno, Zgodovinski časopis, Ljubljana, XXXI/1977, št. 361—374.

8
20 vin.

Spominjajte se 8
Družbe sv. Cirila in Metoda

in podpirajte
njene slovenske šolske zavode na
Koroškem, Primorskem in Štajerskem.

 20 vin.

Posestnik bloka je dolžan darovatelju za vsakih
20 vin. izdati po eden listek.

Potrnilo o vplačanem prispevku za CMD

predsednik je postal gimnazijski profesor matematik Andrej Senekovič, CMD pa je izgubila še zadnje znake verske bratovščine (omenjene spominske maše) ter zavzela ostrejšje stališče do avstrijskih oblasti.⁵ Pristaši katoliške stranke, ki so po volitvah za vodstvo, pri katerih so »pogoreli«, demonstrativno zapustili skupščino, so ustanovili svoje šolsko obrambno društvo »Slovenska straža«, ki pa CMD ni mogla uspešneje konkurirati. Družba sv. Cirila in Metoda se je začela po letu 1907 uspešno razvijati, ta razvoj pa je nasilno pretrgala prva svetovna vojna. Po končani omenjeni vojni si CMD nikoli več ni mogla pridobiti nekdanje slave in uspešnosti tudi zaradi temeljito skrčenega teritorija, na katerem je poslej delovala.

Ko danes proučujemo delovanje CMD, moremo z dolžno mero spoštovanja ugotoviti, da so znali njeni člani z izredno iznajdljivostjo in pridnostjo med Slovenci na popolnoma prostovoljni podlagi zbirati potrebna sredstva za vzdrževanje Družbinih zavodov ter za pomoč javnim slovenskim šolam. Glavni vir denarja pa so bile poleg darov in volil »narodnih dobrotvorov« nedvomno podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda, ki jih je bilo ob koncu Avstro-Ogrske nekaj manj kot 300. Njihova mreža je bolj ali manj gosto prekrivala vse slovenske pokrajine, segla pa tudi iz slovenskega etničnega ozemlja med naše študente in izseljence.

Podružnic si niso zamislili samo kot zbiralnikov sicer zelo potrebnih finančnih sredstev (do njih so prihajali s članarinami, pa tudi z izkupički vesellic, plesov, koncertov in podobnih prireditvev), ampak so jim povsod tam, kjer niso delovala splošno-izobraževalna slovenska društva, namenjali tudi to vlogo. Tako so bile podružnice CMD mnogokje osnovna celica narodnega osveščanja in obrambnega delovanja.⁶

⁵ Koledar (Vestnik) šolske družbe sv. Cirila in Metoda za leto 1908, Ljubljana 1907, str. 81—117.

⁶ Dr. Gregor Žerjav, Vzorna podružnica, Koledar (Vestnik) ... za leto 1908, Ljubljana 1907, str. 69—77.

Kako velik pomen je vodstvo CMD pripisovalo svojim podružnicam, je razvidno tudi iz pogostih opozoril odborom le-teh, naj redno poročajo o sestavi podružnic, njihovih finančnih prispevkih ter imenih in poklicih odbornikov. Iz teh podatkov je vodstvo CMD vsako leto objavilo v svojih Koledarjih (do leta 1903 Vestnikih) ustrezne preglede, ki nimajo velikega pomena samo za proučevanje Družbe, ampak za krajevno zgodovino v celoti.⁷ Samo vodstvo CMD se je zavedalo pomena teh podatkov za kasnejše slovensko zgodovinopisje.

Na podlagi omenjenih podatkov iz Koledarjev oziroma Vestnikov so nastale tudi tabele, ki pomenijo jedro pričujočega članka. Uvodne misli o Družbi sv. Cirila in Metoda so bralcem le v pomoč pri razumevanju delovanja podružnic, nikakor pa ne dajejo celovite slike življenja te za slovensko narodno gibanje v avstro-ogrskem obdobju tako pomembne organizacije. Upam, da bo oris tega življenja nastal v doglednem času.

Prve podružnice CMD so nastale že takrat, ko je še deloval pripravljalni odbor. Za podružnice na območju bivše Kranjske je značilno prav veliko število teh, ki so nastale v obdobju 1884—1890, v drugih slovenskih pokrajinah pa ni tako. Mogle so biti mešane, moške ali ženske. Praviloma so po posameznih večjih krajih nastajale najprej mešane in moške, iz njih ali pa poleg njih pa nato ženske. Te so v povprečju delovale zelo prizadevno, v sicer še zelo patriarhalnem slovenskem okolju pa so pomenile eno od prvih priložnosti za uveljavljanje žensk.

Ustanavljanje in delovanje podružnic CMD je do leta 1918 doživljalo več vzponov in padcev. Po začetnem zagonu 1884—1890 je kmalu opaziti prve znake upadanja dejavnosti, »oseka« pa je posebno vidna v prvih letih 20. stoletja. Obračun iz leta 1907 je pomenil izredno poživitev tudi za podružnice, saj je poleg tako imenovanih »starih« po omenjenem letu nastala tudi vrsta »novih«. Prva svetovna vojna je nasilno pretrgala živahno delovanje, saj je mnogo odbornikov »vtaknila« v vojaško suknjo, samim podružnicam pa vsaj v začetnem obdobju obesila tudi pečat politične sumljivosti. V ostrih vojnih razmerah splošnega pomanjkanja je skoraj zamrla tudi finančna plat podružničnega delovanja, tako da je moralo vodstvo CMD v tem času načeti vse svoje rezerve. Zanimivo pa je naglasiti, da opazimo že v zadnjem vojnem letu veliko poživitev delovanja podružnic, ki se kaže med drugim tudi v izdatnem povečanju denarnih prispevkov.

Vodstvo CMD je imelo za označevanje delovanja svojih podružnic kar poseben žargon. Podružnici, ki v tekočem koledarskem letu ni poslala nič finančnih prispevkov, so rekli »speča«. Ko se je zganila in jih spet začela pošiljati, je »oživila«. Podružnica, ki je sicer nastala, pa ni mogla zaživeti, je bila »mrtvorojena«. Take podružnice so bile po navadi izraz narodnega navdušenja kakega posameznika; ta je moral nato zapustiti kraj, njegova pobuda pa med tamkajšnjimi krajanji ni našla pravega odmeva.

Članstvo CMD se je — kot rečeno — glede na višino članarine delilo na več kategorij. Te kategorije so razvidne tudi iz tabel, ki sledijo temu uvodu. Največ so bili »vredni« pokrovitelji (v tabelah okrajšani kot pokr.), ki so enkrat za vselej plačali najmanj 100 goldinarjev oziroma 200 kron. Sledili so jim ustanovniki (ust.), ki so podobno enkrat za vselej plačali najmanj 10 gol-

⁷ Vestniki oziroma Koledarji (Vestniki) šolske družbe sv. Cirila in Metoda v obdobju 1887—1920.

dinarjev (20 kron). Ti dve kategoriji sta bili načelno stalni, letniki (let.) in podporniki (podp.) pa so vsako leto posebej obnavljali svoje članstvo in plačevali prvi po 1 goldinar, drugi pa po 10 krajcarjev. V teh kategorijah članstva se odraža na eni strani hierarhična razvrstitev, saj je tisti, ki je več plačal, imel v CMD tudi več pravic, po drugi strani pa je bila najnižja članarina res tako nizka, da jo je zmožel skoraj vsak in se tako kaže demokratični značaj Družbe, ki je bila odprta tudi najširšim oziroma najrevnejšim plastem slovenskega prebivalstva. Omenimo še, da je prelom iz leta 1907 prinesel tudi določeno modernizacijo družbinih pravil v korist nižjim kategorijam članstva.

Eden od pomembnih virov dohodka so bili za CMD tako imenovani narodni kolki. »Zalni kolek« so izdali po septembrskih dogodkih leta 1908 v Ljubljani

Zaustavimo se še nekoliko ob nekaterih težavah, ki jih imamo pri pregledovanju podatkov o podružnicah, objavljenih v Koledarjih CMD (oziroma do leta 1903 Vestnikih CMD). V njih objavljajo za leti 1887 in 1888 podatke o prispevkih podružnic samo za tiste, ki so prispevale več kot 100 goldinarjev, za leta 1896, 1898, 1899, 1901 in 1902 pa ne navajajo sestave odborov in števila članstva podružnic. Precej težko je spremljati tudi ženske odbornice, ki so s porokami spreminjale svoje priimke, kot tudi tiste »cirilmetodarje«, ki so v raznih etapah svojih poklicnih poti delovali v različnih podružnicah širom po slovenskih pokrajinah.

Posebno poglavje pomeni tudi čas med 1. svetovno vojno, saj takrat niso objavljali ne sestava odborov ne števila članstva, tako da lahko v večini primerov le ugibamo, ali je kak odbornik deloval do leta 1915 ali 1918. Pogosto iz objavljenih podatkov ni jasno, ali so pokroviteljnine vključene v članarine ali jih vodijo posebej. Po letu 1908 opazimo v tabelah podružnic dve vrsti pokroviteljev. Za znakom + so tisti člani CMD, ki so vplačali najmanj po 200 kron v obrambni sklad CMD. Te pokroviteljnine, imenovane tudi »kamni«, so bile v skromnih slovenskih razmerah protiutež schulvereinskemu Roseggerjevemu skladu, imenovanemu po nemškem pesniku, ki je dal pobudo zanj.

Ko se posvetimo obravnavi podružnic CMD v sedanji občini Grosuplje, najprej ugotovimo, da sta taki v ožjem pomenu le dve: za Stično, Višnjo goro in Šentvid ter grosupeljska. Kot je bilo že razvidno na straneh tega zbornika, pa je grosupeljska občina v današnjem obsegu nastala šele po 2. svetovni vojni, prej pa je bilo njeno ozemlje razdeljeno med razne upravne enote. Zato smo k temu prikazu pritegnili še nekaj sosednjih podružnic z utemeljitvijo, da so se mogli vanje v obravnavanem času vključevati tudi prebivalci s sedanjega ozemlja grosupeljske občine. Pri tem smo imeli pri nekaterih izmed teh podružnic nekoliko »lažje srce«, saj so bili recimo kraji Škofljica, Turjak in Velike Lašče med 2. svetovno vojno in po njej s kraji v grosupeljski občini v istih

okrožnih in okrajnih mejah, za podobno »sorodstvo« pri Žužemberku, Trebnjem in Litiji pa moramo poseči precej nazaj, tudi v obdobje Ilirskih provinc.⁸

V obravnavanem obdobju konca Avstro-Ogrske je bilo sedanje ozemlje grosupeljske občine razdeljeno med okrajna glavarstva Ljubljana okolica, Novo mesto, Kočevje in Litija ter med sodne okraje Velike Lašče, Žužemberk, Ljubljana okolica in Stična.⁹ Po vsem navedenem avtor upa, da je »opravičilo« za vključitev podružnic za Škofljico, Turjak, Velike Lašče, Žužemberk, Trebnje in Litijo dovolj tehtno.

STIČNA, VIŠNJA GORA, ŠT. VID

Ustanovljena z odlokom deželne vlade v Ljubljani, št. 8963, 3. 9. 1886

leto	pokr.	ust.	let.	podp.	skupaj	prisp. (kron)
1886	—	—	—	—	—	524,50
1887	1	10	40	—	51	—
1888	1	10	40	—	51	—
1889	1	12	43	—	56	50,00
1890	1	12	43	—	56	52,00
1891	1	13	20	8	42	54,00
1892	1	14	15	—	30	240,00
1893	2	14	15	—	31	400,00
1894	3	14	15	—	32	200,00
1895	3	14	15	—	32	200,00
1896	—	—	—	—	—	—
1897	3	14	15	—	32	—
1898	—	—	—	—	—	113,74
1899	—	—	—	—	—	—
1900	3	14	15	—	32	45,43
1901	—	—	—	—	—	—
1902	—	—	—	—	—	51,30
1903	3	14	25	8	50	—
1904	3	14	25	8	50	67,00
1905	3	14	25	8	50	—
1906	3	14	25	8	50	—
1907	3	14	—	—	17	—
1908	3	16	14	4	37	143,80
1909	3+1	16	—	—	20	7,50
1910	3+1	20	19	1	44	328,00
1911	3+1	20	59	—	83	66,20
1912	3+3	20	60	—	86	200,00

⁸ Jože Marolt, Nastanek in razvoj občine, Zbornik občine Grosuplje II, Grosuplje 1970, str. 45—55.

Vasilij Melik, Nekdanje občine v občini Grosuplje, Zbornik občine Grosuplje VII, Grosuplje 1975, str. 273—280.

⁹ Obširen imenik krajev na Kranjskem, izdala C. Kr. Statistična centralna komisija, Dunaj 1884.

1913	3+3	29	75	—	101	200,00
1914	3+3	—	73	30	109	66,64
1915	—	—	—	—	—	—
1916	—	—	—	—	—	—
1917	—	—	—	—	—	—
1918	—	—	—	—	—	423,00
skupaj						3.433,11

Odbor podružnice

predsedniki: Ivan Plantan, notar, 1886—1889, Jakob Razpotnik, župnik (Višnja gora), 1889—1896, Frančišek Kovač, nadučitelj, 1900—1907, 1908—1909, 1910—1917

Tajnik: Janko Škrbinec, nadučitelj, 1890—1907, 1908—1909, 1910—1918 (?)

blagajniki: Josip Škufca, posestnik in trgovec (Višnja gora), 1890—1907, 1908—1909, Alojzija Kristan, poštarica, 1910—1911, Minka Pezdir, učiteljica, 1911—1918 (?)

namestniki predsednika: Primož Ribnikar, župnik (Stična), 1890—1893(+), J. Pirnat, notar (Stična), 1893—1898, Ivan Mihelčič, župnik, 1900—1906, Karol Gorišek, učitelj, 1908—1909, Ana Repič, zdravnikova žena, 1910—1918 (?)

odborniki: Fran Kovač, učitelj (Stična), 1890—1898, Anton Kunstek, trgovec, 1900—1907, Fortunat Tihle, poštar, 1900—1907, Mirko Drmelj, učitelj, 1908—1909, Franc Zbrizaj, kancelist, 1908—1909, 1910—1912, 1912—1913, Ivana Dolinar, učiteljica, 1910—1918 (?), Mirko Sadar, učitelj, 1910—1913, Ivan Fortuna, 1910—1913, Žarko Boltauzer, 1910—1911, Ferdinand Vesel, graščak, slikar, 1910—1911, 1912—1913, 1914—1918 (?), Marija Pezdir, 1910—1911, Ema Keršič, 1910—1911, Ema Zajc, učiteljica, 1910—1913, 1914—1918 (?), Karol Wilfan, davčni upravitelj, 1910—1911, 1912—1913, Marta Heren, učiteljica, 1911—1912, Marija Vehovar, 1911—1912, Karol Gorišek, učitelj, 1912—1913, Ana Vehovar, zdravnikova žena, 1912—1913 (?), Marija Wilfan, žena davčnega upravitelja, 1912—1913, Milica Repič, 1913—1914, dr. Peitler, 1913—1914, Ivan Štupar, 1913—1914, Rudolf Habjan, kancelist, 1913—1918 (?)

GROSUPLJE**Ustanovljena z odlokom okrajnega glavarstva v Ljubljani, št. 7062, 20. 3. 1909**

leto	pokr.	ust.	let.	podp.	skupaj	prisr. (kron)
1909	2	18	22	14	56	958,61
1910	2+1	18	25	—	46	24,00
1911	2+1	18	13	—	34	386,80
1912	3+2	18	33	—	56	203,24
1913	3+2	18	33	—	56	—
1914	3+2	18	23	—	46	—
1915	—	—	—	—	—	—
1916	—	—	—	—	—	—
1917	—	—	—	—	—	—
1918	—	—	—	—	—	—
skupaj						1.572,65

Odbor podružnice

predsednik: Ivan Rus, posestnik, trgovec in gostilničar, 1909—1918 (?)

tajniki: Fran Kos, učitelj, 1909—1910, Rudolf Podpac, železniški uradnik, 1910—1911, Leopold Hude, posestnik in trgovec, 1911—1918 (?)

blagajnika: Micika Rus, 1909—1912, Berta Rus, 1912—1918 (?)

namestnika predsednika: Mihael Adamič, posestnik, 1909—1912, Alojzij Koprivec, posestnik in trgovec, 1912—1918 (?)

odborniki: Ivan Rus, upravnik vodovoda, 1909—1911, Ana Adamič, posestnica, 1909—1911, Tomo Aichholzer, postajni načelnik, 1909—1911, Ivanka Košak, žena deželnega poslanca, 1909—1910, Alojzij Koprivec, posestnik in trgovec, 1909—1910, 1911—1918 (?), Jakob Štrubelj, posestnik, 1909—1910, 1911—1912, Mimika Garbas, 1910—1911, Ignacij Valentinčič, posestnik, 1910—1916, Fran Bavdek, 1910—1912, Viktor Wagner, poštar, 1911—1918 (?), Marija Hude, posestnikova žena, 1911—1918 (?), Franc Kumer, železniški uradnik, 1911—1912, N. Sušnik, železniški uradnik, 1912—1918 (?), Ivan Žitnik, 1912—1918 (?)

TURJAK

Ustanovljena 26. 3. 1886

leto	pokr.	ust.	let.	podp.	skupaj	pris. (kron)
1886	—	—	—	—	—	188,00
1887	—	3	24	28	55	—
1888	—	5	29	28	62	—
1889	—	6	30	39	75	100,00
1890	—	6	26	18	50	64,00
1891	1	6	26	18	51	—
1892	1	6	26	18	51	—
1893	1	6	26	18	51	—
1894	1	6	27	22	56	96,00
1895	1	6	27	22	56	—
1896	—	—	—	—	—	—
1897	1	6	27	22	56	12,00
1898	—	—	—	—	—	—
1899	—	—	—	—	—	—
1900	1	6	—	—	7	—
1901	—	—	—	—	—	—
1902	—	—	—	—	—	—
1903	1	6	—	—	7	—
1904	1	6	—	—	7	—
1905	1	6	—	—	7	—
1906	1	6	—	—	7	—
1907	1	6	—	—	7	—
1908	3	—	—	—	—	555,29
1909	3	3	41	6	53	617,80
1910	3	3	29	11	46	60,20
1911	3	6	18	—	27	66,00
1912	3	6	18	—	27	30,42
1913	3	6	—	—	—	—
1914 ni več v seznamu podružnic						
skupaj						1.759,29

Odbor podružnice

predsedniki: Jakob Gruden, župnik v. p., 1886—1889, Jernej Kosec, župnik (Škocjan), 1889—1894, Lovro Gerjol, župnik, 1894—1898, Jernej Žužek, poštar, 1908—1909, Josip Bergant, 1909—1911, Josip Kožar, 1911—1913.

tajniki: Josip Korošec, učitelj, 1890—1894, Alojz Vdovič, posestnik, 1894—1898, Pavlina Marn, 1908—1910, Jožko Bergant, 1910—1913.

blagajniki: Ivan Kožar, posestnik, 1890—1898, Helena Medved, 1908—1910, Katinka Bergant, 1910—1913.

namestniki predsednika: Mihael Lavtižar, župnik (Rob), 1890—1894, Jakob Gruden, 1894—1898, Katarina Bergant, 1908—1910, Helena Kožar, 1910—1913.

odborniki: Frančišek Grebenc, trgovec, 1894—1898, Mihael Vdovič, 1894—1898, Helena Kožar, 1908—1910, Ivana Presnik, 1908—1909, Josip Kožar, 1909—1910, Anton Gale, 1909—1910, Josip Bavdek, 1909—1910, Franja Jéršin, 1909—1910, Minka Podlogar, 1910—1913, Helena Kožar ml., 1910—1911, Marija Prijatelj, 1910—1913, Josip Blatnik, 1910—1913, Adela Kožar ml., 1911—1913.

LITIJA

Ustanovljena 15. 11. 1886

leto	pokr.	ust.	let.	podp.	skupaj	prisr. (kron)
1886	—	—	—	—	—	188,00
1887	—	3	50	45	98	—
1888	—	5	51	62	118	208,00
1889	—	—	50	87	128	150,00
1890	—	5	37	30	72	334,00
1891	5	5	50	64	124	344,00
1892	7	5	55	95	162	380,00
1893	8	5	55	93	161	580,00
1894	11	6	50	85	152	558,00
1895	11	7	45	73	136	164,00
1896	—	—	—	—	—	340,00
1897	17	7	41	84	149	310,00
1898	—	—	—	—	—	512,00
1899	—	—	—	—	—	500,00
1900	25	8	36	63	132	716,00
1901	—	—	—	—	—	962,00
1902	—	—	—	—	—	419,00
1903	31	8	24	79	142	780,00
1904	37	8	24	79	148	187,00
1905	37	8	22	88	155	175,00
1906	39	9	24	69	141	282,00
1907	36	9	15	67	127	74,38
1908	36	9	17	53	115	141,30
1909	37+5	10	37	89	178	357,00
1910	37+5	10	37	90	179	142,58
1911	38+6	10	25	86	165	158,00
1912	38+7	10	21	79	155	112,00
1913	38+7	10	22	75	152	193,41
1914	38+7	10	20	85	160	116,48
1915	—	—	—	—	—	111,85
1916	—	—	—	—	—	200,00
1917	—	—	—	—	—	—
1918	—	—	—	—	—	412,00
skupaj						10.113,00

Odbor podružnice

predsedniki: Jernej Zupančič, duhovnik, 1886—1907, Bernard Andoljšek, nadučitelj, 1907—1910, Emil Lajovic, trgovec, 1910—1911, Jakob Roglič, sodni nadoficial, posestnik, 1911—1918 (?)

tajnik. Luka Svetec, notar, podpredsednik vodstva CMD, 1890—1918 (?)

blagajniki: Fran Knaflič, posestnik, trgovec (Šmartno), 1890—1907, Vinko Watzak, poštar, 1907—1913, Josipina Steiner, 1913—1918 (?)

namestniki predsednika: Fran Podkrajšek, postajenačelnik (Sava), 1890—1896, Valentin Vončina, uradnik, 1897—1898, Josip Kostanjevec, nadučitelj, 1900—1901, Bernard Andoljšek, 1904—1907, Fran Slanec, veleposestnik, 1907—1913, Ognjeslav Ficinger, posestnik, 1913—1914, Ferdo Tomazin, 1914—1918 (?)

odborniki: Martin Molek, župnik, 1890—1904, I. Ravnihar, nadučitelj (Litija), 1890—1893, Fran Slanec, nadučitelj, veleposestnik (Litija) 1893—1907, Ivan Erjavec, kaplan (Šmartno), 1905—1907, Friderik Nerat, sodni pristav, 1908—1909, Ivan Demšar, živinozdravnik, 1908—1910, 1911—1918 (?), Emil Lajovec, trgovec, 1909—1910, dr. Ivan Premrov, zdravnik, 1910—1911, 1913—1918 (?), Ivan Hočevar, davčni uradnik, 1910—1914, Ivan Demšar, davčni kontrolor, 1912—1913, Fran Slanec, 1913—1918 (?), dr. Franc Kotnik, 1914—1918 (?)

ŽUŽEMBERK IN OKOLICA

Ustanovljena z odlokom deželne vlade v Ljubljani, št. 6490, 2. 7. 1887

leto	pokr.	ust.	let.	podp.	skupaj	prisr. (kron)
1888	—	7	25	—	32	—
1889	—	7	25	—	32	5,90
1890	—	7	25	—	32	32,60
1891	—	6	16	3	25	—
1892	—	6	16	3	25	106,20
1893	—	6	16	3	25	30,00
1894	—	11	31	9	51	100,36
1895	—	11	64	16	91	160,68
1896	—	—	—	—	—	110,48
1897	—	11	56	—	67	86,20
1898	—	—	—	—	—	130,40
1899	—	—	—	—	—	57,02
1900	—	11	37	—	48	80,12
1901	—	—	—	—	—	55,50
1902	—	—	—	—	—	40,00
1903	—	10	20	—	30	51,62
1904	—	10	20	—	30	72,50
1905	—	10	20	—	30	52,80
1906	—	10	20	—	30	—
1907	—	—	17	—	17	—
1908	—	5	23	—	28	34,00

1909	—	5	15	—	20	54,23
1910	+1	5	23	—	29	56,00
1911	+1	10	28	—	39	53,00
1912	+1	10	26	1	38	89,00
1913	+1	10	26	—	37	128,92
1914	+1	10	26	—	37	100,00
1915	—	—	—	—	—	—
1916	—	—	—	—	—	—
1917	—	—	—	—	—	—
1918	—	—	—	—	—	107,00
skupaj						1.794,53

Odbor podružnice

predsedniki: Juraj Štrucelj, sodnik (Žužemberk), 1892—1894, Ivan Pehani, zasebnik, 1894—1896, Jakob Dereani, posestnik 1879—1898, Frančišek Valand, posestnik, 1900—1901, Ivan Gregorčič, notar, 1904—1907, Josip Pehani, posestnik in gostilničar, 1907—1910, Franc Küssel, sodnik, 1910—1911, Anton Carli, notar, 1911—1918 (?)

tajniki: Ivan Jerše, posestnik, 1891—1894, Josip Senčar, 1894—1896, Ivan Pehani, 1897—1898, Vinko Sket, trgovec, 1900—1901, Ivan Cirk, davčni uradnik, 1904—1905, Ivan Kutnar, nadučitelj, 1905—1907, Ivan Cirk, 1907—1910, Ludvik Koželj, učitelj, 1910—1911, Fran Küssel (Küssl), 1911—1918 (?)

blagajniki: Janez Zorec, trgovec (Žužemberk), 1890—1894, Vinko Kramaršič, trgovec, 1894—1896, Henrik Povše, kaplan, 1897—1898, Rudolf Poš, 1900—1901, Josip Pehani, 1904—1907, Gregor Koželj, trgovec, 1907—1910, Staniko Ribnikar, davčni asistent, 1910—1918 (?)

namestniki predsednika: Ignac Vrančič, župnik, 1888—1889, Fran Valand, župan, 1891—1895, Mihael Tavčar, 1895—1896

odborniki: Jakob Škerlj, posestnik, 1891—1895, Fran Florjančič, 1891—1895, Frančišek Koncilija, 1895—1896, Jakob Dereani 1895—1896, 1900—1901, Henrik Povše, kaplan, 1900—1901, Ivan Pehani, 1900—1901, Ivan Vehovec, posestnik, 1900—1901

VELIKE LASČE (ženska)

Ustanovljena z odlokom glavarstva v Kočevju, št. 12.217, 21. 1. 1896

leto	pokr.	ust.	let.	podp.	skupaj	prisp. (kron)
1896	1	3	62	—	66	384,00
1897	1	3	62	—	66	292,00
1898	—	—	—	—	—	248,00
1899	—	—	—	—	—	168,00
1900	1	3	62	—	66	—
1901	—	—	—	—	—	154,02
1902	—	—	—	—	—	33,33
1903	1	3	16	13	33	100,00
1904	1	3	16	13	33	—
1905	1	3	16	13	33	—
1906	1	3	16	16	36	—
1907	2	3	100	—	103	404,00
1908	6	5	80	—	91	1.286,00
1909	7	5	80	—	92	548,00
1910	8	5	82	—	95	216,00
1911	8	5	35	—	48	250,50
1912	10	5	57	14	86	703,10
1913	11	5	69	16	101	577,30
1914	14	5	69	16	104	104,00
1915	—	—	—	—	—	—
1916	—	—	—	—	—	—
1917	—	—	—	—	—	139,70
1918	—	—	—	—	—	—
skupaj						5.571,95

Odbor podružnice

predsednice: Ema Šufraj, žena sodnega svetnika, 1896—1907, Terezija Grebenc, posestnikova žena, 1907—1908, Ana Hočevar, gostilničarka, posestnica, županja, 1908—1913, Josipina Smodej, notarjeva žena, 1913—1918 (?)

tajnice: Ema Šufraj ml., 1896—1907, Marija Somrak, učiteljica, 1907—1908, Franja Hočevar, posestnikova hči, 1908—1910, Ana Somrak, učiteljica, 1910—1918 (?)

blagajniki: Olga Grebenc, 1896—1907, Kristina Grebenc, 1907—1908, Marija Somrak, posestniška hči, 1908—1911, Kristina Hartman, trgovčeva hči, 1911—1918 (?)

namestnice predsednika: Ana Globočnik, notarjeva žena, 1896—1907, Ana Hočevar, posestnikova in gostilničarjeva žena, 1907—1908, Ema Pucelj, 1908—1912, Josipina Smodej, 1912—1913, Melita Geršak, žena sodnega uradnika, 1913—1918 (?)

odbornice: Terezija Grebenc, 1896—1907, Pavla Götzl, 1896—1907, Danica Šufraj, 1896—1907, Pavla Hočevar, 1896—1907, Mici Doganotz (Doganoc), 1896—

1907, Roza Hudovernik, roj. Benedik, žena sodnega uradnika, 1896—1907, 1910—1918 (?), Franjica Hočevar (Lenčkova), 1907—1908, Mila Hočevar, posestnikova hči, 1907—1910, Marija Hočevar, županova žena, 1907—1911, Erna Pucelj, 1907—1908, 1912—1918 (?), Ivana Hočevar, 1907—1908, Ana Hočevar, gostilničarka in posestnica, 1907—1908, 1913—1918 (?), Ana Hočevar (Lenčkova), žena gostilničarja, posestnika in mesarja, 1907—1912, Franja Ivanc, 1907—1910, Lea Bukovic, učiteljica, 1907—1910, Leopoldina Garbais, učiteljica, 1907—1913, Nežika Somrak, posestniška hči, 1908—1912, Leopoldina Štefančič, nadučiteljeva žena, 1908—1913, Ana Fink, učiteljica, 1908—1918 (?), Marija Zadnik, 1908—1912, Franja Strah, 1908—1910, Ljudmila Hočevar, posestniška hči, 1910—1911, Marija Jenčič, poštarica, 1910—1911, Amalija Hartman, učiteljica, 1911—1912, Marija Srpan, žena gostilničarja in posestnika, 1911—1918 (?), Rezika Kolšek, žena notarskega kandidata, 1912—1918 (?), Pavla Stare, žena davčnega kontrolorja, 1912—1918 (?), Rezika Košir, učiteljica ženskih ročnih del, 1912—1913, Adela Tiegel, zasebnica, 1913—1918 (?), Pavla Gruden, notarska uradnica, 1913—1918 (?), Katica Bergant, zastopnica za Turjak in Škocjan, 1918—1918 (?)

TREBNJE IN OKOLICA

Ustanovljena z odlokom deželne vlade v Ljubljani, št. 3714/p, 4. 8. 1908

leto	pokr.	ust.	let.	podp.	skupaj	prisr. (kron)
1908	4	—	54	—	58	803,49
1909	4	—	71	1	76	219,29
1910	4+1	—	65	—	70	762,39
1911	5+2	—	83	—	90	492,02
1912	5+6	—	83	—	94	155,22
1913	5+5	—	90	—	100	357,77
1914	5+5	—	90	—	100	183,00
1915	—	—	—	—	—	104,34
1916	—	—	—	—	—	98,00
1917	—	—	—	—	—	239,12
1918	—	—	—	—	—	296,60
skupaj						3.711,24

Odbor podružnice

predsedniki: Viljem Tomic, 1908—1910, Štefan Pražnik, davčni oficial, 1910—1911, Julij Treo, 1911—1912, Alojzij Marok, nadučitelj, 1912—1918 (?)

tajniki: Vinko Šerak, 1908—1910, Ferdinand Kogej, sodni uradnik, 1910—1914, Mirko Tomšič, 1914—1918 (?)

blagajniki: Silvija Pražnik, 1908—1910, Janko Ruprecht, lekarnar, 1910—1911, Mirmi Lekše, 1911—1912, Janko Ruprecht, 1912—1913, Mici Pavlin, 1913—1914, dr. Božidar Küssel, 1914—1918 (?)

namestniki predsednika: Fr. Potokar, 1908—1910, Josipina Teply, 1910—1911, Janko Ruprecht, 1911—1912, Matko Miklič, tehnik, 1912—1913, Janko Ruprecht, 1914—1918 (?)

odborniki: Olga Vozelj, 1908—1911, Josip Mervar, 1908—1910, Miha Tomšič, 1908—1910, Janko Bukovec, 1908—1910, Marija Zurč, 1908—1910, Miško Plevnik, trgovec, 1910—1914, Ivan Malenšek, 1910—1912, Franja Šlajpah, 1910—1911, Al. Marok, 1911—1912, Ignac Grandovec, pravnik, 1911—1913, 1914—1918 (?), Rezika Gorec, 1911—1912, 1913—1918 (?), Pavel Kunstek, trgovski sodelavec, 1912—1914, Stanko Ruprecht, medicinec, 1912—1914, Drago Tomšič, 1913—1914, Fr. Ivanc, 1913—1914, Marija Pavlin, 1914—1918 (?), Fr. Juvanc, 1914—1918 (?)

ŠKOFLJICA IN OKOLICA

Ustanovljena z odločbo št. 820/pr, 17. 4. 1909

leto	pokr.	ust.	let.	podp.	skupaj	prisr. (kron)
1909	1	16	63	20	100	774,01
1910	1+1	16	63	20	101	357,00
1911	1+1	16	71	1	90	356,00
1912	1+1	17	50	2	71	548,12
1913	1+1	17	50	—	69	84,00
1914	1+1	17	50	—	69	46,00
1915	—	—	—	—	—	20,00
1916	—	—	—	—	—	—
1917	—	—	—	—	—	—
1918	—	—	—	—	—	250,00
skupaj						2.435,13

Odbor podružnice

predsednik: Vinko Ogorelec, posestnik in gostilničar, 1909—1918 (?)

tajnika: Ivan Petrič, učitelj, 1909—1911, Vladimir Ogorelec, blagajniški asistent, 1911—1918 (?)

blagajnika: Vinko Ogorelec ml., posestnikov sin, lesni trgovec, 1909—1912, Vida Ogorelec, 1912—1918 (?)

namestnika predsednika: K. Lenče, 1909—1910, Jakob Jesih, gostilničar in mesar, (Rakovnik), 1910—1918 (?)

odborniki: Ema Ogorelec, poštna uradnica, 1909—1911, Fr. Trošt, nadučitelj, 1909—1912, Martin Zdravje, 1909—1910, Fr. Martinec, tesarski mojster, 1909—1918 (?), Ivan Menard, čevljarjski mojster, (Rudnik), 1909—1910, 1911—1912, Al. Javornik, 1909—1910, Leon Rund, 1909—1910, Karol Lenče ml., 1909—1912, Jernej Dolenc, 1910—1913, Franc Skubic, 1910—1913, Alojzij Ankon, 1910—1913, Anton Skubic, 1910—1912, Fran Majcen, 1910—1912, Vida Ogorelec, 1911—1912, Fran Goli, 1912—1918 (?), Vinko Ogorelec ml., 1912—1918 (?), Angelo Aita, tovarnar, 1912—1918 (?)

Iz pregleda priobčenih tabel moremo izluščiti nekatere značilnosti, ki smo jih že omenili. Tako pri sicer zelo delavni podružnici za Stično, Višnjo goro in Šentvid zasledimo bolj ali manj izrazito krizo, ki se vleče od leta 1896 do 1908, potem pa spet v letih prve svetovne vojne do leta 1918. Vidno je tudi značilno dejstvo, da po prelomu leta 1907 do takrat dobro zastopani duhovniki skoraj v celoti izginejo iz podružničnih odborov, opazna je tudi velika vloga, ki so jo v njih imeli učitelji. Sploh srečamo v teh odborih ponavadi vso »smetano« do-ločenega kraja, predvsem ljudi neodvisnih poklicev ter tudi iz družbene plasti, naklonjene liberalni stranki. Mogoče izvira iz slednjega velika praznina, kar se tiče podružnic CMD na področju Dobrepolja.

V nasprotju z zgornjo podružnico, ki je »stara«, je bila grosupeljska »nova«, kljub temu pa jo je verjetno že leta 1913 »pobralo«, čeprav iz uradnih seznamov vodstva CMD tega ni mogoče razbrati. Podobna, a uradno razglašena usoda je doletela tudi podružnico v Turjaku, ki je že prej od 1891, še izraziteje pa po letu 1897 preživljala težko krizo. To se jasno kaže tudi v dejstvu, da so ji po letu 1900 ostali le stalni člani — pokrovitelji in ustanovniki. Njeno ozdravljenje oziroma »prebujenje« leta 1908 je bilo le kratkotrajno.

Zelo umirjeno življenje je imela podružnica za Litijo, za katero je značilno veliko število pokroviteljev ter delovanje njenega tajnika Luke Svetca, stalnega člana vodstva CMD. Z zbranim denarjem sodi ta podružnica v slovenski vrh.

Tudi pri žužemberški podružnici zaznamo znake krize v letih 1905—1906 ter 1915—1917; podoben primer pa je tudi pri sicer delavni ženski podružnici za Velike Lašče, za vojni čas pa še pri »novi« podružnici na Škofljici. Nasprotno pa je imela »nova« podružnica v Trebnjem zelo enakomeren razvoj do leta 1918. Zanimivo je, da sta od vseh navedenih podružnic v stari Jugoslaviji delovali le oni v Velikih Laščah in v Grosupljem¹⁰, druge pa svojega delovanja niso obnovile. Tudi to dejstvo je verjetno mogoče pojasniti s političnimi razmerami v tem delu Slovenije, ki liberalno usmerjeni CMD, z izjemo Pucljevih Velikih Lašč, niso bile posebne naklonjene.

Prikazane analize nam dajo precej jasno, seveda pa ne popolno sliko delovanja podružnic. Odborniki nikakor niso vsi podružnični člani, čeprav so praviloma najbolj delavni. Da pa ni bilo vedno tako lepo, priča delovanje zdravnika dr. Rudolfa Repiča iz Šentvida pri Stični. Tega ne zasledimo v odboru stiške podružnice, kljub temu pa je bil skupaj z ženo Ano, dolgoletno podpredsednico podružnice, najbolj zaslužen za podružnične uspehe. Vestni zdravnik dr. Repič je v Šentvidu deloval kar 24 let in se ves posvetil svoji vedi, družini, CMD kot tudi svojemu vzorno urejenemu vrtu. Javnosti se je izogibal, ker za to ni imel časa niti volje. Bil je namreč zelo tihe narave. Tudi kot pokrovitelj CMD je ostal na izrecno željo anonimn (dr. R. R.). Umril je 7. oktobra 1916, star komaj 53 let.¹¹ Nekaj mesecev za njim je 14. januarja 1917 umrl dolgoletni predsednik stiške podružnice in tamkajšnji nadučitelj Fran Kovač, ki je malo pred smrtjo, po 45-letnem učiteljevanju, odšel v pokoj.¹²

¹⁰ Grosupeljsko podružnico CMD so ponovno ustanovili leta 1939. Njen predsednik je bil tamkajšnji zdravnik dr. Franc Podkoritnik (ustni podatek Franceta Ostanka, 7. 1. 1982).

¹¹ Koledar (Vestnik) ... za leto 1918, Ljubljana 1917, str. 53—54.

¹² Prav tam, str. 57.

KOVAČI IN KOVAČIJE V ŠMARJU-SAP, PONOVI VASI IN PODTABORU

Jaka Müller*

Starejši del Šmarja se razteza na podnožju Globoščaka ob cesti Ljubljana — Grosuplje, mlajši, ki pa je še zmeraj precej star in imenovan Gornji Konec — pa leži zlasti pod Farovškim hribom na drugi strani železniške proge in avtomobilske ceste. Naselje je staro kulturno središče, saj se župna cerkev omejnja leta 1228, šola pa obstaja že dobrih dvesto let, od 1780. Prebivalci, katerih število se je v stoletju med 1869 in 1971 gibalo dolgo časa okoli številke 300, so se večinoma preživljali s kmetijstvom. Največji zemljak je bilo župnišče s tremi grunti. Drugi kmetje so bili dvogruntarji, gruntarji, pol- ali četrtgruntarji pa tudi kajzarji in gostači so bili vmes. Nekateri Šmarci so se ukvarjali tudi s trgovino in obrtjo. V Spodnjem Koncu sta bili po dve štacuni, dve mesariji, pet gostiln. Od zadnjih so bile najbolj obiskovane Škrjančeva, Kužnikova in Smoletova. V okolici Šmarja so lepi smučarski predeli in pred vojno so

Letnik kovačev iz podkovske šole v Ljubljani ob sklepu dne 26. jan. 1929. V srednji vrsti z leve je tretji Ferbežar, četrti Primc, peti Majcen, kovač iz Skofljice. Desno sedi kovaški mojster Bitenc, levo pa veterinar Franc Rebernak (z brki)

* Grosuplje, YU 61290, Adamičeva 33

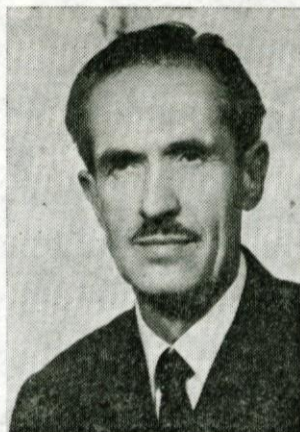

semkaj prihajali zimski turisti celo iz Avstrije. Gornji Konec je bil bolj obrtniški: tu je bil čevljar, krtačar, strojar, mizar, tkalec, verjetno tudi sedlar, in konjski trgovec. Krojaštvo je bilo v Spodnjem Koncu. Na meji z Razdrtim je bila v Šmarju tudi mitnica — v zakupu jo je imel fevdalec — v samem naselju, za katerega je Jaka Perovšek, po domače Krštofov, naštel 26 hišnih imen, pa ni izpričana nobena kovačija. Pač pa je bila ena kovačija v Razdrtem, druga, verjetno mlajša, pa na Sapu. Zdaj obedve spadata v naselje Šmarje-Sap.

Razdrska kovačija je stala na dnu klanca ob glavni cesti Grosuplje—Škofljica, ki je vse do konca prejšnjega stoletja držala mimo Treh Križev in naprej skozi Tlake, ne pa mimo Malega Vrha in po Redah. Po Krštofovem sklicevanju na pripovedovanje starega očeta, imenovanega M'lavduš (r. 1856), je šla ta kovačija iz rok v roke tja v srednji vek. Da resnično obstaja taka možnost, se bo deloma razkrilo v zvezi s šentjurskimi kovači. Predzadnji lastnik razdrske kovačije se je pisal Jožef Smole (1852 na Cikavi — 1920). Kot dokazuje ohranjena kupna pogodba, je kovačijo kupil od Matije Jankoviča (r. 1836), zemljiškega posestnika z Razdrtega 11. Za parcelo, ki je merila »na dolgosti 7 sežnjev in 6 sežnjev širokosti torej 42 □ sežnjev z gori stoječo kovačnico in s svetom za žlindro«, je 28. jan. 1878 Smole odštel 300 goldinarjev a. v. Prodajalec je pogodbo podkrižal, kovač Smole pa se je že znal podpisati, in sicer kot Smolej. Jožef Smole, ki je imel v Šmarju še dva brata — eden je bil gostilničar, drugi pa mesar — je bil resen, če ne kar strog mož, tako da so morali vozniki ali kmetje hitro in pridno pomagati pri kovanju. V kovačiji je Smole delal z obema sinovoma: Jakobom (r. 1880) in Antonom (r. 1884), ki sta se pred 1914 izselila v ZDA, tako da za leto njune smrti ne vemo. Na Smoletovi domačiji še živi njegova najmlajša hči Ana, po domače Kovačeva Mana (1890), ki je — najtrž po očetovi smrti — oddala kovačijo v najem kovaču Lovrencu Šifererju iz Škofje Loke. Ta je okoli leta 1930 vzel v najem kovačijo na Sapu, po 1945 pa se je smrtno ponesrečil na cesti pri Stolarni na Grosupljem.

Pri Šifererju v razdrski kovačiji se je od 1926 do 1929 učil kovaške in podkovske obrti njen zdajšnji lastnik Anton Ferbežar (1906), doma z Malega Vrha 10. Konec jan. 1929 je opravil podkovsko šolo na Poljanah v Ljubljani, potem je krajši čas delal pri Janezu Rometu v Predstrugah, leta 1930 pa je začel na svoje. Tega leta je od Kovačeve Mane kupil kovačijo in jo že 1932 prezidal, tako da je za kovačnico služil en sam velik prostor z dvema ognjema, v nadstropju nad kovačnico pa si je uredil stanovanje. Starejša razdrska kovačija je bila podobna Zrnčevi na Grosupljem. Imela je predkovačnico ter zidano kovačnico. Streha je bila štirikapna. Kot sem že omenil, je stala na dnu klanca ob glavni cesti. Blizu nje je bila gostilna pri Tonki oz. pri Fortunatu, zdaj pri Prparju, na samem kovačevem posestvu pa je bila tudi komunšna luža, kjer so vozniki in pripregovalci (furajtarji) mogli napajati konje. Bližnje napajalno korito s pipo, ki so ga pred nekaj leti podrli, je seveda dosti mlajše. Podobne napajalne luže so bile proti zahodu na Škofljici in na Lavrici, proti vzhodu pa na Cikavi in Stari Pošti. Na Grosupljem so imeli napajališče v potoku pod mostom blizu Štefančičeve kovačije, napajalno korito s pipo pa je bilo pred Zrnčevo kovačijo še po drugi svetovni vojni. Luže so menda uredili v času cesarice Marije Terezije (1740—1780).

Pred 1941 je imel Ferbežar šest vajencev: Alojza Grudna iz Šmarja, Vinka Erčulja iz dobrepoljske Male vasi, Marinčka s Sapa, Jožeta Anžiča iz Razdr-

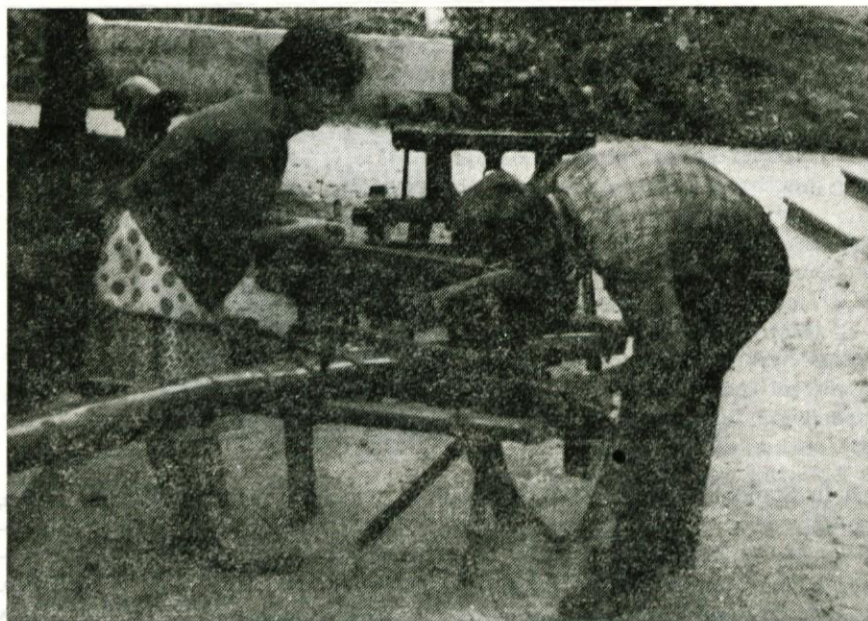
Kovač Anton Ferbežar

tega in Stašeta Sodjo iz Tlak. Delovnik je trajal od šestih zjutraj do osmih, dvetih zvečer. Z izdelavo ene podkve in podkovanjem se je pred vojno zaslužilo za dve kili kruha. Kolarja, ki sta izdelovala vozove za Ferbežarjevo kovačijo, sta bila zlasti Franc Krištof iz Razdrtega ter Alojz Gale s Škofljice.

Sept. 1941 so v Šmarju organizirali OF. Med organizatorji je bil tudi kovač Ferbežar, ki je postal intendant. S pomočjo dr. Lina Legiša, ki je delal na šmarski občini, je OF dobivala 40 živilskih izkaznic, ki so se pri trgovcu Gabrielu spreminjale v hrano in druge potrebščine. Ob veliki italijanski raciji 15. avg. 1942 je bil prijet tudi Ferbežar in skupaj z drugimi interniran pri Padovi. Po razpadu fašistične Italije so se interniranci vrnili domov. V Ljubljani so Ferbežarja in še nekatere prestregli domobranci in jih zaprli v šolo na Ledini. Ferbežar je ušel skozi straniščno okno ter se s pomočjo železničarske terenske organizacije čez Ig peš vrnil v Razdrto. Še istega leta so ga Nemci poslali v Dachau. Tam je nekaj časa delal tudi v kovačnici. Po osvoboditvi je razdrska kovačnica delala dalje. Kovaštva se je izučil sin Anton (1941), ki zdaj dela v Jerovškovem Ključavničarstvu na Cikavi. Ker je bilo po vojski težko za hrano, so Ferbežarjevi gojili kravo in prašiča, zemljo, ki je pri kovačiji ni bilo, pa so vzeli v najem. Dokler je obstajala šmarska obdelovalna zadruga, je bila kovačnica njen sestavni del. Sicer pa je imel kovač Ferbežar po 1945 pomembne javne vloge: bil je predsednik Krajevnega ljudskega odbora, Občine Šmarje in nato Krajevne skupnosti. Sam priznava, da so bila prva povojna leta huda. Včasih so morali tudi z grobo silo nastopiti do kmetov, zlasti da so oddajali predpisane količine pridelkov. V času Ferbežarjevega javnega delovanja je bila v Šmarju narejena javna razsvetljava, napeljana elektrika na Lipoglav, Hudo Polico in v Gajniče, narejen šmarski vodovod (1954) in zgrajena nova šola (1959).

Tudi sapljenska kovačija je imela dva prostora: odprto predkovačnico in zaprto kovačnico z enim ognjiščem, nakovalom in nožnim mehkom. Po letu 1945 je bila preurejena v delavnico oz. garažo. Najstarejši znani lastnik je Franc Bozja (1875), po domače Ambrožov Frenk iz Podgorice. Kovačijo je podedoval po tetah. Pred 1914 se je odselil v ZDA, kjer je sprva delal kot kovač, pozneje pa je bil varilec. V Ameriki je Frenk umrl. Kovačijo je po njegovem odhodu

Kovač Ferbežar in njegova hči Zvonka pleskata prednji konec gumarja

čez lužo upravljal brat Jakob Bozja (1877—1962), kmet iz Podgorice, ki jo je oddajal najemnikom. Ti so bili: Janez Rome, Lovrenc Šifrer, Slajčev Ivan iz Brc. Med zadnjo vojno je v kovačiji nekaj časa delal Jakobov sin Alojz Bozja (1917—1942), po 1945 pa Franc Košak (1905—1967), po domače Martin s Sapa. Že Alojz Bozja je poleg osnovnih kovaških del popravljaval tudi poljedelske stroje, zlasti mlatilnice, od 1946 do 1980 pa se je na izdelovanje mlatilnic povsem preusmeril njegov brat Anton Bozja (1919), zdajšnji lastnik, ki se je sicer izučil za mizarja pri Francu Zaletelju v Št. Vidu nad Ljubljano. Anton Bozja je izdeloval tudi mlatilnice s čistilnikom in celo minikombajne.

Ponova vas, ki leži ob nekdanj pomembnejši cesti Grosuplje—Turjak, ima poleg osrednjega dela (na nizkem prevalu med hriboma Mali vrh in Ježa) več zaselkov, od katerih je v zvezi s kovaštvom potrebno omeniti Kobiljek ob poti proti Taborski jami. Leta 1910 je štela cela Ponova vas 49 hiš (258 prebivalcev), leta 1971 pa 76 hiš (302 prebivalca).

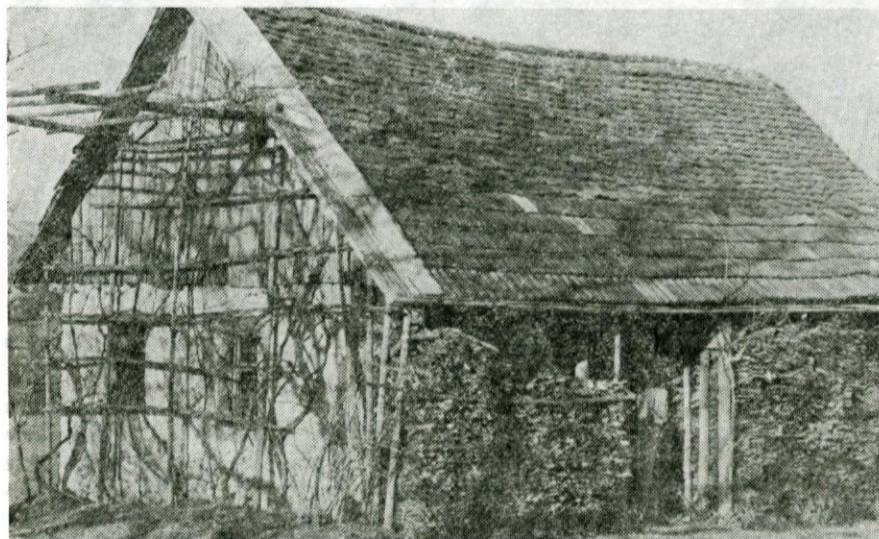
Najstarejša kovačija v Ponovi vasi je bila morda pri Škufcu, ki ima hišno ime pri Kovaču, vendar nihče od domačih niti od vaščanov ne pomni kake kovačije ali kovača. Morda bi se v matičnih knjigah šentjurske fare našli kakšni podatki? Okoli 1900 ali pozneje pa so nastale in delovale tri še zdaj bolj ali manj ohranjene ponovske kovačije.

Kobiljsko kovačijo je dal konec prejšnjega stoletja zgraditi Jožef Pucihar, po domače Martinc (1879—1912), ki se je sicer izučil za ključavničarja, delal pa je kot kovač. Njegov oče Jožef Pucihar (1839—1907), kmet, je v »hiši« imel statve, da je tkal platno za domače in sosede. Skupaj z gozdom so imeli pri kovačevih 4,5 ha. Redili so dve kravi in 2 prašiča. Razen stanovanjske hiše in kovačije so imeli še hlev, pod in kozolec. V kobiljski kovačiji je delal tudi gospodar-

jev brat kovač Alojz Pucihar, po domače Samovc, ki se je odselil v Velike Lašče.

Leta 1913, torej po Jožetovi smrti, je začel v kovačiji kot najemnik delati Franc Podržaj (1892—1982), doma iz Vrbičja. Za kovača se je izučil 1906 na Turjaku, naredil podkovsko šolo v Ljubljani — vozovnim kovačem ta šola ni bila potrebna — in se zaposlil v Kamni Gorici. Ko je ostal brez dela, je odšel na Koroško, pred 1913 je nekaj časa delal v Črnomlju. Še istega leta, ko je začel na Kobiljeku, je pred vojaščino pobegnil skozi Švico in Francijo v Anglijo, od tam pa v ZDA, država Kolorado, kjer je delal kot topilec rude oz. rudar. Leta 1917 se je preselil v Pennsylvanijo, kjer je bil kovač v premogovniku. Čez

Kovačija na Kobiljeku — Foto: Lojze Jeranko, 1982

tri leta oz. 1921 se je z družino kot Amerikanec vrnil v domovino. Na Pijavi Gorici je kupil gostilno in prizidal kovaško delavnico. Ko je gospodarsko propadel, je spet odšel v tujino in 12 let delal v Franciji v rudniku železove rude. Zaradi naprednega mišljenja, kot sam pravi, so ga iz Francije izgnali nazaj v Jugoslavijo. Naselil se je v Ponovi vasi, zaposlil pa pri Kranjskih deželnih elektrarnah (na Grosupljem) kot pomožni monter in kovač. Bil je med ustanovitelji OF v Ponovi vasi, nato interniran v Italiji. Ko je 1943 prišel iz internacije, je ostal v Ljubljani. Delal je kot orodni kovač pri podjetju Dukič oz. njegovemu nasledniku, to je Gradisu.

Franc Podržaj je bil nemiren, če ne kar pustolovski človek, obenem pa iznajdljiv in revolucionaren. Tudi kot delavec je bil tak. Konja je koval tako, da je sam držal njegovo nogo med kolena. Bil je zelo dober kalilec. Izboljšal je glave kompresorskih vrtnih strojev, da se je dalo z istim svedrom opraviti precej več vrtanj. Bil je, po besedah njegove hčerke, kovač udarnik. No, pa se vrnimo h kobiljski kovačiji.

Leta 1922 je od Puciharjeve vdove kupil kmetijo s kovačijo in drugimi poslopji soimenjak zadnjega kovaškega najemnika Franc Podržaj (1892—1982).

Od leve proti desni kovač Franc Podržaj, njegova hči Fani in njen mož Kocman

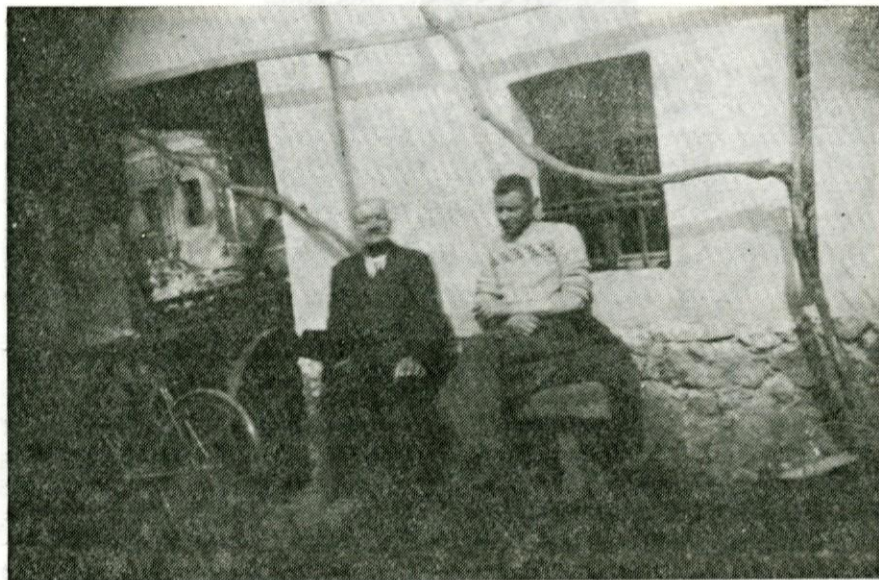
imenovan Žebzan, kobiljski domačin, ki se je tudi vrnil iz Amerike. Po tem letu je kovačija prenehala z delom, ohranjena pa je še. Zidana je iz kamna in ilovice, krita je z bobrovcem. Streha je dvokapna. Predkovačnice ni in je ni bilo, kovačnica pa je obokana z opeko. V kovačnici je bil en ogenj, nakovalo, meh. Stavba meri 5 krat 7 metrov.

Sredi Ponove vasi stoji Šipeljnova kovačija. Zdajšnji lastnik Ivan Primc (1929) se je izučil za kovača doma, pri očetu. Nehal je delati 1980. Njegov oče Martin Primc (1902—1967) se je prizetil k Šipeljnu iz Vina. Imel je podkovsko šolo, ki jo je končal 1929. leta. Leta 1942 je bil interniran v Italijo, po italijanski kapitulaciji pa je šel v partizane. Januarja 1944 so njega in še nekaj partizanov na Mokrcu ujeli pijavški domobranci. Na poti v Dachau so ujetniki morali odstraniti neeksplozivno letalsko bombo pri sodišču v Ljubljani. Pred Martinom je bil lastnik kovačije Janez Šipelj (1854—1931), doma s Slivnice. Grunt, okoli 10 ha, je Janezu kupil oče in mu tudi pomagal, da je sezidal kovačijo, verjetno okrog leta 1880. Kovačnica z obokanim stropom je merila 5 krat 4 m. V njej je bilo ognjišče, nakovalo, meh. Odperta predkovačnica z dvema stebroma je merila 5 krat 2 m. Ivan Primc je predkovačnico zazidal in zaprl, vendar so osnovne mere nekdanje kovačije ostale nespremenjene. Nad kovačijo so Primčevi 1929 zgradili stanovanje.

Kovačija je poleg izdelovanja podkev in kovanja živine (Ivan Primc se je nekoč za šalo predstavil kot konjski čevljar) izdelovala različne vozove in popravljala kmečko orodje. Izdelovali so zlasti naslednje vrste voz: lesene obročarje (šinarje), šuparčke, tj. vozove z nižjimi lojtrnicami in sedežem, ki so se navadno uporabljali za prevoz prašičev; vzmetne vozičke (feder vozičke).

Delali so tudi vlačuge, tj. sani za vlačenje in vožnjo zlasti lesa, ter luksuzne sani za prevoz ljudi, npr. pri porokah ali za na semenj. Okoli leta 1950 so začeli delati gumarje. Poleg »trug«, tj. zabojev za prevoz peska, in dir so delali okovje tudi za manjša vozila: samokolnice, kule, košare (»šajtrge«). Ivan Primc je okoval tudi 5 velikih snežnih plugov za konjsko vprego, dolgih po 5 m. Glavni kolarji so bili: Anton Kocman, po domače Froncov, in Možinov Ciril, oba iz Ponove vasi, turjaški in škofeljski kolar, Jože Perme, po domače Ciganov Pepe z Grosupljega, kolarja iz Dobropolj in Novega mesta. Navadno se je naročnik sam zmenil s kolarjem za kolarska dela.

Desni je kovač Martin Primc, levi pa kmet Anžičkov Anton iz Ponove vasi

Janez Šipelj je kolesni obroč še delal tako, da je mrzlo železo (»šino«) ročno krivil, podširfal (stanjšal njegova konca) ter ga dvakrat varil. Obroč je najprej prebil, spojil z zakovico (šlesom) in zvaril. Segrevalo se je seveda s koksom. Martin Primc je varil obroče brez zakovice. Železo sta šrajala dva: eden je tolkel, drugi je potrkaval.

Janez Šipelj je imel 10 ha zemlje. Gojili so šest, sedem glav goveje živine, zlasti krav, konja in 4 prašiče. Pri Primčevi kovačiji je ostalo 5 ha, od tega polovica obdelovalne zemlje. Gojili so dve, tri glave goveje živine in 3 prašiče ter pridelovali krompir, koruzo in pšenico. Vozili so s kravami. Leta 1965 jim je grosupeljska zadruga oz. agrokombinat zemljo odvzela. Kovačevim je ostalo 30 arov.

Nedvomno najmlajša in najmanj časa delujoča ponovska kovačija je bila pri Martinčku, Ponova vas 20. Kovačijo je zgradil okrog 1925 kovač Ignacij Kastelic, doma iz Metnaja nad Stično (1902). Velika je bila 6 krat 5 m, imela je raven strop. Predkovačnice ni bilo. Razen stanovanjske hiše in kovačije sta spadala h gruntu še kozolec ter pod, svisli in lopa pod skupno streho. Sku-

Desni je kovač Ivan Primc, levi je tesar Franc Kocman pred Primčevo kovačnico

paj z gozdom je imela domačija 4 ha zemlje. Leta 1931 so se Kastelčevi preselili v D. M. v P., zdaj Polje pri Ljubljani. Martinčkovino je tedaj kupil Franc Škrjanec in kovačija od tistega časa ni več delala, razen za kako domače popravilo. Leta 1957 so Škrjančevi kovaško stavbo popravili in spremenili v hlev.

V Podtaboru, nekdanjem Šentjurju, ki je imelo 1910. leta 29 hiš (137 prebivalcev), 1971 pa 32 hiš (145 prebivalcev), in koder je vodila že rimska pot proti Turjaku, so bile ugotovljene 4 kovačije. Starejša Šipeljnova kovačija, Podtabor 23, že dolgo ni živa, toda stavba je zelo lepo in koristno ohranjena, tako da sta nekdanja kovaška prostora še v celoti razvidna. Zidovi so ometani z grobim ometom, ohranjen je podstavek kovaškega ognjišča, med ognjiščem in zidom predkovačnice je dobro viden prostor, kjer je stal meh. Obokano in s treh strani zazidano predkovačnico krasi na zunanji strani lep bel lok. Seveda je kovačija nekdanj stala bliže višini ceste, ki se je očitno močno dvignila, toda ker stoji v bregu nad Šentjurščico, ni najbrž nikoli imela kaj prida prostora. Morda so Šipeljni prav zaradi lege zgradili na drugi strani ceste še eno kovačijo, vendar o njej pozneje.

Kovačija pod cesto meri 4 krat 5 m, predkovačnica pa 2 krat 5 m. Zidana je iz kamna. Iz kovačnice držijo na zadnji strani vrata v klet, od koder so nekdanj stopnice vodile v stanovanje nad kovačijo. Zdaj je prizidano novo stopnišče na zadnji strani hiše. Domačini menijo, da je stara nad 200 let, njen zdajšnji lastnik in obnovitelj Edvard Berčič, ki ima kovaški prostor okrašen s starimi kmečkimi orodji, pravi, da je on že 7. ali 8. lastnik kovačije po Šipeljnovih. Šentjurski Šipeljni, nekdanji lastniki, so kovači vsaj tri rodove zapored nazaj. Najstarejši znani šentjurski Šipelj se je imenoval Janez (1833—1915) in se je sem preselil iz Razdrtega 11, torej je bil Kovačev. Pri pregledovanju matičnih

knjig šmarske župnije so se v zvezi s tem Šipeljnom, ki je bil sorodnik — menda oče — ponovskega Šipeljna, odkrili starejši lastniki razdrske kovačije, namreč Jožef Šipelj (zapisan Sippel), ki se je rodil na Rudniku pri Ljubljani (1797—1834). Na razdrsko kovačijo se je prizetil 1814, ko se je oženil z Marijo Kračman, s katero je imel več otrok, med njimi tudi Janeza, šentjurskega kovača. Jožef Šipelj je mlad umrl in vdova se je poročila s Francetom Jankovičem, ki se je rodil v Kozarjah 1809. Njun sin Matija Jankovič (1836) je 1878 prodal kovačijo Smoletu, sami Jankovičevi pa so se naslednje leto odselili na Polico. Pred Jankoviči so bili torej Kovačevi v Razdrtem Šipeljni, pred njimi pa najbrž Kračmani, sicer znana družina iz Šmarja, ali pa morda Mlakarji, ker

Drugi z leve je kovač Franc Zupančič v podkovski šoli v Ljubljani (po 1945)

se pri Kovaču v matičnih knjigah omenja neka Gertruda Mlakar (1776—1816). Zgodovina razdrske kovačije tako z gotovostjo sega v 18. stoletje. Ker segajo najstarejše šmarske matrice do leta 1645, je ostalo neraziskano gradivo še za 150 let nazaj.

Okrog leta 1870 so si šentjurski Šipeljni postavili novo kovačijo na drugi, levi strani ceste proti Lipljenam. Letnica je bila vrezana na vratni prekladi. Glede na to, da se je Janezov naslednik in kovač Jože Šipelj rodil 1886 (u. je 1961), jo je verjetno postavil še Janez sam, ki je bil tudi šentjurski župan. Po Jožetu je bil kovač njegov sin in obenem zdajšnji lastnik Anton Šipelj (1921). Jože se je razen s kovaštvom in kmetijstvom ukvarjal še z gostinstvom, kar je vodila žena. Anton se je izučil kovaštva pri očetu, delal pa je v železniški kovačnici v Ljubljani.

Tudi druga Šipeljnova kovačija je bila kamnita, dvokapno streho, pokrito z bobrovcem, sta pri predkovačnici podpirala lesena stebra. Strop v kovačnici je bil lesen, nad ognjiščem seveda odprt do strehe. Merila je okoli 8 krat 7 m. Podrli so jo leta 1972, ko so na njenem mestu zgradili garaži. V kovačnici je bil meh, dve nakovali in električni vrtni stroj.

Stara Šipeljnova kovačija. Pod obokom je bila predkovačnica — Foto: Lojze Jeranko, 1982

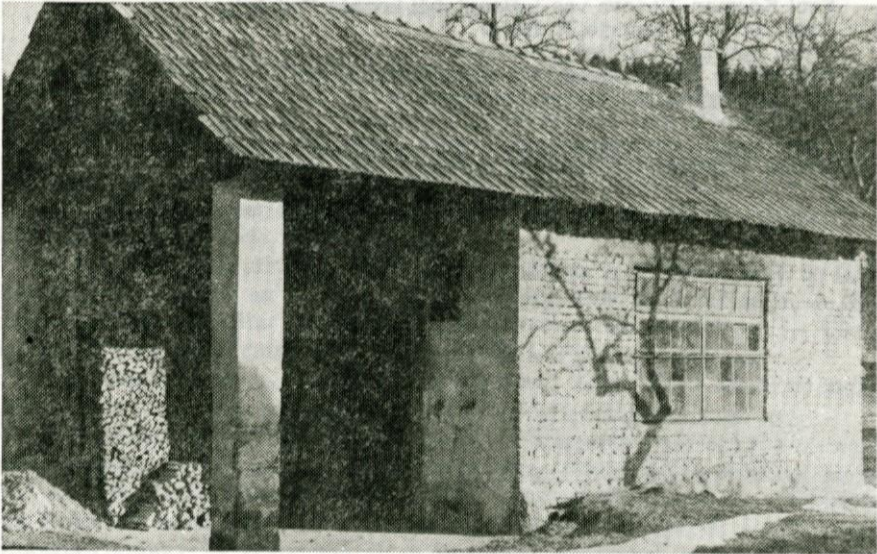
Kmetija je bila velika 11 ha, od česar je bilo 5 ha obdelovalne zemlje. Gojili so 4—6 glav goveje živine, imeli 2 konja. Pridelovali so okoli 50 mernikov pšenice, 20—30 mernikov ječmena, 40 mernikov koruze in kaki 2 toni krompirja. Zdaj so kovaštvo že povsem opustili in se ukvarjajo s kravami molznicami.

Tretja šentjurska kovačija je stala v zaselku Goričica, hišno ime pri Tronteljnu, uradno Podtabor 13, na vrhu strmega klanca, po katerem je šla nekajda cesta iz Sentjurja na desno v Podgorico — zdaj gre cesta precej nižje — naravnost pa proti Udju, kamor so okoličani vozili mlet v tri malne. V Goričici je bila pred 1914 pri Jožetu Remicu tudi gostilna, tako da je bilo poskrbljeno za voznike in živino. V kovačiji je kot pravi kovač delal Jože Tome (1850—1936), samo za sebe in za kakega soseda pa njegov sin Anton Tome (1899—1980), ki je sicer 30 let pobiral mleko in ga vozil na odkupno postajo. Ker je bil kovač menda že Jožetov oče, je stala gorička kovačija morda že v prvi polovici 19. stoletja. Ta po imenu neznan Tome je bil nadarjen za marsikaj, tako da skorajda zasluži ime ljudskega umetniškega oblikovalca. Sam je naredil velika obopna lesena križa s strešico in železnim križanim. Eden od križev stoji med Šentjurjem in Goričico. Sam je naredil tudi velikega lesenega angela, ki je stal v kotu »hiše«. Na pročelju hiše je bila njegova freska sv. Florijana. Tudi stensko uro je naredil kot samouk. Imel je sicer veliko kmetijo, vendar se je očitno ukvarjal z različnimi stvarmi, tako da nekoliko dvomim v trditev zdajšnjega lastnika domačije pri Tronteljnu, da je bil stari Tome res kovač.

Kovačija, ki je stala nižje kot stanovanjska hiša, je bil kamnita, predkovačnica pa lesena. V kovačnici je bilo eno ognjišče z mehom in nakovalo. Ob kovačiji je bila terilnica za lan. Tometi so imeli zemlje 20 ha, kar je v naših

krajih pomenilo cel grunt, tako da so bili premožni ljudje, in nič čudnega ni, da je bilo iz njihove hiše več izobražencev, zlasti duhovnik in redovnica. Več Jožetovih sinov in hčera je odšlo pred 1914 v Ameriko. Kovač Jože Tome pa se je okrog leta 1928 nesrečno podpisal kot porok nekemu ljubljanskemu trgovcu, mrzlemu sorodniku po ženini strani. Trгоvec je čez dva meseca bankrotiral, posestnik in kovač Tome pa je moral plačati okoli 300.000 dinarjev, zato je prodal tri četrtine grunta. Prodan je bil tudi Tometov kozolec, in sicer na Rogatec. Sin Anton je propadajočo kovačijo podrl, njeno ostrešje pa porabil za nov kozolec, ki je bil postavljen 1942. leta. Pred polomom so Tometovi gojili po 10 glav goveje živine ter par konj.

Zupančičeva kovačija — Foto: Lojze Jeranko, 1982

Veliko mlajša od do zdaj opisovanih šentjurskih kovačij stoji pri Križmanu, nedaleč od cerkve. Zgradil jo je kovač Franc Zupančič (1919), doma s Pec. Kovačija meri 6 krat 5 m, predkovačnica pa 3 krat 5 m. Stavba je opečnata, streha dvokapna. Sprednji del ostrešja predkovačnice je obit z deskami. V zidu predkovačnice sta 2 obroča za privezovanje konj in volov med kovanjem. Tla predkovačnice so betonska — pri starejših kovačnicah so bila navadno lesena ali pa samo steptana ilovnata. Tla v kovačnici so navadno ilovnata, ker se je tu pač delalo z ognjem in razbeljenim železom. Taka so tudi pri Zupančiču. Kovačija je bila zgrajena 1933, ko je začel kovač delati doma. Že po letu 1945 je obiskoval podkovsko šolo v Ljubljani. Kovaško obrt je imel do 1960, ko se je zaposlil v ključavničarsko-kovaški delavnici v Motvozu in platnu, Grosuplje. Razen kovačije je imel 7 ha zemlje, od tega 3 ha obdelovalne. Ko je kovačija delovala, so bile pri hiši dve, tri krave ter kak prašič.

Pisni viri:

Ivan Ahlin, Gibanje števila prebivalstva, hiš in stanovanj od leta 1910 do 1971 v 213 naseljih občine Grosuplje. ZOG V, 1973, 55—65.

Ladislav Lesar, Konji kovača Franceta. Nedeljski dnevnik, 25. 10. 1981, 14. Matične knjige župnije Šmarje in Šentjurič.

Roman Savnik in drugi, Krajevni leksikon Slovenije 2, 1971.

Navajana kupna pogodba je v lasti Antona Ferbežarja, kovača.

Ustni viri:

Anton Bozja, Sap, Ambrožev.

Anton Ferbežar, Razdrto, kovač.

Fani Kocman, Ponova vas 4, Benat, hči kovača Podržaja.

Jaka Perovšek, Šmarje, Krštofov.

Franc Podržaj, Kobiljek, Žebanov.

Ivan Primc, kovač, in njegova sestra, Ponova vas.

Franc Škerjanc, Martinček, Ponova vas.

Marija Šipelj, žena Antona Šiplja, Podtabor.

Jože Trontelj, praprapastorek kovača Jožeta Tometa, Goričica.

Marija Zupančič, Križmanova, kovačeva žena, Podtabor.

NAŠI KRAJI IN LJUDJE

Bibliografija

Naša občina in občani

Franc Adamič*

1. Grosupeljčani slavijo. Podelili so nagrade Louis Adamič in plakete Josip Jurčič, Ivanu Mačku-Matiji pa so podelili diplomu častnega občana. Delo, 30/10/80, 14 (Mojca Kaučič).

2. Stična. Šolski center za usmerjeno izobraževanje pedagoške in kovinske stroke, kasneje pa še za kmetijsko. Delo, 03/04/80, 10 (Mojca Kaučič).

3. Raste šola usmerjenega izobraževanja Josip Jurčič. Dovolj zanimanja za družboslovno smer. Delo, 10/06/81, 10 (M. K.).

4. Srečanje osnovnih šol z Opčin in Grosupljega, šole France Bevk in Louis Adamič, dne 22/05/81 na Opčinah. Prim. dnevnik, 26/05/81, 7 (učitelji); — Sliki obeh osnovnih šol: Bilo je zelo spodbudno. Ravno tam 26/05/81, 6; — Učenci iz Grosupljega na Opčinah. Ravno tam 23/05/81, 2 (Foto iz dvorane).

5. Znane in neznane resnice o pisatelju Ivanu Zorcu (1880—1952) ob stoletnici rojstva. Dolenjski razgledi, 4, 81, 68—71, s sliko (Matija Brezovar).

6. Ivančna Gorica in Livar. Na poti do novih uspehov. Dne 18/12/81 so odprli novo industrijsko halo, imenovano IMP-DO Livar Viktor Koleča. Naša skupnost, VII, 12, 1981, 1, 2 s sliko doprsnega kipa; — Viktor Koleča (rojen v Glogovici pri Šentvidu, umrl leta 1946 v valovih Save). Kmgl, 16/12/81, 21 s sliko (Mara Rupena-Osolnik); — Domovina ga ni razumela, čeprav ga je krvavo potrebovala. Počoba predvojnega revolucionarja, enega od ustanoviteljev KPJ Viktorja Koleča. Delo, priloga, 13/06/81, 26 s sliko (Branko Soban); — Spominsko obeležje predvojnemu revolucionarju Koleči na novem objektu OZD IMP Livar v Ivančni gorici bo 29/10/81. Naša skupnost, VIII, 4, 81, 10. (Iztok Munich); — Branko Šömen je govoril na Radiu Ljubljana dne 03/12/80 od 18. do 18.30 o Viktorju Koleči; — Viktor Koleča, Titov sodelavec. Priloga Dol. lista, 14/81, s sliko (Mara Rupena-Osolnik).

7. Motvoz in platno, Tekstil TOZD Grosuplje. Zgodovinski razvoj tovarne ob 60-letnici tovarne in 30-letnici samoupravljanja. Jubilejni obveščevalec, 27/09/80, 6.

8. Dobropolje in Iskra. Večje možnosti za uresničitev ciljev. Dne 11/12/81 so odprli novo tovarno Iskra-Avtomatika, TOZD Stikalni elementi. Naša skupnost, VII, 12, 1981, 1 in 3 s slikami.

9. SGP Grosuplje išče pot na tuje. Za prihodnje leto imajo manj kot tretjino zasedenih zmogljivosti. Delo, 13/10/81, 7 (MK).

10. Delež družbenega proizvoda in narodnega dohodka na prebivalca občine Grosuplje se je leta 1980 v republiškem povprečju dvignil za okoli 30%. Občina

* Ljubljana, YU 61000, Janežičeva 1

Grosuplje je skočila z 39. mesta (1979) na 37 (1980) mesto. Pred njo so občine Domžale, Hrastnik, Ribnica, za njo pa občine Vrhnika, Slovenj Gradec in Črnomelj. Narodni dohodek na prebivalca je bil 94.363 din. Za primerjavo navajam, da je znašal narodni dohodek občine na prvem mestu v republiki, v Ljubljani-center 432.804 din, na drugem mestu je bila občina Ljubljana-Bežigrad s 197.941 din, predzadnja občina je bila občina Ormož s 46.592 din, zadnja pa občina Lenart s 40.742 din. Delo, 07/01/82, 2 (Ilija Popit).

11. Več za razvoj kmetijstva. Programsko-volilna konferenca ZKS Grosuplje. Novi sekretar Andrej Ambrožič. Delo, 27/03/82 (MK).

12. Grosupeljski kmetje odhajajo v tovarne. V občini je 1386 čistih kmetij. Delo, Iz naših krajev, 29/10/81, 9.

13. Janez Koščak: Naši temelji za razvoj v prihodnje so trdni. Nove investicije v letu 1979—80. Delo, Iz naših krajev, 17/06/80, s sliko (Mojca Kaučič).

14. Nova tovarna v Dobrepoljeh. Iskrina TOZD Stikalni zaščitni elementi je hrbenca razvoja Dobrepoljske doline. Iz tovarne pride že 340 mio din izdelkov, dve tretjini za izvoz. Na slovesnosti je govoril Tone Bole. Dnevnik, 12/12/81, 20, s sliko del. obrata (foto Lado Čuk).

15. Krajanji Dobrepoljske doline si sami krojijo lepše življenje. Z denarjem in delom do vodovoda in cest. Delo, 20/08/80, 6 (Mojca Kaučič).

16. Stari kolovoz greni življenje vasi Vino, ki je brez cestne povezave s svetom. Vaščani so zbrali nad 60.000 din, napeljali 60 tovornjakov materiala, skupni stroški pa bodo 300.000 din. Delo, Iz naših krajev 08/01/81 (Boris Jež).

17. Zapletene štrene dobrepoljskega klobčiča. Spor med kmetom Janezom Strahom iz Zagorice 32 in direktorjem KZ Videm-Dobrepolje Rajmundom Zgoncem, Kmgl, 26/11/80, s sliko Janeza Straha in Staneta Novaka.

18. Jablane pod težo obtožbe. Kdo bo iz sadovnjaka spet naredil njive. 19 ha jablan na Peči ni uspelo. Kmgl, 30/40/80, 27, s sliko Janeza Dolinška (A. Adamič).

19. Zbor združenega dela nastopa odločneje. Delovna skupina CK ZKS v Livarju in KS Grosuplje. Skupino je vodil Franc Šali. Delo, 25/06/81, 07 (Mojca Kaučič).

20. Franc Popit v Grosupljem. Večjo pozornost usposabljanju. Komunist, 16/10/81, 4 (Milan Govekar).

21. Praznik občine Grosuplje. Oglasi OZD Instalacije, 20 let Kovinastroja, SGP Grosuplje, ABC Pomurka-Tabor, Black + Decker. Delo, 29/10/80.

22. SGP Grosuplje zida največ v Ljubljani. Od leta 1962 so zgradili 7605 stanovanj s skupno površino 330.375 m². Konec januarja 1981 je bilo 2712 delavcev. Delo, 07/10/81, 7 (Mojca Kaučič).

23. Število zaposlenih v slovenskih občinskih upravah: v občini Grosuplje jih je 99, v Trebnjem 73, v Litiji 75, v Mostah-Polju 135, na Viču-Rudniku 180, na Vrhniki 59, v Kočevju 68. 7 D-Večer, 9/10/81.

24. Prva klapa Pustota. Pri Viba filmu režira Jože Gale. Dnevnik, 23/02/82, 1 (Foto Marjan Ciglič).

25. Portret tedna: Jože Gale. Delo, 14/12/81, 21, s sliko (Stanka Godnič).

26. Janezu Perovšku je Gospodarska zbornica podelila priznanje za dolgoletno uspešno delo v gospodarstvu v zborničnem sistemu. Dnevnik, 16/02/82, 3, (Foto Z. Simčič).

27. Ferdo Vesel ponovno med Dolenjci. Dne 23. marca 1982 je akademik Josip Vidmar odprl razstavo Ferda Vesela ob 120-letnici umetnikovega rojstva — v Lamutovem salonu v Kostanjevici na Krki. Razstavo so pripravili v Kulturnem centru Ivan Napotnik v Titovem Velenju. Pred odprtjem razstave je Čoro Škodlar očrtal umetniško podobo Ferda Vesela, ki je leta 1902 prišel na grad Grumlof pri Radohovi vasi na Dolenjskem. Tu je živel in ustvarjal vse do konca druge svetovne vojne, tu so nastala njegova najboljša dela. Dnevnik, 25/03/82, 6, s sliko z razstave (Ivan Krasko).
28. Metod Mikuš, portret tedna. Delo, 06/12/80, 21, s sliko (Janez Zadnikar).
29. Vinko Kastelic, intervju: Preveč sanacij, premalo stečajev. Teleks 2, 15/01/81, 14—17, s sliko (Manca Košir, foto Janez Pukšič).
30. Jule Vrbič. In memoriam. N. R. 1980 (Ludvik Burger).
31. France Marolt, osmrtnica. Delo, 15/02/81 (Glasbenik-skladatelj, trnovski organist, oče Marolta-Špika, rojen v Lipljenah, kjer je tudi pokopan).
32. Življenje in delo Jožeta Skubica, p. cist. Antonina v Stični. To je moj hobi! Družina, 36/81, 4, s sliko.
33. Pesnik Ivan Zorman (rojen leta 1887 v Šmarju, kjer je bil njegov oče organist in pevovodja). Tribuna, 26/12/52, 110 in 123, s sliko.
34. Anton Nadrah: Stiška opatija. Stična 1981, 20 str. Ilustrirani vodič za ogled samostana.
35. Jože Gregorič: Cistercijani v Stični. Ob 1500-letnici rojstva sv. Benedikta. Ljubljana 1980, 188 str., ilustrirano.
36. Fortunat Bergant: Križev pot. Samostan Stična 1974, 28 str. (Uvod napisal dr. E. Cevc).
37. Sveti Kozma in Damjan na Krki. Cerkev obnavljajo pod vodstvom spomeniškega varstva, prof. Železnika in inž. Kvaternika. Obnovili so freske, pozlatili glavni oltar in uredili električno razsvetljavo. Družina, 20/09/81, 5.
38. Poplavna področja v Grosupeljski kotlini. Velik poudarek je dan študiju prsti in rastja na poplavnem svetu. Po izvedeni regulaciji potokov na Grosupeljskem polju; visoke vode hitreje kot pred regulacijo poplavijo kraško Radensko polje. Geografski zbornik XX/2, 1980. SAZU Ljubljana 1980, separat od 37—92 strani. Priloženi karti Grosupeljske kotline: 1. Poplavna področja, regulacije, melioracije; 2. Pedološki profili, izraba tal, mlinci in žage (Drago Meze).
39. Vrtilničar. Črtice in novele iz narodovega življenja 2. Dol. list, 21/08/80, 17 (Janez Trdina opisuje trgovska pota in trgovanje s podobami višnjegorskega trgovca Lobeta).
40. Rojena za življenje. Antonija Moljk iz Predol pri Grosupljem je že od rojstva brez nog in leve roke. Kljub stoodstotni invalidnosti ne pozna poraza. Zdaj je oskrbovanka v Domu ostarelih občanov v Dravljah. Nedeljski dnevnik, 28/06/81, 7, s sliko na vozičku (Ladislav Lesar).
41. Sto let Frančiške Škoda iz Zdenske vasi. Rada bi živela kar naprej. Spominja se prvega kolesa, prvega vlaka in prvega letala. Nedeljski dnevnik, 28/03/82, s sliko (Ladislav Lesar).
42. Letaške družbe bankrotirajo! Kaj pa Inex-Adria? Aktualen pogovor s Francem Severjem. Delo, 17/10/81, 22, s sliko (Jože Petrovčič in Matija Dermastia).
43. Ferdo Vesel v Titovem Velenju in Kostanjevici. NR, 26/03/82, 169 (Čoro Škodlar); — Veselove slike v Kostanjevici. Ob stodvajsetletnici slikarjevega roj-

stva. — Vesel in »impresionistična« četverica. Delo, 01/04/82, 11 (Janez Mesnel).

44. France Lokar: sedem pesniških zbirk v samozaložbi. NR, 26/03/82, 165 (Peter Kolšek. Poezija pesnika in duhovnika Franceta Lokarja (1917), ki je med leti 1966—1978 izdal sedem pesniških knjig, si že dolgo »zasluži« literarno-kritično presojo. Naslovi njegovih zbirk so: Posute ceste (1966), Tiha srečanja (1967), Okno na vrt (1969), Ko pelin cveti (1971), Rdeče in sivo (1975), Dolina brez imena (1976) in Kmet (1978). Zbirke so opremili slikarji Lojze Perko, Jože Horvat-Jaki in France Slana. — France Lokar je bil rojen v Svetinovem mlinu v vasi Polje 4 pri Višnji gori. ZOG 5, 1973, 288—289, s sliko (Besedilo in foto France Adamič).

45. Grosupeljske matere se bodo oddahnile. Odprli so vrtec Stojan Šuligoj za 192 predšolskih otrok. Delo, 09/09/80, z doprsnim kipom Stojana Šuligoja (Mojca Kamenik).

46. Večja prireja prašičev na farmi v Stični. Po obnovi bodo v Stični vzredili 9500 prašičev več, skupaj 20.000 glav. Delo, 12/12/80, 10 (Mojca Kaučič).

47. Gneča na avtobusih. Dnevnik, 10/04/82, slika avtobusa (foto Milan Žurman).

48. Zapisan zgodovini. Umrl revolucionar in pedagog dr. Metod Mikuž (1909—82). Dnevnik, 13/04/82, s sliko na str. 1; — Dr. Metod Mikuž. Dnevnik, 13/04/82, 6 (Bojan Štih).

49. Umrl je dr. Metod Mikuž, zgodovinar in prvoborec NOB. Primorski dnevnik, 13/04/82, s sliko.

50. Dr. Metod Mikuž. Delo, 13/04/82, 2, s sliko (iz govora Žige Kimovca in prof. Juraka).

51. Dolga in zanimiva pustolovščina. Jože Škerjanc (Šormov ata) ima devetdeset let. »Živel sem naravno. Tudi popil sem ga rad...« Dnevnik, 11/04/82, s sliko (Ladislav Lesar).

52. Stična: šolski center. Postal je središče usmerjenega izobraževanja od Grosupljega do Novega mesta. Novi center bo obiskovalo 600 do 700 srednješolcev. Delo, 03/04/80, 10 (Mojca Kaučič); — Raste šola usmerjenega izobraževanja J. Jurčič. Dovolj zanimanja za družboslovno smer. Vrednost celotne investicije bo okrog 200 mio din. Delo, 10/10/81, 10 (Mojca Kaučič).

53. Konjenski klub prireja na svoji 800-metrski stezi v Prapročah veliko konjensko prireditev. Na Grosupljem obljublajo pisan spored z več kot 40 konji. Delo, 12/08/81, 7.

54. Cosmogramma della Basilica romanica di Stična. Critica d'Arte XLV, nuova serie, fascicolo 172—174, luglio—dicembre 1980, 3—73, opremljeno s skicami, diagrami in prikazi (Tine Kurent); — Commento a Kurent, ibidem 38—39 (C. L. R.); — Tine Kurent. Delo, 13/10/81, 9. — Glej tudi: Četrto stoletje znatnosti v konstruiranju. Naši razgledi, 14/05/82, 278—279 s skicami (Tine Kurent).

55. Pozabljena zagoriška Kralja (France in Tone Kralj). Njun kraj ni storil dovolj (pravzaprav ničesar) za dostojno oddolžitev bratoma Kralj. Nedeljski dnevnik, 08/02/81, 7 (Ladislav Lesar).

56. Mladost v boju. Ljubljana 1980, 205 str. (Vladimir Kavčič, predgovor k drugi izdaji napisal Alojz-Peter Šoštarič).

57. V spomin slikarju Viktorju Magyaru (1935—81)

Rodil se je prekmurskemu cestarju v trebanjski dolini, umrl pa je novembra 1981 v Grosupljem. Po končanem učiteljišču je služboval kot učitelj na Čatežu pri Litiji (1963—71), v Trebnjem (1971—74), v Grosupljem pa je bil od leta 1974 profesor umetnostne vzgoje. Bil je samorastnik v načinu dela in izražanju. S svojo drugo razstavo v Trebnjem je zasnoval ustanovitev tabora naivnih in ljudskih slikarjev in kiparjev in njegovo ime je tam zapisano z velikimi črkami (Delo 18/11/80, s sliko (Aleksander Basin); — Dolenjski list 20/11/80, 4, s sliko (I. Zoran).

58. Umrl je prof. dr. Metod Mikuž

Dne 9. aprila letos je po kratki bolezni v Kliničnem centru v Ljubljani nepričakovano in mnogo prezgodaj umrl naš sodelavec profesor zgodovine NOB na Filozofski fakulteti v Ljubljani dr. Metod Mikuž. Za svoj zadnji počitek si je izbral pokopališče pri cerkvi sv. Tomaža v Velikih Poljanah nad Ortnekom (612 m), v bližini svoje počitniške hiše v Žukovem. Njegov življenjepis smo objavili v našem zborniku št. 6, 1974, 299—300. Glej še Delo, 10/04/82, 12 in 13/04/82 ter 17/04/82, 29 (Količeva mama se vrne s sinom), Dolenjski list, 15/04/82, s sliko in UL, Tretja knjiga I. del, 1979, 37—39.

59. Priznanja, nagrade in odlikovanja naših občanov

Kljub ponovnim prošnjam uredništvo ni dobilo podatkov o podelitvi Jurčevih plaket in nagrad sklada Louis Adamič za leto 1980 in 1982.

Janez Perovšek-Pelko je dobil leta 1976 Red dela z rdečo zastavo, leta 1977 Kraigherjevo nagrado, ob 60-letnici leta 1981 pa posebno priznanje Gospodarske zbornice Slovenije.

Svetozar Polič je bil leta 1978 izvoljen za sodnika Vrhovnega sodišča Slovenije, leta 1981 je bil habilitiran in nato izvoljen za izrednega profesorja Pravne fakultete v Ljubljani za področje temeljnih razmerij v združenem delu. Polič je nosilec Reda dela s srebrnim in zlatim vencem.

Stane Valentinčič je v aprilu 1982 dobil Zlato plaketo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.

Stefan Adamič je bil izvoljen in ponovno habilitiran za rednega profesorja za predmet biomedicinska informatika Medicinske fakultete v Ljubljani.

60. Vodič II. grupe odredov NOV in POS od Pugleda do Dolomitov. Izdal odbor II. GO 1977, 47 str. (Napisal Ivan Ferlež). V besedilu je predstavljena Stiška in Grosupeljska partizanska četa, Napad na Turjak, Napad na Medvedjeku, Boj v Bojanskem borštu, Boji na Muljavi ter naslednja spominska obeležja: Spominska plošča za padla narodna heroja Maksa Perca in Jožeta Kovačiča na Partizanskem debelem vrhu nad Temenico (KO ZB NOB Šentvid pri Stični), Spominsko obeležje Stiške čete na Debelem hribu nad Temenico, Spominski kamen ob ustanovitvi Grosupeljske čete na Plešivici, Spomenik na Medvedjeku, Lovska koča na Bojanskem vrhu, Taborišče v Bojanskem borštu, Spomenik narodnemu heroju Jožetu Kovačiču iz Stične na Jančah, Spomenik v spomin na Muljavsko bitko II. GO.

61. Zapisan zgodovini. Umrl revolucionar, zgodovinar in pedagog dr. Metod Mikuž. Dnevnik, 10. aprila 1982, 2 in 1; — Dnevnik, 13. aprila 1982, 6 (Bojan Stih); Prof. dr. Metod Mikuž. In memoriam. Naši razgledi, 23. aprila 1982, 224 (Mirko Jurak).

62. Dolga in zanimiva pustolovščina. Jože Škerjanc ima devetdeset let, pa še ne more brez dela (Jože Škerjanc, Šorm iz Šmarja). Dnevnik, 11. aprila 1982 s sliko (Ladislav Lesar).

63. Pozabljena zagoriška Kralja. Posebnost mojega kraja. Nedeljski dnevnik, 8. februarja 1982, 7 s sliko Zagorice in nečaka Jožeta Kralja s sinom in hčerko (Ladislav Lesar).

64. Slovensko osnovno šolo v Devinu bodo poimenovali po Josipu Jurčiču. Primorski dnevnik, 7. februarja 1982, 10 (Pripravljalni odbor).

65. Slovesnost na Muljavi. Na množični pohod iz Ivančne gorice. Osrednja prireditel ob 50-letnici muljavske bitke. Delo 02/06/82 (K. M.)

66. Vandalizem, tatvine in jeza domačinov. Okradena kapelica sv. Antona, Cerkev sv. Ahaca nad Turjakom, Taborska jama, itd. Delo 02/06/82 (Marjan Skumavc).

67. Šolski center Josip Jurčič Ivančna Gorica-Stična. Stična 1981, 25 str. s slikami (zbrala in uredila Joža Robek).

68. Dobro zastavljeno delo. Tridnevna razstava izdelkov OŠ Louis Adamič. Dnevnik 22/06/82 s sliko (Foto: Milan Žurman).

69. Dežela desetega brata. Kmgl, 14/07/82, 16 s sliko gradu Wieneck (Valči Ravbar).

Pevski tabor

1. Pojo naj ljudje. Glasilo Tabora pevskih zborov Šentvid pri Stični. Leto II., št. 1 z naslednjimi prispevki: Do kdaj pevski zbori (Peter Šoštarič), — Zares ustvarjalna oblika množične kulture (Vinko Hafner). — Glas mladih, itd. (Tomaž Mirtič in Marko Zrim).

2. Trideset let Slovenskega okteta. Slovesnost v Šentvidu pri Stični. Dolenjski list, 14/02/82, 1 (Matija Maležič).

3. Pevski tabor — proslava udarnih brigad. Delo, 15/01/82, 2.

4. Pojoči ambasadorji v Šentvidu. Ob 30-letnici Slovenskega okteta. Delo, 07/01/82, 2.

5. Šentvid pričakuje 5780 pevcev na 11. taboru. Dolenjski list, 19/06/80, 1.

6. Ptica visoko leti dalje. 11. Pevski tabor v Šentvidu. Delo, 12/07/80, 27 (Bogdan Pogačnik).

7. Pojo naj ljudje. Kmgl, 20/06/80, 19 (Tine Merljak).

8. Zbor, kakršnega še ni bilo. 12. Tabor je združil blizu 7 tisoč pevcev. Matej Bor govoril, pevce je pozdravil S. Kraigher. Dol. list, 25/06/81, 1.

9. Bogat junijski pevski tabor. V Šentvidu pri Stični je bil sestanek slovenskih zborovodij. Delo, 08/03/80, 6 (Bogdan Pogačnik).

10. V pesmi združena Slovenija. XII. Pevski tabor v Šentvidu pri Stični. Kmgl, 24/06/81, 10 (AR).

11. Pevci ljubijo prostost. Z otvoritvijo Lovskega doma se je v Šentvidu pri Stični začel 12. kulturni teden. — Koncert Slovenskega okteta ob 30-letnici obstoja. Delo, 15/06/81, 3 (Ilija Bregar).

12. Sosedov sin na domačiji. Kulturno društvo Josip Jurčič je ob stoletnici smrti svojega rojaka pripravilo predstavo na prostem. Delo, 15/06/81, 3, s sliko predstave (Stanka Godnič).

13. V nedeljo slovesnost na Muljavi, Delo 02/06/82 (KM).
14. Peli bodo ljudje. Dnevnik, 08/06/82, 6.
15. 13. tabor slovenskih pevskih zborov Pojo naj ljudje. Primorski dnevnik, 13/06/82, 7 (Marijan Zlobec).
16. Zbor, žlahtnim pesmim v čast. Delo, 21/06/82, 3 (Bogdan Pogačnik).
19. Peli so ljudje! Dnevnik, 21/06/82, 1 s sliko povorke (Oskar Danon, foto: Marijan Ciglič).
20. Pesem življenja iz grl 7600 pevcev. Primorski dnevnik, 22/06/82, 8.

Krka

1. Krka je sposobna za dobro gospodarjenje z ribjim življem. Ribič XL, 3, 1981, 74—76, s sliko Naravni slapovi Krke v Kotih (foto Miran Svetina) in Takih »regulacij« si še želimo (foto Vilko Bizjak, napisal Maks Podlesnik).
2. Nekaj vtisov s Krke. Ribič, 28, 7—8, 1979, 216—217, s sliko doline Krke (foto Milenko Ros), Muhar sredi Krke (foto Janez Zrnc, napisal Hubert Požarnik).
3. Krka. Dolina umirajočih mlinov in hiš. Z veslom in peresom po Krki. Krka je zapackana, še preden pride na dan. — S kajaki na reki. Delo, 03/08/78, 9.
4. Teče, teče Krka voda... skrivnostna, zelena, počasna. — Skozi vojno do uspeha. — Neurejeno zdravstvo. — Zadruga ni. — Kmečki turizem. KmgI, 30/10/80, 6, s slikami (Kmečki glas en dan pri vas).
5. Cesta se gleda v razpadajočem mlinu. Na gornjem toku Temenice je mlelo prek dvajset mlinov, zdaj melje še Goršetov maln, nekaj drugih pa samo občasno za lastne potrebe. Žalostne priče so Pintarjev, Malnarjev, Priobilov, Buščkov, Bibnove stope, Frančusov in Franckov mlin. Malenski, Hribski, Žagarjev, Kolarčkov... Na šolskem dvorišču je muzej na prostem po zamisli Toneta Kozlevčarja... Nedeljski dnevnik, 14/10/79, 10, s slikami (Ladislav Lesar).
6. Novo življenje plemenitega jelševca. Ponovna naselitev rakov-jelševcev (Astacus astacus L.) v Krkine pritoke (Višnjica s pritoki, Lipovski potok, Gabrovčec itd. Dolenjski list, priloga z dne 09/11/78, 25 (MB)).
7. Ribiška sezona in ribiči pri Zagradcu na Krki. Delo, 26/04/79, 1 (foto Janez Zrnc).
8. Pri Krkinem izviru. Lukančeva gostilna pri Rebolju na Krki. Dol. list, 31, s slikami (A. Bartelj in J. Splichal).
9. Krka od izvira do Zagradca. Naše ribolovne vode. Ribič, 19, 7—8, 1981, 223—224, 2 sliki (Hubert Požarnik).
10. Skrb za varstvo voda v občini Grosuplje. Stališča in predlogi SO in OK SZDL Grosuplje naj zagotovijo čiste vode in zdravo okolje. Ribič, 1980, 204—205, s sliko Grosupeljščice in čistilne naprave (Miroslav Roš).

Muljavski simpozij ob stoletnici smrti Josipa Jurčiča

1. Pred sto leti je umrl pisatelj Josip Jurčič. Primorski dnevnik, 03/05/81, 4 (Lado Premru).
2. Jurčič je živel in še živi. Dolenjski razgledi, 4, 1981, 23/04/81, 57—61, s slikami (Bogo Komelj).

3. Josip Jurčič. Ob pisateljevi stoletnici. Časnikarsko delo pri Narodu. Naši razgledi, 26/06/81, 356—378 (Štefan Barbarič).

4. Stoletnica smrti pisatelja Josipa Jurčiča. Vabilo na prireditve od 07/05 do 06/06/81 na Muljavi, v Stični in na Grosupljem. Izdala Kulturna skupnost in Zveza KO občine Grosuplje.

5. Počastitev Jurčičevega jubileja. Delo, 09/05/81.

6. »Obrabljena« klasika. Ob razstavi o Levstiku in Jurčiču opozarjajo mariborski knjižničarji na problem mladinskega čtiva. Za Jurčičeva dela — to je naš najbolj brani in priljubljeni starejši pisatelj, ... Delo, 22/09/81, 9 (France Forstnerič).

7. Novi pogledi in spoznanja o pisatelju Josipu Jurčiču. Simpozij ob stoletnici rojstva (I). Primorski dnevnik, 26/05/81, 7.

8. Zanimivosti iz opusa pisatelja Jurčiča. Razstava v Slovanski knjižnici. — Prvotiski in prevodi. Delo, 14/05/81, 8, s sliko (Marjeta Novak). — Vabilo na razstavo dne 13. maja 1981 v Slovanski knjižnici (Štefan Barbarič).

9. Poreklo in mlada leta. Ob Jurčičevi stoletnici: osnutek poglavja iz Barbaričeve knjige o znamenitem Slovincu. Delo, 07/05/81, 16, s sliko avtorja, (Štefan Barbarič).

10. Jurčičeva Muljava. Pisateljeva domačija je spremenjena v majhen muzej. Delo, 17/07/81, 10, s sliko domačije.

11. Tako bo kot je bilo za Jurčiča. Odgovor na pismo bralcev Ilija Bregarja z dne 8. maja 1981. Delo, 16/05/81, 30 (Metod & Ciril Jurčič). — Ista zadeva. Delo, 06/06/81, 18 in 30 (Alenka Simikič, Metod Jurčič in Ilija Bregar).

12. Kozlovska sodba v Višnji gori. Igra Lutkovnega gledališča. Telex (Andrej Inkret).

13. Josip Jurčič ali Martin Bavdek. Telex, 21, 28/05/81, 4; — 23, 11/06/81, 27, 09/07/81, 33, 10/08/81, 4—7 (France Hočevar in Jože Sajovic).

14. Pisateljeve postaje. Počastitev Josipa Jurčiča v mariborski knjižnici. Jurčič kot časnikar v Mariboru. Delo, 22/01/82, 3 (Cirila Gabron-Vuk).

15. Muljava. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov, št. 16, 1979, 30 strani (Jože Kastelic, Alfonz Gspan in Fanči Šarf). Ilustrirano.

16. Zapisnik Zveze kulturnih organizacij občine Grosuplje o skupni seji z OK SZDL Grosuplje za Adamičevo in Jurčičevo spominsko proslavo (št. 11/81 z dne 19/03/81) ter vsa druga korespondenca je zdaj v arhivu ZOG, 12, 1982 v Ljudski knjižnici Grosuplje).

17. Simpozij o Josipu Jurčiču na Muljavi. Zbornik referatov na simpoziju. Jezik in slovetvo, 26, 1980—81, 7—8, 221—292 (uredil Gregor Kocjan). Izseki referatov so objavljeni v tem zborniku.

Ob 30-letnici smrti Louisa Adamiča

1. Simpozij o Louisu Adamiču. Program simpozija v Minneapolisu-St. Paul, Minn., Prosveta, 22/04/81, 5; — Film o Louisu Adamiču. Ravno tam, str. 4; — Izbrana pisma Louisa Adamiča. Ravno tam, str. 4 (Joseph Jereb).

2. Louis Adamic Symposium. The Slovene Delegation. Prosveta, 06/05/81, s sliko (Joseph Jereb).

3. The Louis Adamic Legacy. The Program of the University of Minnesota. Prosveta, 29/04/81, s sliko (Joseph Jereb).

4. Slovenci v enciklopediji ameriških priseljencev. Harvardska enciklopedija. Prosveta, 06/05/81 in 13/05/81, 1 (Ivan Dolenc, Slovenski vestnik).

5. Adamic Commemorative Abound. Prosveta, 13/05/81, 1 (Joseph Jereb); — ibidem. The Need to act: Adamic p. 2 (Th. Pogacar).

6. Počastitev spomina Louisa Adamiča. Ameriški program. Vzvišeni trenutek, odlomek iz knjige Orel in korenine. Prosveta, 20/05/81, 4 (Joseph Jereb); — Bilo je pred 40 leti: Louis Adamič — glasnik resnice o novi Jugoslaviji v ZDA. Program simpozija v Ljubljani. Prosveta, 20/05/81, 5.

7. Nationwide Tributes to Adamic Legacy. Highlight June in SNPJ. Louis Adamic Commemorations. Prosveta, 20/05/81, 1 & 8.

8. Počastitev Louisa Adamiča. Tudi v ZDA je prebujeno zanimanje za njegovo življenje in delo. Delo, 29/05/81, 8.

9. Simpozij o Adamiču. Danes se začneja v Minnesoti dvodnevna prireditve ob 30-letnici smrti Louisa Adamiča. Dnevnik — Kultura, 20/05/81.

10. Adamičevi dnevi v ZDA. Po vseh Združenih državah potekajo slovesnosti v spomin 30-letnice smrti Louisa Adamiča. Njegovo delo v zavesti naših izseljencev. Delo, 08/06/81 (Tadej Labernik).

11. France Adamič o bratu pisatelju. Povzetek iz Rodne grude, 6, 1981, 16—17, s slikami (napisala Jagoda Vigele). Prosveta, 10/06/81, 5.

12. Amerikanizacija imena »Adamič«. Odlomek iz knjige L. Adamiča, Kako ti je ime. Prosveta, 10/06/81, 4 v nadaljevanjih (prevod Z. M.).

13. Pričevanja o Louisu Adamiču. Ob 30-letnici smrti sta bila v maju in juniju dva simpozija in številna srečanja. Mednarodni simpozij na minnesotski univerzi je bil od 29. do 30. maja, na univerzi v Pittsburgu pa 6. junija. Prvega so finančno podprli National-Endowment for the Humanities, SNPJ in Progressivne slovenske žene Amerike, organiziral pa ga je Immigration History Research Center z univerze v Minnesoti. Drugi simpozij sta organizirali in finančno podprli SNPJ in Office of Urban Community Services at University of Pittsburg. Poleg tega je SNPJ organizirala tudi komemorativni večer v čast Louisu Adamiču v Chicagu in Enon Valley-Borough of SNPJ, Progressivne slovenske žene Amerike pa so pripravile komemorativni večer v Clevelandu. Na prireditvah so kot govorniki ali referenti nastopali C. Peter Magrath, Rudolph Vecoli, Henry A. Christian, Adela Donchenko, Carole Rogelj, Rudolph Susel, John L. Modic, Danica Dolenc, Rosemary Prosen, Peter Elish, Bogdan Novak, Loraine Less, Richard Weiss, Nicolas Montalto, John Blatnik, Victor Tomovich, Robert Harney, Fred Matthews, Philip Gleason, Anne Krasna, Tončka Simčič, Bruce Weston, Read Lewis ter člani naše delegacije Joža Vilfan, Janez Stanonik, Tine Kurent, Jerneja Petrič, Matjaž Klemenčič, Ivan Cizmič, Stane Kolman in Marko Pogačnik. Naši razgledi, 26/06/81, 373—374 (Matjaž Klemenčič).

14. Cleveland Louisu Adamiču. Mostovi prijateljstva. Dnevnik, 14/06/81, 14, s sliko; — Cleveland počastil Louisa Adamiča. Dnevnik, 06/06/81.

15. Seminar v spomin L. Adamiča na univerzi v Pittsburgu. Delo, 16/06/81, 3.

16. Slovenski izseljenci utrjujejo sodelovanje. Delegacija Slovenske izseljenske matice na grobu Louisa Adamiča. Delo, 18/06/81, 20 (Tadej Labernik).

17. Portret pisatelja in politika Louisa Adamiča. Potrditve in izmikanja (na ameriških prireditvah). Delo, 09/06/81, 10 (Bogdan Pogačnik).

18. Louis Adamič in povojna Jugoslavija. Prevod predavanja na simpoziju v Minnesoti. Ljubljanski dnevnik, 23—25/05/81 (Joža Vilfan).
19. Slovstvo ameriških Slovencev. Predavanje v okviru simpozija o Louisu Adamiču na univerzi v Pittsburgu 6. junija letos. Naši razgledi, 11/09/81, 502 (Janez Stanonik).
20. Louis Adamič v naših in tujih enciklopedijah. Naši razgledi, 25/09/81, 529 (Branko Djukič).
21. Opus Louisa Adamiča. Mednarodno znanstveno posvetovanje o Louisu Adamiču. Naši razgledi (I), 25/12/81, 692—693 in (III) 25/12/81, 726—727 (Matjaz Klemenčič).
22. Pred tridesetletnico smrti Louisa Adamiča. Resnica o našem svetu. Vsestranska osebnost je kot most, ki se pne med njegovo staro in novo domovino. Delo, 31/07/80, 17 (Dragica Bošnjak).
23. Louis Adamič pravzaprav Lojze Adamič (Izbrana pisma Louisa Adamiča in Svetovi Louisa Adamiča). Dnevnik, 29/08/81, 09 in 05/09/81, 9 (Bojan Stih).
24. Adamič Louis: Izbrana pisma Louisa Adamiča. Izbral in uredil Henry A. Christian. Prevedla Jerneja Petrič. V Ljubljani, Cankarjeva založba, 1981, 473 str. — V knjigi, ki je izšla ob tridesetletnici pisateljve smrti, je zbranih 200 pisem, ki jih je avtor naslovil različnim ljudem v Ameriki in Jugoslaviji. Delo, 07/05/81, 13.
25. Dve knjigi, posvečeni Louisu Adamiču. Primorski dnevnik, 19/05/81, 7.
26. Dvoje knjig Louisa Adamiča. Pisma in svetovi. Knjižne novice Cankarjeve založbe 1981 (Bogomir Šefic).
27. Čudoviti novi svet. Ob izidu knjige Louisa Adamiča Orel in korenine. Delo, 27. marca 1981, 9 (Srečo Zajc).
28. Izbrana pisma Louisa Adamiča. »Jugoslovani so imenitno ljudstvo«. Pismo Careyu McWilliamsu, Pismo Nicku Bezu. Beseda o avtorju (Bogdan Pogačnik). Beseda prevajalke (Jerneja Petrič). Delo, Književni listi, 26/03/81, 16.
29. Ponatis izbranih del Louisa Adamiča. Primorski dnevnik, 17/01/82, 6 (D. Ž).
30. Prvi obisk Louisa Adamiča leta 1932 v domovini. Polni čustev. Odlomek iz knjige Vrnitev v rodni kraj. Kmgł, Pisana njiva, 01/09/76, 17, s sliko Louisa in Stelle.
31. Človek s Saturnije. Portret pisatelja in politika Louisa Adamiča. Ob sklepu 14. mednarodnega srečanja pisateljev na Bledu je Bogdan Pogačnik predaval, Jaro Dolar pa je razstavil Adamičeva dela. Delo, 21/05/81, 13 (Bogdan Pogačnik).
32. Adamičeva Vrnitev v rodni kraj. Radijska oddaja krajših poglavij. Besedila prevedla Mira Mihelič, oddajo priredil France Vurnik, bral Andrej Kurent. Delo, 11/06/80, s sliko.
33. Ne le Rim, tudi Judeja. Delo, 16/04/81, 13 (Bogdan Pogačnik).
34. Američan slovenskega rodu (O portretu in rokopisu za knjigo Orel in korenine). Delo, 09/04/81.
35. Upamo, da boste mislili na deželo, ki se ne vda tiraniji. Louis Adamič je živo spremljal usodne dni pred drugo svetovno vojno. Telegram predsedniku Mačku, pismo Milanu Čurčinu. Delo, 25/04/81, 21 (Bogdan Pogačnik).

36. Vsestransko osvetliti osebnost L. Adamiča. Pod predsedstvom Vide Tomšič se je sestal odbor za obeležitev 30-letnice smrti velikega rojaka. Delo, 08/07/80, 16 (Dragica Bošnjak).

37. Kritična izseljenska zavest. 30-letnico smrti Louisa Adamiča bomo počastili prihodnje leto. Dnevnik, 09/07/80.

38. Glasnik naših izseljencev. Znanstvena srečanja in druge manifestacije bodo obeležile 30-letnico smrti Louisa Adamiča, pisatelja slovenskega rodu. Dol. list, 15/01/81, 9.

39. Velikemu rojaku v spomin. Grosupeljske prireditve, posvečene Louisu Adamiču. Dnevnik, 31/08/81 (Ivo Brečič).

40. Adamičeva rojstna hiša propada. Delo, 27/05/80, 10, s sliko hiše in spominske plošče (Mojca Kaučič).

41. Pisateljski obisk s Kitajske. Rojstno hišo Louisa Adamiča je obiskal vodja delegacije kitajskih pisateljev na blejskem srečanju Geo Luo. Delo, 05/81, 8, s sliko Ge Luo (Bogdan Pogačnik).

42. Posveti o življenju in delu Louisa Adamiča. Maja bosta dva v ZDA, jeseni pa v Ljubljani. Osrednja proslava bo v Cankarjevem domu. Odboru predseduje članica predsedstva SR Slovenije Vida Tomšič. Delo, 04/03/81, 2 (Dragica Bošnjak).

43. Pestro sodelovanje z našimi izseljenci. Dostojna obeležitev 30-letnice smrti Louisa Adamiča. Delo, 10/12/80, 2 (Dragica Bošnjak).

44. Povabilo na simpozij. Delo, 12/12/80, 8 (Razpis prireditvenega odbora).

45. Konec blejskega srečanja. V Park hotelu na Bledu so v okviru mednarodnega pisateljskega srečanja odprli razstavo o Louisu Adamiču in njegovem delu s predstavitvijo tega ameriškega pisatelja. Delo, 16/05/81, 6. Razstavo je pripravil prof. Jaro Dolar, Adamiča pa je predstavil Bogdan Pogačnik.

46. Prireditve ob Adamičevi 30-letnici. Dnevnik, 11/03/81.

47. Louis Adamič — glasnik resnice o novi Jugoslaviji v ZD Amerike. Primorski dnevnik, 15/03/81, 9 (Marjan Zlobec).

48. Louis Adamič, ob TV oddaji. Orel in korenine. Dnevnik, 30/03/81, 19 (Milenko Vakanjac).

49. Čudoviti novi svet. Ocena oddaje o življenju in delu Louisa Adamiča. Delo, Književni listi, 27/03/81 (Srečko Zajc).

50. Velik delež našega rojaka. Odbor za obeležitev 30-letnice smrti Louisa Adamiča. Dnevnik, 18/12/80, 5.

51. Zanimanje za Adamičevo delo in življenje. O nalogah odbora za obeležitev 30-letnice Louisa Adamiča, TV Delo, 17/12/80, 2 (Bogdan Pogačnik).

52. Celovita podoba Louisa Adamiča. Pogovor s prof. Janezom Stanonikom pred mednarodnim simpozijem v Ljubljani. Dnevnik, 12/09/81 (Milan Dekleva).

53. Grosuplje ob obletnici smrti Louisa Adamiča dne 04/09/81. Dnevnik, 05/09/81, s sliko govornice Anne Praček-Krasna pred hišo (Foto Edi Masnec) in Dnevnik, 04/09/81 in 07/09/81 (foto Edi Masnec).

54. Spominska svečanost v Prapročah. Govori Anna Praček-Krasna. Nedeljski dnevnik, 13/09/81, 17, s sliko Anne Praček-Krasne pred rojstno hišo (Jože Prešeren). Živ spomin na Adamiča. Mostovi prijateljstva.

55. Obudili spomin na Louisa Adamiča. Občinska slovesnost v Grosupljem. Delo, 05/09/81, 14 (Bogdan Pogačnik).

56. Danes v Ljubljani pričetek simpozija o Louisu Adamiču ob udeležbi strokovnjakov iz različnih držav. Primorski dnevnik, 16/09/81, 1 (Marij Čuk).

57. Življenje, zapisano resnici. Osrednja prireditev ob 30-letnici smrti Louisa Adamiča. Na slovesnosti v CD je govorila Vida Tomšič. Dnevnik, 17/09/81, s sliko iz CD (Foto Lado Čuk).

58. Jubilej je le uvod v spoznavanje Louisa Adamiča. Mednarodni seminar o njegovem življenju in delu. Delo, 16/09/81, 2.

59. Dnevi Louisa Adamiča. Slavnostna akademija v Cankarjevem domu; govorila je Vida Tomšič. Simpozij na univerzi, razstava v Prešernovi dvorani SAZU. Delo, 17/09/81, 1, s sliko Vide Tomšič in orkestra v Cankarjevem domu (Bogdan Pogačnik).

60. Izeljenec velikega umetniškega daru. Simpozij o Louisu Adamiču. Dnevnik, 18/09/81 (Mitja Košir).

61. Pomemben strokovni prispevek. Končan simpozij o Louisu Adamiču. Dnevnik, 19/09/81.

62. Dragoceno izročilo. V Ljubljani se je končal simpozij o L. Adamiču. Slovenska izseljenska družina iz Chicaga podarila film o Adamiču v ZDA. Delo, 19/09/81 (Bogdan Pogačnik).

63. Celovito o pisatelju Louisu Adamiču. Mednarodni simpozij na pobudo ljubljanske univerze, kjer so spregovorili o njegovem opusu raziskovalci iz Slovenije in drugih republik SFRJ, iz ZDA, Kanade, Italije, ZRN in Francije. Primorski dnevnik, 26/09/81, 4 (Majda Kodrič).

64. Uvodni govor ambasadorja ZDA v Jugoslaviji Mr. Davida Andersona na Mednarodnem simpoziju o L. A., dne 16/09/81. Glej objave v tem zborniku.

65. Dolgo že čutim, da bo politika sile pognala svet v uničenje. Govor Vide Tomšič na osrednji spominski slovesnosti ob 30-letnici smrti Louisa Adamiča v Cankarjevem domu. Delo, 18/09/81, 5, s sliko Vide Tomšič.

66. Udeležencem simpozija o Louisu Adamiču je predsednik Mestne skupščine dr. Marjan Rožič priredil sprejem in podelil plaketi mesta Ljubljane dr. Henryju A. Christianu in prof. Rudolfu Vecoliju. Dnevnik, 18/09/81, s sliko skupine (foto Lado Čuk).

67. Obisk v Adamičevih Prapročah in Grosupljem dne 19/09/81. Udeležence simpozija je sprejel predsednik SO Grosuplje Janez Lesjak, pred hišo jih je pozdravil Louisov brat prof. France Adamič, ki se je v imenu sorodnikov zahvalil prirediteljem ob tako uspešnih prireditvah. Delo, 21/09/81, 2 (BP).

68. Slovesna počastitev L. Adamiča ob 30-letnici smrti. Pregled prireditev. Gospodarstvo, Trst, 18/09/81, 3.

69. Srečanje z ameriškimi Slovenkami. Tilka Blaha je sprejela progresivne ameriške Slovenke — udeleženke Simpozija o Louisu Adamiču. Delo, 22/09/81, 16.

70. Odlomki iz del Louisa Adamiča: Native Return, 1934, 29; — My America, 1938, 126; — Orel in korenine. DZS 1981, 135; — Pismo Josipu Brozu Titu 23. oktobra 1944. Izdal odbor za obeležitev 30-letnice smrti Louisa Adamiča pri Predsedstvu RK SZDL (zanj Marko Pogačnik). Ljubljana, september 1981, 11 str. Besedila sta na osrednji proslavi delno prebrala Andrej Kurent in Janez Vajevac.

71. Slovesnosti ob 30-letnici smrti Louisa Adamiča. Izdal Republiški komite za informacije SR Slovenije. Ljubljana, 19/09/81, Program prireditev in izvlečki

iz časopisov. Slika ob srečanju Adamič-Tito, Beograd 1949 (fotodokumentacija Dela).

72. Izgorel je v ljubezni do svojih dveh domovin. Pregled slovesnosti in razgovorov v Prapročah ob spominski slovesnosti pred rojstno hišo. Delo, 05/09/81 (Bogdan Pogačnik).

73. Adamičev portret v Ljubljani. Delo, 16/09/81 (Bogdan Pogačnik).

74. Glasnik in vest vsega sveta. Tiskovna konferenca, simpozij, razstava in osrednja prireditvev. Dnevnik, 16/09/81.

75. Samorastnik. V spomin Louisu Adamiču. Pozdrav Vide Tomšič na začetku simpozija v Ljubljani. Večer, 17/09/81.

76. Vsaka njegova knjiga je bila akcija. Ob 30. obletnici smrti Louisa Adamiča. Naš rojak je želel povezovati literaturo in novinarstvo, umetniško umišljenost in vsakdanjo stvarnost... Delo, 19/09/81 (Bogdan Pogačnik).

77. Seznanjanje z Louisom Adamičem. Poudarki. Komunist, 19/09/81 (Meta Demšar).

78. Še enkrat o portretu Louisa Adamiča. (Slika je od leta 1978 potovala iz New Yorka na Bled, z Bleda v New York in 14/09/81 se je z letalom JAT št. 503 vrnila v Ljubljano (toda v muzej še ni prišla), pač pa je bila na razstavi v Prešernovi dvorani SAZU od 16.—21/09/81. Delo, 24/09/81 (Iztok Bartolj).

79. U spomen Louisa Adamiča. Vjesnik, 04/09/81.

80. O životu i djelu Luja Adamiča. Borba, 16/04/82.

81. Nove pojedinosti o Luju Adamiču. Politika, 16/09/81 (S. Ž., v cirilici).

82. Adamič — historija naših dana. Borba, 17/09/81 (V. Zagorac).

83. Graditelj mostova prijateljstva. Simpozium o Luju Adamiču u Ljubljani. Ambasador SAD u Jugoslaviji Dejvid Anderson: Njegove knjige uobličile su moju najraniju predstavu o Americi. Politika, 17/09/81 (S. Žikić, v cirilici).

84. Borac za istinu i pravdu. Centralna manifestacija u povodu 30-godišnjice smrti Luja Adamiča. Adamičev duh i stvaralaštvo ostaju suvremeni, oni postaju dio zajedničke kulturne baštine njegovih dviju domovina... Borba, 18/09/81 (s sliko).

85. Perom za rodnu grudu. Ljubljana u znaku obeležavanja 30-godišnjice smrti Luja Adamiča. Veran domovini, istina o Jugoslaviji. Titovo pismo. Večernje novosti, 18/09/81 (M. Govedarica).

86. Študijski september. Namesto recenzije referatov s simpozija o Louisu Adamiču v dneh od 16—18/09/81 na ljubljanski univerzi. Delo, Književni listi, 24/09/81, 15 (Franček Bohanec).

87. Američan slovenskega rodu. Jakčev portret Louisa Adamiča. Titov intervju. Originalni rokopis. Delo, 09/04/81 (Bogdan Pogačnik).

88. Najboljši prijatelj! Adamičeva korespondenca z Lupis-Vukičem. Delo, 23/04/81, 13 (Bogdan Pogačnik).

89. Radulovičeva pripoved. Njegovo srečanje z Louisom Adamičem. Delo, 13/08/81 (Bogdan Pogačnik).

90. Adamičev portret v Ljubljani. 16/09/81, 6, s sliko portreta (Bogdan Pogačnik).

91. Spomin na Adamičev obisk v Ljubljani 1932. Srečanje s komunisti. Iz govora akademika dr. Bratka Krefta ob odpiranju Adamičeve razstave Adamičevega življenja in dela v Prešernovi dvorani SAZU, dne 16/09/81. Delo, 16. in 23/09/81, 4 (Bratko Kreft).

92. Partizansko pismo Louisu Adamiču z dne 25. aprila 1944. Podpisani slovenski partizani na Visu, člani kulturne skupine X. udarne Ljubljanske brigade. Naši razgledi, 31/07/81 (Smiljan Samec).

93. Orel in korenine. Druga izdaja prevoda **The EAGLE and the ROOTS**. Izdala DZS, 1981, 588 str. Uvod k drugi izdaji napisal Ivan Bratko, iz angleščine prevedla Mira Mihelič.

94. Svetovi Louisa Adamiča. Izdala Cankarjeva založba v Ljubljani, 1981, 198 str. + opombe, zahvale ter imensko kazalo, skupaj 235 str. Napisala Jerneja Petrič, s slikami pomembnih osebnosti.

95. Izbrana pisma Louisa Adamiča. 200 pisem, izbral in uredil Henry A. Christian, prevedla Jerneja Petrič. Izdala Cankarjeva založba v Ljubljani, 1981, 448 str. + imensko kazalo, skupaj 473 str.

96. Louis Adamič. Simpozij — Symposium. 38 referatov. Izdala Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, 1981, 402 str. Uredil uredniški odbor, glavni urednik Janez Stanonik.

97. Prepiska Štampar—Adamič. Rad (Zagreb), 1978, 380, 401—434, separat. Uredil Ivo Vidan.

97. Orel in korenine. Iz druge izdaje pri DZS, 1981. Nedeljski dnevnik, od 15. do 23. maja 1981, 16.

98. Skrivnost. Podlistek Louisa Adamiča, v nadaljevanjih v Nedeljskem dnevniku, od 30/08 do 27/09/81.

99. Orel in korenine. Iz druge izdaje pri DZS, 1981. Večer (Maribor), od konca avgusta do 3. oktobra 1981, v 30 nadaljevanjih.

100. Pismo Louisa Adamiča sestri Tončki 7. oktobra 1926. Uvod in opombe napisal in objavil Tine Kurent. Slavistična revija, 1981, 3, 317—323.

101. Spomini na brata Louisa Adamiča. Koledar Prešernove družbe, 1982, 89—97, s slikami. Napisal France Adamič.

102. Ponovni susret sa domovinom. Odabrana poglavlja iz knjige Povratak domoroca od Luja Adamiča u izboru i prevodu dr. Milana Čuljka. NIN (Beograd), od 13. septembra do 4. oktobra 1981, s slikami (v cirilici).

103. France Adamič pripoveduje o bratu Louisu Adamiču. »Mama — osrčje naše družine«. Rodna gruda, 6, 28, 1981, 16—17 (Jagoda Vigele).

104. Rod Titove majke. Zapis i bilješke Louisa Adamiča iz razgovora s predsjednikom Titom i Anom Javeršek-Kolar o Mariji Broz... Vjesnik (Zagreb), 11/05/81, 7, sa slikama (Napisal Ivo Braut, foto Jadranko Sinković).

105. Louis Adamič — preteklost in prihodnost. Uvod k drugi izdaji knjige Orel in korenine, ki bo izšla pri Državni založbi Slovenije. Dnevnik, 04/04/81, 8, s sliko (Ivan Bratko).

106. Razgovor s Titom. Louis Adamič: Orao i korijeni. Vjesnik, 08/04/81, 10, v nadaljevanjih (priredil Živko Gruden).

107. Heroj Tito, Heroj Tito, Heroj Tito! Sodobnost, 28, 5, 1980, 517—530 (iz knjige Louisa Adamiča Orel in korenine, prevedla Mira Mihelič).

108. Louis Adamič: Orel in korenine. Novosti na knjižni polici. Primorski dnevnik, 18/09/81, 5.

109. Orel in korenine. Komunist, 23/10/81, 16 (prikaz M. D.).

110. Nove izdaje in vedno mikavni ponatisi del. Ob šestih knjigah, ki jih je izdala DZS. Tiskovna konferenca. O knjigi Louisa Adamiča je govoril Ivan Bratko. Delo, 27/06/81, 5 (J. H.).

111. Orao i korenje. Povodom 30. godišnjice smrti Luja Adamiča, najvećeg američkog pisca jugoslovenskog porekla. Politika, Kulturni život, 04/09/81, 12, s konturno sliko (Milan Čuljak, v cirilici).
112. Padel je orel (II). Komunist, 07/08/81, 16, s sliko Louisa Adamiča in rojstne hiše (Bogdan Pogačnik).
113. Orel in korenine. Dokumentarna oddaja o Louisu Adamiču na TV, sreda, 25. marca 1981. Delo-RTV, radijski in televizijski program 21—28/03/81, 1, s sliko Louisa Adamiča na obisku pri Titu leta 1949.
114. Knjiga svog vremena. Feljton. Vjesnik, 08/04/81, 10, s sliko LA po Vanki).
115. Lovim se v začaranem krogu. Iz druge izdaje knjige Louisa Adamiča Orel in korenine, ki je izšla pri Državni založbi. Delo, 20/08/81, 6. Beseda o knjigi, s slikama (Ivan Bratko).
116. Ponatis knjige L. Adamiča. Tiskovna konferenca DZS. Delo, 26/06/81 (J. H.).
117. Uspešnice v CZ in DZS. Delo, 18/06/81, 14.
118. Pripomba k članku »Louis Adamič o življenju maršala Tita«. Slov. poročevalec, 05/07/52 (Lev Modic).
119. Čez drn in strn. Napisal Aleš Bebler. Založba Lipa Koper, 1981, Louis Adamič od str. 203 do 206.
120. O našem Louisu Adamiču. Izjava Arthurja Millerja. Večer, 04/08/80 (Ivan Dolenc).
121. Galerija obrazov. Ob razstavi Umetniki in spremljevalci v Moderni galeriji. Božidar Jakac, portret Louisa Adamiča. Nedeljski dnevnik, 15/12/81, 25.
122. Jugoslovenska trilogija Luja Adamiča. Politika, 03/09/81, 13, s konturno sliko (Milan Čuljak, v cirilici). Glej tč. 111.
123. Nagelj sredi Amerike. Tipična in vznemirljiva zgodba slovenskega para. Louis in Mary Kaferle. Srečanje z Adamičem. Telex, 22/01/81, str. 55 (Janez Kajzer).
124. Usoda vizionarja. Portret pisatelja in politika Louisa Adamiča. Pripoved Iva Pirkoviča o Adamiču. Delo, 07/05/81, 13 (Bogdan Pogačnik).
125. Pot v dve smeri. Portret pisatelja in politika Louisa Adamiča. Pripoved Ivana Seška-Johna Nilsena o srečanju z Louisem Adamičem. Delo, 14/05/81, 13 (Bogdan Pogačnik).
126. Janezek iz Dražgoš. Portret pisatelja in politika Louisa Adamiča. Pripoved Janeza Lušina. Delo, 06/11/81, 3 (Bogdan Pogačnik).
127. Odsvetovali so mu politiko. Pogovor s Henryjem Christianom, pionirjem ameriških raziskav o Adamiču. Delo, Književni listi, 20/11/81, 3 (Bogdan Pogačnik).
128. Louis Adamič med drugo svetovno vojno za staro domovino. Tovariš, 26/12/52, 1111; — Resnica o »preganjanju« vere v Jugoslaviji, ravno tam, 1108; — Dve pomembni izseljenski organizaciji v ZDA, ravno tam, 1113 (Frank Zaits), s sliko Louisa Adamiča in Etbina Kristana ter Adamičeve hiše v Melfordu N. J., ravno tam 1122.
129. Predstavnik ameriških Slovencev s slikama Louisa Adamiča in Janka Roglja ter slike njunih obiskov v Pletterjah in pri Sv. Urhu. Tovariš, 1949, 309 (Foto Vlastja).

130. Louis Adamič and Upton Sinclair. *Acta neophilologica*, 1, 1968, 41—65 (by Ronald Gottesmann).
131. Živ spomin na Louisa Adamiča. Anna Praček-Krasna govori na prvi letošnji Adamičevi slovesnosti. *Nedeljski dnevnik*, 13/09/81, 17 (Jože Prešern, foto Janez Zrnc).
132. Znanstveni simpozij o Louisu Adamiču. Uvodni govor o vlogi pisatelja je imel rektor ljubljanske univerze Ivo Fabinc. *Primorski dnevnik*, 17/09/81, 1 (dd); Vida Tomšič na osrednji slovesnosti. Ravno tam.
133. Adamič in Grosuplje. Prireditve v Grosupljem. Delo, 08/09/81, 7 (B. P.).
134. Slovesnost ob obletnici smrti Louisa Adamiča. Delo, 17/09/81, s sliko slovesnosti v CD, Vida Tomšič in orkester (foto Dragan Arrigler).
135. Začetek slovesnosti v spomin Louisa Adamiča. 300 udeležencev, govorila sta Edo Zgonc in Ana Praček-Krasna. *Dnevnik*, 04/09/81, (foto Edi Masnec); — Grosuplje ob obletnici smrti Louisa Adamiča. Na proslavi v Kulturnem domu sta govorila dr. Joža Vilfan in Vinko Blatnik. *Dnevnik*, 05/09/81 (foto Edo Masnec).
136. Pero in čas II. Izbor iz pisanja od 1927 do 1977. Založba Tabor Trst, Washington, Buenos Aires 1980, 329—332. Pamflet o Louisu Adamiču (Mirko Javornik).
137. Slovenian Heritage I. Slovenian Research Center of America, Kent, Ohio 1980, 3, s 14 drugimi citati in viri iz del Louisa Adamiča, s sliko (Edvard Gobec).
138. Louis Adamič — spomin za bodočnost. Koledar Slovenske izseljenske matice za 1982, 17—19, s sliko pri maršalu Josipu Brozu Titu (Vida Tomšič).
139. Predsednik SIM Stane Kolman ob nagrobniku Louisa Adamiča na pokopališču v Bloomsberryju, N. J. Ravno tam, str. 24, s sliko tov. Kolmana in nagrobnika.
140. Znanstveni simpozij in spominske slovesnosti ob 30-letnici smrti Louisa Adamiča. Ravno tam, str. 184—185, s sliko doprsnega kipa na spomeniku v Grosupljem (Jerneja Petrič).
141. Korenine Adamičevega rodu. Poročilo na simpoziju o Louisu Adamiču v dneh od 16. do 18. septembra 1981 v Ljubljani. Ravno tam, str. 199—206, s sliko pisateljeve rojstne hiše v Prapročah, Napisa na spominski plošči na rojstni hiši v Prapročah, Pisateljevi bratje in sestre jeseni 1915, Adamičeva družina, zbrana ob materini 66-letnici, julija 1941 (France Adamič, s sliko).
142. Louis Adamič, sin dveh domovin. Ravno tam, str. 213—220, s slikami: Adamičev spomenik v Grosupljem, Louis Adamič na Kočevskem Rogu leta 1949, Louis Adamič s prijateljem Jankom N. Rogljem marca leta 1949 pri Sv. Urhu, Louis Adamič si je leta 1949 ogledal tudi Turjaški grad, Akademski slikar Božidar Jakac je leta 1949 portretiral Louisa Adamiča (Anna Praček-Krasna).
143. Resnica o partizanih je zmagala nad lažjo o Mihajloviču. Govor Louisa Adamiča v Slovenskem narodnem domu v Clevelandu, novembra 1943. Ravno tam, str. 221—225, s sliko Louisa Adamiča in napisom Živio Tito, feb. 1944 (Opombe k besedilu je napisal Matjaž Klemenčič).
144. Louis Adamič nad his views concerning literature. Ravno tam, str. 285—288 (Jerneja Petrič).
145. Naši na tujih tleh. Antologija književnosti Slovencev v Severni Ameriki. Izbrala in uredila Jerneja Petrič, izdala CZ v sodelovanju s SIM. Ljubljana 1982 (L. Adamič: Velikan, str. 175—194. Prevedel Štefan Vevar).

Drugi sestanek urednikov in izdajateljev krajevnih, občinskih in pokrajinskih zbornikov v Grosupljem, dne 18. junija 1981**(Poročilo sklicatelja)***France Adamič*

Konec junija t. l. je preteklo dve leti od našega prvega srečanja, sestanka urednikov in izdajateljev krajevnih, občinskih in pokrajinskih zbornikov. Na sestanku na gradu Kromberk je uredništvo Zbornika občine Grosuplje sprejelo nalogo, da skliče drugi posvet, ki ga s tem pozdravom začentjam. Zahvaljujem se vsem vam, ki ste se udeležili tega sestanka, prav tako se zahvaljujem Ljudski knjižnici Grosuplje za gostoljubje.

Drugi posvet je organiziran na podlagi izkušenj in priporočil prvega posveta, ki je razčlenil vsebinsko, kadrovsko in finančno situacijo krajevnih zbornikov. Menim, da so se razmere v obdobju gospodarske in družbene stabilizacije še zaostriale. Kljub motnjam in težavam pa nekateri zborniki uspešno delajo in prihajajo na svetlo, zapaženi pa so celo novi poskusi in nove edicije, novi zborniki in razgledi. Naša naloga je, da vztrajamo in se prebijamo čez vse zapreke in z rednimi ali periodičnimi izdajami bogatimo krajevno in splošno slovensko kulturo.

Uvodoma naj omenim, da nikjer v SR Sloveniji, tudi v NUK ne, nisem mogel dobiti naslove zbornikov, imena izdajateljev ter druge podatke in preglede te zvrsti publicistične dejavnosti.

Za pripravo drugega posveta krajevnih zbornikov smo organizirali anketo; vprašalne pole smo poslali 25 uredništvom oziroma občinskim kulturnim skupnostim. Žal je vrnilo izpolnjene vprašalne pole samo 8 uredništev, in sicer:

- Goriški letnik
- Idrijski razgledi
- Loški razgledi
- Notranjski listi
- Ptujski zbornik
- Skozi viharje v lepšo prihodnost
- Slovensko morje in zaledje
- Zbornik občine Grosuplje

Med ustanovitelji in izdajatelji je pet muzejev, dve kulturni skupnosti, ena OK SZDL, pri enem zborniku pa je več ustanoviteljev (muzej, občinska kulturna skupnost, knjižna založba, strokovna ustanova, osrednja knjižnica). Trije zborniki imajo pokrajinski značaj in jih zato sofinancira Kulturna skupnost Slovenije, Raziskovalna skupnost Slovenije in drugi, na splošno pa za izdajanje zbornikov in sofinanciranje skrbijo občinske kulturne skupnosti ter združeno delo. V mnogih primerih je izhajanje zbornikov odvisno od prizadevanja in zavzetosti uredniškega odbora ali od posameznikov.

Najstarejši zbornik izhaja že 27 let (Loški razgledi), najmlajši so menda Bistriški zapisi, ki so letos prvič izšli. Izmed 25 krajevnih, občinskih in pokrajinskih zbornikov izhajata samo dva redno vsako leto (Goriški letnik in Loški razgledi), trije zborniki na dve leti, vsi drugi pa periodično ali ob posebnih jubilejih in slovesnostih.

Za posamezne zbornike in njihove izdajatelje je naklada, število izvodov zelo značilen kazalec materialnega, vsebinskega ter kadrovskega stanja. Povprečno se natisne okoli tisoč izvodov, najmanj 600, največ pa 3000 izvodov.

Vsi zborniki, razen enega, so dosedaj izhajali v knjižnem tisku. Tisk z navadno črno belo opremo stane že od 10 do 15 tisoč din za tiskarsko polo, z luksuzno opremo in opremo v barvah pa že blizu 50 tisoč dinarjev. Samo štirje zborniki imajo redne naročnike, njih število pa se giblje od 100 do 990, kar znese od 20 do 65 % naklade. Presežek navedenih izdaj — pri nekaterih zbornikih pa vsa naklada — je ali v prosti prodaji ali pa se distribuira prek združenega dela, sindikatov ali kolektivov.

Ta pregled rezultatov ankete verjetno ni značilen za celotno založništvo krajevnih zbornikov in razgledov, saj je premalo urednikov izpolnilo vprašalne pole, vsekakor pa podatki dajejo možnost za razmišljanje in vzbujajo zaskrbljenost za bedo naše dejavnosti, razen v treh, štirih primerih, ki nam kažejo pot v urejene razmere. Njihove izkušnje, pobude in aktivnosti naj oplemenitijo naše delo in prizadevanja.

Drugega posveta so se udeležili: Branko Marušič in Marijan Breclj za Goriški letnik, Janez Šumrada za Notranjske liste, Kristina Šauperl-Parg za Ptujski zbornik in Skozi viharje v lepšo prihodnost (Ptuj), France Adamič, Ivan Ahlin in Tine Kurent za Zbornik občine Grosuplje ter Janez Lesjak za Skupščino občine Grosuplje. Zaradi slabe udeležbe so udeleženci obravnavali nespremenjene razmere in stabilizacijske težave, ki so bile nakazane v uvodnem poročilu sklicatelja, ter probleme iz prvega sestanka leta 1979 na gradu Kromberk. Glavni problem je še vedno vprašanje financiranja in s tem povezano (ne)redno izhajanje. Ker ima vsebina zbornikov širši značaj in nacionalni pomen za kulturo in zgodovino slovenskega naroda, terjamo, da tri republiške samoupravne skupnosti sofinancirajo tudi krajevne, občinske in pokrajinske zbornike. Doslej so si priborili delež iz republiških skladov samo trije zborniki (Kronika, Loški razgledi, Časopis za zgodovino in narodopisje), vsi drugi pa so odvisni od skromnih občinskih skladov. Sklicatelj bo o položaju krajevnih in občinskih zbornikov informiral predsednike izobraževalne, kulturne in raziskovalne skupnosti Slovenije. Sicer pa naj se realizirajo sklepi s prvega sestanka iz leta 1979 (ZOG 11, 1980, 272—275). Prihodnji sestanek bo pripravilo uredništvo Notranjskih listov leta 1983.

Umrl je Milan Nardin-Skala

France Adamič

Z zamudo objavljamo, da je dne 10. junija 1971 v ankaranski bolnišnici umrl nekdanji obratovodja Transformatorske postaje v Grosupljem Milan Nardin-Skala. Primorske novice so dne 06. avgusta 1971, 6 objavile naslednji nekrolog: »Pokojni Milan je bil nasmejan, veder človek, eden tistih, ki najdejo sproščene poti do sočloveka. V Luki Koper je bil referent za družbeni standard: dolžnost, ki ni terjala samo poklicne vneme, temveč tudi veliko razumevanja za ljudi okrog sebe.

Te lastnosti pa je v dobršni meri kazal vse svoje življenje. Rodil se je v Trstu leta 1908. Po poklicu je bil komercialist. Bil je napreden, izrazito levo

usmerjen človek in navdušen simpatizer. Svoje prepričanje je dejavno potrdil v letih oboroženega upora, saj je začel sodelovati z OF že v letih 1941—1942, ko je v Grosuplju na Dolenjskem organiziral OF v kolektivu transformatorske postaje. Že jeseni leta 1941 je bil vključen v osvobodilno gibanje tako rekoč ves kolektiv, tako da so lahko služili uradni prostori transformatorske postaje za sestanke in seje Okrožnega komiteja KP Grosuplje. Vojne dolžnosti so mu naložile mnoge dolžnosti, dokler ni bil v decembru leta 1944 imenovan za komandata IV. sektorja komande mesta Trst in to dolžnost je opravljal do osvoboditve... (l. b.)«

S pokojnim Milanom sva se srečevala od jeseni 1943 dalje v nekaterih akcijah Mednarodnega rdečega križa v Trstu, pozneje pa v ilegalnih nalogah gospodarske komisije NOO za mesto Trst in neposredno zaledje, zlasti za preskrbo ilegalcev, kurirjev in borbenih enot v mestu in zaledju. V teh okoliščinah je bil neverjetno odločen, spreten in drzen. Po osvoboditvi je bil med drugim direktor podjetja Nama, ki je imelo sedež v starem koprskem pristanišču; iz te začetne organizacije je pozneje razvil Splošno trgovsko podjetje Koper, nato je bil sekretar in namestnik direktorja Agrokombinata (Agraria) Koper.

Menim, da bi bilo potrebno osvetliti Nardinovo delovanje v Grosupljem do odhoda v Trst leta 1942.

V. revija mladih glasbenikov

Društvo glasbenih pedagogov v Ljubljani, Zasavja in Notranjske je ob 100-letnici glasbenega šolstva na Slovenskem in 40-letnici ustanovitve prvih slovenskih narodnoosvobodilnih brigad organiziralo nastope učencev glasbenih šol v Cerknici, Domžalah, Trbovljah in v Grosupljem; tu je bila revija dne 14. aprila 1982 ob 17. uri v Kulturnem domu. Na sporedu je bilo 27 glasbenih točk.

ALOJZIJ MIHEVC

Metod Dular*

Malo je delavcev, ki bi bili nepretrgoma zaposleni pri enem in istem podjetju 52 let. Tak je bil Alojzija Mihevc, ki je pri tovarni MOTVOZ IN PLATNO, Grosuplje delal nepretrgoma od leta 1929 do 1981. Čeprav je že leta 1959 dosegel pravico do pokoja, ni prenehal z delom, ampak je vztrajal do leta 1981, ker je bil zelo navezan na podjetje in na sodelavce v tovarni. Umrl je 16. marca 1982.

Rojen je bil 1. 1900 v Logatcu; tam je tudi končal osnovno šolo, meščansko šolo pa v Krškem. Nato se je izučil za trgovca v Idriji. V prvi svetovni vojni je bil vojak v Galiciji. Po koncu vojne se je prostovoljno vključil med Maistro-

Alozija Mihevc (1900—1981)

ve borbe za slovensko severno mejo. Za njegovo ljubezen do domovine in za borbenost, ki jo je pokazal kot prostovoljec-borec v bojih za osvoboditev naše severne meje v letih 1918—19, je prejel spominsko medaljo s plaketjo in spominski znak 1918—19.

Ko se je vrnil od koroških borcev, je služil redni vojaški rok, nato pa delal kot zastopnik pri raznih podjetjih. Od leta 1929 je bil stalno zaposlen kot za-

* Ljubljana, YU 61000, Filipičeva 2

stopnik grosupeljske tekstilne tovarne za Beograd in okolico. V svojem rajonu je odlično uvedel grosupeljsko podjetje.

Svojo domoljubnost in borbenost je tovariš Mihevc pokazal tudi v drugi svetovni vojni. Po bombardiranju Beograda se je preselil z družino v Ljubljano ter delal kot zastopnik tovarne MOTVOZ in PLATNO za Ljubljano. Tovarna je podpirala partizane in tako je tovarniški voznik večkrat vozil blago, namenjeno za partizane, v Ljubljano k tovarišu Mihevcu, ki je imel za to blago posebno klet, in ga oddajal po navodilih OF. Seveda je tov. Mihevc redno podpiral OF tudi iz svojih rednih dohodkov in večkrat prenočeval ilegalce. Za svoje sodelovanje z OF, ki je bilo pogosto združeno z življenjsko nevarnostjo, je bil tov. Mihevc odlikovan z Redom zaslug za narod*.

* Glej ZOG VII, str. 87: Prispevek k vlogi tovarne Motvoz in platno Grosuplje v NOV.

OBČINSKA KONFERENCA SZDL

G R O S U P L J E

Številka: 32

Datum: 28.1.1982

UREDNIŠKI ODBOR ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

(glavni in odgovorni urednik: dr. FRANCE ADAMIČ in
IVAN AHLIN).

Občinska konferenca SZDL Grosuplje je na svoji seji dne 20.1. 1982 razpravljala tudi o predlogu sestave založniškega sveta.

Konferenca je sprejela naslednji predlog sestave omenjenega organa upravljanja:

1. JANEZ LESJAK	-	predstav. skupščine občine Grosuplje
2. EDO ZGONC	-	"
3. JULIJANA ERŠTE	-	predstav. OK ZKS
4. BORUT WILDMAN	-	" OK SZDL
5. METKA MENCIN	-	" OK ZSMS
6. MARJETA VLAHOVIČ	-	" OSS
7. MIHA GLAMAN	-	" Kulturna skupnost
8. SLAVKO MEDVED	-	" Obč.odbor ZZB NOV

Poleg delegatov, ki so jih predlagale v založniški svet družbeno politične organizacije, skupščina občine in Kulturna skupnost pa založniški svet sestavljajo še člani uredniškega odbora v naslednji sestavi:

1. FRANCE ADAMIČ	-	glavni urednik
2. IVAN AHLIN	-	odgovorni urednik
3. IVE KREVS	-	član
4. CVEVO BUKKOVIČ	-	"
5. TINE KURENT	-	"
6. STANE VALENTINČIČ	-	"

Skupno šteje založniški svet 14 članov.

Tovariški pozdrav!

S e k r e t a r
občinske konference SZDL
Vinko Blataik

IMP — industrijsko montažno podjetje
DO »LIVAR« Ivančna gorica n. sol. o.

»VIKTOR KOLEŠA« Ivančna gorica 91

telefon 783-140, telex 31570 YU IMP-LIV

TOZD LSNL — Livarna sive in nodularne litine

TOZD HVA — Hladnovodne armature

TOZD LBK — Livarna barvnih kovin

TOZD VIPO — Vzdrževanje in proizvodnja orodij

S — Delovna skupnost DO LIVAR

PROIZVAJAMO:

TOZD LSNL — izdeluje serijske odlitke iz sive in nodularne litine za potrebe kovinsko predelovalne industrije kot: ohišje črpalk in druge sestavne dele, kanalske in vodovodne armature, dele za avtomobilsko industrijo, vse vrste strojnih delov, vse vrste ulitkov s področja toplotne tehnike.

TOZD HVA — proizvaja armature za zunanji vodovod kot hidranti, zasuni, navrtni zasuni, lovilci nesnage, spojni material, zračni ventili in ostali pribor za vodovod.

TOZD LBK — izdeluje v svojih prostorih odlitke barvnih kovin aluminija, medenine in bron, lite v pesek ali kokilo.

TOZD VIPO — izdeluje vse vrste modelov iz lesa in epoksi smol ter modelne plošče. Izdeluje tudi kovinske jedrovnike — orodja za izdelavo jeder po postopkih shell-moulding. V tej dejavnosti sprejema tudi dela drugih naročnikov po njihovih načrtih oziroma vzorcih ali pa izdelava celotno tehnologijo za proizvodnjo različnih ulitkov. Opravlja tudi storitve vzdrževanja za vse ostale TOZD in zunanje naročnike.

DS — skupnih služb opravlja vsa strokovna in administrativna dela za vse TOZD.

ISKRA —
INDUSTRIJA ZA AVTOMATIKO

TOZD STIKALNIH
IN ZAŠČITNIH ELEMENTOV
DOBREPOLJE
PREDSTRUGE 29
VIDEM 61312

Black & Decker
JUGOSLAVIJA p. o.

podjetje za proizvodnjo in montažo
električnih ročnih orodij, priključkov
in pribora

tovarna gostinske opreme, 61290 grosuplje, adamičeva 36,
telefon (061) 771-411, telex 31552 yu kogro

Kovinstroj

TOVARNA GOSTINSKE OPREME
61290 GROSUPLJE

Izdelujemo, montiramo in projektiramo opremo za vse tipe kuhinj, slaščičarn, samopostrežnih restavracij in drugih gostinskih ali sorodnih obratov

Izdelujemo toplotne, hlajene, nevtralne in kombinirane elemente, točilne in druge pulte, samopostrežne in ostale linije

Opravljammo razne storitve

Vsi naši elementi so iz najkvalitetnejše nerjaveče — inox pločevine

Lastni projektivni biro

Centralna servisna služba

UNIVERSAL

PAU

IVANČNA GORICA

MALO HUDO 3

Telefon (061) 783-043 uprava
784-002 peskokop

se ukvarja:

z nizkimi in visokimi gradnjami, adaptacijami, opravlja strojna in minerska dela ter opravlja vse peščene agregate.

STOLARNA
DOBREPOLJE

TELEFON: 782 008

TELEGRAM: STOLARNA Dobrepolje
61312 VIDEM-DOBREPOLJE

TOZD LESNA PROIZVODNJA

»SINOLES« b. o.
IVANČNA GORICA

Telefon: 783 147-148

V povsem sodobno opremljeni tovarni, ki smo jo zgradili leta 1975, izdelujemo specialno stavbno pohištvo in izdelke po meri. Uspešno se vključujemo v investicijsko gradnjo, saj se intenzivno ukvarjamo z izdelovanjem oken, vrat, predelnih sten in drugih elementov za turistične in druge javne objekte. V DE v Stični izdelujemo notranjo opremo, stilne spalnice, dnevne sobe in individualno raznovrstno kosovno pohištvo za investicijske objekte.

Poleg žagarske proizvodnje nudimo tudi druge obrtniške storitve in se hitro prilagajamo zahtevanim potrebam trga. Letna vrednost proizvodnje znaša približno 50 milijonov dinarjev, zaposlujejo pa 120 delavcev.

Hit

Kmetijska zadruga Stična

sedež Ivančna gorica

Telefon 783-102

Oskrbuje kmetijstvo z vsemi vrstami reprodukcijskih sredstev in gradbenim materialom,

organizira proizvodnjo in promet s kmetijskimi pridelki in živino,

prideluje odlično seme priznanih domačih in tujih sort krompirja,

oskrbuje potrošnike s svežim mesom in znanimi stiškimi izdelki,

ima lastno hranilno-kreditno in
lastno kmetijsko pospeševalno službo.

TEKSTIL

TOZD

motvoz in platno n. sol. o.

Taborska 34

61290 Grosuplje

telefon: (061) 771-311

telex: 31498 YU MOTVOZ

telegram: Motvoz Grosuplje

železniška postaja: Grosuplje

tekoči račun: SDK 50130-601-31002

Izdelujemo kvalitetne polipropilenske tkanine za embalaranje izdelkov tekstilne, kemične in prehrabene industrije.

Nadalje izdelujemo polipropilenske vreče sukljanka za krompir, čebulo in povrtnine ter gosto tkane vreče za moko, sladkor in razna semena.

Poleg motvozov in vrvi iz konoplje izdelujemo tudi motvoz in vrvi iz polipropilena.

TOVARNA PLETENIN

TOZD »VLTAVA« ŠENTVID PRI STIČNI
TOZD KONFEKCIJA AMBRUS

Kit

MIG

MESNA INDUSTRIJA NA GORENJSKEM

TOZD STIČNA PRAŠIČEREJA

STIČNA 1

VETERINARSKI ZAVOD

KRIM

GROSUPLJE, TABORSKA 32

skrbi za zdravstveno varstvo domačih živali in reprodukcijsko govejih plemenic na območju občine Grosuplje in občine Ljubljana Vič-Rudnik

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE GROSUPLJE n. sol. o.
61290 GROSUPLJE, Taborska cesta 13

1. TOZD SPLOŠNE GRADNJE o. sub. o., GROSUPLJE
61290 GROSUPLJE, Taborska cesta 13

— Izvaja vse vrste gradbenih objektov, raznovrstna popravila, nadzidave in adaptacije, gradi stanovanja za tržišče v usmerjeni gradnji;

2. TOZD KOVINSKO LESNI OBRATI o. sub. o., GROSUPLJE
61290 GROSUPLJE, Taborska cesta

— izdeluje in razvija raznovrstno opažno opremo, manjše gradbene stroje za moderno tehnologijo gradenj. Izdeluje vse vrste jeklenih konstrukcij, opravlja vsa ključavničarska, mizarska, žagarska in druga podobna dela, opravlja tudi celoten remont gradbenih strojev in opreme;

3. TOZD PROJEKTIVNI BIRO o. sub. o., LJUBLJANA
61000 LJUBLJANA, Trubarjeva 65

— Izdeluje vse vrste tehnične dokumentacije;

4. TOZD GRADBENI POLIZDELKI — PROIZVODNJA o. sub. o., LJUBLJANA
61000 LJUBLJANA, Cesta dveh cesarjev 393

— Proizvaja betonske montažne hale, elemente in druge betonske izdelke ter polizdelke, pridobiva mineralne agregate, proizvaja železobetonske armature, izdeluje lesene opaže;

5. TOZD IGRAD GRADBENIŠTVO o. sub. o., VRHNIKA
61360 VRHNIKA, Tržaška cesta, blok S-7

— Izvaja vse vrste gradbenih objektov, raznovrstna popravila, nadzidave in adaptacije, gradi stanovanja za tržišče v usmerjeni gradnji.

VSA DELA IZVAJAMO HITRO IN SOLIDNO

IMOS

elektrotehniško podjetje grosuplje
pozd elektroservice

elektrotehniško podjetje grosuplje
pozd elektroservice

projektiramo, izvajamo in montiramo elektroinstalacije
jakega in šibkega toka, razne naprave z avtomatiko,
strelovode, trafo postaje, skupinske antenske naprave,
avtomatske telefonske centrale, servis in popravila.

GROSUPLJE, ADAMIČEVA 51 — TELEFON: 772-233 —

TELEX: 32114 YU INSTGR

TEKOČI RAČUN: 50103-601-31182

IZVAJAMO INSTALACIJE:

CENTRALNIH KURJAV, VODOVODA,

PLINA, PREZRAČEVANJA,

STAVBNO KLEPARSTVO IN IZOLACIJE!

ARCO MURKA

delovna
organizacija

„**TABOR**”

61290 GROSUPLJE
Adamičeva 14

TRGOVINA, GOSTINSTVO in TURIZEM
n. sol.o.

TELEFON 061 771-164, 771-120,

TRANSPORTNO
PODJETJE

Avtoprevoz

UPRAVA: centrala	(061) 783 021, 783 157
telex	31550 Y ATP IVG
direktor	783 134
promet	783 130
računovodstvo	283 123

POSLOVALNICE: BEOGRAD	(011) 653 564, 561 191
ZAGREB	(041) 223 333, 223 524
LJUBLJANA	(061) 315 052, 324 358
RIJEKA	(051) 23 694, 31 557
(telex)	24456 YU ATP IG RI
telex Zagreb	21720 YU ATIGOR

Transportno podjetje AVTOPREVOZ Ivančna gorica
opravlja
vse prevoze s cestnimi motornimi vozili

SOZD GHT LJUBLJANA
GP TURIST LJUBLJANA
TOZD MOTEL GROSUPLJE

MOTEL GROSUPLJE

restavracija

sauna

bazen

GUMA

Trgovsko podjetje Grosuplje

POT V BREZJE

TELEFON 772-360

TELEX 31510 YU GUMA

KMETIJSKA ZADRUGA LJUBLJANA

TZO GROSUPLJE — KOLODVORSKA 2

- ODKUPUJE IN PRODAJA KMETIJSKE PRIDELKE,
KLAVNO IN PLEMENSKO ŽIVINO
- POSPEŠUJE PROIZVODNJO PRI ZASEBNIH
KMETIJSKIH PROIZVAJALCIH IN JIH OSKRBUJE
Z REPRODUKCIJSKIM MATERIALOM,
KMETIJSKIMI STROJI IN GRADBENIM
MATERIALOM
- ODKUPUJE IN PRODAJA IZDELKE DOMAČE
OBRTI

lesnina

TEMELJNA ORGANIZACIJA
ZDRUŽENEGA DELA
SPLOŠNO MIZARSTVO GROSUPLJE

Izdelujemo opremo za hotele, šole,
vzgojno-varstvene ustanove in pisarne,
Režemo hlodovino za gospodarske
organizacije in zasebnike.

DO TABOR

TOZD POLŽEVO

GROSUPLJE

PARTNER p.o.

61290 GROSUPLJE
Adamičeva 15

TEL.: UPRAVA 772 865, TISKARNA 771-177, DIREKTOR 772-854

PROIZVODNJA — STORITVE

sestavljena organizacija
združenega dela za
dejavnost kmetijstva,
industrije, trgovine,
gostinstva in storitev,
n. sub. o., Ljubljana

PEKARNA GROSUPLJE

proizvodnja kruha in peciva, p. o., Grosuplje, Adamičeva 11,
žiro račun: 50130-601-31091 pri SDK Grosuplje
telefon: (061) 771-100, 771-177 uprava, 771-143 ekspedit pekarnе

**KOMUNALNO PODJETJE
GROSUPLJE**

Cesta na Krko 7
61290 GROSUPLJE
telefon 771 037, 772 311

- gradnja vodovodov, kanalizacije, cest
- komunalno opremljanje zemljišč
- vzdrževanje komunalnih naprav
- strojne in prevozniške storitve
- izvajanje zidarskih, pleskarskih in soboslikarskih del

MERCATOR DO »ROŽNIK«
TOZD »DOLOMITI«
TRŽAŠKA 37 B, n. sub. o.

V SVOJIH POSLOVALNICAH NA OBMOČJU
OBČINE LJUBLJANA VIČ-RUDNIK,
GROSUPLJE, VRHNIKA, LOGATEC IN
POSTOJNA NUDIMO NAŠIM POTROŠNIKOM
VSE VRSTE ŽIVIL, GOSPODINJSKE
POTREBŠČINE, GRADBENI MATERIAL,
TEKSTILNO BLAGO, KOZMETIČNO BLAGO,
POHIŠTVO IN GOSTINSKE STORITVE;
ODOBRAVAMO TUDI POTROŠNIŠKA
POSOJILA.

GOZDNO GOSPODARSTVO LJUBLJANA
Obrat za kooperacijo GOZDARSTVO ŠKOFLJICA
— PE Grosuplje

Gospodari z zasebnimi gozdovi s svojimi dejavnostmi:

- gojitev gozdov
- varstvo gozdov
- izkoriščanje gozdov
- dajanje lesa in drugih gozdnih proizvodov v promet
- blagovni promet z žaganim lesom
- maloprodaja gozdnih sortimentov
- gradnja gozdnih cest in poti ter drugih ustreznih objektov
- izvrševanje storitev gozdarske službe za lastne in tuje potrebe
- hranilno-kreditna služba

**CESTNO
PODJETJE
LJUBLJANA**

Ljubljana, Stolpniška ul. 10

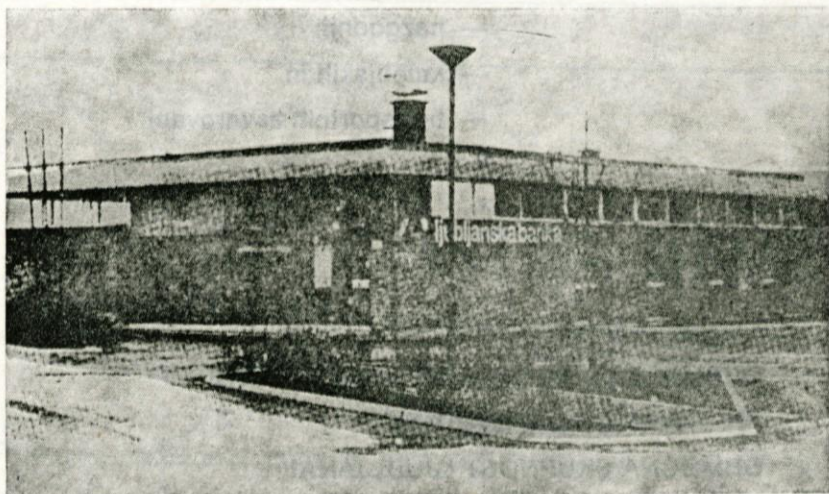
s svojimi temeljnimi organizacijami
opravlja dela projektiranja, vzdrževanja, modernizacije in gradnje cest z najsodobnejšo mehanizacijo in lastno asfaltno bazo.

Postavlja in vzdržuje prometno opremo na cestah.

ljublјanska banka

s svojo enoto v Grosupljem, agencijama
v Ivančni gorici in Dobropolju
se priporoča za obisk

zavarovalna skupnost triglav n. sol. o.
Ljubljana

OBMOČNA SKUPNOST LJUBLJANA, Miklošičeva 10

Vam nudi vse vrste

- premoženjskih
- življenjskih
- nezgodnih
- kmetijskih in
- transportnih zavarovanj

**POSLUŽUJTE SE ZAVAROVALNE ZAŠČITE
PRI ZAVAROVALNI SKUPNOSTI
OBMOČNA SKUPNOST LJUBLJANA!**

PREDSTAVNIŠTVO GROSUPLJE, TABORSKA 3

Telefon 771-441

AGROSTROJ LJUBLJANA

LJUBLJANA, DRAGA 41 — JUGOSLAVIJA
PODJETJE ZA PROIZVODNJO KMETIJSKE MEHANIZACIJE IN OPREME
OBRAT »ALBIN GRAJZAR« IVANČNA GORICA

Proizvaja plastične silose in cisterne vseh volumnov od 10 do 150 m³:

- za siliranje živalske krme
- za skladiščenje žit
- za skladiščenje umetnih krmil v farmah
- za skladiščenje cementa
- za skladiščenje ostalih sipkih materialov
- cisterne za tekočine.

ISTRA-BENZ

KOPER, VOJKOVO NABREŽJE 10

Trgovsko podjetje z nafto in naftnimi derivati se priporoča za svoje kvalitetne in hitre storitve na vseh bencinskih črpalkah in na BENCINSKI ČRPALKI V IVANČNI GORICI

INDUSTRIJSKA PRODAJALNA

NUDI PO TOVARNIŠKIH CENAH

- POHIŠTVENE TKANINE
- DEKORATIVNE TKANINE
- ROČNO TKANE VOLNENE TAPISERIJE
- BLAZINE
- PRTIČE
- POSTELJNA PREGRINJALA

VELIKA IZBIRA — NASVETI ARHITEKTA

ODPRTO OD 8.—19. URE, SOBOTA OD 8.—13. URE

dekorativna

zavod za prostorsko komunalno
in stanovanjsko urejanje
grosuplje

taborska 3, 61290 grosuplje, tel. 772 038

